

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YENİLEME KORUMA YÜKESEK LİSANS TEZİ

**BALKANLARDAKİ OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ VE PRİZREN SİNAN
PAŞA CAMİİ ÖRNEĞİNDE KORUMA YAKLAŞIMI**

Mimar Bekim ÇEKO
DANIŞMAN: Prof. Dr. Demet BİNAN

İSTANBUL-EYLÜL 2009

Bekim ÇEKO tarafından hazırlanan BALKANLARDAKİ OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ VE PRİZREN SİNAN PAŞA CAMİİ ÖRNEĞİNDE KORUMA YAKLAŞIMI adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Demet BİNAN.
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında, Restorasyon – Yenileme Koruma Programında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: : Prof. Dr. Demet BİNAN

Üye : Prof. Dr. Oguz CEZMİ

Üye : Doç. Dr. Can Binan

Üye : _____

Üye : _____

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

ÖNSÖZ

Bu tez, Balkanlardaki Osmanlı Camileri ile Osmanlı Başkentleri'ndeki camilerin irdelenerek ve bu bağlamda Prizren Sinan Paşa Camisi örneğinde koruma yaklaşımının amaçlanmıştır edinmiştir. Daha önce hakkında kapsamlı bir çalışma olmayan Sinan Paşa Camisinin özellikle Osmanlı mimari ilk tarihinin gelişimi içerisindeki yeri, konumu ve bu bağlamda öneminin vurgulanması ve ayrıca temel koruma yaklaşımı geliştirilmesi üzerine çalışılma gerçekleştirilmiştir

Tez ile ilgili izlemem gereken yolu, yöntemi ve konu hakkındaki bilgilere ulaşmamı sağlayan ve tezi oluşturduğum süre boyunca desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Demet Ulusoy Binan'a çok teşekkür ederim.

Kaynakların bir kısmına ulaşmamı sağlayan ve vaktini esirgemeyen Yard. Doç. Dr. Mevlüde Kaptı ile diğer hocalarıma; benden desteğini ve sabrını esirgemeyen sevgili aileme ve eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Bekim ÇEKO

Eylül, 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. BALKANLARDA OSMANLI DÖNEMİ CAMİİ MİMARİSİ.....	2
1.1. Osmanlı Mimarisi ve Yapı Üretim Organizasyonu.....	2
1.2. Osmanlı Başkentlerindeki Camiler.....	12
1.2.1. Osmanlı Başkentlerindeki Camilerin konum Özellikleri.....	14
1.2.2. Osmanlı Başkentlerindeki Camilerin Plan Gelişimi.....	16
1.2.3. Cephe Özellikleri.....	23
1.2.4. Yapım Sistemi ve Malzeme Özellikleri.....	28
1.3. Balkanlardaki Osmanlı Yapı Üretim Organizasyonu.....	30
1.4. Balkanlardaki Osmanlı Camilerin Genel Mimari Özellikleri.....	40
1.4.1. Balkanlardaki Camilerin Konum Özellikleri.....	41
1.4.2. Balkanlardaki Camilerin Plan Gelişimi.....	42
1.4.3. Cephe Özellikleri.....	52
1.4.4. Yapım Sistemi ve Malzeme Özellikleri.....	52
1.5. Tablolar.....	54
1.6. Bölüm Sonucu.....	61
2. SİNAN PAŞA CAMİİ TARİHİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	62
2.1. Yapının Konumu.....	62
2.2. Yapının Tarihçesi.....	63
2.2.1. Yapıyı Yapan (Mimar).....	64
2.2.2. Yapıyı Yaptıran (Banisi).....	64
2.3. Yapının Mimari Özellikleri.....	65
2.3.1. Plan Özelliği.....	65
2.3.2. Cephe Özelliği.....	70
2.3.2.1. Yapı Elemanları.....	74
2.3.2.2. Bezemeler.....	82
2.4. Yapım Sistemi Özelliği.....	86
2.4.1. Düşey Taşıyıcılar.....	88
2.4.2. Örtü Sistemleri.....	89
2.5. Bölüm Sonucu.....	91
3. SİNAN PAŞA CAMİSİ'NİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BOZULMA DURUMU.....	92
3.1. Sinan Paşa Camisi'nin Geçirdiği Onarımlar.....	92

3.2.	Sinan Paşa Camisi'nin Bozulma Durumu	94
3.2.1.	Doğal Nedenlerden Bozulma	94
3.2.2.	Sosyal Nedenlerden Bozulma Durumu	97
3.2.2.1.	İnsana Bağlı Bozulma	98
3.2.2.2.	Bozulma Şekilleri	99
3.2.2.2.1.	Plan Düzleminde Bozulma	99
3.2.2.2.2.	Cephe Düzeninin Bozulması	100
3.2.2.3.	Yapısal Bozulmalar	100
4.	SİNAN PAŞA CAMİİ KORUMA YAKLAŞIMI.....	100
4.1.1.	Son Cemaat Yerinin Restitüsyonu	101
4.1.2.	Plan Ölçeğinde Restitüsyon.....	101
4.1.3.	Mevcut Sütunların Değerlendirilmesi	112
4.1.4.	Kullanılan Malzeme	112
4.1.5.	Değerlendirme Tabloları	113
4.2.	Yapım Sistemi Koruma Yaklaşımı.....	130
4.2.1.	Temizleme	131
4.2.2.	Sağlamlaştırma	131
4.2.3.	Bütünleme	133
4.3.	Malzeme Koruma Yaklaşımı.....	133
4.3.1.	Temizleme	134
4.3.2.	Sağlamlaştırma	135
4.3.3.	Bütünleme	136
4.4.	Bölüm Sonucu	137
5.	SONUÇ	137
	KAYNAKLAR.....	140
	EKLER	143
	EK 1 MALZEME ANALİZ SONUÇLARI	143
	EK 2 PROJE MÜHELLİFLERİNCE ÖN GÖRÜLEN UYGULAMALAR.....	154
	EK 3 RÖLÖVE PROJESİ	158
	EK 3 RÖLÖVE ANALİTİK PROJESİ.....	173
	EK 4 RESTİTÜSYON PROJESİ	182
	EK 5 RESTORASYON PROJESİ	194
	ÖZGEÇMİŞ.....	209

**BALKANLARDAKİ OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ VE PRİZREN SİNAN
PAŞA CAMİİ ÖRNEĞİNDE KORUMA YAKLAŞIMI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mimar Bekim ÇEKO

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eylül 2009

ÖZET

Bu araştırmanın birinci bölümünde, Erken Dönem Osmanlı Mimarisinden başlayarak Klasik Dönem Osmanlı Mimarisini de kapsayan Osmanlı Başkentlerindeki camilerin ve Balkanlardaki camilerin tarihsel ve hacimsel karşılaştırılması yapılarak, değişimin ve gelişimin her iki alanda nasıl gerçekleştiğini ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Sinan Paşa Camii'nin tarihi ve mimari özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise yapının bozulma durumu ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde Sinan Paşa Camii koruma yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eylül 2009

Bekim ÇEKO

Bilim Kodu :

Anahtar Kelimeler : Balkanlarda Osmanlı Mimarisi, 17.yy. Osmanlı camisi,
Mimari Koruma, Sinan Paşa Camii.

Sayfa Adedi : 219

Tez Yöneticisi : Prof. Dr. Demet Ulusoy BİNAN

BALKAN MOSQUES DURING THE OTTOMAN EMPIRE AND PRİZREN
SİNAN PASHA MOSQUE APPROACH OF CONSERVATION

(M.sc. Thesis)

Bekim ÇEKO

MIMAR SINAN FINE ARTS UNIVERSITY

INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

September 2009

ABSTRACT

In the first part study is based on that starting from the Early Ottoman Architecture including the Classical Ottoman Period Architecture, mosques were in a major change and development, so that this change and development in both areas, the mosques placed in the Ottoman capitals and the mosques placed in the Balkans, the comparison has been put forward so that we can see how it performs.

In the second part have been trying to put forward the historical and architectural features of Sinan Pasha Mosque.

In the third part have been trying to put forward the conditions of structure and the corruption cases of Sinan Pasha Mosque.

And the forth part have been trying to produce the approach of protection of the Sinan Pasha Mosque.

September 2009

Bekim ÇEKO

Science Code :

Keywords : Ottoman Architecture in the Balkans, Seventeenth Century Ottoman Mosques, Architectural Conservation, Sinan Pasha Mosque

Page Number: 219

Supervisor : Prof. Dr. Demet Ulusoy BİNAN

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1: Osmanlı İmparatorluğu'nun 1612 yılındaki sınırları	4
Şekil 2 Osmanlı Dönemindeki Yapı Üretim ve İmar işlerindeki Örgüt Yapısı(2003, Murat Taş)	5
Şekil 3 Bursa Muradiye külliyesi (O.Aslanapa, 1986).....	15
Şekil 4 Fatih Külliyesi (Sözen)	15
Şekil 5 Bursa Ulu Camisi Planı (1976. E. Ayverdi).....	17
Şekil 6 Edirne'deki Eski Camisi Planı (1976. E. Ayverdi)	18
Şekil 7 Bursa Yeşil Camisi Planı (1976. E. Ayverdi)	19
Şekil 8 Edirne Muradiye Camisi Planı (1976. E. Ayverdi).....	20
Şekil 9 Edirne Üç Şerefeli Cami Planı (1976. E. Ayverdi).....	21
Şekil 10 Haseki Sultan Camisi Planı (A. KURAN)	22
Şekil 11 Üç Şerefeli Camisi, Fatih Camisi, Beyazıt Camisi ve Şehzade Camisi Plan Gelişimi (Kuban 2007).....	23
Şekil 12 Bursa Ulu Cami Cümle Kapısı.....	24
Şekil 13 Bursa Yeşil Cami Cümle Kapısı	25
Şekil 14 Edirne Eski Cami Son Cemaat Yeri Görünüşü	26
Şekil 15 Firuz Ağa Camisi Görünüşü.....	27
Şekil 16 Bursa Orhan Camisi Giriş Eksenindeki Son cemaat Yeri.....	27
Şekil 17 Davut Paşa Camisi, İstanbul	28
Şekil 18 Dimetoka Çelebi Cami Planı (Ayverdi 1989).....	42
Şekil 19 Dimetoka Çelebi Sultan Mehmed Han Cami Restitüsyonu (Ayverdi 1982).....	43
Şekil 20 Filibe Ulu Cami Planı (Ayverdi 1976).....	44
Şekil 21 Sofya Mahmut Paşa Cami Planı.(Ayverdi 1982).....	45
Şekil 22 Üsküp İshak Bey Camii Planı (Ayverdi 1981)	46
Şekil 23 Üsküp İsa Bey Camii Planı (Ayverdi 1981)	47
Şekil 24 Fatih Sultan Mehmed Han Camii Planı (Ayverdi 1981)	48
Şekil 25 Üsküp Mustafa Paşa Camii Planı (Ayverdi 1981)	49
Şekil 26 Atina Fethiye Camii Planı (Ayverdi 1982)	50
Şekil 27 Serez Zincirli Camii Planı (Ayverdi 1982)	51
Şekil 28: Harim Alanı.....	66
Şekil 29: Sinan Paşa Camisi Pencere Seviyelerini gösteren kesit çizimi.....	67
Şekil 30 Sinan Paşa Camisi Kadınlar Mahfili	68
Şekil 31 Mahfil ahşap Müzeyyen işlemeli tavanı	68
Şekil 32 1919'dan önce Sinan Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli (Prizren Koruma Anıtlar Enstitüsü Arşiv'inden).....	69
Şekil 33 1919'dan önce Sinan Paşa Camisi (Prizren Koruma Anıtlar Enstitüsü Arşiv'inden).....	70
Şekil 34 Pencere Tavanlarındaki Ahşap Süsleme	71
Şekil 35 Sinan Paşa Camisi Pencere seviyelerini gösteren cephe çizimi.....	72
Şekil 36 Alt Pencere Kemer Geometrik kuruluşu	73
Şekil 37 Üst Pencere Kemer Geometrik kuruluşu.....	73
Şekil 38 Son cemaat yerindeki mihrabiye	74
Şekil 39 Mihrab	

Şekil 40 Mihrab Çizimi	76
Şekil 41 Minber	77
Şekil 42 Harim Giriş Kapısı	78
Şekil 43 Sinan Paşa Camisi Minaresi	79
Şekil 44 Sinan Paşa Camisi Minare Giriş Kapısı	80
Şekil 45 Sinan Paşa Cami Minare Şerefesi	81
Şekil 46 Harim Kalemîşi Süslemeleri	83
Şekil 47 Harim Kalemîşi Süslemeleri	83
Şekil 48 Pencere Kemer ve Kemer Aynası Kalemîşi Süslemeleri	84
Şekil 49 Harim Kalemîşi Süslemeleri	84
Şekil 50 Merkez Kubbe Kalemîşi	85
Şekil 51 Mihrab Üstü Kalemîşi	86
Şekil 52 Üst Pencerelerdeki İşlenmiş Taş Örnekleri	87
Şekil 53 Son Cemaat Yeri Yıkılmadan Önceki Hali (P.A.K.E. Arşivinden 1919 yılından önce çekilmiş fotoğraf)	88
Şekil 54 Mevcut Sütunların durumunu gösteren fotoğraf	89
Şekil 55 Kübik Gövde ile Kubbe arasındaki Tromp Kuşağı	90
Şekil 56 Mihrab çıkıntısı yarım kubbe	90
Şekil 57 Giriş Cephesindeki iç duvarlarda sıva dökülmesi	95
Şekil 58 Giriş Cephesinde meydana gelen taş malzeme kaybı	96
Şekil 59 Mihrab Eyvanında kapatılan pencere	98
Şekil 60 Son Cemaat Yeri parke taşı kaplaması	99
Şekil 61 Razgrad İbrahim Paşa Camisi Planı (Nicola Moushanov/ Technical Review Summary, 1995)	102
Şekil 62 Razgrad İbrahim Paşa Camisi genel görünüşü	102
Şekil 63 Koski Mehmed Paşa Camisi Planı (E.H. Ayverdi)	103
Şekil 64 Koski Mehmed Paşa Camisi Kesiti (E.H. Ayverdi)	103
Şekil 65 Koski Mehmed Paşa genel görünüşü	104
Şekil 66 Maglaj'daki Yusuf Paşa Camisi Planı (E.H. Ayverdi)	105
Şekil 67 Maglaj'daki Yusuf Paşa Camisi Kesiti (E.H. Ayverdi)	105
Şekil 68 İstanbul Firuz Ağa Camii Görünüşü	106
Şekil 69 Firuz Ağa Camii Planı (İ. Aydın Yüksel)	107
Şekil 70 Kosova Prizren'deki Emin Paşa Camisi Planı (E.H. Ayverdi)	108
Şekil 71 Kosova Prizren'deki Emin Paşa Camisi genel görünüşü	109
Şekil 72 1. Razgrad İbrahim Paşa Camisi; 2. Koski Mehmed Paşa Camisi; 3. Maglaj Yusuf Paşa Camisi ; 4. Emin Paşa Camisi; 5. İstanbul Firuz Ağa Camisi 6. İstanbul Mehmed Ağa Camii	110
Şekil 73 Sinan Paşa Camisi öngörülen son cemaat yeri	111
Şekil 75 Giriş Cephesi'ndeki mevcut kemer taşları	132
Şekil 76 Suyun etkiyle taş malzemede görülen oyuklanma, yüzey kaybı, ve tuzlanma	136
Şekil 77 Örnek 1. Minare şerife çıkış kapısı üzeri sıva örneği	143
Şekil 78 Örnek 2. Minare şerefesinden taş örneği	143
Şekil 79 Örnek 3. Minare korkuluğundan taş örneği	144
Şekil 80 Örnek 4. İç Güney yönü, minber sağında bulunan sıva örneği	144
Şekil 81 Örnek 5. Giriş kapısının solundaki pencere sövesinden alınan örnek	145
Şekil 82 Örnek 6. Giriş kapısının sağındaki mihrapçığın ve sağından taş örneği	145
Şekil 83 Örnek 7. Ana giriş kapısının solundaki pencerenin taş örneği	146
Şekil 84 Örnek 8: Ana giriş kapısından taş örneği	146
Şekil 85 Örnek 9. Son cemaat yerinde sütundan taş örneği	147

Şekil 86 Örnek 10. Ana kapının üstü harç örneği	147
Şekil 87 Örnek 11. Kadınlar mahfili çıkış harç örneği.....	148

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.k.	: Adı geçen kitap
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.t	: Adı geçen tez
bkz.	: Bakınız
cm	: Santimetre
m	: Metre
m ²	:Metre kare
mad.	: Madde
no	: Numara
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy	: Yüzyıl
F.B.E.	: Fen Bilimleri Enstitüsü
S.B.E.	: Sosyal Bilimleri Enstitüsü
P.A.K.E.	:Prizren Anıtlar Koruma Enstitüsü

GİRİŞ

Balkanlar'daki Osmanlı Mimarisinin doğru algılanması amacı ile Osmanlı Mimarisinin gelişimi içerisindeki önemi belirtmeye yönelik tarihsel ve biçimsel karşılaştırmalar yapılarak cami tipolojisi oluşturmaya çalışılmıştır. Oluşturulan tipoloji içinde Sinan Paşa Camisi koruma yaklaşımı ile ilgili öneriler geliştirmeye çalışılmıştır.

Tezin izlediği yol; Osmanlı Cami Mimarisinin yapı üretim organizasyonu içerisinde irdelenmesi, örnek alınan camilerin mimari özellikleri ve ayrıca Sinan Paşa Camisi bozulma durumlarının irdelenmesi ve koruma ölçütlerinin belirlenmesi şeklindedir.

AMAÇ

Bu çalışmaya konu olan Balkanlardaki Osmanlı dönemi camileri, Osmanlı yapı üretimi sistemi ve organizasyonu içerisinde başkentlerdeki Osmanlı mimari dönemleri ile Balkanlardaki Osmanlı mimari dönemlerine ait camilerin tarihsel, hacimsel karşılaştırması yapılarak Balkanlardaki genel cami mimari formasyonun daha iyi algılanması amaç edinmiştir. Bu geniş konjonktürlü karşılaştırmadan mimari elemanların karşılaştırmasına geçilerek dönem ve yapı fiziği açısından Sinan Paşa Cami ile benzer unsurlar taşıyan camilerin analizleri yapılarak Sinan Paşa Camisi için koruma yaklaşımı geliştirilmesi amaç edinmiştir.

YÖNTEM

Tez çalışmasında izlenen yol öncelikle problemi tanımlamaya yönelik teşhis olup bunu izleyen değerlendirme aşamasıyla sonuca gidilmiştir. İlk başta geniş bir konjonktür içinde cami mimarisi Osmanlı başkentlerindeki ve Balkanlardaki şekillenmesi olarak karşılaştırarak irdelenip daha sonra Sinan Paşa Cami'sinin yapım sistemi veya inşa tarihi açısından önem teşkil eden tek yapı ölçeğinde mekan, strüktür, ve yapı elemanlarının analizleri yapıp Sinan Paşa Camii koruma yaklaşımı içerisinde yol izlemeye çalışılmıştır. Eş zamanlı ve aynı mimari özellik gösteren farklı yerlerde gerçekleştirilmiş cami örnekleri karşılaştırmalı olarak incelenerek Sinan Paşa Camisine ait restitüsyon denemesi yapılmıştır. Tezin başlangıcında caminin restorasyonu ile ilgili olarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür

Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü / Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü, İstanbul da yaptırılan malzeme ve strüktür analizleri restitüsyon projesi ve bu doğrultuda gerçekleştirilen malzeme ve strüktürel ölçekteki koruma yaklaşımı da incelenerek bu yaklaşımda irdelenmesi yapılmıştır. Tüm bu veriler ve çağdaş koruma kriterleri doğrultusunda Sinan Paşa Camisi için koruma yaklaşımının nasıl olması gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. BALKANLARDA OSMANLI DÖNEMİ CAMİİ MİMARİSİ

1.1. Osmanlı Mimarisi ve Yapı Üretim Organizasyonu

Osmanlı Devletinin İmparatorluk halinde genişlemeye başlaması ile birlikte başta İstanbul olmak üzere birçok büyük ve önemli şehirde yapım – inşa hızlanmıştır. İstanbul’un fatihinden sonra şehrin bir Türk İslam şehri niteliği kazanması iskan ve yeniden inşası için büyük imar hareketleri başlatılmıştır, birbiri ardına dini, sosyal ve kültürel merkez özellikleri taşıyan birçok külliye inşa edilmiştir¹

Osmanlı mimarlığı bir imparatorluk mimarlığı olarak, imparatorluğun Viyana kapılarından Arap Yarımadasına, Kırım’dan Kuzey Afrika’ya kadar yayılan topraklarında çeşitli ürünler vermiştir. İmparatorluğun başlangıcı, geliştiği dönemi ve de gerilediği ve son bulduğu dönemi genel olarak dört ana döneme ayırabiliriz:

Bursa Dönemi veya İlk Osmanlı Üslubu (1325 – 1501);

Klasik Dönem veya Yüksek Devir Üslubu (1501 – 1703);

Avrupa etkisi altındaki Dönem (1703 – 1874);

Yeni klasik Türk Üslubu, Birinci Ulusal Mimarlık (1910 -);

a)Bursa Dönemi veya İlk Osmanlı Üslubu (1325–1501) Osmanlıların bağımsız bir devlet kurarak İznik ve Bursa’da yapılar yapmaya başlamalarında İstanbul’da Beyazıt Cami’sinin yapımına dek süren dönem.

b)Klasik Dönem veya Yüksek Devir Üslubu (1501 – 1703)

¹ TOKAY H., Osmanlı Külliyelerinin Temel Özellikleri Ve Günümüz Ortamında Değerlendirilmeleri.,Doktora Tezi, M.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s6

Beyazıt Camisi'nin yapılmasından III. Ahmet zamanında kadar süren dönem. Osmanlı mimarlığının en olgun çağı olan bu dönemin en ünlü mimarları Sinan, Mehmet Ağa ve Davut Ağa, en ünlü yapıları ise II. Beyazıt Camisi (1501 – 1505), Şehzade Camisi (1548), Süleymaniye Camisi (1549 – 1552), Edirnekapı'daki Mihrimah Camisi (1555), Edirne'deki Sultan Selim Camisi (1574) , Eminönü'deki Sokullu Mehmet Paşa Camisi (1572), Sultanahmet Camisi (1609-1616), Yeni Camisi(veya Valide Camisi) (1597 – 1663)

c)Avrupa etkisi altındaki Dönem (1703 – 1874). Bu dönem III Ahmet zamanında I.Mahmut zamanına kadar uzanan Lale devri'ni (1703-1730), Barok üslubunun (1730-1845) , Ampir üslubunun (1854-1875), Seçmeci akımları (1875-1910) kapsar.

d)Yeni klasik Türk Üslubu, Birinci Ulusal Mimarlık (1910'dan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar.²

Sadece politik yaşamda değil, bütün yaşamsal etkinlik alanlarında Osmanlı İmparatorluğu kendisini Kanuni Sultan Süleyman çağında ve sonrasında dünyanın en büyüğü olarak görmüştür. İmparatorluğun en geniş politik egemenlik sınırlarına varması, idarenin bütün nitelikleriyle kurulması, ekonomik olanakların en üst düzeye ulaşması, toplum kültürünü sınırlayan ve yönlendiren kurumların yerleşmesi, sanat ve mimaride en belirleyici üretimin yapılması, Osmanlı Klasik Çağı'nın tanımlar. Eğer mimari bağlamında bir Klasik Osmanlı tanımı yapılacaksa, bu ne Sinan'dan öncedir, ne Sinan'dan sonradır. Sinan'ın sanatı mimariyi bugün en yüksek olduğunu kabul ettiğimiz noktaya eriştirir. O dönemde üretilenlerin tanımlandığı nitelikler, Avrupa'nın etkileri duyulana kadar, fazla değişmeden sürdürülür. Bu iki yüz yılın yaratıcı olduğu anlar vardır. Bu iki yüz yılın Viyana'yı almayı düşünecek kadar kendine güvendiği anlar vardır. Fakat İmparatorluk bir Selimiye daha yaratacak gücü bir daha kendinde bulamayacaktır. Sinan'dan sonraki her mimari olgu çağına referans vererek anlaşılabilir. Ancak Lale Devri, Batı'ya bakan bir göz yaratacak ve Osmanlı Devleti, III. Ahmet ve I Mahmut dönemlerinde bir daha geriye dönemeyeceği bir adım atacaktır.³

² HASOL D.,(2002),Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, s:345-346

³ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:251

Şekil 1: Osmanlı İmparatorluğu'nun 1612 yılındaki sınırları

Osmanlı'da mimari, insanlar için ihtiyaç duyulan bir yapının yapılması isteği ile başlayarak, bir dizi çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. En basitinden en karmaşığına kadar bir yapının yapılma isteği ile başlayan tüm imar ve inşa faaliyetleri düzenli bir organizasyonun ürünüdür. 16. yüzyıla kadar Türk İslam Mimarisi'ni oluşturan eserlerin nasıl bir imar sistemi ve teşkilatlanma ile yapıldıklarına dair pek fazla bilgi sahibi olunmamasına rağmen Türk İslam Devletleri'nin hemen hepsinin merkeziyetçi bir yönetim anlayışına sahip olmaları ve genelde sultanların sanat ve mimariyi destekler tavır içinde olmaları nedeniyle, büyük ölçekli yapı faaliyetleri merkeziyetçi anlayışla, saraya bağlı ya da sarayla ilişkili teşkilatlarca yürütülmekteydi.⁴

Türk İslam Devletlerinin hemen hepsindeki her şeyin devlet adamlarından beklenmesi şeklindeki devlet adamı anlayışının aynı olması mimarlık alanında da en önemli işverenlerin sultanlar, vezirler vb. devletin en üst kademesindeki idareciler olduğunu ortaya koymaktadır. İmar eylemi çok büyük oranda bireysel girişimlerle sürdürülmesine rağmen bu girişimlerde devletin mimarlık örgütlerinin yol göstericiliği ve yardımları da belirli bir düzenin sağlanması bakımından son derece önemli rol oynamaktadır⁵

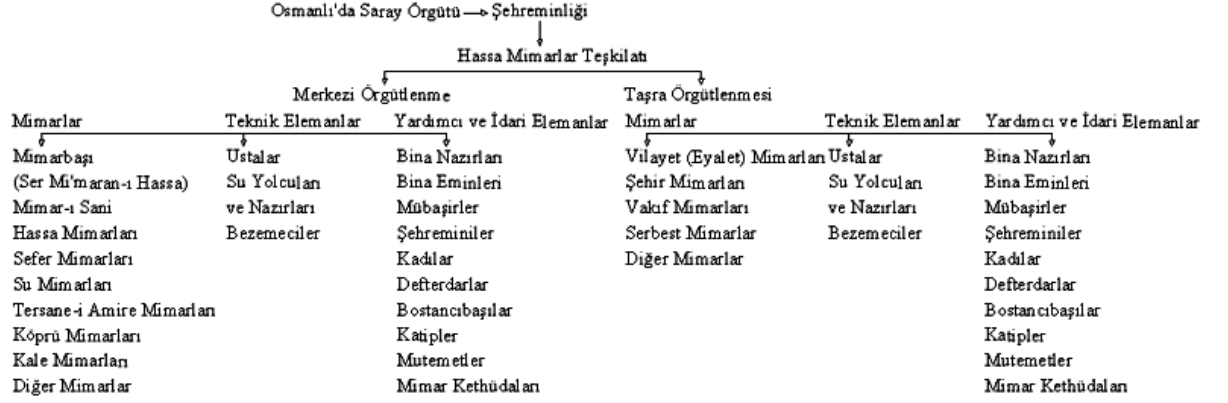
Osmanlı Devleti'nin iskân politikası genellikle imar işleri ile birlikte iç içe yürütülmüştür. Toprağı insan yerleştirme ve ev sahibi yapma anlamına gelen iskân

⁴ DÜNDAR A., (2000) Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII ve XIX. Yüzyıl), Ankara, s:7

⁵ CEZAR M., (1985), Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, MSÜ Yayını, İstanbul, s:321

eyleminin imar işleriyle sıkı ilişki içinde olduğu açıktır. İmar işleri ise genellikle mimarlık ve şehircilikle ilgili faaliyetleri akla getirmektedir⁶

Osmanlı Dönemi'ndeki yapı üretimi ve imar işlerindeki örgüt yapısı (Şekil 2)görülmektedir.

Şekil 2 Osmanlı Dönemindeki Yapı Üretim ve İmar işlerindeki Örgüt Yapısı(2003, Murat Taş)⁷

Osmanlı'da kurulan askeri imparatorluk nedeniyle fethedilen yerlerdeki ihtiyaçları karşılamak amacı ile her çeşit binayı yapmak, savunma tedbirleri için askeri nitelikli binalar yapmak için bütün Türk Devletlerinde olduğu gibi hükümet merkezinde imar ve inşa faaliyetleri ile bunlar dışında kalan sanatsal faaliyetleri yürütmek üzere Hassa Mimarlık Teşkilatı kurulmuştur. Yapılan araştırmalar sonucu kaynaklara göre Hassa Mimarlar Teşkilatı ve çalışanlarının isimlerine 15. yüzyılın sonlarına doğru rastlanmakta ve özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde hassa mimarlarının saray içerisinde bir teşkilat oluşturacak biçimde bir düzene bağlanmış olabileceği ihtimali görülmektedir. Böylece Fatih döneminde (1451-1481) belirli bir düzeye getirildiği anlaşılan Hassa Mimarlar Teşkilatı Osmanlı'nın yükselmesine paralel olarak 16. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde gerek faaliyetleri gerekse teşkilat yapısı ile imparatorluğun bütün imar ve inşa faaliyetlerini yürüten gelişmiş bir kurum kimliğine kavuşmuştur⁸

⁶ CEZAR M., (1985), Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, MSÜ Yayını, İstanbul, s:404

⁷ TAŞ M., (2003), Türkiye'de Yapım Üretimin Yeniden Yapılması İçin Model Önerisi , Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, s:11

⁸ DÜNDAR, A., (2000) Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII ve XIX. Yüzyıl), Ankara, s:8

Hassa Mimarlık Teşkilatı adı ile Osmanlı mimarlık örgütü saray örgütü içinde dört emniyetten biri olan ve sarayın dış hizmet bölümlerinden sayılan Şehremiñiliđi'ne bağlı idi. Hassa Mimarlar Teşkilatı ise kendi içinde ser mi'maran-ı hassa (hassa baş mimarı) gözetimi altında Su Yolu Nazırı, İstanbul Ağası (Acemi Ođlanlar Ağası), Kireççi başı, Ambar Müdürü, Ambar Birinci Kâtibi, Mimarı-ı Sani (İkinci Mimar) ve Tamirat Müdürü'nden oluşan bir Fen Kurulu'ndan oluşmaktadır. Daha sonraları 16. yüzyılın sonlarına doğru Hassa Mimarlar Teşkilatı, Hassa Mimarlar Kethüdası, Kalem Katibi, Mimarlar, Minareciler, Mermerciler, Taşçılar, Sıvacılar, Neccarlar, Nakkaşlar gibi belirli bir alanda yetişmiş ustaların yanı sıra Benna (duvarcı), Sengtraş (taş yontucu), Harrat (çıkırıkçı), Cassas (kireççi), Hazzar (biçici), Lağımger (lağımcı), Haddad (demirci), Camger (camcı), Mülebbin (kerpiççi), Sürbger (kurşuncu) gibi birçok sanatçıyı, mimarı ve idari personeli içine alan geniş bir kadroya sahip olduğu görölmektedir. Belgelerde daha çok mimarlarla ilgili geniş bilgilere yer verilmesi mimarların teşkilatın asıl elemanı ve diğer elemanların ise mimarların gözetiminde çalışan yardımcı personel sınıfından olduğu anlaşılmaktadır⁹

Hassa Mimarları ile ilgili Doğan Kuban'nın Osmanlı Mimarisi Kitabında genel olarak şöyle açıklanmaktadır:

Osmanlı devlet örgütünde Hassa Mimarları Dairesine mimar yetiştiren bir Mimar Ocağı vardır. Mimarbaşları da genellikle ocaktan yetişenlerin içinden çıkmıştır. Fakat bu örgütün ne zaman kurulduğu belli değildir. Sinan ise yeniçeriler içinde asker ocağından yetişip mimarbaşı olmuştur. Kendisinden önce mimarbaşı Acem Alisi (İranlı ya da Azerbaycanlı Ali) olduğunu biliyoruz. Ne var ki Osmanlı devlet örgütünde askeri ve askeri olmayan görevler arasında kesin bir ayrılık olmadığı için, ordunun istihkâm ve mühendislik işlerini gören teknisyenlerle, sarayın ya da kentlerin yapılarını, suyollarını yapanlar arasında değişik statüler aramak doğru değildir. Kaldı ki sultan tarafından en sık şekilde kontrol edilen bir meritokraside, ehil bir kişinin, biçimsel nedenlerle herhangi bir mevkiden uzak tutulması da, en azından klasik dönemde, söz konusu olmamıştır. Başşehirde ve vilayetlerde yapı ve tamir işlerini yürütmekle görevli heyette, İstanbul Ağası denen, Acemoğlanları Ağası gibi subaylar da bulunmuştur. Sinan da, bir dönem "Acemoğlanları Yayabaşısı" idi. Bütün inşaat işlerinde askeri örgüt mensupları da çalışmışlardır. Süleymaniye inşaat

⁹ CEZAR M., (1985), Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, MSÜ Yayını, İstanbul, s:7-8

defterleri ordu mensuplarının bu inşaatta sergiledikleri etkinliğin boyutlarını açıkça gösterir. Sinan'ın yaşamı Osmanlı sistemi içinde, bütün insani verilerin sentezini gerçekleştirebilen kozmopolit, rasyonel bir tutumun varlığını kanıtlayan bir olgu dur. Osmanlı merkeziyetçiliğin tipik örneklerinden biri Hassa Mimarları Ocağı'dır. Sinan'dan sonra daha iyi izlediğimiz bu örgüt, büyük yapıların tasarımı ve inşaatı kontrollünü; başkent ve eyaletlerde suyolları, yollar, kale onarımlarının sorumluluğunu taşır. Eyalet merkezlerinde de sorumlu mimarlar varsa da devleti ilgilendiren önemli yapılara İstanbul'dan adam gönderildiğini biliyoruz.¹⁰

Tasarım birçok yapı için, medrese, mektep, tek kubbeli cami, han, hamam tarzı binalarda görüldüğü gibi, pek az değişen klişelerle yapılmıştır. Sultan ve sultan ailesinin, büyük vezirlerin ve komutanların yapılarda başmimarların sorumlu olduğu söylenebilir. Anonim konut mimarlığı ise yerel yapı ustalarının elindeydi. Dönem mimarisine ilişkin bilgiler mimar ya da ustalar tarafından değil, yazarlar tarafından verilmiştir.¹¹

Hassa Mimarları Ocağı'nda sorumluluk zinciri şöyle kuruluyordu: Hassa Başmimarı, Hassa Mimarı Üstadlar (halefiler), Hassa Mimarları, Suyolcular, Duvarcılar, Dülgerler, Bıçkıcılar, Demirciler.

Hassa Mimarları Ocağı, Saray'ın özel mimar örgütüdür. Başındaki "Mimarbaşı Ağa"da Bakan düzeyinde büyük bir memurdur. Fakat birçok Saray yapılarının da tasarımcısıdır.¹²

Kuşkusuz yüzlerce ustanın Saray'da ikametleri söz konusu değildi. Eyalet merkezindeki mimarlar da (mimar-ı şehir), İstanbul'daki Hassa Mimarlar Ocağı'nda tanınıyordu. 1592 tarihli bir Divan emri Davut Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde sarayda yapılan bir ahşap köşk için Gelibolu'da oturan ve adları verilen on üç Rum usta marangozun gönderilmesi için Gelibolu "Yiğitbaşı"sı (esnaf kuruluşlarında Kethuda'dan sonra gelen ve esnaf tarafından seçilen sorumludur) olan Nikola'nın görevlendirdiği Gelibolu Kadısı'na bildirilmiştir. Saray'da İmparatorluk'taki bütün esnaf loncalarının listeleri tutulmuş olmalıdır. Yukarıda sözü edilen köşkün yapımı

¹⁰ KUBAN D., (2007), a.g.e.Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:349

¹¹ KUBAN D., (2007),a.g.e Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:350

¹² KUBAN D., (2007), a.g.e.Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:350

için Mimarbaşı Davud Ağa'ya yazılan bir hükümde köşk için gerekli gördüğü doğramacı ve taşçıların sağlanması için bütün mahalle imamlarını getirerek her mahallede yapımına yeni başlanan binalardaki taşçı ve doğramacılardan ne kadar gerekiyorsa hepsini toplayıp köşk inşaatına göndermesi istenmektedir¹³

Hassa Başmimarı'nın sorumluluk alanı Divan'dan kendisine gönderilen hükümlerde açıkça görülmektedir. Hassa Mimarbaşı sulh ve savaşta, Saray, İstanbul ve eyaletlerindeki bütün inşaatlardan ve bunları yürüten mimarların görevlendirilmesinden sorumluydu. Saray'da bir oda yapılmasından Bosna-Hersek'te bir kale yapılmasına kadar her şey ondan isteniyordu. Kentin suyunun getirilmesi ve kanalizasyonunu da onun sorumluluğu altındaydı. Bu işte onun yardımcısı Suyolu Nazırı idi. Sinan'ın mimarbaşılığında hem Davut Çavuş hem de Mehmed'in (Sedefkar) "Suyolu Nazırlığı" yaptığı görülmektedir.

Hassa Başmimarı'ndan eski yapıların tamiri ve tadili, her türlü yapı inşaatı (özel konutlar dışında); büyük inşaat süreci hakkında Divan'a zaman rapor vermek; sultan inşaatlarına malzeme ve işçi sağlamak; büyük cami bezemesi ve yazıları için sanatçı seçimi; kadınlara gönderilen inşaat yolsuzluklarıyla ilgili bilgilerden haberdar edilip durumu incelemek gibi işler isteniyordu.¹⁴

Divan belgeleri Mimarbaşı'nın mimarlık, yerleşme, uygulama ile ilgili bütün etkinliklerin sorumlusu olduğunu gösterir. Bu, malzeme fiyatı ve standartlarının kontrolünü de içeriyordu. İmparatorluk'un her köşesindeki inşaatların baş sorumlusu, savaşta ya da eyaletlerde gönderilen mimarları seçen bu idari konum, günümüzde Belediye'nin ve Bayındırlığı'nın sorumluluklarının Hassa Mimarları Ocağı'nda ve Mimarbaşı'nda olduğunu kanıtlamaktadır. Genellikle Divan'dan çıkan fermanlar Mimarbaşı ve Kadı'ya birlikte duyuruluyordu. Mimarbaşı yaptığı inceleme sonuçlarını Kadı'ya bildirip gereken cezaların Kadı tarafından verilmesini sağlıyordu. Evliya, İstanbul'da her gün kurallara uygun olmayan inşaata ilişkin bütün etkinliklerin kontrol edildiğini yazar. O dönemde inşaat izni verildiğini gösteren bir belge yoktur. Fakat inşaatlarda uygulanması gereken bazı kurallar vardır. Kat yüksekliği, saçak inşaatı gibi konularda bilinen Divan hükümleri bulunmaktadır.¹⁵

¹³ ALTINAY R., (1977), Türk Mimarları (Z. Sönmez), İstanbul, s:146-147

¹⁴ ALTINAY R., (1924),Mimar Sinan Alimler ve Sanatkarlar, İstanbul, s:3

¹⁵ KUBAN D., (2007), a.g.e.Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:351

Başlıca kentlerde de bir sorumlu mimar olduğu görülmektedir.¹⁶

Bu mimarın kentin yerel ustalarının kontrol ettiği anlaşılıyor. Bu kontrollerin ne kadar sistematik olduğunu saptamak olanaksızdır. Osmanlı tarihinde sanatçı ve mimarların düşünceleri, eğilimleri, seçimleri hakkında, doğrudan gözlem ve ilişkilerden kaynaklanan bilgi yoktur. Biz yapıtları aracılığı ile, dolaylı olarak mimarlar hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Osmanlı mimarisinde yaygın yapı tipolojilerinin uygulanması için yaratıcı mimarlar gerekmiyordu. Yeterliliği saptanmış ustalar verilen görevleri yerine getiriyorlardı. Bir yapı bağlamında kurucudan, bazen bina emini ve mimarların adlarından başka bir bilgi bulamıyoruz. Adlarına övgüler dizdiğimiz kurucu ve sanatçıların düşünce ve psikolojik kimliklerine ilişkin bilgi de hemen yoktur. Osmanlı tarihi anonim tiplerin oynadığı bir tiyatro eseri gibi yazılıyordu. Fakat mimarlara ilişkin en önemli olgu onların Osmanlı idare sistemindeki statü'leridir. Mimarbaşları “ Cemaat-i Ağayan-ı Ehl-i Hiref” listesinden maaşlarını almışlardır. Bu listelerde nakkaş başı, kazancı başı, kürkçü başı, terzi başı gibi görevlerde vardır.¹⁷

Hassa Mimarları Ocağı'nda sorumluluk zincirinde Hassa Mimarbaşı'ndan sonra Hassa Mimar Üsadları veya Halefiler yer alıyorlardı. Sinan döneminde onun Halifeleri olan Baş mimarlar bazıları şöyledir: Davut Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa, Sedefkar Mehmed Ağa.

Hassa Mimarları Ocağı başına getirilenler, mimar da olsalar, İmparatorluk'un bütün yapı işlerinden sorumlu büyük bürokratlardır. Bu bağlamda Sinan'ın özel bir statüsü vardı. Sinan'a 1538'de Mimarbaşılılık unvanı verildikten sonra, o Kanuni'nin, II. Selim'in saltanatlarında o kadar yoğun bir yapı etkinliğine girmiştir ki, mimarlık dışında başka bir görev yapmamıştır. Bu bir özel dönemde de mimarbaşı olmasına bağlı olduğu kadar, güçlü bir motivasyon ifadesi de olabilir. Oysa Mehmet Ağa'nın Sultanahmet Külliyesi'ndeki oldukça uzun ve vazgeçilemeyecek görevi dışında kesin olarak mimarı olduğunu bildiğimiz önemli bir yapıtı yoktur. Kuşkusuz Sultan'ın has bahçelerindeki köşkler, Kavak Sarayı'nın bazı bölümleri, Suyolcu Nazırı ve

¹⁶ ORHONLU C., (1984), Şehir Mimarları , Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul, s:1

¹⁷ AFYONCU F., (2001), XVII Yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı, Ankara, s:18

Mimarbaşı olduğu uzun yıllarda yaptırmış olduğu ve Risale-i Mimariyye’de yapı adı verilmeden sayılan yapıların bazılarını Mehmed Ağa tasarlamış olabilir.¹⁸

İstanbul’un fethi Osmanlı mimarisinin ufkunu genişletmiştir. Özellikle Doğu Roma’dan kalmış yegâne yapı Ayasofya; Osmanlı mimarisinin temel örneği olmuştur. Fatih Camisi ise beylikten imparatorluğa geçişi simgeleyen ilk yapıdır. İstanbul fethedildikten sonra yıkılan tek kilise olan Havariler Kilisesinin üzerine kurulmuştur. Fatih Cami, Edirne Üç Şerefeli Cami ve Ayasofya’nın tek kubbe yapısının Bursa Ulu Cami planına uygulanmasıdır. Böylelikle beylik döneminin genel özellikleri Doğu Roma mimarisi ile harmanlaşmış; Osmanlı Klasik mimarisi ortaya çıkmıştır.

Bu dönem ise Osmanlı İmparatorluğunda yetişmiş en büyük mimar –ki dünya tarihinin deki en önemli mimarlar arasında olan Mimar Sinan klasik mimariyi “altın çağına” ulaştırmıştır. “Kalfalık” ve “Ustalık” eserleri olan Süleymaniye ve Selimiye Camileri Osmanlı Klasik mimarlığının doruk noktası olmuştur. İki eserde de kubbe çapları büyütülerek kubbe sekiz adet “fil ayaklarına” oturtulmuştur. Bu sistem XIV. yy.dan beri devam eden teknik sorunların çözümü durumundadır. Süleymaniye’yi Beyazıt Caminin devamı olarak görebiliriz ancak Selimiye Selçuklu döneminden itibaren başlayan mimari yolculuğun, Arap, İran ve Doğu Roma etkileriyle doruğa ulaşmasıdır. Kubbe boyutu Ayasofya’yı geçmiş ve anıtsal bir düzen oluşturmuştur. Kubbe binadan ayrı durmamakta ve organik yapı minarelerde dâhil olmak üzere mükemmel bir düzeydedir. Kasnaklar ve tonozlar yapı geometriğini bozmayıp uyumlu bir şekilde fil ayaklarına destek olmuşlardır. “Sinan’ın 45.00 * 36.00m. boyutlarındaki bir ibadet alanını bir bütün olarak 31.50 m. açıdan bir kubbe altında toplanması, ustalığının en büyük göstergesidir.¹⁹

Osmanlı mimarisinin klasik çağı “Mimar Sinan Dönemi” olarak da adlandırılabilir. Osmanlı Dönemi mimarisi özellikle Fatih devrinden sonra bir düzen içine alınarak külliye mimarisi oluşumu içinde genişlemiştir.

Klasik Osmanlı Devrinin genel olarak üç ana başlıkta geliştiğini söyleyebiliriz:

Sinan Öncesi Devri;

Sinan Devri ;

¹⁸ NAYIR Z., (1975), İstanbul Haseki’de Bayrampaşa Külliyesi, Ankara, s:397

¹⁹ ÖDEKAN A., (2005), Mimarlık ve Sanat Tarihi, Osmanlı Devleti 1300-1600, İstanbul, s:313

Sinan Sonrası Devri (Geç Klasik) ;

Bu devir yapıların özellikle külliye anlamında en büyük özellikleri, caminin merkez olduğu ve çevresindeki yapıların geometrik bir düzene göre yerleştirildikleri ‘merkeziyetçi’, geometrik bir düzenin ortaya çıkmasıdır.²⁰

Şehzade’de başlayan ve mekâna, örtüye, cephelere ilişkin yeni uygulamaların giderek daha mükemmel ve değişik çözümlere ulaşması da başka bir kanıt sayılabilir. Sinan’ın her yapısı yeni bir deneyimdi. Örneğin Sinan sadece Süleymaniye Camisi’nde yüksek bir kapı yapısı tasarlanmıştır. Başka yapılarıyla karşılaştığımız zaman, bunun onun üslubundan uzaklaşan bir deneme olduğunu, bir daha denememsiyle anlıyoruz. Başka hiçbir yapısında ve Selimiye gibi en büyük boyutlu camisinde bile bu tür bir abartılı denemeye yaklaşmamıştır.²¹

Osmanlı mimarisi Şehzade’den çok daha önce her türlü mekân programında, hemen değişmez bir örtü ögesi olarak kubbeyi kullanmaya başlamıştı. Sinan’ın aynı eğilimi, kubbeli strüktürün doğasına daha uygun ve estetik açıdan daha olgun düzenlerle diğer yapılarında devam ettirmiş olması doğal bir yaklaşımdır. Büyük kubbenin diğer kubbe ve kubbesel fragmanlarla ilişkilerinin kurulmasında gösterilen ustalık, mekân ve dış kütle varyasyonlarının estetik niteliğini saptar. Bütün büyük üsluplarda olduğu gibi, Osmanlı üslubu da temel bir kaç öğeden oluşur. Osmanlı anıtsal mimarisinde tasarımın ölçütü kubbedir. Sinan, küresel yarım kubbenin geometrik saflığını bozmadan, biçimsel düzenlere girme potansiyelini bütün boyutlarıyla denemiş, yaşamı boyunca bu denemelerin estetik kalitesini de yükselterek dünya tarihinde eşî olmayan yapılar yaratmıştır. Sinan’ın bütün mimarisi bu bağlamda irdelenebilir: kubbeli çardak, kubbe çapı belli bir sınırı aştıktan sonra, dairesel bir tabana oturmadığı zaman, pratikte kare, altıgen ve sekizgen tabanlı olur. Sinan’ın bütün önemli mekân yapıları bu üç temel çardak biçiminin varyasyonlarıdır. Kare tabanlı çardağın en gelişmiş örneği, daha başında gerçekleşmiş, fakat Sinan, bir tür tarihselci tavırla, kubbeli çardağın eski örneklerine referans veren yapılar da inşa etmiştir. Süleymaniye inşaatı arasında geçen devrede Sinan, dörtgen içine yerleşmiş sekizgen çardağın varyasyonlarını İstanbul’da Hadım İbrahim Paşa (1551) ve Rüstem Paşa (1561) camilerinde, Lüleburgaz’da Sokullu Camisi’nde (1564) denemiştir.

²⁰ HASOL D.,(2002),Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, s:345-346

²¹ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:257

Sinan'ın mekan olarak daha parçalı ilk yapıları, Şehzade de dahil olmak üzere, kendisinin ve çevresinin eski gelenek ve imgelerinin etkisinde olduğu dönemlerdir. Bu dönemi Süleymaniye'nin bitimi ile birlikte sonlandırabiliriz. Ondan sonraki bütün camiler tek kubbe-tek mekân temasını işlemiştir. Kuşkusuz, bazen Kılıç Ali Paşa'daki gibi, yaptıranın istekleri doğrultusunda, bazen Azapkapı'daki Sokullu Camisi'nde olduğu gibi, morfolojik denemeler içinde, bu tematikten uzaklaşan örnekler görülebilir. Fakat bunlar istisnalardır.²²

Sinan yapılarında, hemen bütün potansiyel olanaklarını geliştirdiği kubbeli örtüye dayanan mimari tasarım, mimari alanda Osmanlı mimarisindeki rasyonalizmin en açık göstergesidir. Batı Anadolu'da ve özellikle Osmanlı ülkelerinde 14. yüzyıldan bu yana geliştiğini gördüğümüz kubbeli yapı mimarisi, iki yüz yılda, Anadolu'da, İslam dünyasında ve Doğu Roma İmparatorluğu topraklarında var olan kubbeli yapı düzenlerinin bütün öğelerini yeni bir sentezin temeli olarak özümsemiştir. Sinan'dan önce strüktürel çardak, Selçuk çağının Doğulu şemalara uyarak inşa edilmiş tipolojisinden ve genel bir bezemesellikten uzaklaşmaya başlamıştı. Fakat İstanbul'a gelene kadar bir anlamda arkaik bir üslup olarak değerlendirebilecek uygulamalarda kübik öğeler ve masif duvarlar, az parçalı statik bir tasarım mimariye egemendi. Sinan'ın dünya mimarisine katkısı ustalığını ortaya koyan sayısız küçük yapı ve ayrıntılardan çok, cami yapılarında büyük açıklıklı kubbe ile örtü strüktürle getirdiği özgün tipolojilerde ve onların estetik tasarımlarıdır. Sultanlar için yapılan büyük camilerle birlikte planlanan sosyal hizmet içerikli yapıların oluşturduğu külliyele de, İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed'in büyük öncü külliyesinden sonra Sinan'ın yapılarıyla, yaygın bir kent ve mimari konsept olarak benimsenmiş, fakat onun dönemindeki boyutlara bir daha ulaşamamıştır.²³

1.2. Osmanlı Başkentlerindeki Camiler

Osmanlı tarihinin simge yapıları Osmanlı başkentlerinde inşa edilmiştir. Başkentlerin Osmanlı mimarisindeki özel yeri, İmparatorluğun idari yapısının mutlaka tek merkezli oluşuyla ilgilidir. Politik gücün, rakipsiz olarak tek bir noktada toplanmasına paralel olarak bütün sosyal ve kültürel eylemler de aynı merkezde

²² KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:261

²³ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:261

toplanıyordu. Devletin ekonomik gücü de ifadesini orada buluyordu. Osmanlı başkentleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendinde barındırdığı ya da ürettiği bütün değerlerin toplandığı hazinelerdir. Derece, sarayla ilişkin niteliğine göre, örneğin Şehzade Has'ı olan Manisa ya da Amasya'da görüldüğü gibi, başkente göre daha az olmak üzere, sosyo-ekonomik veya kültürel etkinliğin yoğunlaşması gözlenebilmektedir. Bursa'nın, Edirne'nin hangi tarihlerden, Manisa ve Amasya'nın hangi tarihlerden anıtlara sahip olduğuna bakılınca, doğrudan doğruya sultanla ve saltanatla ilişkiler içinde yoğunlaşmalar olduğu saptanabilir. Bunun dışındaki gelişmeler de yine politik strüktürün özelliği, örneğin mahalli güçlerin varlığı ile açıklanabilir. Diyarbakır'daki yoğunlaşma, başkentten çok uzakta, Doğu vilayetlerinin idaresine atanan, güçlü vezirlerin burada oturmalarına bağlı olarak, yani bir çeşit bölgesel otonomiden kaynaklanır. Doğubayazıt'taki İshak Paşa Sarayı gibi kültür ürünleri de, başına büyük bölgesel güçlerin varlığını ifade eder. Yani politik güç, genellikle ekonomik gücün mutlak kontrolüne sahipti. Kültürün üretilmesi ise, bugüne kadar da devam ettiği gibi, bu ikisinin yanında oluyordu. Osmanlı politik yapısında padişahın çevresindeki mutlak yoğunlaşma, başka ülkelerde de farklı olarak, Osmanlı sanatı adı altında yapılan her şeyin sarayla sıkı bir ilişki içinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Eğer Anadolu'da bazı sanat üreten merkezler ortaya çıkmışsa, onlar ancak saray ve çevresinin ihtiyaçlarını karşılayabildikleri oranda ayakta kalmışlardır. Bu görüntüsüyle Osmanlı sanatına konut ve folklor alanları dışında, "saraya ait"(aulique) sıfatı verilebilir. Burada sanatın biçimsel nitelikleri değil, onu meydana getiren söz konusudur. Kuşkusuz İmparatorluğun sanat ve kültür üretimini sadece bu sınırlar içinde tanımlamak doğru ve yeterli değildir. Yine de bu karakter Osmanlı mimarisini anlamakta büyük bir değer taşımaktadır.²⁴

Osman Bey döneminde de, Orhan Bey döneminde de her şeye yeniden başlanmamıştır. Ekonomik olanaklar yapı eylemini sınırlamıştır. İşçilik yereldir. Yapı konstrüksiyon tekniği, Bizans dönemindeki taş ve tuğla almaşık duvar örgüsü, tuğla tonoz ve kubbedir. Kubbeli yapılarda alt ve üst yapı arasındaki geçit alanları daha önce bilinen Türk üçgeni, mukarnas ve tromp gibi mimari öğeleriyle yapılmıştır. Ancak bu yapılar, büyük olasılıkla yapı ustaların yerli olması nedeniyle,

²⁴ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:67

örneğin Orta Anadolu Selçuk döneminden dış kütle, iç mekân ve oran olarak farklılaşırlar. Özbek Camisi'nin, Bursa'da Bey Hamamı'nın pendantifli odalarının ya da Bilecik'te Orhan Gazi döneminde bağlanmak istenen geçit öğelerinin değişik kaynaklara işaret ettiği açıktır. Bu bir derleme dönemidir. Bu dönem mimarisi iddiasız, işlevsel ve başlangıç dönemlerinin kaba pitoreski içinde etkileyicidir. Henüz tek dilli değildir. Duvar konstrüksiyonu itinasızdır. Silmeler gelişmemiştir. Saçak profillerinde tuğladan kirpi-saçak yeğlenmiştir. Sütun ve başlıklar Bizans yapılarından derlenmiştir. Yapı tasarımları temelde işlevsel ağırlıklıdır. Fakat bütün bu heterojen, bazen arkaik öğelere karşın, yapı tasarımı kendinden sonraki tipolojik gelişmeler için temel oluşturmuştur.²⁵

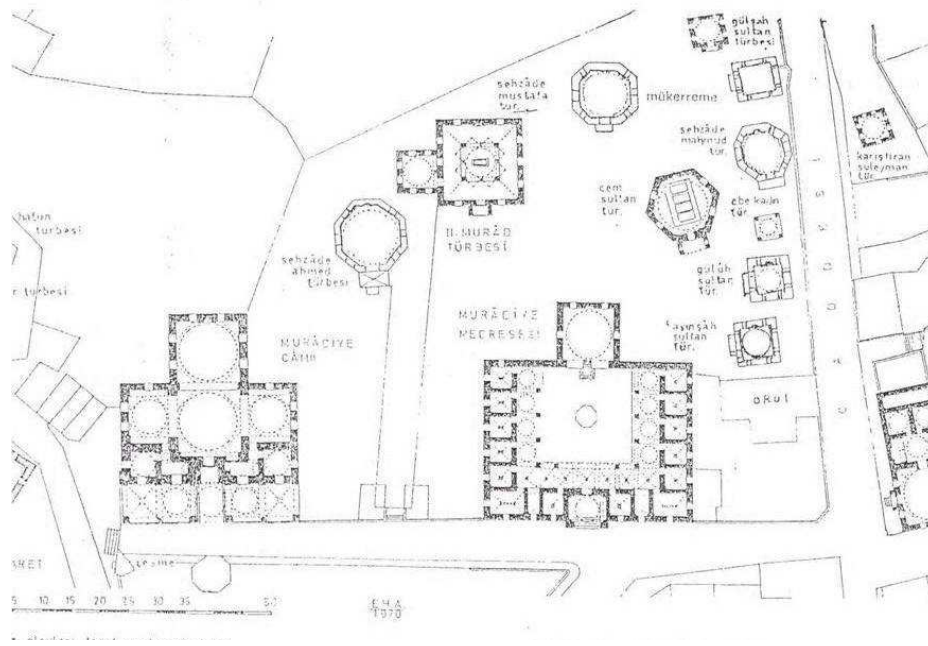
1.2.1. Osmanlı Başkentlerindeki Camilerin konum Özellikleri

Osmanlı camileri değişen ihtiyaç doğrultusunda farklı konum özelliklerine sahip olup değişim göstermişlerdir. İlk devir Osmanlı mimarisinde camiler, yeni kurulan devletin ihtiyaçları doğrultusunda kendi ve yerel deneyimlerinden istifade ederek yapı üretim içerisinde ele alınmıştır.

Camiler tarih içerisinde farklı konumlarda yapılmışlardır. İlk başlarda tekil yapı olarak yapılmışlardır. Camiler mahalle ölçeğinde insanların bir araya geldikleri mekân olmasından dolayı bununla beraber camiye yakın çeşitli fonksiyonlu yapıların gereksinimi ortaya çıkıp ilk düzensiz külliye yapıları oluşturmuşlardır. Külliye meydana getiren yapılar, basta cami, medrese, türbe, tıp medresesi, imaret (aşevi), tabhane (misafirhane), darüşşifa, kervansaray-han, hamam, sıbyan mektebi. Bursa Muradiye Külliyesi (1425).

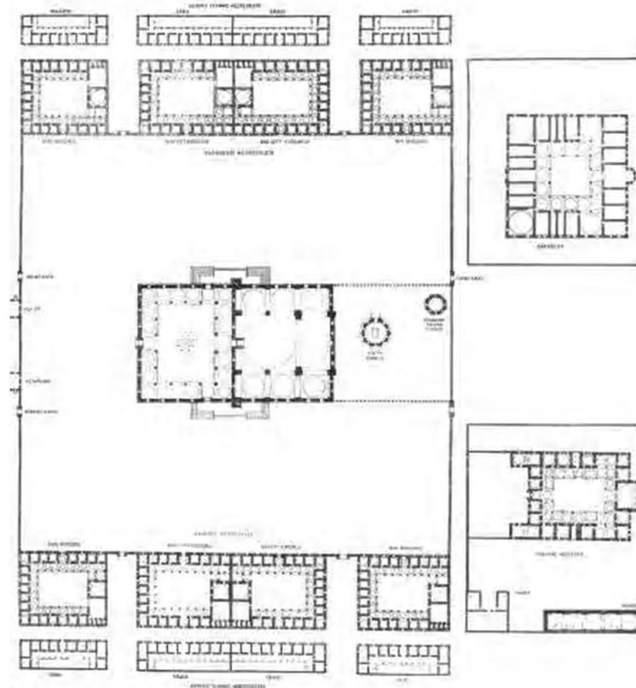
Binaların sayısı ve büyüklüğü ile birlikte külliye kent ölçeğinde belirleyici rol üstlenmişlerdir.

²⁵ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:60

Şekil 3 Bursa Muradiye külliyesi (O.Aslanapa, 1986)

İlk geometrik düzen ve caminin merkez olduğu külliye Fatih Devrinde kurulabilmiştir. Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463-1470 yılları arasında Mimar Sinan-ı Atik'e yaptırılan Fatih Camisi Kompleksi, ilk düzenli külliye'dir.²⁶

Şekil 4 Fatih Külliyesi (Sözen)

²⁶ ALKAN G., (2007), İstanbul Mimar Sinan Dönemi külliyesi içinde medreselerin yeri ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi. Yıldız Teknik Üniversitesi F.B. E., Yüksek lisans Tezi, İstanbul, s:3.

1.2.2. Osmanlı Başkentlerindeki Camilerin Plan Gelişimi

İlk devir Osmanlı mimarlığını ve gelişimini E. Ayverdi “İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi “ kitabında şöyle açıklamaktadır: Osmanlı üslubu, birden, bütün İslam memleketlerinde olanlardan bambaşka daha mütecanis ve yekpare bir tarz ile işe başlamış ve Bursa'nın Orhan ve Hüdavendigâr Camilerini yapmıştır. Bu tarz kolay bir inşaat usulü teşkil eylese de, sahayı büyütmek ve büyük camiler yapmak için elverişli değildir. Ayrıca girinti ve çıkıntıları olması sebebiyle, tam kemale erişmiş, merkezi bir plan evsafına haiz değildir; biraz uzunca devam etmiş bir ilk deneme dir. Hâlbuki Osmanlı Devleti nasıl merkezi bir idare zihniyetiyle tarih sahnesine çıktıysa, bu emelinin mimariye aksetmemesi kabil değildi. Osmanlı mimari üslubu da bunu arıyordu ve kendi imkân ve kudretine dayanarak araştırmalara girişti. İşte Mudurnu'daki tek büyük kubbe, Filibe'deki Ulu Cami ve bir bakıma Bursa'da Şehade ve Dimetoka'da Çelebi Camileri. Amma büyük bir kubbeye yan eklemeler olmadan dört duvar üstüne tek kubbe ile 3-4 bin metre murabba bir sahaya erişilemez. Bu büyüklük için 60-65 m. Kutruna kubbe ister. Böyle bir kubbe de kof bir boşluktan bir şey değildir. Bu yan eklemelerin, yapılabileceği ve büyük sahanın elde edilebileceği merkezi plana intizar en, Osmanlı üslubu bu Ulu Camisi'ni denemiştir.²⁷

Bursa'daki Ulu Camisi örneği Selçuklu cami plan özelliklerini devamı olarak görülmektedir. I. Beyazıt tarafından 1396-1400 yılları arasında yaptırılmıştır. Çoklu kubbe sistemlerine güzel bir örnektir. Dikdörtgen bir yapının üzerine yirmi eş kubbe kondurulmuştur. Bu kubbeleri on iki ayak taşımaktadır. Yağmur sularının toplandığı şadırvan ince mimari üslubun Osmanlı mimarisine girdiğinin göstergesidir. Bu şadırvan bir iç avlu görevi görmekte ve binayı aydınlatmaktadır. Aynı özelliği Kayseri'de bulunan Selçuklu dönemi Huant Hatun Cami'sinde de görmekteyiz²⁸.

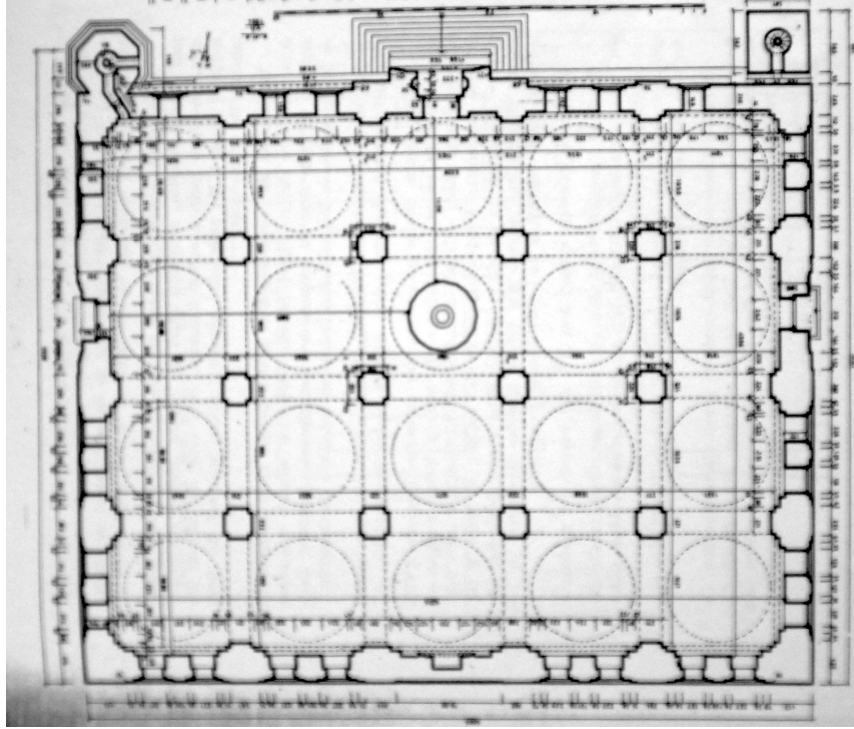
Namaz kılma alanı bakımından Türk tarihinde yapılan en büyük camidir. (Süleymaniye, Sultanahmet gibi diğer büyük camilerin büyüklüğü duvarlarla çevrili avluları ile birlikte). Ulu Cami ise alçak tavanlı, çok kubbeli ve sütunlu olduğu için

²⁷ AYVERDİ H., YÜKSEL İ. A., (1976), İlk 250 senenin Osmanlı Mimarisi., İstanbul, s:20

²⁸ Ödekan A.,(2005) “Mimarlık ve Sanat Tarihi” in Osmanlı Devleti 1300-1600 , İstanbul, s: 294

daha küçük olduğu izlenimi verir ama gerçekte namaz kılma alanı en büyük camilerden biridir.

Dikdörtgen planlı cami yaklaşık toplam 5000 metrekare boyutlarında olup 20 kubbe ile örtülüdür. Sekizgen kasnaklara oturan kubbeler mihrap duvarına dik beş sıra halinde dizilmiştir. Kasnaklar mihrap eksenini üzerindeki en yüksek olmak üzere yanlara doğru gidildikçe her sırada daha alçak düzenlenmiştir.

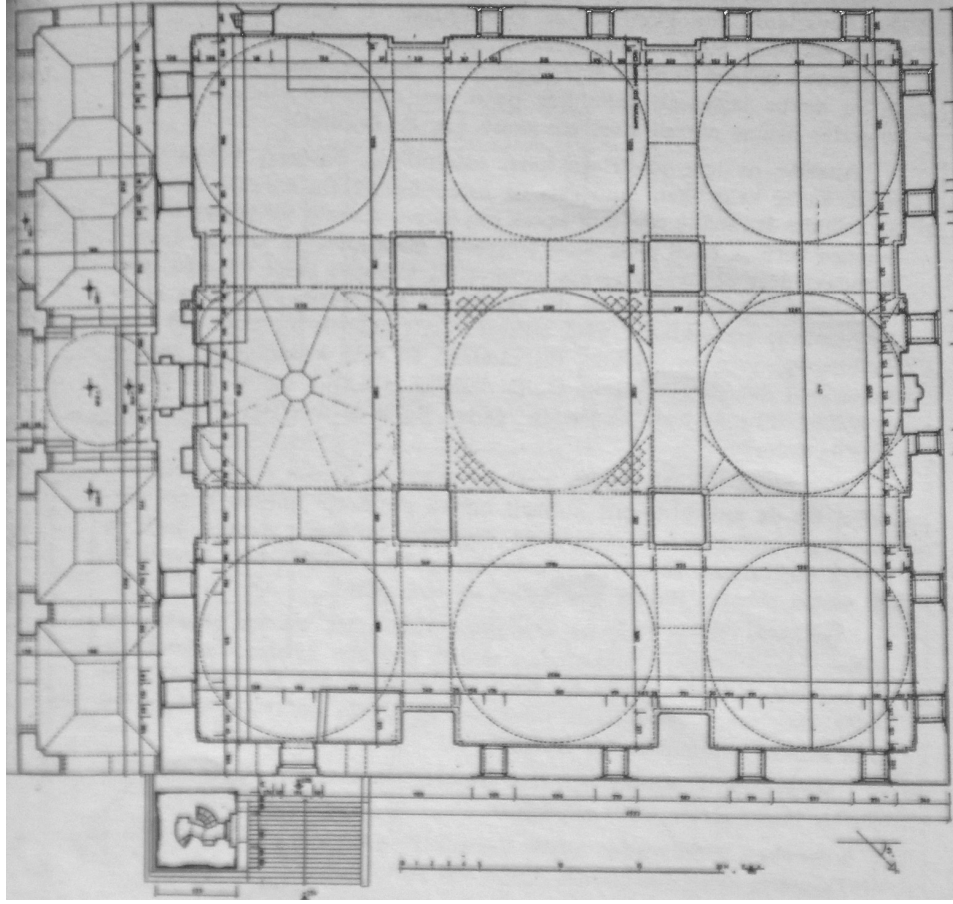

Şekil 5 Bursa Ulu Camisi Planı (1976. E. Ayverdi)

Bu plan tipine uygun 1414 yılında Çelebi Sultan Mehmed'in bitirdiği Edirne Eski Camisi dr. Bursa Ulu Camisi'ne göre, mekân bütünlüğü daha belirgin değerlerle ortaya koyulmuştur.²⁹

Edirne Eski Camisi, Erken Dönem Camileri başlığı altında çok birimli veya çok kubbeli Camiler grubuna girer. Merkezi kubbeyi taşıyan dört Paye ile dört duvar üzerine dokuz kubbelidir. Bir yanının dış ölçüsü 13 m. olan kare planlıdır. 13 m. çapında ve tümüyle yarım kubbe biçiminde olan kubbeler, yan neflerle Pandantiflere, ortada çeşitli geçiş öğelerine oturur. Orta kubbenin Trompları mukarnas dolgusudur. İç mekânda yalnızca dört paye oluşu yapıya ferah bir görünüm verir. Bu özelliğiyle Osmanlı mimarisinde Mekânın birleştirilmesi yönünden yeni bir aşamayı oluşturur.

²⁹ CANTAY T., (1988), Mimar Başlı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I., İstanbul, s:56

Şekil 6 Edirne'deki Eski Camisi Planı (1976. E. Ayverdi)

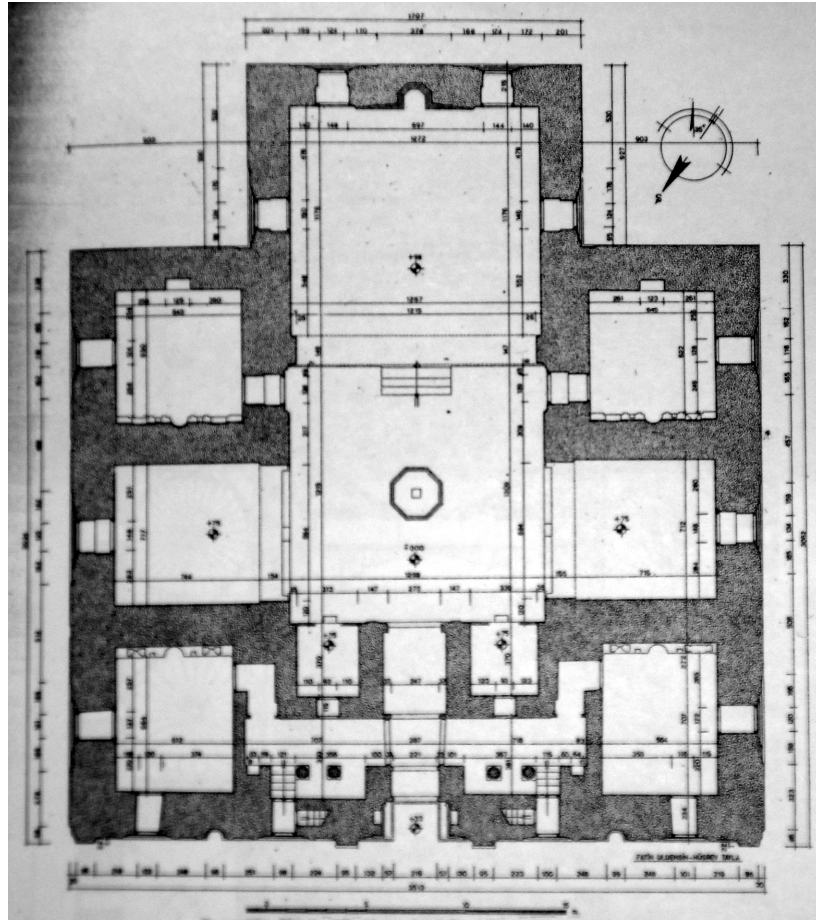
Bursa Ulu Camisi'nde plan özelliği olarak mekan yirmi eşit bölüme bölünürken Edirne'deki Eski Camisi dokuz eşit bölüm ile, Osmanlı mimarisindeki en önemli unsur olarak bilinen tek mekanlı üzeri kubbe örtülü yapı tipinde arayış içerisinde olduğunu göstermektedir.

Selçuklu süslemesi yani biçimselliği Osmanlılarda mekânsal yani işlevsellik yerini aldığını gösteren en güzel örneklerden bir de İlk Dönem Osmanlı tarihinin yaşandığı Bursa kentinde bulunan Bursa Yeşil Camisi'dir.

Bursa Yeşil Cami tabhaneli veya ters "T" planlı diye adlandırılan cami tipinde yer almaktadır. Tabhaneli camiler, sanat tarihi araştırmalarında değişik adlarla tanımlanmışlar, farklı görüşlerle değerlendirilmişlerdir. Tabhaneli camiler, cami ve tabhane olarak inşa edilen birleşik yapılardır. Tabhaneli cami, dini ve sosyal bir yapıdır, plan kuruluşu bu ikili kullanımına bağlı olarak en uygun ve akılcı tasarım

tercihleri ile ortaya konmuştur. Yapı eksenini üzerindeki, kible yönünde uzanan, genellikle üzeri birer kubbe ile örtülü, geniş bir kemerle birbirine açılan, arka iki büyük hacim ve iki yanda, yapı eksenine paralel, sayıları değişen yan hacimler, tabhane (misafirhane) mekanları, plan kuruluşunu meydana getirmiştir.³⁰

Bursa Yeşil Camisi 1413 yılında Çelebi Mehmed döneminde başlanmıştır, 1424 yılında Sultan II. Murad zamanında tamamlanmıştır, ilk dönem Osmanlı mimarisinin önemli eserleri arasında yer alır.

Şekil 7 Bursa Yeşil Camisi Planı (1976. E. Ayverdi)

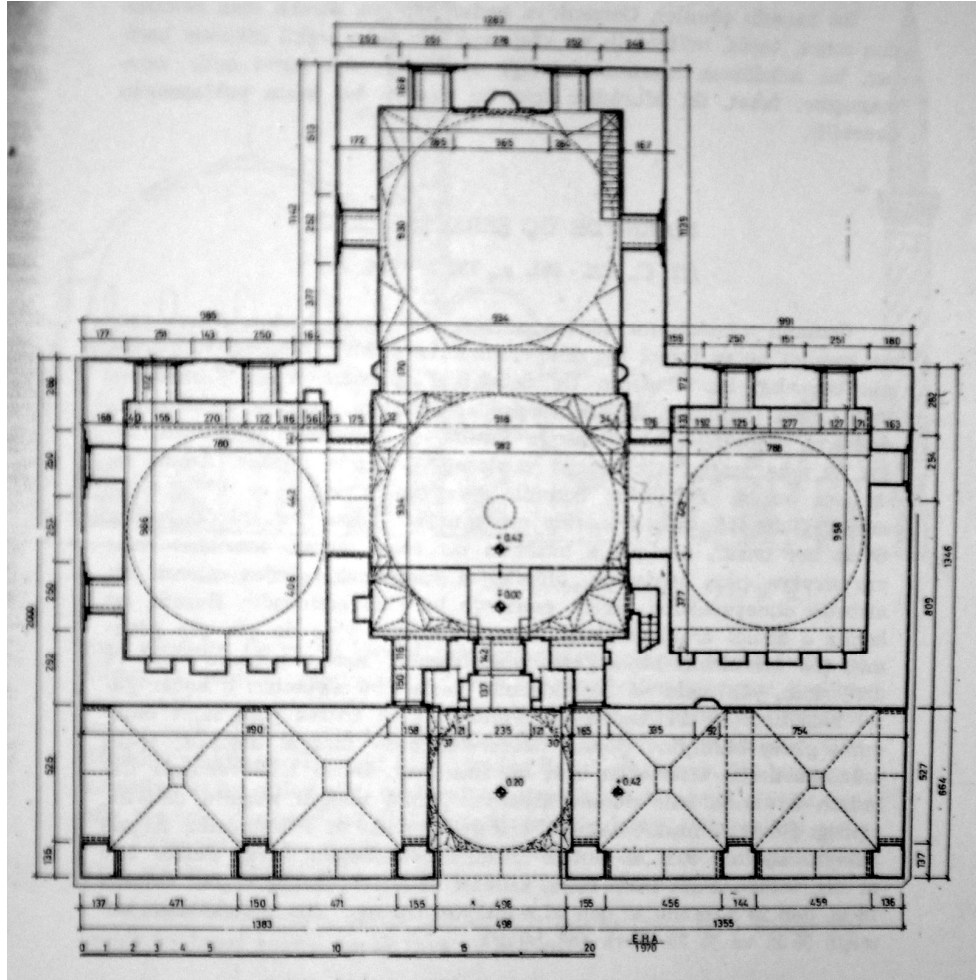
Planı ters T şeklinde olup, iç kısmı sekiz bölüme ayrılmıştır. Mihrabın bulunduğu kubbeli kible eyvanıyla yan eyvanlar, ortadaki üzeri kubbeli esas mekâna açılır. Kible ayvanı orta mekânda dört, yan eyvanlarda bir basamak yükseltilmiştir. Esas mekânın ortasında bir şadırvan yer alır; bunun üzerinde kubbede aydınlık feneri

³⁰ CANTAY T., (1988), Mimar Başlı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I., İstanbul, s:54

bulunmaktadır. Üst katta ortada hünkâr mahfili, bunun iki tarafında saray daireleri, alt katta erkan-ı osmaniyeye ait mahfiller vardır.

Tabhaneli plan tipi yanı sıra tek kare planlı tek kubbeli cami tipine rastlanmaktadır.

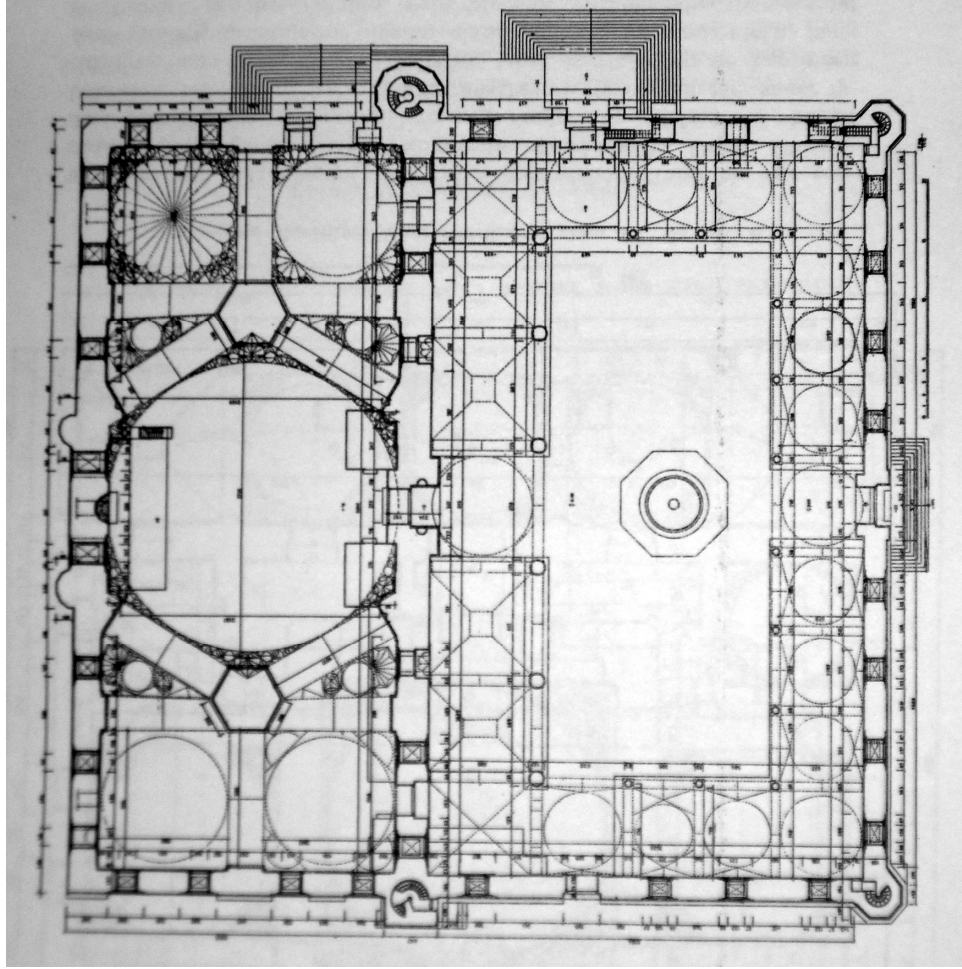
Tabhaneli plan tipine uygun bir diğer örnek 1436 yılında inşa edilen Edirne'deki Muradiye Camisi olmaktadır. Plan özellikleri açısından diğerleriyle benzerlik gösteren cami, değişiklik olarak mihrab eyvanının yükseltilmemiş olarak görmekteyiz

Şekil 8 Edirne Muradiye Camisi Planı (1976. E. Ayverdi)

Osmanlı mimarisi dönüm noktasının 1437-1447 yılları arasında inşa edilmiş olan Edirne Üç Şerefli Cami ile yaşamıştır. Cami Osmanlı sanatında erken ile Klasik dönem üslubu arasında yer alır. Burada, ilk kez uygulanan bir planla

karşılaşmaktadır. 24 m. çapındaki büyük merkezi kubbe, ikisi paye, dördü duvar payesi olmak üzere altı dayanağa oturur. Yanlarda daha küçük ikişer kubbe ile örtülü kare bölümler vardır. Yapı, bir yenilik olarak, enine dikdörtgen bir yapıdır.

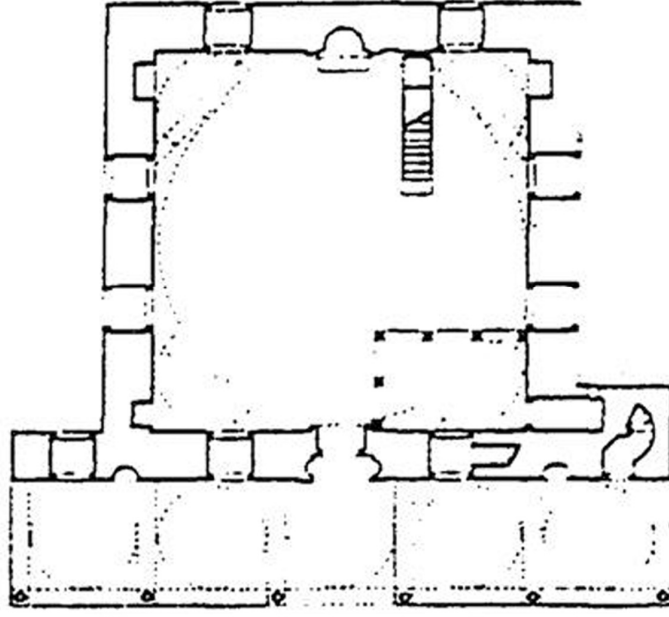

Şekil 9 Edirne Üç Şerefeli Cami Planı (1976. E. Ayverdi)

Bu yapı yüz yıl sonra Mimar Sinan tarafından ortaya atılan, camilerin ana fikrini gerçekleştiren bir öncü olarak fevkalade önemli dir.³¹

Klasik Devirde Tek kubbeli cami tipine rastlamaktayız. Örnek olarak 1538 tarihli İstanbul'daki Haseki Sultan Camisi; kare plan üzerine tek kubbeli ana örtüsü ve beş kubbeli son cemaat yeri ile İznik, Bursa ve Edirne'deki tek kubbeli camiler geleneğine bağlı olarak mekan gelişimini sürdüren bir yapıdır.

³¹ ASLANAPA O., (1986). Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, s:66

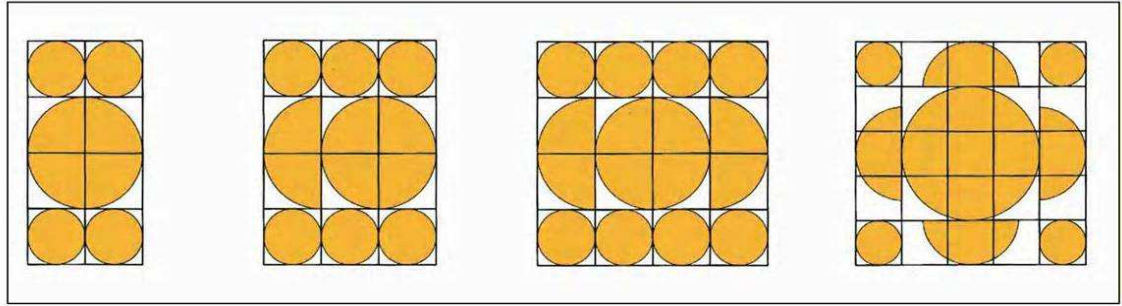
Şekil 10 Haseki Sultan Camisi Planı (A. KURAN)

XV. yy.ın ortalarına doğru Osmanlı Camisi Mimarisinde, tek ve büyük bir mekânın gerçekleştirilmesine yönelik önemli adım atılmıştır. Bu büyük ve Merkezi mekân aslında gittikçe genişleyen kubbe çaplarının ortaya koyduğu sorunların çözümü sonucunda elde edilmektedir. Yapıda varılmak istenen sonuç artık mekânlara örtü sağlanması olmayıp, tasarlanan merkezi kubbenin taşınmasıdır. Bunu sağlayan strüktür ne kadar rasyonel ve basit tasarlanırsa, sonuç o kadar mükemmel olmaktadır. Ana kubbenin çevresindeki örtülerin de katılımı ile caminin örtücü kabuğu altında strüktürün sağlandığı bir mekân oluşmaktadır. Bu tür yapı ve strüktür ile merkezi planlı camilerin gerçekleştirildiği dönem “Klasik Devir” adı verilmektedir. Klasik devirdeki anıtsal yapılarda kubbe en önemli öge olmuştur. Mimari bu devrede üst düzeyine erişmiştir.³²

³² SEZGİN H. (1984), Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisinde Toplu Bakış, İstanbul, M.S.Ü. Yayını No:5, s:136-142

Bundan sonraki camilerde Mekânsal ve Strüktür düzeninde zenginleşme ve Külliyelerin merkez yapıları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Örnek Olarak İstanbul'daki Eski Fatih Camisi (1470) verilebilir.

Üçşerefeli Camisi'nden sonra, Fatih Camisi, Beyazıt ve Şehzade Camilerinin plan özelliklerini gösteren sıralama **Error! Reference source not found.** de verilmiştir.³³

Şekil 11 Üç Şerefeli Camisi, Fatih Camisi, Beyazıt Camisi ve Şehzade Camisi Plan Gelişimi (Kuban 2007)

1.2.3. Cephe Özellikleri

Osmanlı cami mimarisinde İlk Devir olarak cephe kuruluşları, bir takım unsurlar kullanılarak meydana getirilmiş ve yapıdan yapıya benzerlik ya da farklılık gösterebilen bu unsurlar, belirli bir anlayış çerçevesinde cephe yüzeyine yerleştirilmiştir. Cephe kuruluşların gösterişinin ve anıtsallığının arttırılması ve yapı genelinde cephenin ya da cephe genelinde cepheyi oluşturan bir bölümün vurgulanması için cephe yüzeyi çeşitli tekniklerle gerçekleştirilen motif ve düzenlemelerle süslenmiştir.

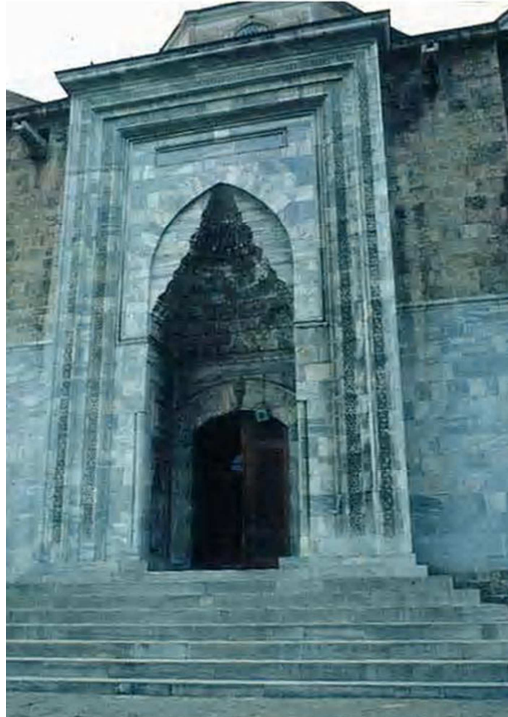
Erken Dönem Osmanlı cami mimarisinin cephe kuruluşları; cümle kapısı, pencere açıklıkları, mihrabiyeler, şahnişler, cephe yüzeyinde dışa taşkın şekilde yer alan taşıyıcı sistem elemanları, son cemaat yeri ve minare gibi unsurlardan meydana gelmektedir. Bu unsurlar arasına yapı ana beden duvarını eklemek, elbette bir zorunluluktur. Söz konusu bu unsurlar, bir takım genel özelliklere sahip olmakla

³³ Detaylı bilgi için Bkz. KUBAN D. (1987), Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarihi Vakfı, İstanbul, s:50

birlikte bunlarda yapıdan yapıya bazı farklılıklar da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekirse; cephe kuruluşlarını oluşturan unsurlardan Cümle Kapısı ve Son Cemaat Yeri, kendi içlerinde bir takım unsurlardan meydana gelir.³⁴

Osmanlı Mimarisinde cephe düzenin oluşturan en önemli unsurların Cümle Kapısı, Pencere ve Son Cemaat Yeri olarak gösterilebilir.

İlk Dönem Osmanlı Mimarisinde Cümle Kapıları, camiye girişte bir hazırlık yeri olan son cemaat yerinin olmadığı durumlarda, caminin kimliğini ön cephe dolayısıyla Cümle Kapısı taşımaktadır ve bu nedenle çok önem verilen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak Bursa Ulu Cami ve Bursa Yeşil Cami gösterilebilir.(Şekil 12-Şekil 13)

Şekil 12 Bursa Ulu Cami Cümle Kapısı

³⁴ BOZCU M.M.,(2007), Erken Dönem Osmanlı Cami Mimarisinin Cephe Kuruluşları 15. Yüzyıl İstanbul Cami Mimarisine Etkileri, M.S.G.Ü. Sosyal B.E.,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s:12.

Şekil 13 Bursa Yeşil Cami Cümle Kapısı

Son cemaat yerinin yapı programına katılmasıyla cümle kapısı cephe ilişkisi önemli bir şekilde değişim göstermiştir.

Cümle kapılarının çoğu cephe yüzeyinden dışa taşkın şekilde inşa edilmiştir. Genellikle Cümle Kapsını çevreleyen silmeler. Silmeler, üzerinde yer aldıkları yüzeyde kademelenme oluşturarak tek düzelik meydana gelmesini engeller ve zengin profillere sahip yüzeylerin oluşmasını sağlar. Kapı açıklığı hemen hepsinde değişik taş şekilleriyle örülmüş olan basık kemer kemerdir. Üstü mukarnas işlemeli ve ya değişik ikinci bir kemer olarak düzenlenebilmektedir.

Cephe kuruluşu itibari ile ve genel mimari gereksinimler için pencereler çok önem taşımakta olup cami mimarisinde yaygın bir şekilde kullanılmışlardır. Gelişmiş inşa tekniğine bağlı olarak yapılarda cephe yüzeyindeki pencere açıklığı sayısı daha fazladır. Pencereler cami mimarisinde iki sıra halinde bulunmaktadır. Alt sıradaki

pencereler sövelerle çevrilmiş olan dikdörtgen açıklıklarından oluşan, üzeri sivri kemerler sahip pencerelerdir. İkinci sıradakileri ise sivri kemerli açıklıkları bulunan ve söveleri olmayan pencerelerdir. İkinci sıradaki pencereler içte ve dışta olmak üzere şebekeleri vardır.

Cephe kuruluşundaki bir diğer önemli unsur Sone Cemaat Yeri dir. Yapıların daima kuzey cephelerinde ve cepheyle bütünleşik olarak inşa edilmişlerdir. Ayaklardan, kemerlerden ve örtü elemanlarından oluşmaktadırlar. Son cemaat açıklık sayıları bazen üç bazen beş, merkezi kubbeli yapılarda bu sayı daha fazla artmaktadır. Son Cemaat Yeri Ayakları çoğu zaman yekpare veya parçalı olarak mermer veya granit olabilmektedir, Erken Dönemde ayaklar duvar örgü sistemi ile de inşa edilmişlerdir. Erken Dönem Osmanlı Camilerinin, cephe kuruluşunun en önemli unsurlarından biri olan son cemaat yerinin, Edirne Eski Camisi olduğu gibi genellikle yapı ana beden duvarı yüksekliğinde inşa edildiği görülmektedir.

Şekil 14 Edirne Eski Cami Son Cemaat Yeri Görünüşü

Kare planlı tek kubbeli bir yapı olan İstanbul Firuz Ağa Camisi ise üç bölümlü bir son cemaat yerine sahip olmakla birlikte, bunun son cemaat yeri zarif mermer sütunlar ve geniş kemer açıklıklarıyla meydana getirilmiş ve ana beden duvarından daha alçak tutulmuştur. Böylece yapının cephe kuruluşu oldukça akıcı bir görünüme sahip olmuştur.

Şekil 15 Firuz Ağa Camisi Görünüşü

Kemerler genellikle sivri kemer dir, ve cami beden duvarındaki malzemenin aynısı olabileceği gibi farklı durumları da olabilmektedir.

Son Cemaat Yeri Örtü sitemine geçiş unsurları pandantif veya tromp şeklinde Erken dönemde ise Türk üçgenine de rastlamak mümkündür. (Şekil 16)olabiliyor.

Şekil 16 Bursa Orhan Camisi Giriş Eksenindeki Son cemaat Yeri

Açıklıkların örtü formu da kubbe veya tonoz şeklinde düzenlenmektedir. Bazı yapılarda giriş üstü kubbenin farklı olara yorumlanmaktadır, daha yüksek veya değişik olarak uygulanabiliyor.

Şekil 17 Davut Paşa Camisi, İstanbul

1.2.4. Yapım Sistemi ve Malzeme Özellikleri

Osmanlı Mimarisi, Kubbe Mimarisi olarak da anılmasında Kubbenin bu mimarinin içindeki yerine ve önemine bağlı açıklanabilir. Genel olarak Osmanlı yapı üretim sisteminde kubbe vazgeçilmez bir unsur olarak kullanılmıştır.

15.y.y. ortalarına kadar Osmanlı mimarları İslam ve Selçuklulardaki yapı kültürlerini kendi yapı kültürleriyle birleştirerek, kubbenin duvarlar aracılığıyla taşındığı küçük açıklıklı kubbeli strüktürleri ortaya çıkarmışlardır. Bu durum çok kubbeli diye bilinen cami tipinde görülmektedir. İncelene Bursa Ulu Cami (1396-1400) ve Edirne Eski Cami (1414) kesme taştır. Eski camini son Cemaat Yeri tuğla hatıllı taştan dır.

Geçiş ögesi olarak pandantif tromp ve özellikle daha erken dönemlerde camilerde rastlanan Türk üçgeni kullanılmıştır.

Edirne Üç Şerefeli Cami (1437-1447) ise çok ayaklı camiden, merkezi planlı camiye geçişin dönüm noktası olmuştur. 24 m. çapındaki ve mihrap giriş eksenindeki ana kubbe, dördü beden duvarları üstünde ve ikisi serbest olan, altıgen kesitli altı ayağa oturur; iki yanda da 10,5'ar m. çapında kubbeli ikişer mekan daha eklenerek mihrap önünde uzunlamasına büyük bir dikdörtgen hacim elde edilmiştir. Geçiş ögesi olarak pandantif ve tromp seçilmiştir. Altıgene oturan ana kubbe ve kare tabanlı yan kubbeler arasında kalan ve mukarnaslı geçişli ufak kubbeler yerleştirilmiş olan üçgen alanlar, yapının çok iyi çözülemeyen kısmıdır.

15.yüzyılda ise mimari gelişme çok daha hızlıdır. Geçiş öğelerinde pandantife doğru bir kayış ve kubbe strüktürüne ve merkezileşmeye odaklanma görülür. Son cemaat yeri kullanımı, her camide olmasa da oldukça yaygındır. Tek kubbeli camiler arasında 15.yüzyılın en güzel örneği İstanbul'daki Firuzağa Camisi (1490) sayılır.

İstanbul Eski Fatih Camisi (1471) yapım sistemi olarak yarım kubbenin kullanımı bir yenilik olarak sisteme eklenmiştir. Kubbeli merkez planına atılmış bir adım olarak nitelenebilir.

Osmanlılarda yapım sistemi genel olarak kubbe, kasnak, geçiş ögesi(tromp, pandantif, Türk üçgeni), duvarlar ve sistemin bazen içinde bazen de sadece son cemaat yerinin taşıyıcılığının üstlendiği ayaklar dan oluşmaktadır.

Genel olarak Osmanlı Mimarisinde taşıyıcı sistemleri gerçekleştirmek için dört tür duvar yapım tekniği uygulandığı görülmektedir: tuğla, kaba yonu, , almaşık ve yanaşık derzli örgüler³⁵

Kubbe ve tonozlarda tuğla kullanılmıştır, kemerlerde kesme taş ve tuğla kullanımı mevcuttur, sütunlar Erken Devirde duvar ile aynı örgü ve malzemesine sahip iken daha geç dönemlerde sütunlar yekpare veya parçalı olarak genelde mermer veya granitten oluşmaktadır.

³⁵ TULUK İ., (1999), Mekana Bağlı Strüktür Analizi Osmanlı Mimarisinde Örnekleme (15-17.YY.), Karadeniz Teknik Üniversitesi. F. B.E., Trabzon, s32.

1.3. Balkanlardaki Osmanlı Yapı Üretim Organizasyonu

Balkanlarda Osmanlı tarihi ilk Orhan Bey'le başlamıştır (1324), Kanuni Sultan Süleyman (1520) tahta geçmesiyle hüküm devam etmiştir. Balkanlarda sultan Süleyman'ın tahta çıkışından, Selimin tahta çıkışına kadar uzanan (1789) 200 yıllık dönemi Osmanlıların Balkanlarda “ Altın Çağ ” diye nitelenen dönemi ifade etmektedir.³⁶

Osmanlıların Balkanlarda yerleşmeye başlaması, bu yörede yeni bir politik düzenin kurulmasına neden olmuştur. Osmanlı bu yörelerde kendi sosyal yapısını inşa ettiği yapı ve bina türleriyle kurup ve yayılmasını sağlamıştır. Genel olarak ilk işgal ettiği şehrin mevcut kalesine yerleşiyor ve sonra verimli bir yer seçip kendi binalarını inşa ediyor, böylece binaların etrafında yerleşim alanları oluşmuş oluyor. Osmanlılar bu tür eylemi “ Şenlendirme ” adı altında organize edip yürüttürüyorlardı. Kentlere, doğulu görünümler kazandıran yeni kurumlar, yapılar ve kişiler katılmıştır. Örneğin camisi, çeşme, medrese, tekke, v.b. Osmanlı kentin fiziksel çevresini oluşturan yapıların yerel kültüre özgü anıtlarla birlikte yer alması, kuşkusuz balkan kültürünün değişiminde önemli bir etken olmuştur.³⁷ Ayrıca Balkanları oluşturan kültürün bugünkü hali Osmanlı kültürünün ve yerel kültürünün iç içe oluşundan ibarettir.

Balkanlarda ilk dönemlerine Osmanlılar bir dizi askeri ve yönetsel merkez kurmuşlar, bunlar da bazı kentlerin ilk nüvelerini oluşturmuştur. Bu yerleşmeler aynı zamanda, Balkanlardaki Osmanlı politikasının dinsel yönünü temsil eden grupların merkezi olmuş, bu gruplar da Osmanlı eyaletlerindeki kentleşme sürecinde göz ardı edilmeyecek bir rol oynamıştır.³⁸

Osmanlıların Balkanlara yayıldıkları ilk dönemlerden 16. yüzyıla dek kentsel yerleşmeler epeyce seyrekti.³⁹

Kuruluş çağında yapı ve sanat güncel gereksinimleri karşılamak için üretilmiştir. Daha sonra egemen sınıfın, güç kazandıkça artan simgesel içerikli istekleri, toplumun kültürel belleğindeki eski modellere dayanarak ya da çevrede bulunan gelenekler bağlamında yanıt bulmuştur. Anımsanan geleneksel modeller hem patronların

³⁶ AKIN N. (2001), Balkanlardaki Osmanlı Dönemi Konutları, İstanbul, s:10

³⁷ AKIN N. (2001), a.g.e, s:23

³⁸ LAWLESS R.İ., (1977), An Historical Geography of the Balkans, Londra, s:528-529

³⁹ TODOROV N., (1983), The Balkan City 1400-1800, Washington, s:454

belleklerinde hem de üretenin yorumunda, kullanılabilen tekniklerle de deforme olarak, sinkretik biçimlerle ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlar fetihler sırasında elde edilen görsel deneyimlere ya da devlet güçlendikçe, Doğu'dan gelen sanatçıların katkılarına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu süreç içinde tesadüflerin de rolü büyüktür. Bir köy ele geçiren asker orada bulunduğu evde kalır. Bir kenti alan mir, oranın kilisesini camiye çevirip kullanır. Balkanlar'da bir zafer kazanan sultan oranın ustalarını Bursa'ya taşır.⁴⁰

Çok gelişmiş olmamakla birlikte belirli ekonomik ve ticari işlevleri olan bu kentler, yakın çevrelerindeki kırsal kesimler için sınırlı bir merkez olma niteliği taşıyorlardı. Ulaşımın yetersizliği nedeniyle, aralarında hemen hiç farklılaşma olmayan benzer hizmetler sunuyorlardı. Balkanlarda kentleşmenin diğer Avrupa ülkelerindekine benzer dinamiklerle geliştiği ve eş zamanlı bir ivme kazandığı dönemde, yöreyi yöneten Osmanlıların kültürel etkinliği, Balkan kent kimliğinin oluşmasında belirleyici bir önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, Osmanlılar fetihlerden sonra, yerleşmelerin karakterini değiştiren zorlayıcı koşullar getirmemişlerdir. Fakat yine de merkeziyetçi düzen ve onun yönetim biçimi bazı kurum ve kurulların varlığını gerektiriyordu. Osmanlıların her alanda kesin hiyerarşik bir düzen öngörmeleri ve belirgin kurallar koymaları, doğal olarak kentlerin fiziksel yapısını etkiliyordu.

Kentler ortak bir merkez çevresinde gruplanmış az ya da çok yoğun mahallelerin bir araya gelmesinden oluşuyordu. Büyük etkinlik taşıyan kent merkezlerinin yayıldıkları alan ve özellikleri kentlere göre değişiklik göstermesine rağmen, her kentin merkezindeki camiye, bedesten ve çarşmayı, varsa kaleyi görmek olanaklıydı. ayrıca medreseler, hamamlar, hanlar, çeşmeler, yöneticilere ve eşrafa ait evler, Balkanlardaki hemen tüm Osmanlı kentlerin ortak özellikleriydi.⁴¹

Osmanlıların, fetihleri sırasında var olan çeşitli dinsel, ticari ve kamusal yapılara yenilerini ekleyerek kentlerin görünümüne zenginlik katmışlardır. Çarşı (çarşıja), yerleşmenin besin ve giyim gereksinimi sağlamaktaydı. Merkezi bedestendi (bedesten). Bedesten, genellikle kentin büyük camisinden sonra en önemli yapıydı. Anadolu kentlerinin bedestenleriyle ortak biçimsel özellikler gösteren bu yapılar, ağır ve kuvvetli strüktürleriyle ekonominin gerçek kalesi gibiydiler. Diğer zanaat

⁴⁰ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:57

⁴¹ AKIN N. (2001), Balkanlardaki Osmanlı Dönemi Konutları, İstanbul, s:26

üretimini yapıldığı ve satıldığı atölyelerle dükkânlar, bedestenin yakında dar sokakların çevresinde gelişmişlerdir. Her zanaat dalı, uygulayıcıların dinsel ayrımına bakmaksızın, belirli sokaklarda toplanmıştı.⁴²

Balkanlar, Avrupa'dan belirgin yüzey şekilleriyle ayrılmadığından, Balkanların kuzey sınırını kesin olarak tanımlamak güçtür. Bazen Osmanlı Devleti ile Hristiyanlık Dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu Sava nehirleri, fiziksel bir sınır olarak Kabul edilmektedir. Bazen de 1918'den sonra kurulan Yugoslavya'nın sahip olduğu topraklar olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu nedenle Balkanlar yarımadası'nın kuzey sınırının ikili bir tanımla belirlendiği anlaşılmaktadır. Fiziksel coğrafya açısından Balkanların sınırı, kuzeyde Tuna nehrinin güneyi, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege ve Akdeniz, kuzeybatıda Adriyatik ve İyon denizi ile çizilir. Siyasal coğrafya açısından bakıldığında Balkanlar: Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Romanya, Yugoslavya (Sırbistan - Karadağ -Voyvodina - Sancak), Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının tümünü içine almaktadır. Bu yarım adada bulunan ülkelere 19. yüzyıl başlarından itibaren "Balkan Ülkeleri" adı verilmektedir." Balkan" adı "sık ormanlarla kaplı sıra dağ" anlamına gelmektedir.⁴³

Balkan kentlerinde 17. ve 18. yüzyılların sayım listelerinde yer alan eski sokak isimleri arasında, sayıları yirminin üstünde kadar çıkan çeşitli meslek sokaklarına rastlanmaktadır. Yerleşmelerde cami ve yakında medrese, paşa konağı, hamam ve kahvehane Müslüman grubun kültür odakları olarak kenti etkilemekteydi.

Osmanlılarla birlikte, Ortaçağ kentini belirleyen sur duvarları genellikle yıkılmakta ya da yıkıma terk edilmekteydi. Mahalleler, camileri, mescitleri, klise ya da sinagogları, hamamları, başlarında şeyh yta da muhtarlarıyla özerk birer bütündü. Her etnik grubun kendi ayrı mahallesi vardı. Balkan yazarları, genellikle mahallelerin duvarlarla ayrıldığını ve bu duvarların evlerin sağır arka cepheleri olduğunu belirtmekte,⁴⁴ ayrıca bir mahallenin ortalama 25-30 evden oluştuğunu varsaymaktadırlar. Bir mahallenin hangi gruba ait olduğunu yapıların boyutlarından tahmin edebilmek mümkündü. Örneğin bir Müslüman Mahallesi, sadece

⁴² SUGAR P , South Europe Under Ottoman Rule 1354-1804, s:77

⁴³ TİBİÇ S.,(1979), İslamska Umetnost u Jugoslaviji, Beograd, s:22

⁴⁴ SUGAR P , South Europe Under Ottoman Rule 1354-1804, s:75

minareleriyle değil içerdiği diğer yapıların yükseklikleriyle de diğerlerinden ayrılırdı. Her kentin kendi kuralları olmasına rağmen yasalar zimmi evlerin Müslümanlarınkinden daha alçak olmasını gerektiriyordu. Ayrıca çok sayıda yapısal ve bölgesel kural kesinlikle uygulanmakta ve Balkan kentine, önemli benzerlikleri olan karakteristik bir geleneksel görünüm katmaktaydı. Böylece Balkan kentleri, mahalle düzenleri, camileri, minareleri, diğer anıtsal yapı tipleri, evlerin özgün biçimlenişi, zanaatlara ayrılmış sokaklar, vb. Özellikleriyle Tuna'nın güneyinden Pelopones'e dek uzanan bölgede ortak nitelikler göstermekteydi.⁴⁵

E. H. Ayverdi'nin "Avrupa'da Osmanlı Mimarîsi" adlı dört ciltlik külliyyatında, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ve Balkan ülkelerindeki mahallî vakıf kuruluşlarında incelenebilen vakfiye ve defter kayıtlarından, Balkanlar'da beş asırdan fazla süren Türk hâkimiyeti döneminde mimarî değeri olan 1557 yapının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yapıların Balkanlar'da mevcut ülkelere ve kullanım amaçlarına göre dağılım şu şekildedir: Arnavutluk'ta arşivlerde kaydı geçen toplam 1015 yapıdan, 664'ü dinî (cami, mescit, tekke, türbe), 139'u eğitim (medrese, mektep, kütüphane), 76'sı sosyal (imaret, hamam, köprü, çeşme, saat kulesi, konak-saray), 123'ü ticarî (han, kervansaray, bedesten) ve 13'ü askeri (kale, kule-ocak) yapıları olarak inşa edilmiştir.⁴⁶ Günümüzde ise kısmen veya tamamen ayakta olan yapıların sayısı sı takribi olarak 110'u geçmemektedir. Malumunuz, Arnavutluk'ta katı komünist dönemde, gerek Hıristiyan ve gerekse Türk-İslâm yapılarına karşı sistematik bir tahribat olmuştur. Ayakta kalabilen örnekler farklı amaçlar için kullanılmak üzere korunabilmişlerdir.

Bosna-Hersek'te toplam 3560 vakıf eserinin arşiv belgelerinde kaydı geçtiği bilinmektedir. Bunlardan 1392'si dinî, 960'ı eğitim, 373'ü sosyal, 636'sı ticari ve 199'u askerî yapılarıdır.⁴⁷ Burada Türk eserlerine karşı tahribat Avusturya işgaliyle başlamıştır. Nitekim 1717-1738 yılları arasında Saraybosna'yı işgal eden Avusturyalılar sadece bir gecede şehirde mevcut 177 camiden 120'sini ateşe vermişlerdir⁴⁸ Bosna- Hersek'te Türk eserlerine karşı tahribat Krallık ve komünist dönemi Yugoslavya'sında da devam etmiştir. Ancak, son 1992-1995 yılları

⁴⁵ STOCK P., Rast de la Langue Turque da le Balkans , s:252

⁴⁶ AYVERDİ E. H., (1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, c.4., İstanbul, s:420

⁴⁷ AYVERDİ E. H., (1994), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, c.2., İstanbul, s:206

⁴⁸ ŞABANOVIĆ H., (1959), Postanak i Razvoj Sarajevo, Sarajevo, s:28

arasındaki savaşta, Sırp ve Hırvat güçleri tarafından mevcut 1000'e yakın yapının 860'ının kısmen veya tamamen tahrip edildiği bilinmektedir.⁴⁹ Foça Alaca Camisi, Banyaluka Ferhadiye ve Arnavudiye Camileri, Mostar Köprüsü gibi yapı lar sadece birkaç örnekten biridir.

Bulgaristan'da arşiv kayıtlarında 3339 vakıf eserimizin ismi geçmektedir. Kullanım amacına göre yapıların 2557 dinî, 419'u eğitim, 221'sosyal, 136'si ticarî ve 6'sı askerîdir.⁵⁰ Bunlardan günümüze takribi olarak 130'a yakın yapının geldiği tahmin edilmektedir. Burada da Türk eserine karşı gözle görünür bir tahribat olmuştur. Ayakta kalabilenler, şehir merkezindeki gözde yapılar ve Türk Müslüman soydaşlarımızın yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki yapılardır.

Hırvatistan'da arşivlerde kaydı geçen toplam 187 yapı ismi bulunmaktadır. Bunlardan kullanım amacına göre, 111'i dinî, 25' eğitim, 20'si sosyal,17'si ticarî ve 14'ü askerî yapılardır.⁵¹ Günümüzde bu yapılardan sadece 6-7 yapının izlerini bulabilmek mümkündür. Burada da Avusturya'nın Türk eserlerine karşı başlattığı temizlik hareketinin tamamen uygulandığını görüyoruz.

Kosova'da arşiv kayıtlarında toplam 361 vakıf eserinin ismi geçmektedir. Bunlardan 248'i dinî, 41'i eğitim, 27'si sosyal, 422'si ticarî ve 3'ü askerî yapılardır.⁵² Günümüzde ayakta kalan yapıların sayısı 70'dir. Son 1999'daki Sırp işgalinde kısmen tahrip olan yapıların sayısı 30'dur. Günümüzde ayakta kalan yapıların sayısı 70'dir. Son 1999'daki Sırp işgalinde kısmen tahrip olan yapıların sayısı 30'dur.

Macaristan'da arşiv kayıtlarında toplam 724 yapının ismi geçmektedir. Bunlardan 352'si dinî, 127'si eğitim, 179'u sosyal, 31'i ticarî ve 35'i askerî yapıdır.⁵³ Günümüzde kısmen veya tamamen ayakta olan yapı sayısı 13'tür. Ayakta olan cami örneklerinden bir kısmı müze, birkaçı kiliseye dönüştürülmüş, geriye kalanları da farklı amaçlar için kullanılmaktadır.

⁴⁹ OMERDİÇ M. (1999), Prilozi İznačavonju Genocida nad Bošnjacima, Sarajevo, s:461-467

⁵⁰ AYVERDİ E. H., (1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, c.4., İstanbul, s:143

⁵¹ AYVERDİ E. H., (1994), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, c.2., İstanbul, s:420

⁵² YÜKSEL A., (1992), "Kosova'daki Türk Eserleri" I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu, 26 nisan 1989, s:44-45.

⁵³ AYVERDİ E. H., (1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, c.1., İstanbul, s:271

Makedonya’da arşiv kayıtlarına dayanarak 1411 yapının inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu eserlerden 884’ü dinî, 208’i eğitim, 221’i sosyal, 75’i ticarî ve 23’ü askerî yapılarıdır.⁵⁴ Makedonya’da Osmanlı idaresinin çekilmesinden sonra özellikle şehir varoşları ile köylerde eski vakıf eserlerin yerine yeni vakıf eserleri inşa edilmiştir. Günümüzde bunlardan ayakta kalabilen vakıf eserlerin sayısı 468’dir. Bu verdiğimiz rakamlarda Balkanlar’da Türk vakıf eserlerinin en iyi korunduğu Balkan ülkelerinden biri Makedonya diğeri Bosna- Hersek olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

Romanya ile ilgili arşiv belgelerinde toplam 291 vakıf eserinin ismi geçmektedir. Yapıların kullanım amaçlarına göre dağılımı, 179’u dinî, 48’i eğitim, 32’si sosyal, 20’si ticarî ve 12’si askerî yapılarıdır.⁵⁶ Bu eserlerden günümüze sadece 30’a yakın yapı gelebilmiştir. Burada ayakta kalabilmiş Türk eserlerinin çoğu Köstence, Isahakça ve Mecitli, Babadağ bölgelerindedir.⁵⁷

Yunanistan’da Türk eserleriyle ilgili birçok isim geçmektedir. Yapıların kullanımı amaçlarına göre dağılımı, 2673’ü dinî, 504’ü eğitim, 391’i sosyal, 181’i ticarî, 22’si askerî yapılarıdır.⁵⁸ Bunlardan günümüze gelebilen yapıların sayısı 80 civarındadır. Ayakta kalabilen yapıların çoğu Türklerin yoğun olduğu Batı Trakya bölgesindedir.⁵⁹

Yeni Yugoslavya Federasyonu’nda ise, arşiv belgelerine dayanarak toplam 1098 vakıf eserinin ismi geçmektedir. Yapıların kullanım amacına göre dağılımı 580’i dinî, 193’ü eğitim, 199’u sosyal, 103’ü ticarî ve 23’ü askerî olarak inşa edilmiştir⁶⁰

Mahalledeki evlerin çoğu küçük ve her tür işleve cevap veren tek ya da iki odadan oluşmaktaydı. çok katlı ve çok odalı evler ise hemen her yerleşmenin merkezi çevresinde bulunan, kentin ileri gelenlerin konaklarıydı. Mahallelerin kent merkezlerine uzaklıkları, içinde yaşayanların bağlı oldukları dinsel ayrımların zaman zaman ortadan kalktığını gözlemek olanaklıdır. Daha önce de sözü edildiği gibi 17. yüzyılın sonunda itibaren kentler gitgide kalabalıklaşmıştır. Bu artışa bağlı olarak

⁵⁴ AYVERDİ E. H., (1981), Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, c.3., İstanbul, s:349

⁵⁵ EYUP SULTAN SEMPOZYUMU III, (1999), Balkanlarda Türk Kültürü ve Sanatı, İstanbul, s:433

⁵⁶ AYVERDİ E. H., (1981), a.g.e., c.1., s:68

⁵⁷ EYUP SULTAN SEMPOZYUMU III, (1999), a.g.e. s:433

⁵⁸ AYVERDİ E. H., (1981), a.g.e., c.4., s:384

⁵⁹ EYUP SULTAN SEMPOZYUMU III, (1999), a.g.e. s:433

⁶⁰ AYVERDİ E. H., (1981), a.g.e., c.2., s:250

mahalle sayıları artmış, bazı kentsel merkezlerin nüfusu birkaç bine ulaşmıştır. Örneğin bu tarihlerde İškodra'da 1800 ev ve 15 mahalle, Elbasan'da 2000 ev ve 28 mahalleden söz edilmektedir ve bu gelişim daha çok, önemli ticaret yolları üzerinde yer alan kentler için geçerliydi.⁶¹

Osmanlı mimari sentezin doğasını, ulusçuluk, İslamlık, Türklük, Avrupalılık ve daha başka parametrelerle tanımlamak kurumsal olarak olasıdır. Ne var ki Süleymaniye'nin tanımladığı bir şey, onun üzerinde söylenen her şeyden daha belirleyicidir. Sinan'ı daha iyi tanımlamak amacıyla birçok spekülasyon yapılabilir. Ne var ki ona ilişkin bilgileri, ideolojik çarpıklıklara kaymadan derleyip, nesnel olarak sunmak onu tanımak için yeterlidir. Kuşkusuz sadece Sinan çağında ve sadece İstanbul'da, başka bir deyişle zaman ve mekân parametrelerinin sınırlarını bulandırmadan bu bilgiler üzerine yorum yapılabilir. Neumann'ın belirttiği gibi Fuzuli de bir Osmanlı'ydı, fakat Bağdaştan hiç çıkmamıştı. Arapça konuşan bir Bağdat'ta Fuzuli, Farsça şiirlerini de Türkçe gibi rahatça hatta belki de daha kolay yazıyordu. Osmanlı kültür ortamının en ilginç görüntüsü budur. Kaldı ki Bağdat'ta İstanbul'dakilere benzer camiler de yapılmıyordu. Oysa gerçek Osmanlı ülkesi olan Balkanlar'da Osmanlı eyalet mimarisinin çeşitlemeleri vardı ve bunlar tıpkı Bitniya'da olduğu gibi, Osmanlı mimarisinin oluşumunda yadırganmayacak organik bir yöresel katkı olduğunun kanıtlarıdır.⁶²

Osmanlı tarihinde en çok Osmanlı olan olgu mimaridir. Etkisi Balkanlar'dan Arap ülkelerine kadar uzanmıştır, fakat bu alanda bile Şam ve Kahire birbirlerinden çok farklıdır. Yemen daha uzaktır. Kuşkusuz Kemaleddin Bey, Kubbetü's-Sahra'nın çinilerini (İstanbul'dan gelen çinilerle) değiştirdiği zaman yaptığı şey, Kubbetü's-Sahra'yı bir tür Osmanlılaştırmaktı. Fakat genelde İslam eyaletlerinde Osmanlı biçimlerinin hemen yerel çizgilere yaklaştığının görüyoruz. Yerleşmenin en tipik örneklerinden biri Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu çağda Kahire'de yapılan Sinan Paşa Camisi'dir. Burada Memluk geleneğinin mimari yorumu Osmanlı camisine İstanbul'da sahip olamayacağı bazı biçim düzenleri getirmiştir. 19.yy. Suriye ve Lübnan konutlarıyla İstanbul arasında yapılacak bir karşılaştırma yerelin Osmanlı çizgisine yaklaşması sürecinin boyutunu açıkça gösterir. Osmanlı

⁶¹ AKIN N. (2001), Balkanlardaki Osmanlı Dönemi Konutları, İstanbul, s:28

⁶² KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:35

egemenliği Mardin'in Osmanlı öncesi çizgisini de değiştirmemiştir. Aslında böyle bir dayatma olmadığı için bunu bir "yapamama" bağlamında kullanmak yanlıştır. Böyle bir istek yoktur. Konut mimarisi yerel kùltür alanının özgürlüğünü yansıtır. Filbe ve Safranbolu aynı yüzlerle karşımıza çıkarlar. Fakat Saraybosna, Berat ya da Dobruca farklı özellikler de sergilerler..⁶³

Osmanlı İdari sistem Balkanlarda yerler halkın ihtiyacı doğrultusunda her alanda yer almıştır. İdari, iktisadi, eğitim, askeri, imar gibi konularda devlet arşivlerinde sayısız belgeler bulunmaktadır. Osmanlı imar faaliyetlerinde sivil binalarda kullanacak olan yerel halka yönelik bir ayrımcılık yapmadığı gibi, yerel Hıristiyan halkın da ihtiyaçlarının yerine getiren belgelere rastlamak hiç zor olmasa gerek.

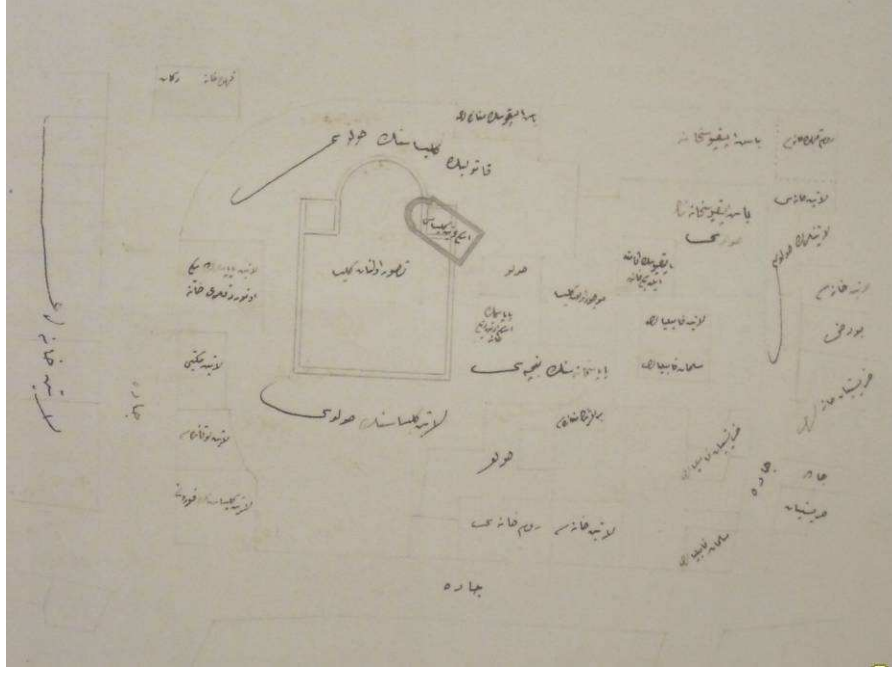
Klise onarımı ya da inşası için gereken ilk şey devletten izin dilekçeleri o bölgenin valisi ya da en yetkili dini makamın imzasıyla merkeze gönderilirdi. Merkeze gönderilen bu dilekçelerde inşa edilecek kilisenin ölçüsü, inşa edileceği yer, bu yerin kime ait olduğu ve çevresinde ne tür binaların bulunduğu gibi hususlar açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Devlet genellikle bu dilekçelerde teknik özellikleri aynen onaylamış, fakat belirtilen çerçevenin dışına çıkılmamasına özen göstermiştir.⁶⁴

Bunun en güzel örneği "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti" yayınlanmış olan kitapta arşiv belgelerini göstermektedir. Örnek olarak Prizren'de Katolik Kilisesi İnşası izni verilmesini gösterilebilir.⁶⁵

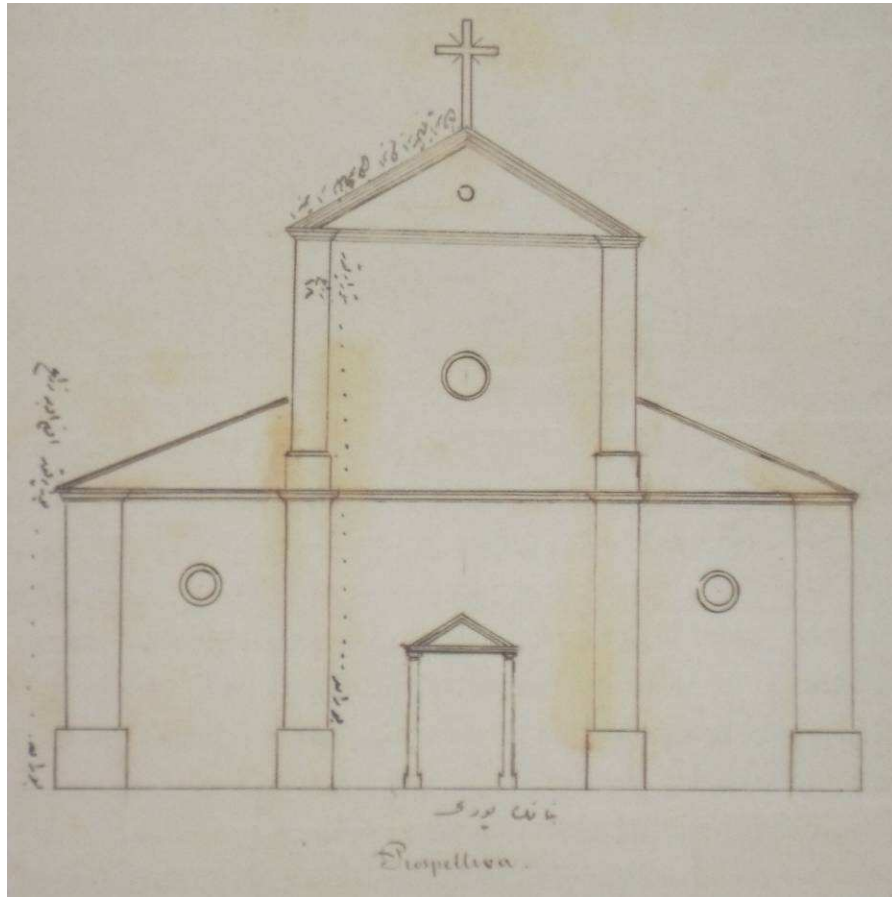
⁶³ KUBAN D., (2007), Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:35

⁶⁴ ÜNLÜ M: (2002), Kosova Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, S.B.E., Doktora Tezi, Samasun s:81.

⁶⁵ Detaylı bilgi için Bkz. SARINAY Y., (2007), Osmanlı Arşivlerinde Kosova Vilayeti/Vilajeti iKosoves ne Dokumente Arkivore Osmane , İstanbul

Şekil 18 Prizren Katolik Klisesinin krokisi (Osmanlı Arşivlerindeki Kosova Vilayeti)

Şekil 19 Prizren Katolik Klisesi'nin ön cephe Çizim (Osmanlı Arşivlerinde Kosova Vilayeti)

Osmanlıların XIV. Yüzylında Balkan yarımadasına doğru ilerlemesiyle Ortaçağ Sırbistan'ın idaresi altında bulunan kimi devletlerin yanı sıra Kosova bölgesi de Osmanlı idaresi altına girmiştir. Söz konusu idarenin uygulanmasıyla, buradaki kentlerin ve diğer yerleşim yerlerinin değişimlerine ve oryantal tipinde kalkınmasına neden olmuştur. XIV. Yüzyılın ortalarından XX. Yüzyılın başlangıcına kadar bu süreç başlangıç, ilerleme ve gerilme dönemleri olarak devam etmiştir. Osmanlı mimarisi Rumelinin diğer bölgelerinde de olduğu gibi Kosova'da da kent ve diğer yerleşim yerlerinde egemen olmuştur. Bundandır ki söz konusu dönemde bu yörelerde çok sayıda inşa edilen Askeri, sivil ve dini, mimari örnekleri bugün bile halen mevcuttur. Bunu derken, Osmanlı idaresi döneminde Kosova'da amaçları çeşitli olan çok sayıda Camisi, Medrese, Mektep, Türbe, Tekke, Hamam, Çarşı, Çeşme, Han, Kervansaray, Saat kulesi, Köprü, Kale, Zaviye, İmarethane, ve diğer eserler inşa edilmiştir.

Belirli bir tarihin döneminde toplumsal-ekonomik ve sosyo-politik koşullar altında inşa edilen bu mimari eserler, kültürel ve maddi değerler içinde yer almıştır. Bugün onların incelenmesi ve araştırılması o zamanlarda olduğu gibi, bugün de burada yaşamakta olan Türk halkının geçmişinin incelenmesi ve araştırılması yönünden, özel bir önem taşımaktadır.

Balkan yarımadası ve tüm Rumeli de 500 yıl kadar süren Osmanlı hâkimiyetinden yaratılan çok sayıda mimari eserlerinin çoğu yok olduysa da günümüze kadar korunmuş eserlere ancak son zamanlarda ilgi duyulduğunu bildirirken bunun yetersiz olduğunu da vurgulamak gerekir.

Balkanlarda olduğu gibi, Kosova'da Osmanlı mimari ve sanat, yaratıcılığın sanat süresi devam ediyormuş, ki bu önce Osmanlı sanat anlayışına ağırlık veriyormuş. Daha geçlerde mimarcılıkta olduğu gibi sanat anlayışının diğer şeklerinde de etkisi gösterilmiştir. Sanat yaratıcılığının esas çizgisi estetik anlayışları ve nicelik çözümleri Osmanlı mimari ilkesine sadık kalmıştır.⁶⁶

⁶⁶ VIRMIÇA R. (1999), Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I, Ankara, s:7

1.4. Balkanlardaki Osmanlı Camilerin Genel Mimari Özellikleri

Osmanlı toplum yapısının gelişimine koşut olarak Anadolu'da olduğu gibi, Balkan kentlerinde de işlevsel açıdan çok çeşitli yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar, kuşkusuz, ait oldukları dönem mimarisinin pek çok özelliğini taşıdığı gibi, onun gelişimini de göstermektedir. Ayrıca cami, medrese, han, hamam gibi yapılarla kullanılan çözümler, yöreler arası kültürel etkileşimin ne denli kuvvetli olduğu ve hangi noktalarda yoğunlaştığı konusunda somut veriler olarak çıkmaktadır. Ancak, deneyimlerin bir yöreden diğerine aktarılması ve genelde İstanbul merkezli bir denetim sisteminin bulunması, strüktür sistemlerinde benzer tercihlerin yapılmasına sebep olsa da, değişik yörelerle ilgili sınırlı uygulamalar, o yöre için karakteristikleri oluşturmaktadır.

On beşinci yüzyılın çok çeşitlilik gösteren alt yapı ve üst örtü arasındaki ilişkileri ile bu sistemlerin işlevsel mekanlara göre değişebilen uygulaması, klasik dönemden itibaren bir yalınlaşma göstermiş; strüktür sistemini oluşturan taşıyıcı, geçit alanı ve örtü ile yardımcı örtü öğeleri birbirleriyle oransal açıdan daha uyumlu parçalar halinde düzenlenmiş ve gerekse mimari açıdan armonik bir bütünlük sağlanmıştır. Balkan Ülkelerinde, klasik dönemden sonra, azalarak da olsa, anıtsal yapıların inşa edilmesine devam edilmiştir. Bu dönemde batı ülkelerine yakınlığı dolayısıyla, orada gelişen bazı mimari akımlarının yansımaları anıtsal mimari üzerinde etkili olmuşsa da, klasik öğeleri kullanmaya devam eden örnekler de vardır.

Büyük boyutlu camiler genelde, Anadolu'da olduğu gibi tek olarak yapılmamıştır. Türbe, medrese, imaret ve mektep yapıları genelde cami ile aynı alanda; han, hamam, köprü ise farklı alanlarda, bazen merkeze daha yakın bir konumda yer almaktadır. Ancak klasik dönemde rastlanan, planlı ve tüm işlevleri bir arada bulunduran bir külliye anlayışı Balkan ülkelerinde çok sık rastlanan bir özellik değildir.

Plan şeması ile strüktür sisteminin seçimi arasında doğrudan bir ilişki olduğundan, cami yapılarında kullanılan strüktür sistemi ve onun gelişimi plan düzenine bağlı olarak incelenmiştir. Osmanlı başlangıcından itibaren görülen çok ayaklı, çok kubbeli ya da çok fonksiyonlu camilerden tek kubbeli örtülü mekânlara doğru olan gelişimin

Balkan kentlerinde de izlerini bulmak mümkündür, bunun yanı sıra, bugüne ulaşan şekliyle değişik plan şemasına sahip bazı örnekler de vardır.⁶⁷

Fethedilen Balkan ülkelerinde küçük camiler tek kubbeli plan şemasına göre inşa edilmişlerdir. İmparatorluğun her köşesine tek kubbe ve tek minare bir fetih işareti olmuştur denilebilir. Beylerbeyleri ve valilerin gittikleri eyaletlerde yaptırdıkları camiler, çoğu Enderun⁶⁸ kökenli olduğu için, İstanbul'dakilere benziyordu. Yerel geleneklerin etkilerini gösteren örnekler de vardır.

1461 (H.865) tarihli Priştina Fath Camisi bunların en erken örneklerinden biridir. Binanın minber ve mihrab gibi liturjik öğeleri, kubbe kasnağı ile minaresi ve iç bezemesi geç tamir izleri taşırlar.⁶⁹

En çok tahrip olan mimari öğelerden biri de minareler olmuştur. Çeşitli nedenlerle yıkılarak pek çoğu günümüz ulaşmamış olan bu öğeler çoğu hakkında kaynaklardan bilgi edinilmemektedir. Ancak camilerde genelde doğu köşesinde, tek bir minareye sahip olduğu söylenebilir. Malzeme olarak ise, erken dönemde tuğla, klasik dönemde ise, genelde taşın yeğlendiği söylenebilirse de, buna uymayan ya da yenilendiği için özgünü yansıtmayıp yansıtmadığı hakkında kesin bir bilgi sahibi olunamayan örneklerde vardır.⁷⁰

1.4.1. Balkanlardaki Camilerin Konum Özellikleri

Büyük boyutlu camiler genelde, Anadolu'da olduğu gibi tek olarak yapılmamıştır. Türbe, medrese, mektep yapıları genelde cami ile aynı alanda;belli bir düzeni olmayan şekilde yerleşmişlerdir. Han, hamam, köprü ise farklı alanlarda, bazen merkeze daha yakın bi konumda yer almaktadır. Ancak klasik dönemde rastlanan,

⁶⁷ BÜYÜKDIĞAN İ.,(2000), ‘‘Balkanlar’da Kültürel Etkileşim ve Tür Mimarisi Uluslar ası Sempozyumu Bildirileri’’, Bulgaristan, s:173-174

⁶⁸ II. Murat zamanında kurulup, zamanla çeşitli değişikliklere uğramakla beraber Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar (1908) varlığını sürdüren bir saray okuludur. Hıristiyan ailelerden devşirilen çocukların zeki ve gösterişlileri saraya alınarak özel bir şekilde yetiştirilirdi. Fatih Sultan Mehmet döneminde geliştirilmiştir. Vikipedi Ansiklopedisi.

⁶⁹ KUBAN D., (2007), a.g.e. s:212.

⁷⁰ BÜYÜKDIĞAN İ.,(2000), ‘‘Balkanlar’da Kültürel Etkileşim ve Tür Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri’’, Bulgaristan, s:175.

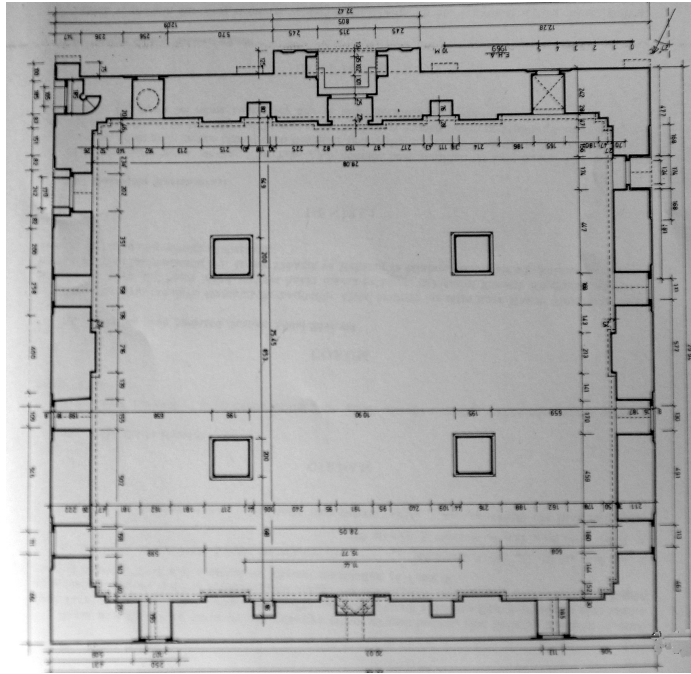
planlı ve tüm işlevleri bir arada bulunduran bir külliye anlayışı Balkan ülkelerinde çok sık rastlanan bir özellik değildir.

1.4.2. Balkanlardaki Camilerin Plan Gelişimi

Balkanlar'daki Osmanlı Mimari olgusu Anadolu dan farksız bir şekilde başlamış ve gelişmiştir. Bunu en iyi şekilde çok kubbeli camilerin Balkanlardaki varlığından anlayabiliriz.

Çok kubbeli ve ya Ulu Cami diye adlandırılan cami tiplerine, Bulgaristan'da iki örneği (Filibe Hüdavendigar Camisi ve Sofya'daki Mahmud Paşa camisi), ve Yunanistan Dimetoka'da (Çelebi Cami). bir örneğine rastlamaktayız. Başka bir örneğine kaynaklarda rastlanmamıştır.⁷¹

Dimetoka'daki Çelebi Camii, Ivaz Pasa tarafından H. 825 (1420) tarihinde inşa edilmiştir.⁷² Plan olarak Bursa'daki Şehadet Cami planının ebat olarak aynıdır, yalnız Bursa'da duvarlar ince Dimetoka'da kalın dır.⁷³

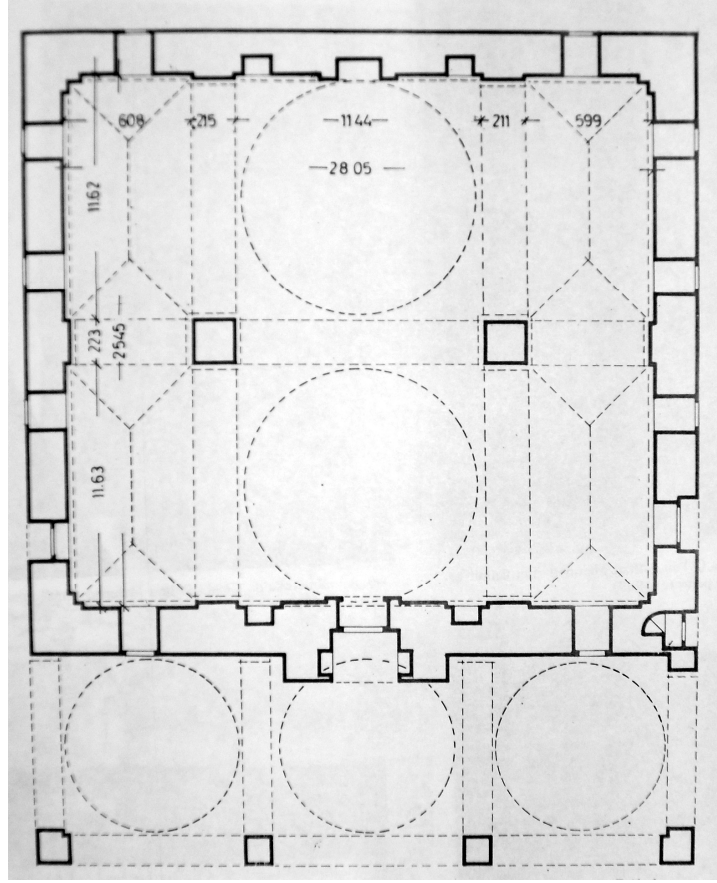
Şekil 20 Dimetoka Çelebi Cami Planı (Ayverdi 1989)

⁷¹ BÜYÜKDIĞAN İ.,(2000), a.g.e. s: 174.

⁷² AYVERDİ E. H.(1982), Avrupa 'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk, IV. Cidl 4,5,6, Kitap, İstanbul, s:194

⁷³ AYVERDİ E. H. YÜKSEL A.(1976), İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul, s:52

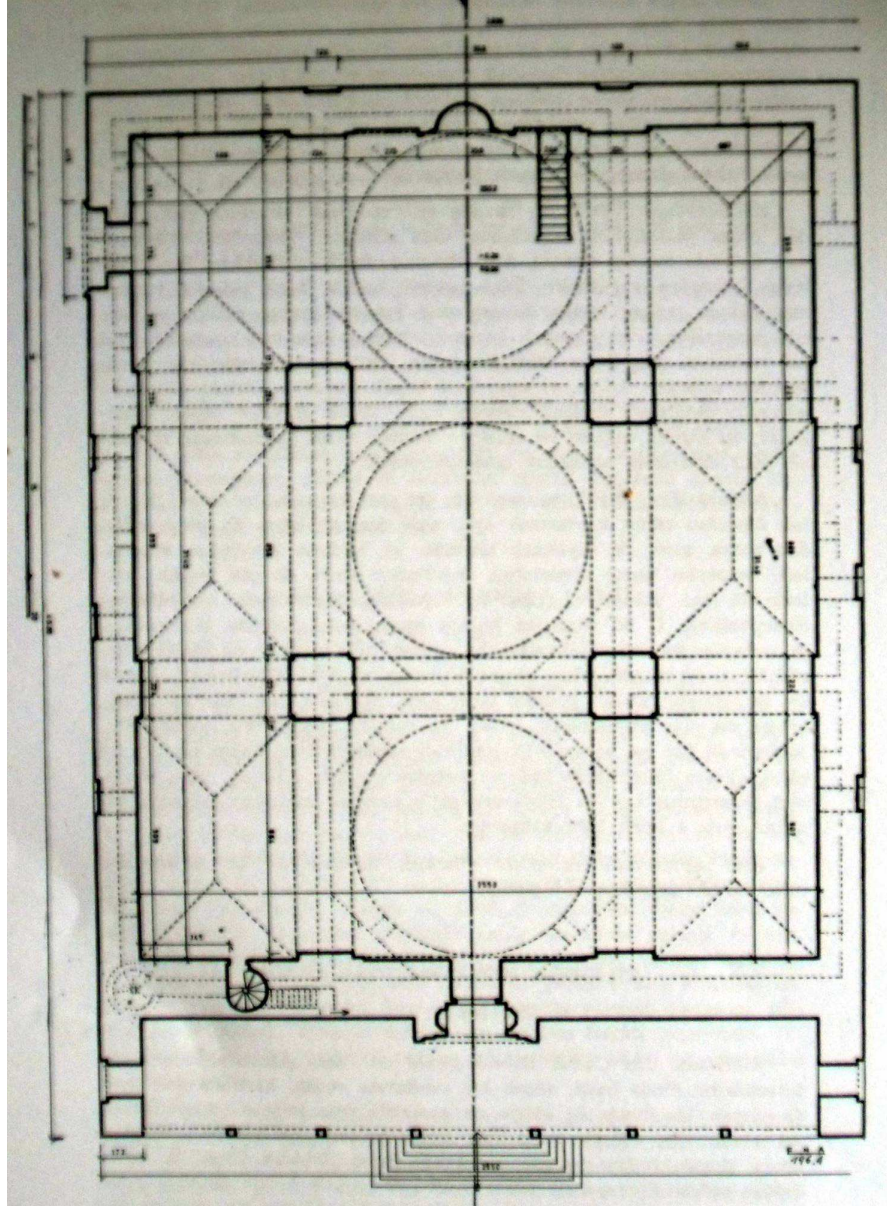
Üzeri Ayverdi'nin restitüsyon çalışmasında gösterildiği, banisi Çelebi Sultan Mehmedin vefatı üzerine cami örtü sistemi yarım kalmıştır. ⁷⁴ Buna göre cami Harim iç ölçüleri takriben 28,05m. x 25,45 m. olan bir dikdörtgen planlı binadır. İçeride çapı 12 m. çivarındaki merkezî iki kubbe vardır ve yanlarda çapraz tonozlar olarak örülmüştür. Önünde üç açıklıklı kubbe örtülü Son Cemaat Yeri bulunmaktadır. Son Cemaat Yeri sonradan yıkılmıştır.

Şekil 21 Dimetoka Çelebi Sultan Mehmed Han Cami Restitüsyonu (Ayverdi 1982)

Filibe Ulu Cami I Murad terhindeki ulu camilerin içinde yer alır. Cami, dokuz bölümden oluşmaktadır. Ancak bu bölümlerin mihrab aksında olan üç adedinin, açıklıkları yaklaşık 8.50 metre olan kare alt yapı üzerine kubbe ile örtülü olmasına karşın, kenardakiler dikdörtgen planlı olup; 6.00 x 8.50 metre olan açıklıklar çapraz tonozlarla örtülüdürler.

⁷⁴ AYVERDİ E. H.(1982), a.g.e., s:192.

Şekil 22 Filibe Ulu Cami Planı (Ayverdi 1976)

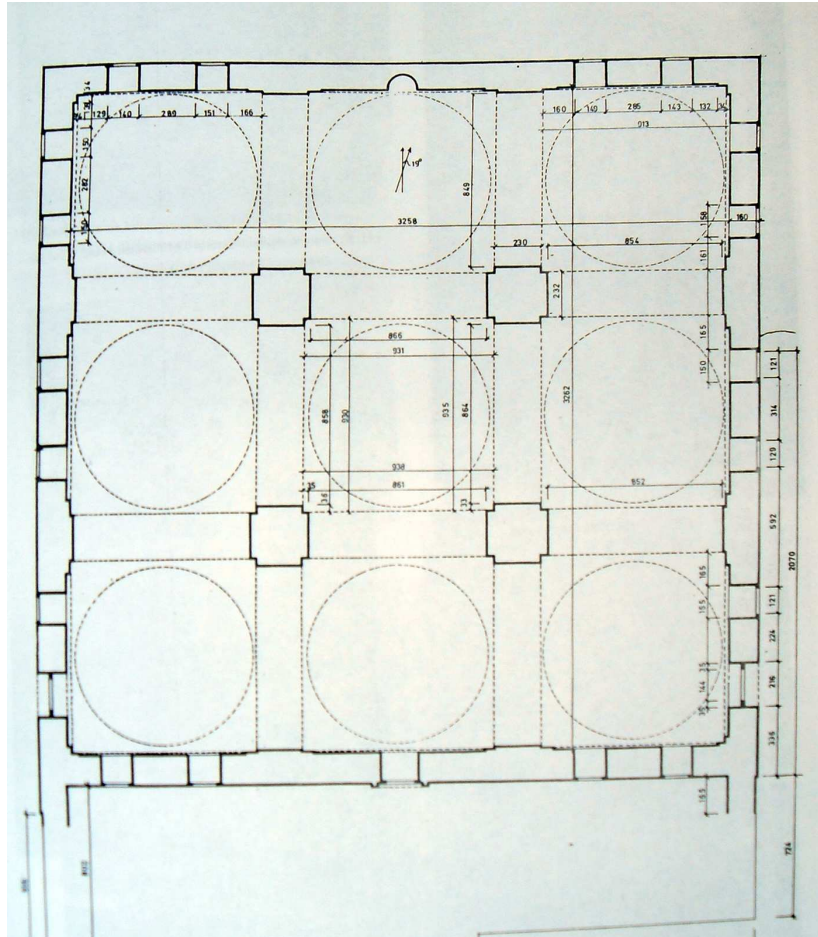
Filibe – Hüdavendigâr Camii'nin bir diğer özelliği yüksekliğinin az tutulmuş olmasıdır 40 x 30 metrelik büyük boyutuna rağmen basık olması, iç mekanda olumsuz bir etki hisedilmektedir. Onun erken Osmanlı döneminde ortaya çıkan "ulu camii" planının öncülerinden olduğunu söyleyen E.Hakkı Ayverdi, "Yeni fethedilen bir yerde Cuma mescidine duyulan büyük gereksinimi karşılamak üzere sade fakat büyük yapılmış bir yapı olduğunu" belirtmektedir ⁷⁵

⁷⁵ AYVERDİ E. H.(1982), a.g.e., s:40

Yapı 1785 ve 1818 yıllarında onarım geçirmiştir. Dört ayak üzerine oturmakta olan camide, orta sahin altında şadırvan bulunmaktadır. Bu bakımdan yapı, Bursa'daki Ulu Cami ile büyük bir benzerlik arz eder.⁷⁶

Sofya'daki Mahmut Paşa Cami: Ulu Cami plan şeması Balkanlarda Fatih devrinde de devam etmektedir.

İstanbul'daki külliye binalarından sonra Mahmut Paşa, Sofya'da Edirne Eski Camii'ne benzer görünüşteki bu dokuz kubbeli camiinin yaptırmıştır. Sınırlarımız dışında kalan Rumeli'nin bu en büyük camiinde kubbelerin çapı Edirne'dekilerden üç metre kadar daha az, 9,30 m. olup daha küçük payeler üzerine oturuyor. Son cemaat mahalli tamamen kaldırılmış, yerine son Devir Osmanlı uslubu iki katlı bir yapı yapılmıştır.⁷⁷

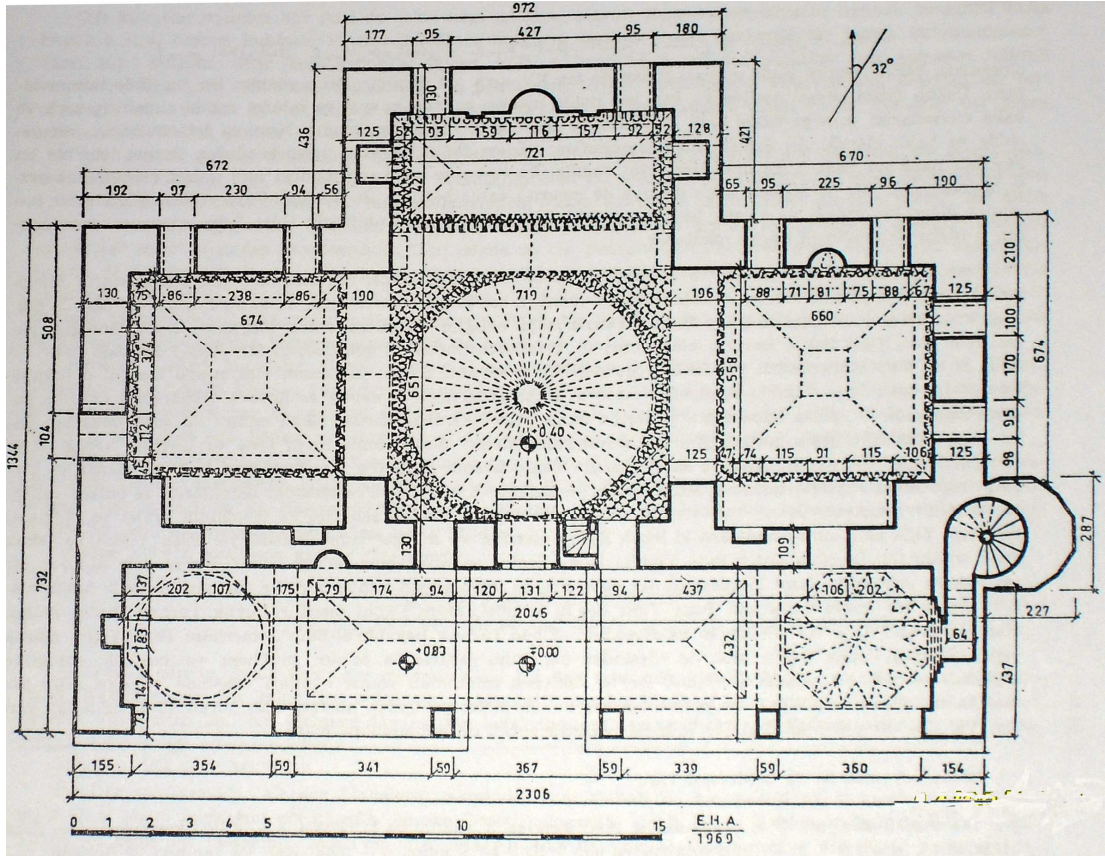

Şekil 23 Sofya Mahmut Paşa Cami Planı.(Ayverdi 1982)

⁷⁶ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M.,(2004), Balkanlar'daki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, Ankara, s:170

⁷⁷ ASLANAPA O., (1986), Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, s:93-94.

Ters “T” planlı veya Tabhanlı cami tipi Balkanlarda en erken olarak 1438-39 (H.842) tarihli Üsküp Alaca –İshak Bey Camisi’dir.

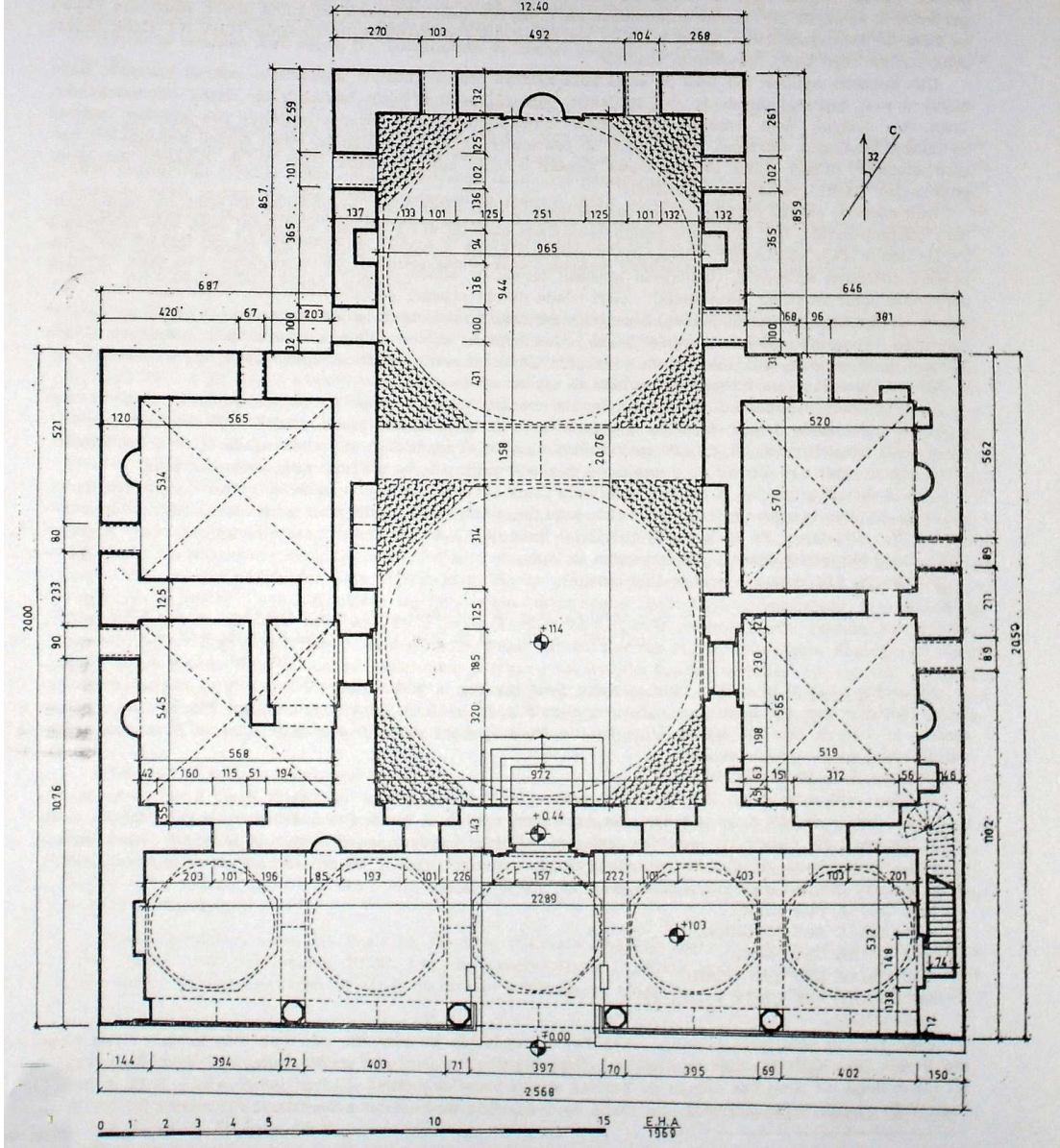
Şekil 24 Üsküp İshak Bey Camii Planı (Ayverdi 1981)

Kitabesinde Üsküp fatihi Yiğit Paşa'nın oğlu İshak Bey tarafından inşa ettirildiği yazmaktadır. Cami plan itibariyle, zaviyeli camiler grubuna girmektedir. Girişten hemen sonraki mekân yatay ekseninde kubbeyle, bunun iki yanı aynalı tonozla, mihrap önü ise çapraz tonozla örtülüdür. Yan kanatlar ile ortadaki kubbeli kısım arasındaki perde duvarların açılması suretiyle, geniş bir ibadet alanı elde edilmiştir. Bu değişikliğin Hasan Bey (İshak Bey'in torunu) yaptırılan tamir sırasında yapılmış olması mümkündür. Yapı günümüzde açıktır.⁷⁸

Balkanlar'daki bir diğer Ters “T” planlı yapı Üsküp İsa Bey Camii. Yapı Fatih Sultan Mehmed döneminde, H. 880/M. 1475-76 yılında İshak Bey'in oğlu İsa Bey

⁷⁸ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M.,(2004), a.g.e., s:358.

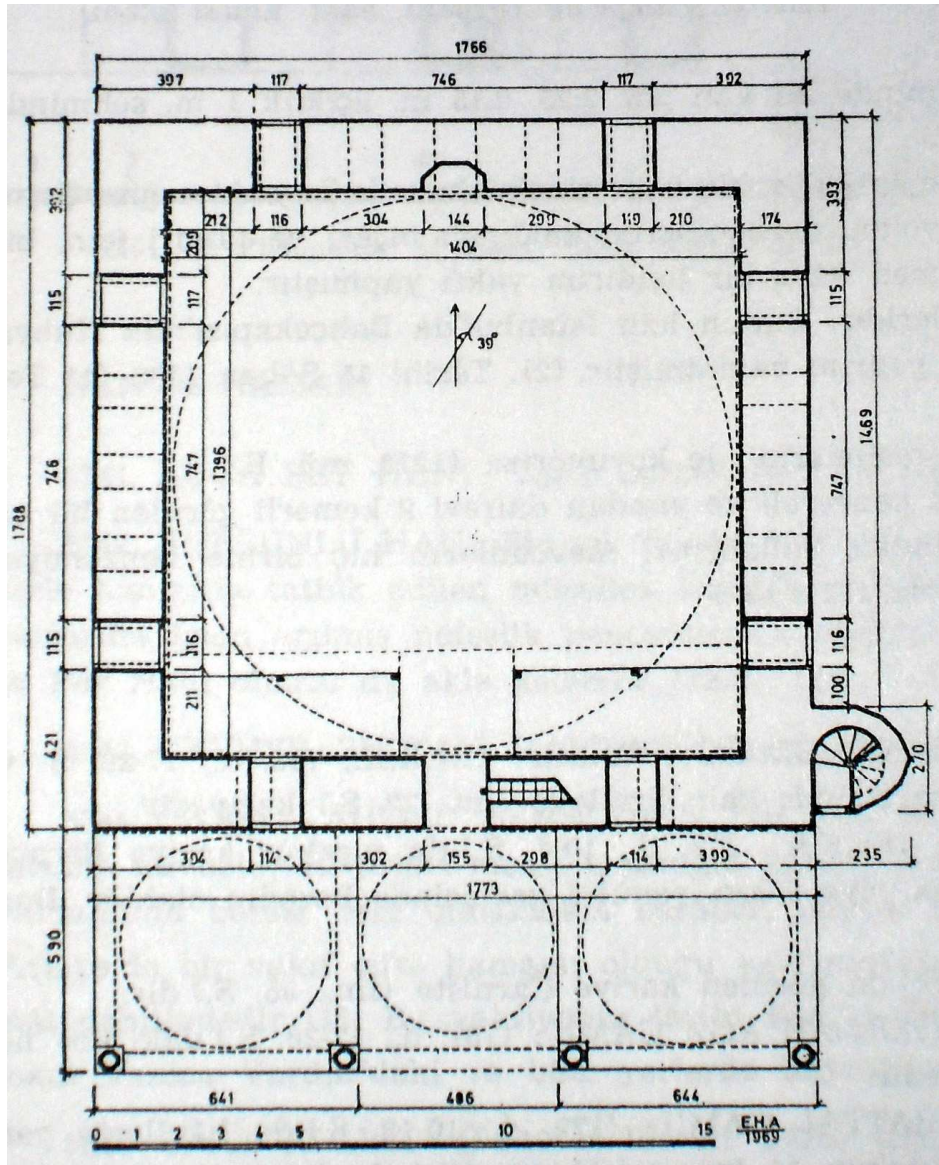
tarafından inşa ettirilmiştir.⁷⁹ Cami aynı büyüklükte iki kare planlı sekiz köşeli kaideye oturan kubbe ile örtülü ana mekândan, doğu ve batı tarafındaki çapraz tonoz örtülü zaviye hücreleri ve kuzey de beş açıklıklı son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Şekil 25 Üsküp İsa Bey Camii Planı (Ayverdi 1981)

⁷⁹TURAN Ö. İBRAHİMGİL M.,(2004), a.g.e., s:362.

Balkanlar'daki Tek Kubbeli Cami tipinde en erken örneklerden Priştine'de inşa edilen Fatih Sultan Mehmed Han Camii. Cami H.865/M.1461-62 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir. Kare planlı yapı 17,66 x 17,70m. ölçünde olan cami, onikigen kasmağa oturan tek kubbe ile örtülüdür. Kubbe köşelikleri pandantiftir. Caminin üç kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Günümüzde ibadet açık durumdadır.⁸⁰

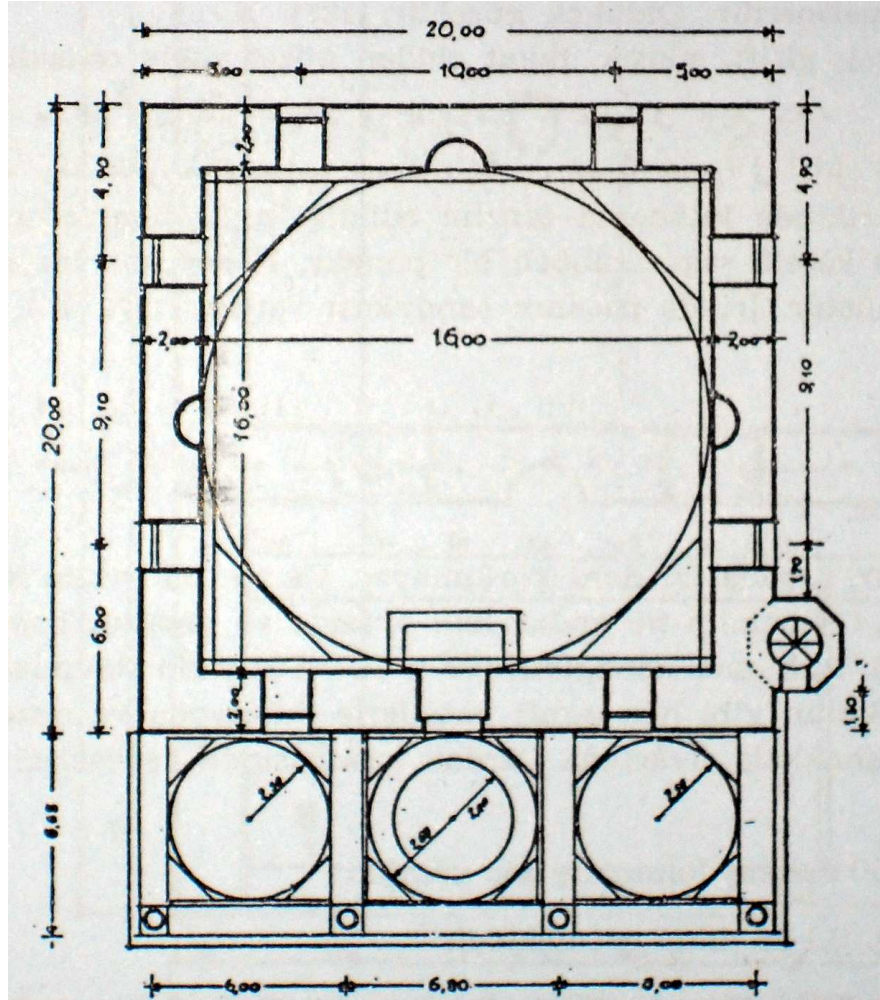

Şekil 26 Fatih Sultan Mehmed Han Camii Planı (Ayverdir 1981)

⁸⁰ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M.,(2004), a.g.e., s:362. 219.

Ayverdi, binanın yapılış tarihi ve şehrin fethedilmesi tarihinin yakın olması nedeniyle Osmanlı ile ilgili şu tespitte bulunur: Kitabesine nazaran 865 (1461) de yani, şehrin fethinden hemen sonra yapılması, Osmanlının fethettiği diyarlara kılıç eriyle omuz omuza mala tutan eli de götürdüğünü isabet eder.⁸¹

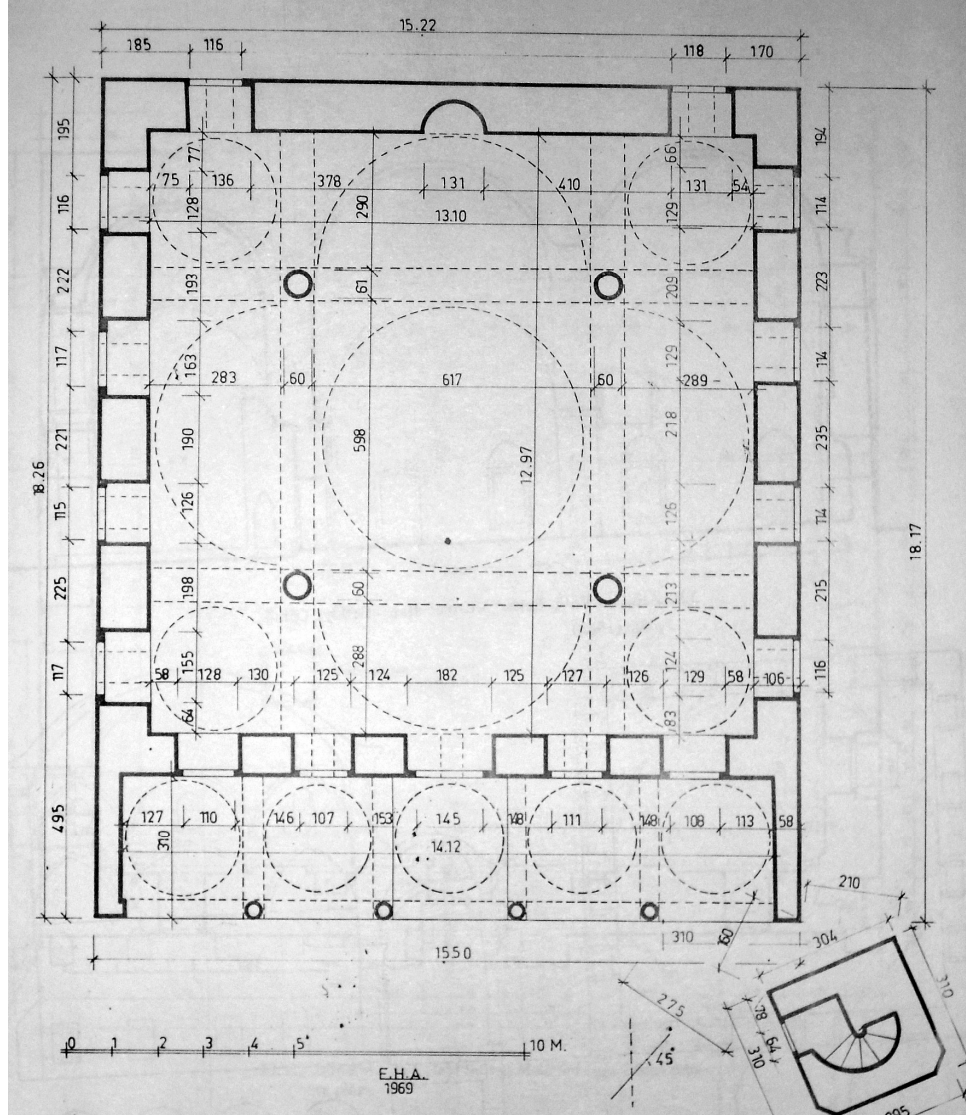
Blkanlarda'ki önemi yüksek olan tek kubbeli cami örneğinde Üsküp'teki Mustafa Paşa Camii dir. Kitabesine göre H.898/M.1492-93 yılında Abdullah oğlu Mustafa Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Eser kare planlı, pandantif geçişli, dışarıdan onikigen kasmağı ve tek kubbe ile örtülü yapısı var. Üç açıklıklı çift merkezli sivri kemerlere oturtulmuş Son Cemaat Yerine sahiptir.

Şekil 27 Üsküp Mustafa Paşa Camii Planı (Ayverdi 1981)

⁸¹ AYVERDİ E. H.(1981), a.g.e., s:154.

Özellikle Sinan Dönemi ortaya çıkan merkezi planlı cami tipine Balkanlarda izlerine rastlamak mümkün değildir. Ancak Atina'da Fatih'in adını taşıyan lotus başlıklı dört mermer sütun üzerine bir orta kubbe, dört yarım kubbe ve köşelerde dört küçük kubbeli planı ile şaşırtıcı bir görünüştür. İki sıra pencereli moloz taşlarla, tuğla kullanılmadan, çok itinasız bir işçilikle örülmüştür. Sonradan eklenmiş gibi görünen son cemaat yeri vardır. Bütün kubbeleri kiremit kaplıdır. Burada küçük ölçüde bir merkezi plan şemasının gerçekleştiği görülmektedir.⁸²

Şekil 28 Atina Fethiye Camii Planı (Ayverdi 1982)

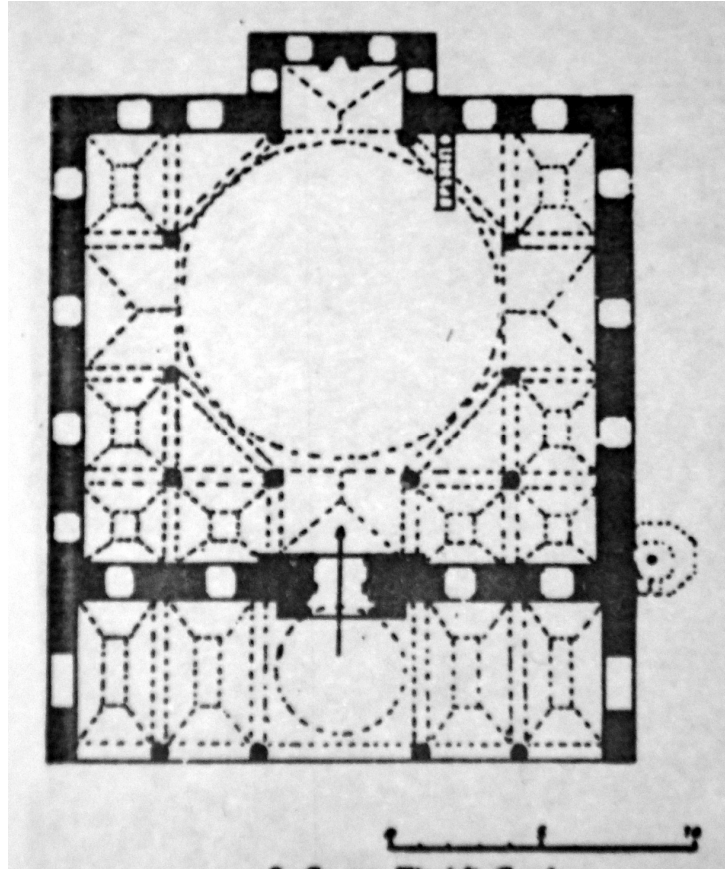
Kuban kitabında bu camiyi şu ifadelerle açıklamaktadır: tarihi belli olmayan bu merkezli planlı yapı, Fatih vakıflı olduğu belirlenmiştir. Ancak 6 m'lik bir orta kubbe açıklığı ve 13 x 13 m. büyüklüğündeki bir iç mekanın Şehzade Camisi şeması

⁸² ASLANAPA O., (1986), a.g.e., s:103

ile yapılması (20 m. çapındaki tek kubbeyle örtülü camileri yapan) Osmanlı için kabul edilmez bir karmaşadır. Fakat burada usta yerli bir Rum mimarı olabilir.⁸³

Bu çaba içinde olan bir de Yunanistan'daki Serez şehrinde Zincirli Camii.

Kurucusu hakkında bir bilgi bulunamayan cami, sekiz sütuna oturan merkezi kubbe ile yanlarda üç taraftan, üzerleri tonozlu mahfil ile çevrilmiş olan Harime sahiptir. İki sıra tuğla, bir sıra kesme taş şeklinde inşa edilen caminin, beş bölümlü, ortası kubbeli, yanları tonozla örtülü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin iki sıra pencerelerinden, üstekiler sivri, alttakiler basık kemerlidir. Mihrap eyvanı, diğer duvarlardan çıkıntılıdır. İbadete kaplı olan cami onarım çalışmaları sürdürülmektedir.⁸⁴

Şekil 29 Serez Zincirli Camii Planı (Ayverdi 1982)

⁸³ KUBAN D., (2007), a.g.e. s:216.

⁸⁴ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M.,(2004), a.g.e., s:476.

1.4.3. Cephe Özellikleri

Duvarlar genelde taş ve tuğla sıralarıyla oluşturulan ve on beşinci yüzyılda çok yaygın olarak kullanılan almaşık örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Ancak Priştine'deki Fatih Camiinde tamamen taştan inşa edilmiş örnekler olduğu gibi, Üsküp Mustafa Paşa Camiinde gibi ana beden duvarları almaşık, son cemaat mahalli yalnızca taş olan yapılarda vardır. Plan şemasına bağlı olarak yeğlenen bir örgü tekniğine rastlanmamıştır. Fakat daha geç tarihli örneklerde kesme taşın yaygınlaştığı ya da yapının önem derecesine göre daha özenli örgü tekniklerinin kullanıldığı söylenebilir.

İncelenen camilerde son cemaat yerinin cephelerdeki önemi gelişime paralel olarak artmaktadır. Filibe Hüdavendigâr ve Dimetoka Çelebi Camiinde Cümle kapısı vurgulanmak istenirken, Sofya Mahmud Paşa Camiinde o kadar belirgin olmamaktadır.

Balkanlardaki özellikle sayısı çokça olan tek kubbeli camiler, yüksek beden duvarlarına sahip Balkanlardaki Osmanlı fetih simgesi olarak görünüm almaktadırlar.

Çok kubbeli ve Tabhaneli camilerde kubbe kasnağı dolu bir duvar iken, tek kubbelilerde genellikle on iki genli ve her köşesinde pencere açıklıkları bulunmaktadır.

Pencerelerde ve Son cemaat yerlerinde kullanılan kemerler genellikle çift merkezli sivri kemerlidir, farklı malzemelerde kullanılışlardır.

1.4.4. Yapım Sistemi ve Malzeme Özellikleri

Yapım sistemi çok fazla değişiklik göstermemektedir, genel olarak tek kubbeli yapılarda geçiş unsuru olarak pandantif ve tromp kullanılmıştır, kemerler çift merkezli sivri kemer olup pencerelerde teğet kemer olma özelliğini taşımaktadırlar. Düşey taşıyıcı incelen camilerde duvarlar olmaktadır, kalınlıkları kubbe açıklığına göre değişmektedir.

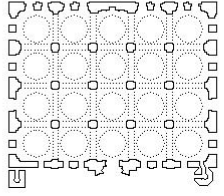
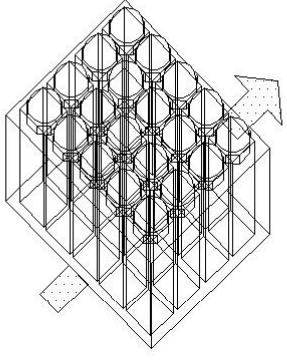

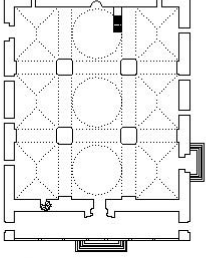
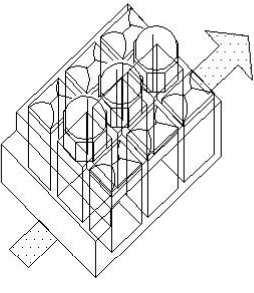
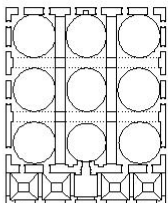
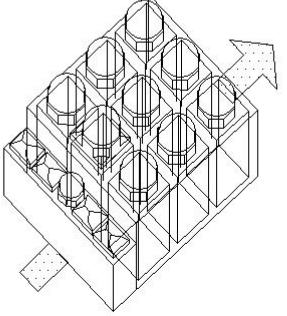

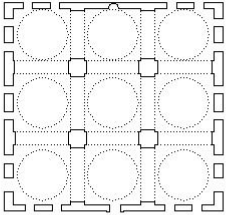
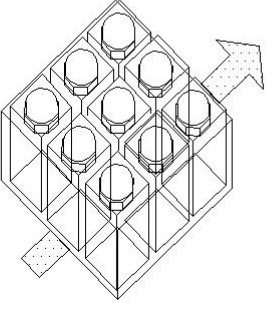
Cephelerde genelde kesme taş kullanılmıştır, Mustafa Paşa Camisinde almaşık duvar, son cemaat yerinin olduğu cephe ise mermer kaplama olmuştur.

1.5. Tablolar

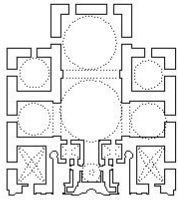
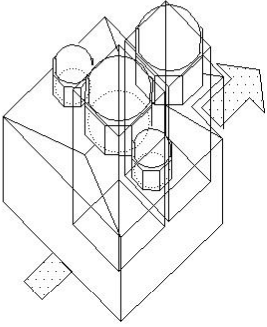
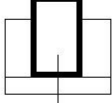
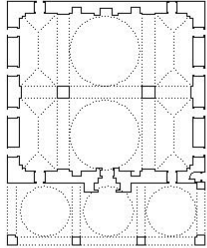
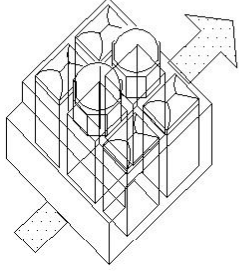
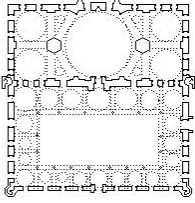
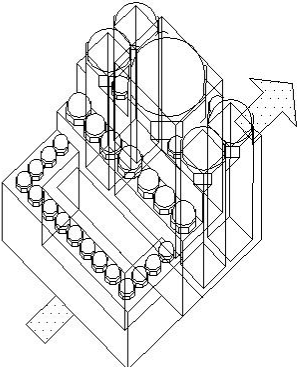
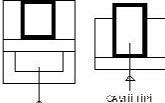
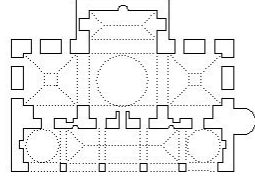
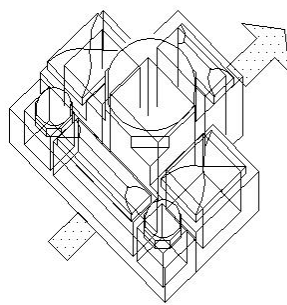
Osmanlı cami mimarisinin Anadolu'da ve Balkanlar'daki örneklerinden zamandizinsel ve mekan hacmi kurgulanması olarak inceleme tabloları hazırlanmıştır.

Tablo 1,2,3,4,5,6.

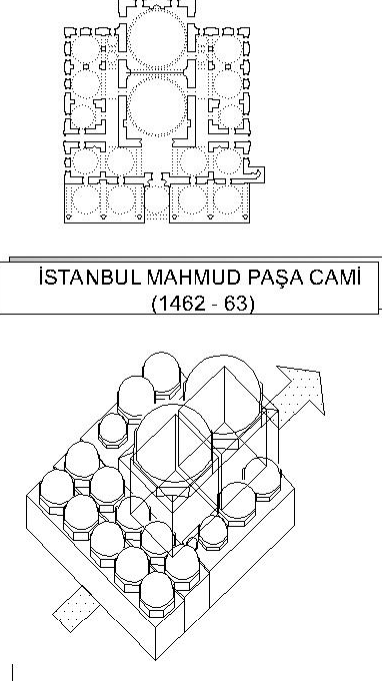

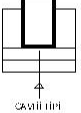

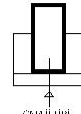
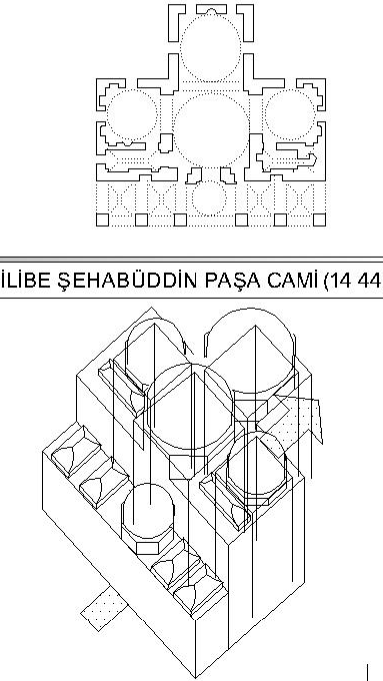
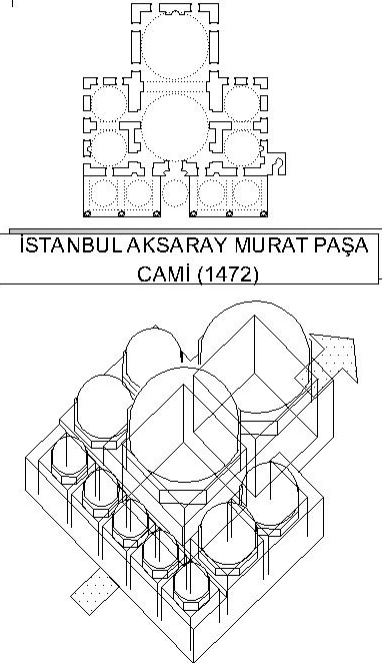

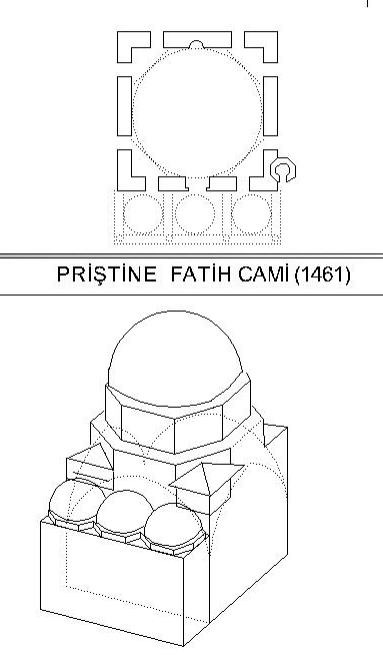
TABLO 1.

OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACMİ KURGULANMASI	TARİHSEL DÖNEMLER	BALKANLAR'DAKİ OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACMİ KURGULANMASI
 <p data-bbox="343 667 730 705">BURSA ULU CAMİ (1396 - 1400)</p> 	 <p data-bbox="805 548 885 582">CAMİİ TİPİ</p> <p data-bbox="758 638 949 750">OSMANLI İMPARATORLUĞU KURULUŞ DÖNEMİ</p> <p data-bbox="837 761 885 851">1400</p> <p data-bbox="805 862 901 952">BİRİNCİ MURAD DÖNEMİ</p> 	 <p data-bbox="981 672 1372 705">FİLİBE HÜDAVENDİGAR CAMİ (I Murad Devri)</p>
 <p data-bbox="343 1361 730 1400">EDİRNE ESKİ CAMİİ (1403)</p> 	 <p data-bbox="805 1153 885 1187">CAMİİ TİPİ</p> <p data-bbox="829 1355 877 1456">1415</p> <p data-bbox="805 1624 885 1657">CAMİİ TİPİ</p>	 <p data-bbox="981 1361 1372 1400">SOFYA MAHMUD PAŞA CAMİİ (Fatih Devri)</p>

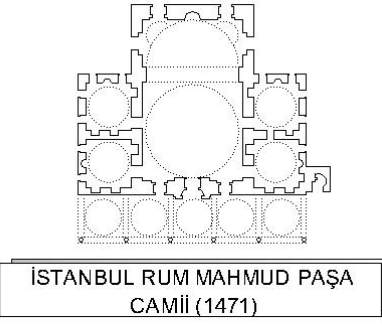

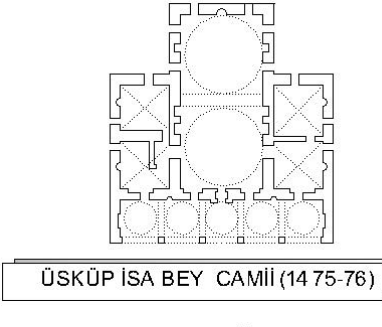
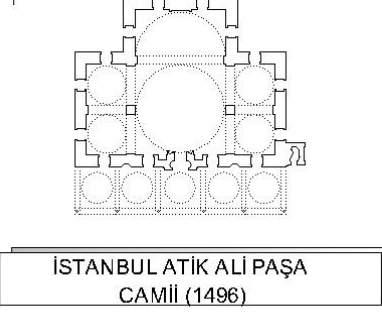

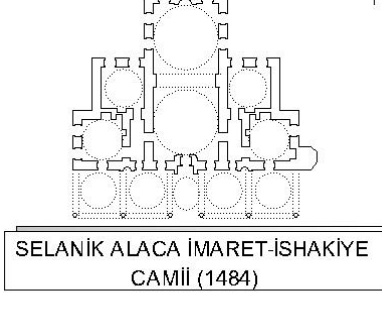
TABLO 2.

OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI	TARİHSEL DÖNEMLER	BALKANLAR'DAKİ OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI
 <p data-bbox="344 600 727 640">BURSA YEŞİL CAMİ (1413 - 1424)</p> 	 <p data-bbox="810 472 890 495">CAMİİ TİPİ</p> <p data-bbox="826 517 874 573">↓</p> <p data-bbox="826 600 874 696">1420</p> <p data-bbox="794 757 890 842">BİRİNCİ BEYAZIT DEVRİ</p> <p data-bbox="826 913 874 969">↓</p>	 <p data-bbox="983 607 1366 647">DİMETOKA ÇELEBİ CAMİ (1421)</p>
 <p data-bbox="328 1323 727 1364">EDİRNE ÜÇ ŞERFELİ CAMİ (1438 - 1447)</p> 	 <p data-bbox="794 1189 874 1211">CAMİİ TİPİ</p> <p data-bbox="826 1211 874 1290">↓</p> <p data-bbox="826 1317 874 1413">1440</p> <p data-bbox="826 1473 874 1559">1450</p>	 <p data-bbox="983 1323 1366 1364">ÜSKÜP İSHAK BEY CAMİ (1438)</p>

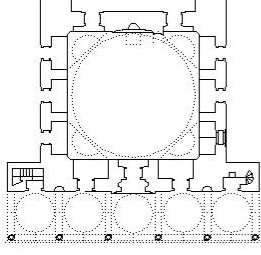
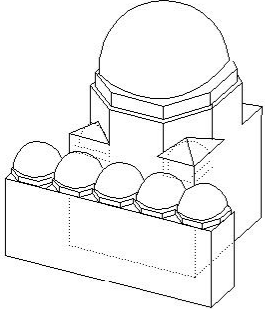

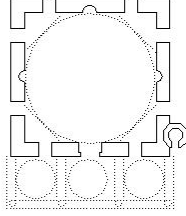
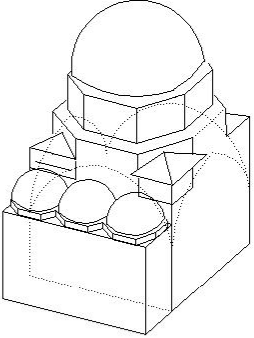
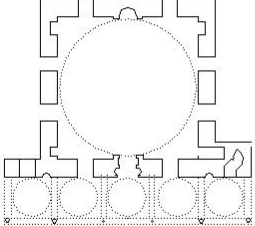
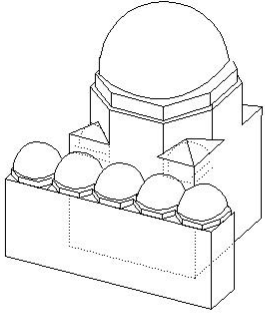

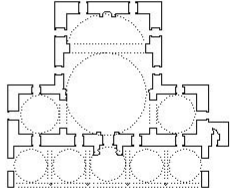
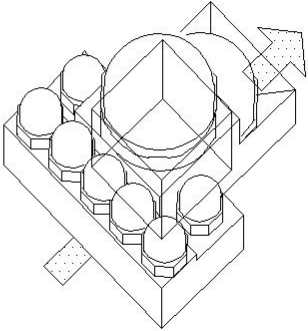
TABLO 3.

OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI	TARİHSEL DÖNEMLER	BALKANLAR'DAKİ OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI
 <p data-bbox="343 645 727 701">İSTANBUL MAHMUD PAŞA CAMİ (1462 - 63)</p>	<p data-bbox="826 409 866 499">1450</p> <p data-bbox="762 757 946 869">OSMANLI İMPARATORLUĞU YÜKSELİŞ DÖNEMİ</p> 	 <p data-bbox="986 645 1370 678">FİLİBE ŞEHABÜDDİN PAŞA CAMİ (14 44)</p>
 <p data-bbox="343 1339 727 1395">İSTANBUL AKSARAY MURAT PAŞA CAMİ (1472)</p>	<p data-bbox="826 1585 866 1675">1480</p> 	 <p data-bbox="986 1361 1370 1395">PRİŞTİNE FATİH CAMİ (1461)</p>

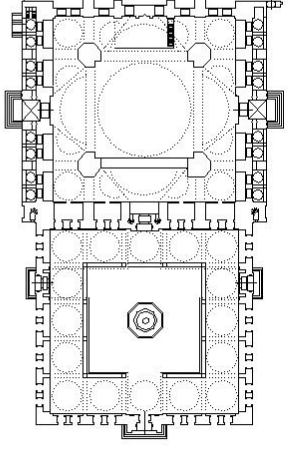

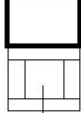
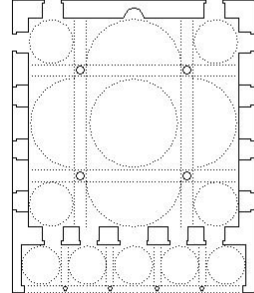
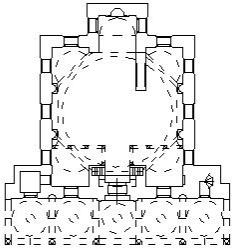
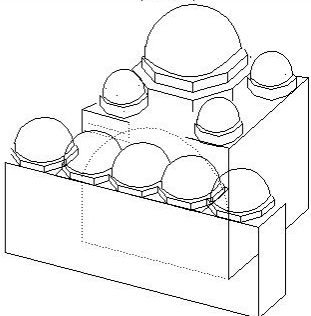

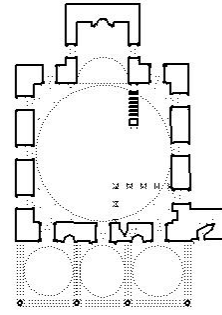
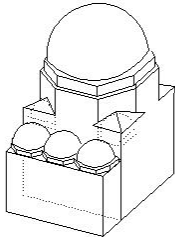
TABLO 4.

OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI	TARİHSEL DÖNEMLER	BALKANLAR'DAKİ OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI
 <p data-bbox="343 616 726 683">İSTANBUL RUM MAHMUD PAŞA CAMİİ (1471)</p>	<p data-bbox="821 369 885 481">1480</p> <p data-bbox="821 728 949 840">OSMANLI İMPARATORLUĞU YÜKSELİŞ DÖNEMİ</p>	 <p data-bbox="981 616 1364 660">ÜSKÜP İSA BEY CAMİİ (1475-76)</p>
 <p data-bbox="343 1332 726 1400">İSTANBUL ATIK ALI PAŞA CAMİİ (1496)</p>	 <p data-bbox="821 1601 885 1713">1490</p>	 <p data-bbox="981 1321 1364 1377">SELANIK ALACA İMARET-İSHAKİYE CAMİİ (1484)</p>

TABLO 5.

OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI	TARİHSEL DÖNEMLER	BALKANLAR'DAKİ OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI
 <p data-bbox="347 607 730 660">İSTANBUL BALI PAŞA CAMİ (1504)</p> 	<p data-bbox="831 369 874 465">1450</p> <p data-bbox="821 683 869 705">CAMİ TİPİ</p> <p data-bbox="762 750 949 862">OSMANLI İMPARATORLUĞU YÜKSELİŞ DÖNEMİ</p> 	 <p data-bbox="986 629 1369 672">ÜSKÜP MUSTAFA PAŞA CAMİ (1492)</p>
 <p data-bbox="347 1301 730 1355">İSTANBUL HASEKİ SULTAN CAMİ (1538)</p> 	 <p data-bbox="821 1131 869 1153">CAMİ TİPİ</p> <p data-bbox="831 1435 874 1532">1480</p> <p data-bbox="821 1646 869 1668">CAMİ TİPİ</p>	 <p data-bbox="1002 1310 1348 1364">SARAYBOSNA GAZİ HÜSREV BEY CAMİİ (1530)</p>

TABLO 6.

OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI	TARİHSEL DÖNEMLER	BALKANLAR'DAKİ OSMANLI CAMİLERİ PLAN TİPOLOJİSİ VE MEKAN HACİM KURGULANMASI
 <p data-bbox="347 907 730 952">İSTANBUL ŞEHZADE CAMİİ (1543-48)</p>	<p data-bbox="821 369 869 470">1500</p> <p data-bbox="821 750 885 772">GASİLİ HİPİ</p> <p data-bbox="790 840 885 929">İKİNCİ BEYAZIT DEVRİ</p>	 <p data-bbox="997 907 1380 952">ATINA FETHİYE CAMİİ</p>
 <p data-bbox="335 1366 718 1422">İSTANBUL MEHMED PAŞA CAMİİ (1583)</p> 	<p data-bbox="829 1176 877 1276">1600</p> 	 <p data-bbox="997 1366 1380 1422">PRİZREN SİNAN PAŞA CAMİİ (1607-08)</p>

1.6. Bölüm Sonucu

İncelenen örneklerden yola çıkarak 15 y.y. başından itibaren Osmanlı Devletinde merkezi sistemin sadece devlet teşkilatında olmadığı, yapı üretim düzeninin de merkezi sistemin içinde yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Örneğin, Bursa veya Edirne'deki bir caminin benzerinin, Balkanlarda dönem farkı olmadan inşa edildiği görülmektedir. Bu değişim sürecinde Osmanlı anıtsal yapı üretimi, farklı Osmanlı bölgelerinde yerel değerlerle kaynaşarak, bölge itibariyle farklılıklar gösterse de genelinde bir değerler bütünüün parçalarını oluşturmaktaydı. Bu bağlamda mimari yapılar değişimden etkilenen unsurlar olarak değil de değişimin bir parçası olarak düşünülebilir. Bunun en iyi örneği süreç boyunca camilerde dört ana yapı tipi çıkması olarak betimlenebilir:

- Çok kubbeli Cami Tipi
- Tabhaneli/zaviyeli (\perp Planlı) Cami Tipi
- Tek kubbeli Cami Tipi
- Merkezi Kubbeli Cami Tipi

Çok kubbeli camiler mimari kuruluşları ile geniş bir ibadet alanı sağlamışlardır, ancak bu yapılarda belirli bir mekân birliği ve hacimsel bütünü algılamada zorluk yaratmıştır.

Tabhaneli camilerde barındırdıkları çok fonksiyon itibari ile mekansal parçalanmalar oluşmuştur. Balkanlarda da aynı tip yapılar yapılmıştır. Tabhaneli cami dini ve sosyal bir yapıdır, plan kuruluşu bu ikili kullanıma bağlı olarak tasarlanmıştır.

Tek kubbeli camiler ise her dönem karşımıza çıkmakta olup özellikle Balkanlarda bir fetih sembolü olarak yer almıştır. Balkanlarda tek kubbeli camiler en sık rastlanan cami örnekleri arasında yer almaktadırlar. Mimari olarak Anadolu'da yapılmış olan camilerle aynı özelliktedir, yerel etkiler altında farklı unsurlar taşımışsa da genel olarak diğer tek kubbeli cami kurgusuna uygun yapılmışlardır. Farklılık olarak Balkanlarda yapılmış olan camilerde minarelerin daha yüksek olması verilebilir.

Merkezi kubbeli camiler Osmanlı başkentlerinde yapılmış olup bu cami örneklerine, Balkanlarda çok sık rastlanmamıştır. Bunu da başkent ayrıcalığı olarak değerlendirmek gerekir.

2. SİNAN PAŞA CAMİİ TARİHİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

2.1. Yapının Konumu

Sinan Paşa Camisi, Prizren şehrinin gelişimini belirleyen ana unsurlardan olan ‘‘Lumbardhi’’ nehrinin güney tarafında, Kale altındaki Şadırvanlı Meydanı oluşturan en önemli yapılar arasında konumlanmaktadır. Cami Kosova’daki Osmanlı mimarlığının en önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Osmanlı mimarlık ve sanat anlayışının Balkanlar’daki bir sembolü olan cami, ince ve yüksek minaresiyle 22 m. çapındaki, kurşun kaplamalı büyük kubbesiyle kente egemen bir görüntüye sahip bulunmaktadır.

Caminin anıtsal değeri, estetik değerlerin büyük boyutta olması, bu arada İstanbul’dan gelen mimari sanat anlayışının bir kopyasını oluşturması açısından önemi çok büyüktür. 1915 yılına kadar son cemaat yerinin çok güzel olduğu bilinmektedir. Bugün bile açık kalan cami patlamadan sonra kalan direk taşların kalıntıları ve başlık uçları yanı sıra, aktarılan caminin planı ve maktası da bu güzelliği kanıtlamaktadır. Kimi bilim adamları bu camiyi ‘‘ Tek kubbeli Hünkâr’’ camiler listesinde de koymaktadırlar.⁸⁵

Sinan Paşa Camisi 1948 yılında Prizren Kültür Anıtları Koruma Kurumu himayesine geçerek, devlet koruması altına alınmıştır.⁸⁶

⁸⁵ TİMOTİYEVIÇ R.,(1990), Prizrenske dzamije i njihova dekoracia, Starine Kosova, knjiga IX, Priştina, s:43.

⁸⁶ VİRMİÇA R.,(1999), Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri I, Ankara, s:27

2.2. Yapının Tarihçesi

Sinan Paşa Camisi Evkaf Kuyudi Kadimesi 757 Defterleri'nin 15-24 sayfalarında, Sofi Sinan Paşa Camisi adıyla mukayyet edilmiştir". Müellif aynı sicilin 17 sayfasında bu caminin sadece Sinan Paşa Camisi olarak geçtiğinde bildirmektedir. Bu kayıtlar caminin 1882'den çok daha önce inşa edildiğine işaret etmektedir. Caminin Hicri 1024/Miladi 1615 yılında Sinan Paşa tarafından inşa edildiği ilk olarak İvan Yastrebov (Prizren'deki Rus Başkonsolosu) ortaya koymuştur. Ayverdi caminin yapımını Sinan Paşa'nın Bosna valiliği yaptığı dönemlerde H.1009/M.1600-01 veya H.1016/M.1607-08 yılları arasında tarihlendirmektedir.⁸⁷

Ebcet hesabıyla verilen caminin inşaat tarihi mihrabın sol tarafı üzerindeki bir süslemenin merkezinde yer alan kitabede görülebilir. Yazılan "tarihi bina, misali cennet" tanımını yanı sıra kitabede yazılan hicri 1024 / miladi 1615 yazılmıştır. Mihrabın sağ tarafında üzerinde bir bölümü silinmiş olan yazıda Prof. Dr. Nimetullah Hafız, " sahibül hayrat Sinan Paşa" sözcüğünün yazıldığını da bildirmektedir.⁸⁸

Bugüne kadar Prizren'de Sinan Paşa Camisi'nin kuruluşuyla ilgili en çok tartışılan konulardan biri, Sinan Paşa Camisi inşaatında "Sveti Arhangel Manastırı" taşlarının kullanıp kullanılmadığı ve aynı manastırın Sinan Paşa tarafından yıktırılıp yıktırılmadığıdır.

Ekrem H. Ayverdi konuyla ilgili yapmış olduğu değerlendirmede "1939'dan önce binada bir manastırın taşlarından kullanıldığı bazı Hıristiyanlarca iddia edilmiş, cami yıkılmaya başlanmış, 3 kubbeli revak tamamen sökülmüş, fakat Müslümanların galeyani karşısında harim kısmına el sürememişlerdir"⁸⁹ ifadesinde bulunmaktadır.

Son cemaat yerinin yıkılmasına ait bir diğer iddia Muhamed Shukriu'nun "Prizreni i Lashtë / Morfologjia e Ecurive për Ruajtjen e Kultures Materiale" kitabında yazılmaktadır. Bu kaynağa göre cami 1912 yılına kadar ibadete açık olarak faaliyetini devam ettirmekteydi. Birinci dünya savaşında Bulgar ihtilası sırasında 1915-1918

⁸⁷ TURAN Ö. İBRAHİMĞİL M. Z., (2004), Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, Ankara, s:254.

⁸⁸ HAFIZ N. (1977) , "Prizren'de Sinan Paşa Cami Türk Sanatı", Çevren Dergisi, sayı 16, Priştina, s: 61-71

⁸⁹ AYVERDİ E.H.,(1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya III. C. 3Kitab, İstanbul, s:189

yılları arasında bu bina mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. Bir patlama sonucu binada çok ciddi zararlar meydana gelmiş fakat son cemaat yeri tamamıyla yıkılmamıştır. Bulgarlardan sonra Prizren'in Sırpların himayesinin altına geçmesi ile 19 Nisan 1941 yılına kadar cami mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. 1919 yılında Sırp yönetimi caminin tamamını yıkma kararı almış, kararın gerekçesi taşların yakında bulunan "Arhangel Manastırı"ndan alındığına dair bilgiler ve bu taşların tekrar manastıra gönderilmek istenmesi olmuştur. Yıkım önce son cemaat yerinden başlatılmış, son cemaat yerinin tamamının yıkılmasından sonra Müslüman halkın büyük tepkisi sonucu yıkım ekibinin başında bulunan İvan Vangelov mühendisin öldürülmesi ile yıkım durdurulmuştur."⁹⁰

Bugüne kadar caminin asıl kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla, zamanında kitabenin cami önünde mevcut olan 3 kubbeli revakın (son cemaat yerinin) yerinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Krasniqi "bu revakların, 29 Kasım 1915 yılında bir bomba patlaması sonucunda yıkıldıkları ve onlarla birlikte kitabenin de yok olduğu muhtemeldir"⁹¹ diye görüş belirtmektedir.

Serafim Nikoliç çalışmasında, Sveti Arhangel Manastırından mahfildeki sütun üst başlıkları, mahfil sol köşe alt sütun başlığı ve şebekeli pencere kemer üzerlerinde olan işlenmiş taşları alındığına dair bilgi vermektedir.⁹²

2.2.1. Yapıyı Yapan (Mimar)

Sinan Paşa Camisinin mimarı bilinmemektedir.

2.2.2. Yapıyı Yaptıran (Banisi)

Caminin kurucusu Sufi Sinan Paşa'dır. Sufi Sinan Paşa, başlangıçta İmrahor, daha sonra sırasıyla Budin, Kars, Erzurum, Eğri ve Bosna Valiliği görevlerinde

⁹⁰ SHUKRIU M.,(2001), Prizreni i Lashte / Morfologjia e Ecurive per Ruajtjen e Kultures Materiale", Prizren, s:298-299.

⁹¹ KRASNIQI N.,(1995), "Kronika e Tahir Efendiut" Burim i Pashtershëm për Histrinë e Kulturës në Prizren gjatë Periudhës Turko-Osmane, Prishtinë, s:70

⁹² NIKOLIÇ S.,(1998), Prizren Od Sredneg Veka do Savremenog Dobra Urbanističko Arhitektonski Razvoj, Prizren, s:153.

bulunmuştur. Daha sonra Sadaret Kaymakamlığı yapan Sinan Paşa, tekrar Bosna Valisi ve akabinde Şam valisi olmuştur. Cami muhtemelen Sinan Paşa'nın Bosna valiliği yaptığı dönemlerde H.1009/M.1600-01 veya H.1016/M.1607-08 yılları arasında inşa edilmiştir.⁹³

2.3. Yapının Mimari Özellikleri

Sinan Paşa Camisi, Türk mimarisinde, 16. Yüzyıldan itibaren inşa edilen, önünde üç bölümlü son cemaat yeri ve genellikle batı cephesine bitişik minaresi olan tek kubbeli cami örnekleri arasında yer almaktadır. Bu tip camiler Balkanlarda en sık rastlanan camiler arasındadır ve Klasik Osmanlı Mimari özelliklerini taşıyan camilerdir. Balkanlardaki tek kubbeli camiler genel mimari karakteri muhafaza etmekle birlikte yerel özellikleri de taşımaktadırlar. Bu olgu Sinan Paşa Camisi'ndeki olguyu Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi "Avrupa da Osmanlı Mimari Eseleri III. Yugoslavya kitabında şöyle açıklamaktadır:" *camide 23.90 olan irtifa, minareden külah başlangıcına kadar 43.50m olmuştur; minare tek şerefelidir ve kubbesi Ø14.5 m. olan bir caminin uygun parçası olmalıydı. Süleymaniye Camisinin çift şerefeli minaresi ise 48m. kadardır. Süleymaniye'nin cihanın mâlûmu kubbesi hemen bu Sinan Paşa'nunkinin iki misline yakındır. Bu sivri tutum Rumeli'nin iptilasıdır*".⁹⁴

2.3.1. Plan Özelliği

Cami zeminden 2.85 m. yükseklikte bir set üzerine oturtulmuştur. Cami beden duvarları yaklaşık olarak 185 cm. kalınlığındadır Caminin giriş kapısı yönünde günümüzde mevcut olmayan son cemaat yeri, ancak yıkılmadan önceki eski fotoğraflarından belirlenmektedir. Son cemaat yerinde bulunan merdivenlerden çıkılarak camiye giriş sağlanmaktadır. Son cemaat yerinin sağ ve sol yanları yükseltilmiş döşemeye sahiptir, eski fotoğraflardan anlaşılacağı gibi son cemaat

⁹³ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M. Z., (2004), Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, Ankara, s:254.

⁹⁴ AYVERDİ E. H., (1981), Osmanlı Mimari Eserleri III. Yugoslavya, İstanbul, s:190

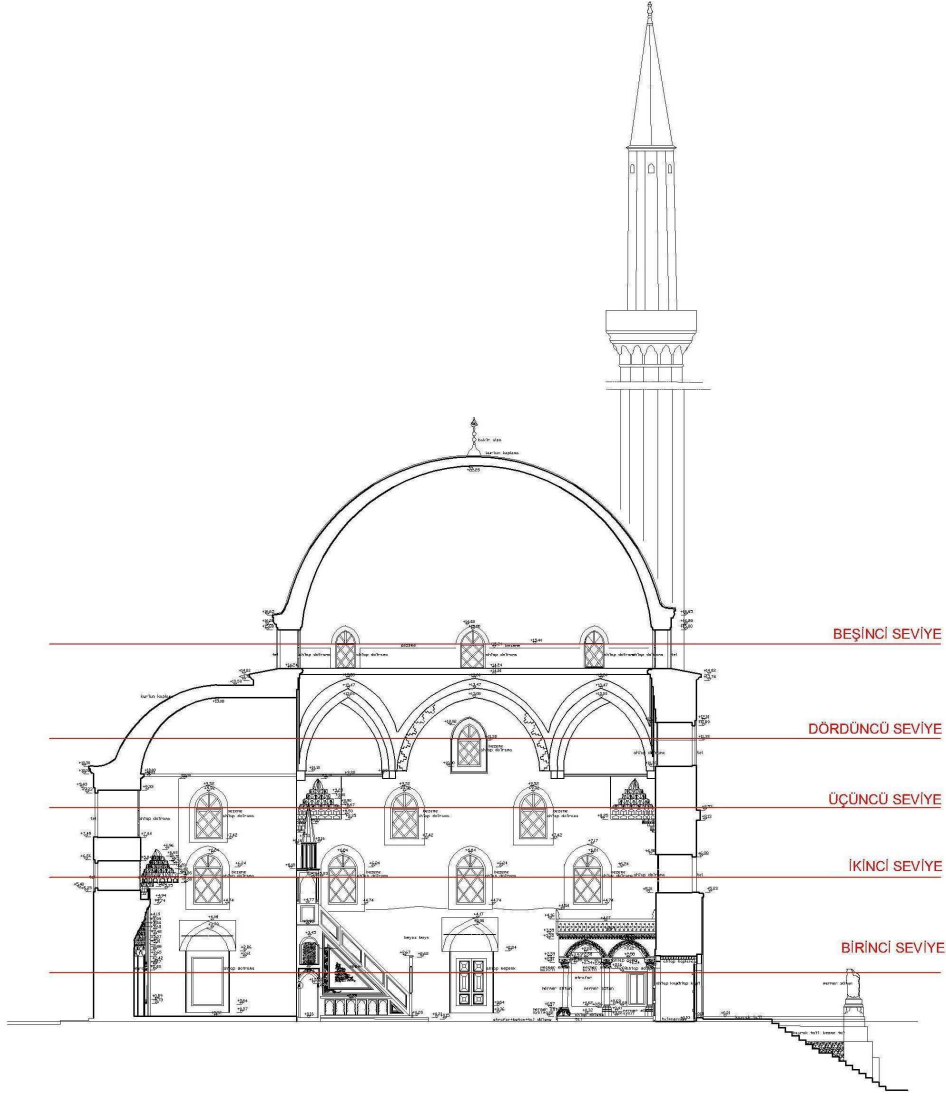
yerinin kemer ve kubbelerini taşıyan dört sütunun zarar görmüş vaziyette kısmi parçaları mevcuttur.

Harim; girişin hemen ardından pandantif geçişli tek kubbeli, 14.5 m. Genişliğinde, 14.25 m. uzunluğunda ve 22.5 m. kubbe yüksekliğine sahip mekân ve buna bitişik olan 5.30 m. Genişliğinde, 6.15 m. uzunluğunda ve 13 m. yüksekliğinde mihrab eyvan çıkıntısı harimi oluşturmaktadır(Şekil 30). Bu özellik Balkanlar'daki camilerde çok sık rastlanan özelliklerden biri değildir.

Şekil 30: Harim Alanı

Mihrab eyvanı çıkıntısı harim'den 22cm yükseltilmiş durumundadır. Harim mekânı en alt sıra itibariyle 125x190cm ebatlarında dikdörtgen söveli, demir lokmalıklı ve iç kısımdan ahşap kepenkli, mihrab eyvan çıkıntısında bulunan ve sonradan kapatılmış olan iki pencere hariç, on adet pencere ile aydınlanmaktadır. İkinci sıra üst pencerelerde toplam on üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Aynı seviyede mihrab üstü dairesel pencere bulunmaktadır. Üçüncü sıra pencere seviyesi yedi adet sivri kemerli üst pencereden oluşmaktadır. Dördüncü sıra pencere seviyesi üç adet sivri kemerli üst pencereden oluşmaktadır. Ve beşinci veya kubbe kasnak seviyesinde sekiz adet pencere bulunmaktadır. Harim üst sıra pencerelerinde alçı içlikler mevcut değildir, sonradan yapılmış olan ahşap doğrama bulunmaktadır. Batı duvarında, mahfil altı, yaklaşık olarak dikdörtgen planlı bir dolap nişi mevcuttur.

Şekil 31: Sinan Paşa Camisi Pencere Seviyelerini gösteren kesit çizimi

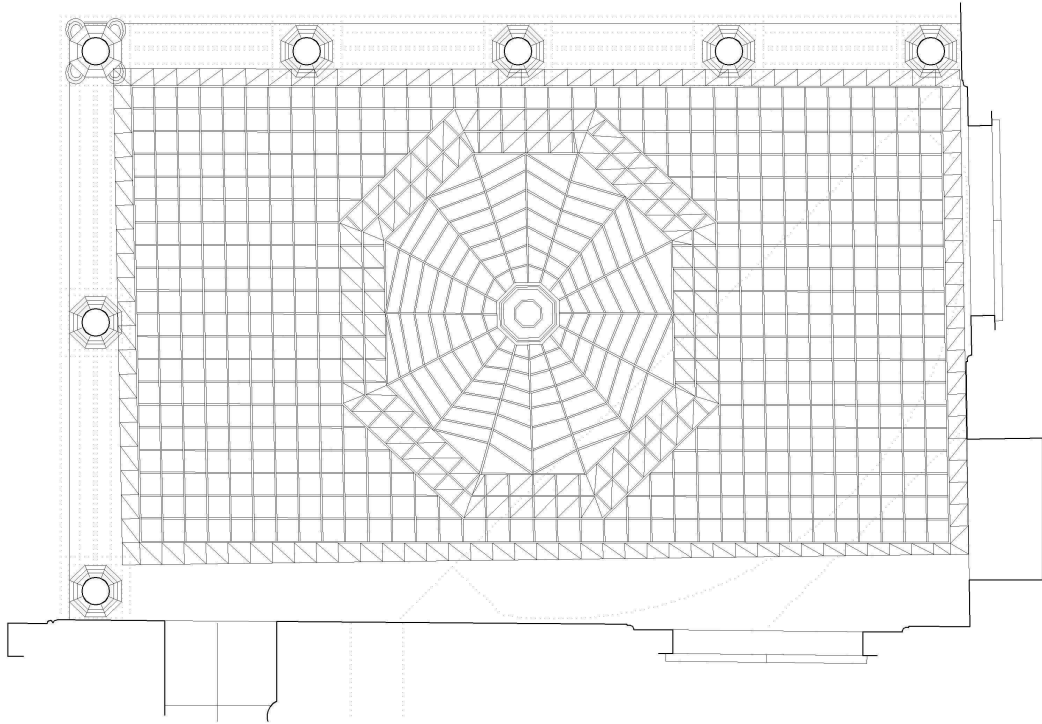
Harimin kuzey sağ kısmında tek taraflı Mahfil bulunmaktadır. Mahfil yedi yuvarlak mermer sütun üstüne oturtulmuştur. Mahfilin her sütun yüksek, çokgen kesitli alt başlıklara oturmuştur. Üst başlıklar ise nebati süslemeli olup “Sveti Arhangel Manastırı”ndan alınmıştır⁹⁵. Mahfilin köşe sütun ayağı oldukça süslüdür. Mahfilin kemerleri ve etrafındaki alanların barok tarzında bezendiği görülmektedir. Üst kısım kapının sağında duvar içinde taş basamaklarla ulaşılmaktadır. Mahfilin üst döşemesi ahşap olup, ahşap korkuluklarla sınırlanmıştır. Alt kısmında harim kotunda taş bir kaide ile yükseltilmiş, üzerine ahşap döşeme yapılmıştır.

⁹⁵ VİRMİÇA R., (1999), Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri I, Ankara, s:31.

Mahfil tavanı Müzeyyen ahşap işlemlerine sahiptir ve ortasında avize mevcuttur.(Şekil 32).

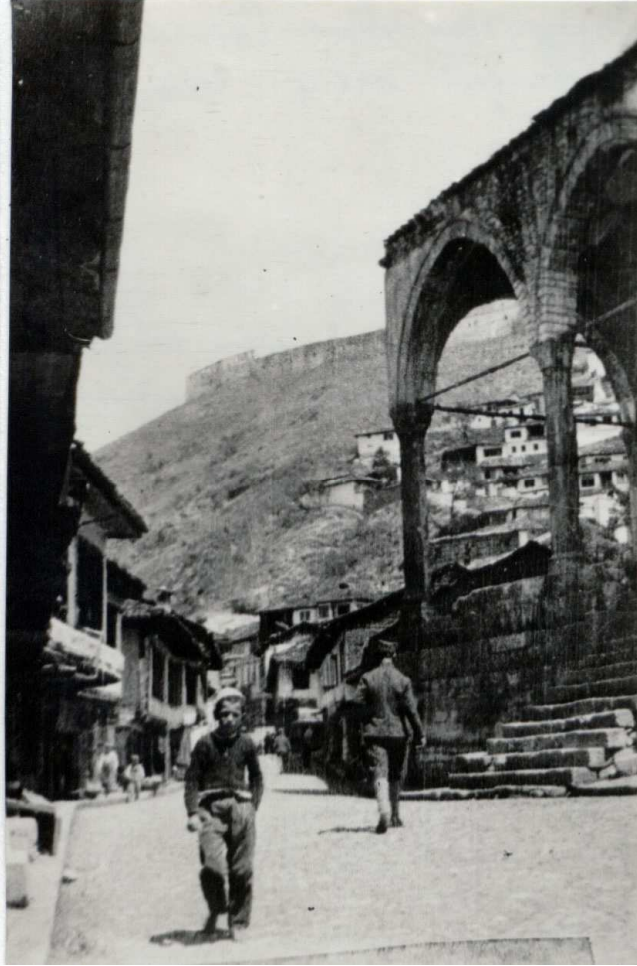

Şekil 32 Sinan Paşa Camisi Kadınlar Mahfili

Şekil 33 Mahfil ahşap Müzeyyen işlemeli tavanı

Son Cemaat Mahalli: dört taş sütun üzerinde üç kubbe ile örtülü olduğu hem eserin yüzeyindeki izlerden hem de eski resimlerinden bilinmektedir. Son cemaat yerinde günümüzde patlamadan sonra kalan mermer sütun taşlarının kalıntıları ve sütun ayakları bulunmaktadır. Yol kotundan yaklaşık 2.85 m. yüksekliğinde orta kısmından cami giriş kotuna kadar kayrak taşlarıyla kaplı merdivenlerle çıkılmaktadır. Sağ ve sol bölümlere beton parke döşenmiş olup, eski taş kalıntıları bu alanların kenarlarında mevcuttur. Caminin batı cephesindeki moloz duvara bitişik dükkanlar bulunmakta olup, doğusunda minare girişine üç basamaklı merdiven ile ulaşılmaktadır. Son cemaat kısmında caminin giriş kapısının sağında ve solunda mihrabiye nişleri bulunmaktadır.

Şekil 34 1919'dan önce Sinan Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli (Prizren Koruma Anıtlar Enstitüsü Arşiv'inden)

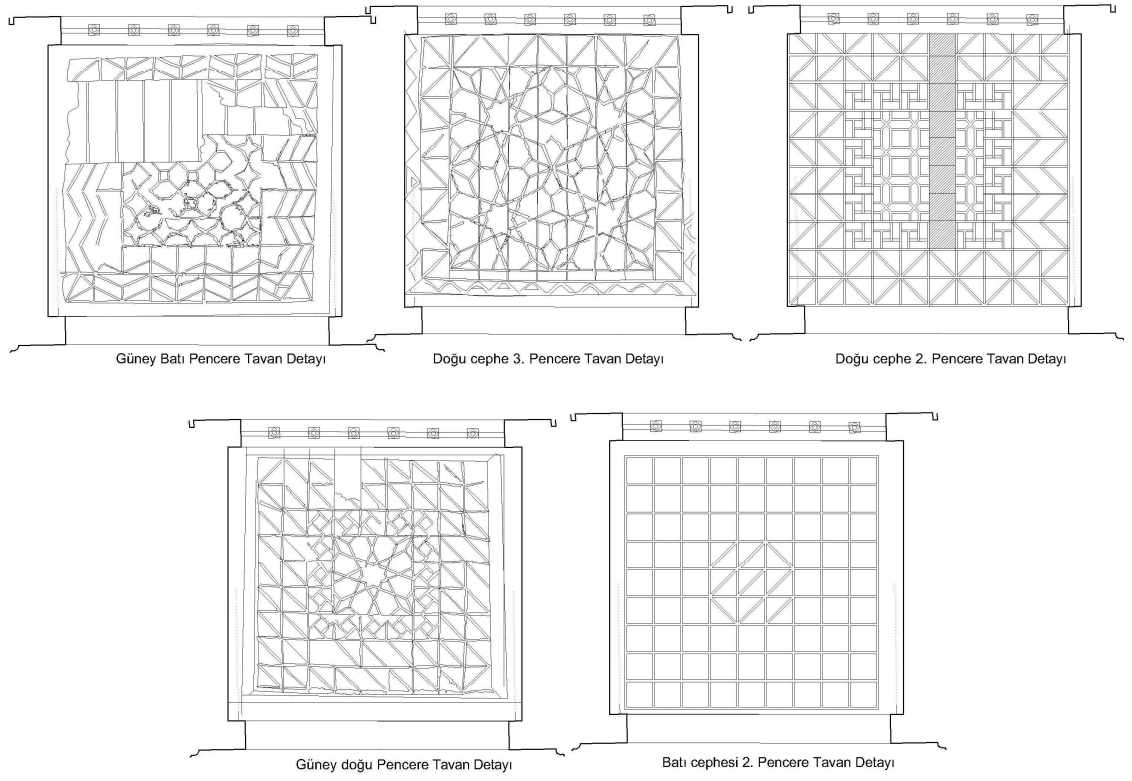
Die von unsren Truppen besetzte Stadt Prizren in Serbien.
Blatt „Kriegsbild“ n. 4. 8. Wien.

Şekil 35 1919'dan önce Sinan Paşa Camisi (Prizren Koruma Anıtlar Enstitüsü Arşiv'inden)

2.3.2. Cephe Özelliği

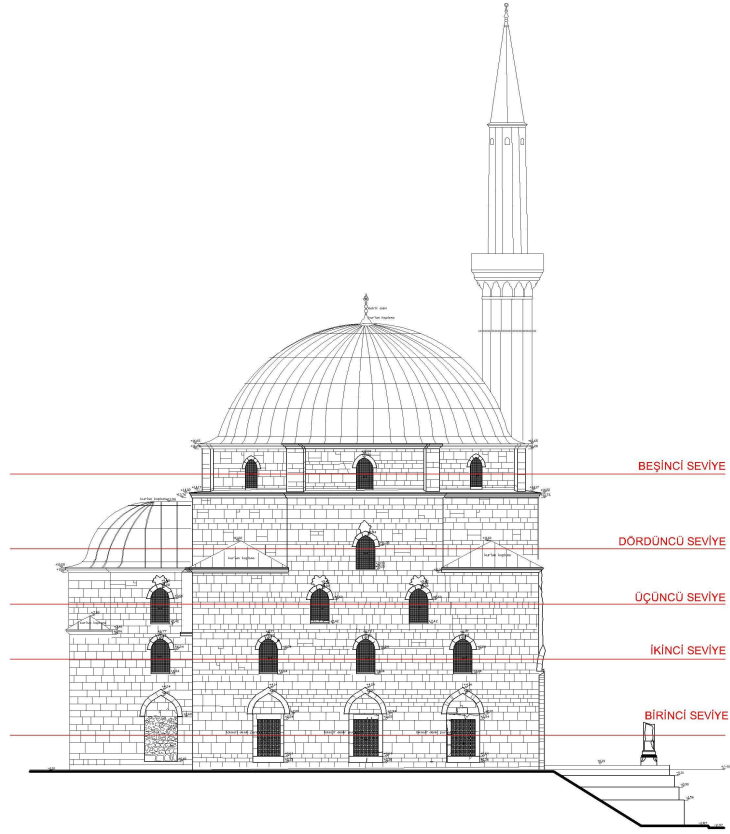
Yapı dört cephede titiz bir kesme taş işçiliğine sahip olup yüksek beden duvarlarıyla anıtsal değerini vurgulamaktadır.

Çok yüksek olan beden duvarları sivri kemerli beş sıra pencere bulunmaktadır.. Alt sırada doğu cephede üç ve mihrap çıkıntısında yanlarda iki adet sonradan kapatılan pencere boşluğu, kible cephesinde ikişer adet, batı cephesinde üç adet, giriş cephesinde iki adet dikdörtgen biçimli, lokmalı demir parmaklıklı pencereler bulunmaktadır. Pencereler dıştan ve içten dikdörtgen mermer sövelere sahip üstü sivri kemer yardımı ile açıklık geçilmiştir. Bazı pencere tavanları ahşap müzeyyen süslemesine sahiptir.(Şekil 34).

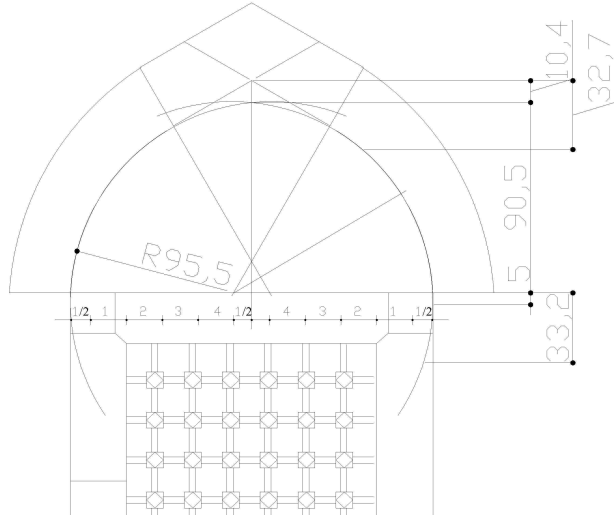
Şekil 36 Pencere Tavanlarındaki Ahşap Süsleme

İkinci seviyedeki pencereler kuzey, doğu, batı yönünde üçer adet, mihrap çıkıntısında iki ve güney cephede iki adet dışarıdan tel ile kapatılmış içeriden ahşap doğramalı. Sivri kemerli olan bu pencere boşluklarının dışlık pencereleri yoktur. Pencere içlerinde ahşap gergiler bulunmaktadır.

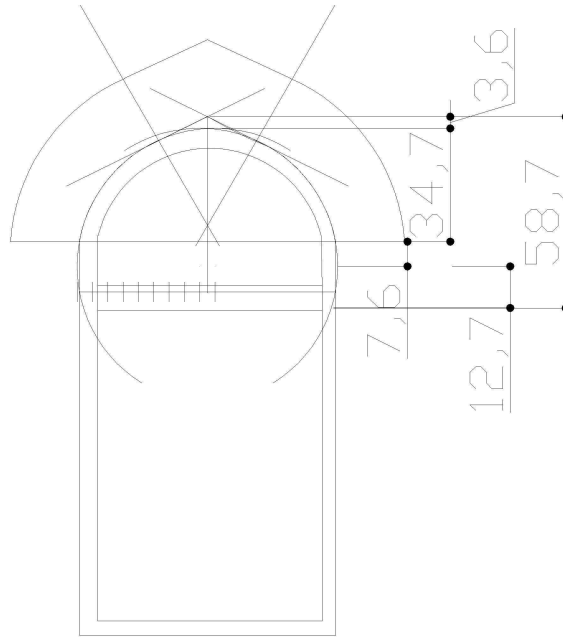

Şekil 37 Sinan Paşa Camisi Pencere seviyelerini gösteren cephe çizimi

Beden duvarının üçüncü seviyesinde doğu ve batı yönünde iki, mihrap çıkıntısında sağ ve solda birer pencere bulunmaktadır. Yine ikinci seviyedeki pencere özelliklerini göstermektedirler. Beden duvarının dördüncü seviyesinde kuzey, doğu ve batı cephesinde birer adet sivri kemerli pencere bulunur ve diğer pencere özelliklerini taşımaktadırlar. Beşinci seviyede sekizgen kubbe kasağında yer alan sekiz adet pencere bulunmaktadır. Birinci seviyedeki pencereler, taş söveli, dikdörtgen biçimli, dıştan parmaklıklı ve sivri kemerli pencerelerdir. Kemer aynası küfeki taş ile örülmüştür. Diğer seviyedeki pencereler ise sövesiz olup sivri kemer ile son bulmaktadırlar. Alt seviye ve üst seviye pencerelerin kemer geometrik kuruluşu Şekil 38, Şekil 39'de incelenmiştir.

Şekil 38 Alt Pencere Kemer Geometrik kuruluşu

Şekil 39 Üst Pencere Kemer Geometrik kuruluşu

Caminin önünde 1915-1918 yılları arasında son cemaat mahallindeki patlamadan sonra geriye kalan, yıkılmış vaziyette dört adet mermer sütun gövdesi ve bunların alt başlıklarıdır. Son cemaat yeri düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup, günümüzde kubbelerinin yıkılmış olmasından dolayı taşlarda ciddi erime ve kapak atmalar meydana gelmiştir. Yapının cümle kapısı bu cephede, mihrab ekseninde yer alır

ve yapıyı simetrik olarak ikiye bölmektedir. Cümle kapısı dikdörtgen prizmatik bir kütle olarak, yapı cephesinden çok az dışa taşkın şeklinde inşa edilmiş, yüksekliği de son cemaat yeri kemerlerinin başlangıç seviyesi ile eşit tutulmuştur. Yapının ön cephesinde son cemaat yerini oturduğu kemer izleri görülmektedir. Bu izlerin üzeri moloz taştır. Bu yüzden giriş kapısının sağ ve solunda bulunan mihrabiyeler aşınmış ve mukarnasları yok olmuştur. Kapının bulunduğu yüksekçe mermer aynalığın üstündeki pencerenin sağ ve solun birer adet ve kapının solunda yine bir adet rozet kabartması görülmektedir.

Ana giriş kapısı mermer söveleri ve basık kemer üzerindeki mermerleri oldukça aşınmış ve yıpranmıştır. Yosunlaşma ve mantarlaşma olduğu da açıkça gözlenmektedir.

Şekil 40 Son cemaat yerindeki mihrabiye

2.3.2.1. Yapı Elemanları

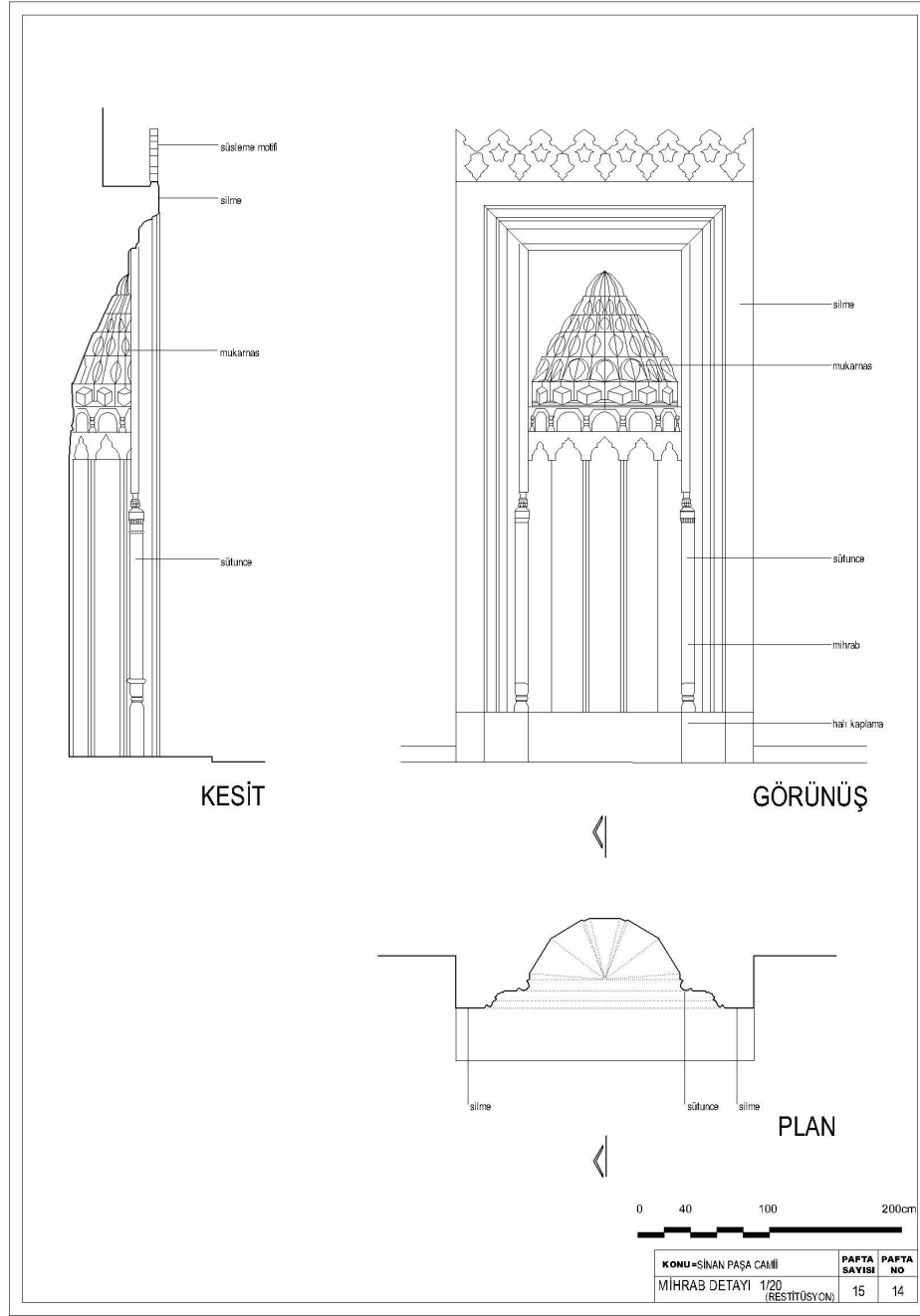
Mihrab: Kible duvarı yüzeyinden silmelerle ileriye çıkan ve güzel işlenmiş bezemelerle taçlanan çerçeve içinde mihrap nişi bulunur. Mihrap nişinin dış köşeleri birer sütunçeyle süslü, üstü kıvrımlı mukarnas yaşmakla örtülüdür.

Şekil 41 Mihrab

Mihrap nişi altı sıra mukarnaslıdır. Mihrap üstü dikdörtgen çerçeveli bir silme ve az daha ötesinde bir silme daha olmak üzere, iki silme ile donatılmıştır. Silme içindeki alanlar çeşit renklerde olan arabesk süslemeleriyle donatılmıştır.⁹⁶

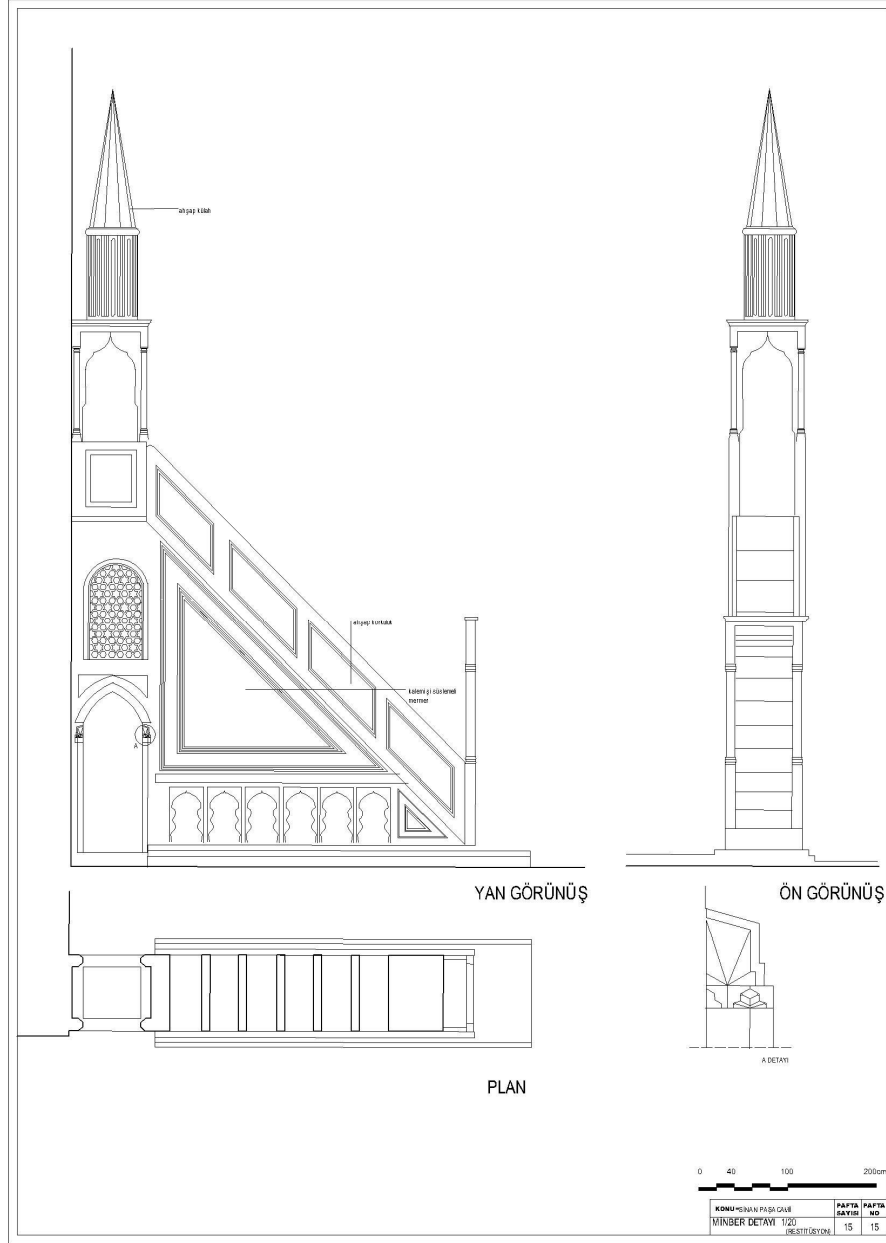
⁹⁶ VIRMİÇA R., (1999), Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I, Ankara, s:29.

Şekil 42 Mihrab Çizimi

Minber: Sinan Paşa Cami'nin minberi mermerdendir. Minberindeki süslemeler mihraba da işlenmiştir. Çerçeve ve üçgen alanlar gül ve yapraklı süslemelerle donatılmıştır. Dar ve küçük minber geçidinin üstünde bir bezemeli pencere yapılmıştır. Minber geçidi ve korkuluğu ahşaptır.⁹⁷ Tepe noktasına, ahşaptan sembolik bir taç kapının altından geçilerek oniki basamaktan sonra ulaşılır.(Şekil 43)

⁹⁷ VİRMİÇA R., (1999), Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I, Ankara, s:29.

Şekil 43 Minber

Harim Giriş Kapısı: Basık kemerli bu kapının kimeri, gri ve beyaz renk mermer taş bloklardan örülmüştür. Kanadı ise ahşap ve çift kanatlıdır, orijinal değildir. Kitabe mevcut değildir (Şekil 44).

Şekil 44 Harim Giriş Kapısı

Minare ; Klasik Osmanlı dönemi yapısı olan minare, harimle son cemaat mahallinin birleştiği, kuzey batı köşede yer almaktadır. Minare, kesme taş malzemedен inşa edilmiştir, sonradan sıvanmıştır. Tek şerefeli olan minarenin yüksekliği, 43,5 m. dir(Şekil 45). Minareye çıkış, son cemaat mahallinin kuzeybatı köşesinde açılmış olan kapıdan sağlanmaktadır. Giriş kapısı 0.60x1.60 m. ebatlarında olup açıklık basık

kemer ile geçilmiştir Giriş kapısı ahşaptır. Minareye, şerefeye kadar 103 adet merdiven ile çıkılmaktadır. Merdiven basamaklarının uzunluğu 0.64 m. , genişliği orta kısmında 0,20 m. olup basamak yüksekliği 0.22 m. dir.

şekil 45 Sinan Paşa Camisi Minaresi

Şekil 46 Sinan Paşa Camisi Minare Giriş Kapısı

Minare, 3.20 x 3.03 m. ebatlarında kare planlı bir kaideye sahiptir. Kaide 9.50 m. yüksekliğinde dikdörtgen formdadır ve yol kotundan üç kademeli temel ile 2.89 m. yükselmektedir. Minare pabucu üçgenlerinden oluşmaktadır. Pabucun yüksekliği 2.49 m. dir. Pabucun cami damına çıkışını sağlayan bir açıklığı bulunmaktadır. Pabuç kaval silme ile son bulmaktadır.

Şekil 47 Sinan Paşa Cami Minare Şerefesi

Minareye kuzeybatıdan son cemaat bölümünün yanından girilmektedir. Kesme taştan inşa edilmiş olup gövdesi sıvanmıştır. Minare gövdesi onaltıgendir. Gövdenin çevresi 6.73 m. dir. Gövde, şerefenin 0.40 m. altında ikinci bir kaval silme ile hareketlendirilmiştir. Gövdeden şerefeye oldukça yumuşak bir geçiş sağlandığı görülmektedir. Minare, taş kabartmalı ve yukarıya doğru genişleyen şerife altına sahiptir. Şerife altındaki süsleme iki dış ve iki iç bükme kıvrımlar ile genişleyerek dairesel korkuluğa kadar ulaşmıştır. Şerife altında bir kaval silme bulunmaktadır. (Şekil 47)

Petek, çokgen (onikigen) formda olan peteğin yüksekliği, 7.55 m. dir. Peteğin üst

Kısmı tek sıralı mukarnas bulunmaktadır. Petekten külaha geçiş noktasında bir adet ince kaval silme kullanılmıştır. Minare, 5.12 m. uzunluğunda kursunla kaplı, konik bir külaha sahiptir.

2.3.2.2. Bezemeler

Sinan Paşa Camisi'nin duvar süslemelerinin özelliklerini detaylı bir biçimde Prof. Dr. Nimetullah Hafız "Prizren'de Sinan Paşa Camisi'nde Türk Sanatı"⁹⁸ ve daha sonraları Roksana Timotijeviç "Prizrenske Džamije i njihova dekoracija"⁹⁹ adlı eserlerinde dile getirmişlerdir.

Cami, mimari özelliklerinin yanında duvar resimleriyle de ünlüdür. Cami, hariminde yer alan duvar resimleri, açısından önemli bir yere sahiptir. Mihrabın üst kısmında dört minareli camisi resmi, natüremort ile kenarlarında peyzajlar yer almaktadır. Kubbeye geçişleri sağlayan pandantiflerin iç yüzeylerinde manzara tasvirleri ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Mihrap nişi mukarnaslıdır. Her iki yanında sütünceler yer almaktadır. Minberi mermerdendir. Minber alınlığını çevreleyen üçgen bir bordürün ortasında vazoda çiçek motifleri olduğu bir natüremort, bordürün içinde bitkisel motiflerin ağırlıkta olduğu kalemişli süslemeler yer almaktadır. Kubbede 2 m. genişliğinde Ayete'l-kürsi yazılı yazı bordürü bulunmaktadır. Bu yazı kuşağının ortasında kırmızı renkte dilimli bir rozet ve bunun etrafını çevreleyen bitkisel motiflerden oluşan bir bordür yer almaktadır. Kubbenin kenarında ise ince siyah renkte dal, yaprak ve çiçekler vardır. Camisi vazolar, madalyonlar, C ve S kıvrımları ile barok üslûpta düzenlenmiş bir süsleme programına sahiptir. Duvar süslemelerinde 3 ayrı sıva tabakası görülmektedir. 1970'li yıllarda yapılan onarımda, caminin turuncu renginde Rumi ve Hatî motiflerinin bulunduğu orijinal sıva tabakasından bir bölüm Prizren Anıtlar ve Müzeler Kurumu'nda korunmaktadır. Caminin orijinal duvar resimlerinin 17. yüzyıl, günümüzde mevcut süslemelerinin ise

⁹⁸ HAFIZ N., (1977), Prizren'de Sinan Paşa Camisi'nde Türk Sanatı, Çevren dergisi, Priştine, s:61-71

⁹⁹ TİMOTIJEVIÇ R., (1990), Prizrenske Džamije i njihova dekoracija, Starine Kosova, knjiga IX, Priştina, s:46-50.

18. yüzyıla ait olduğunu tahmin ediyoruz. Camisi, bir ara “Doğu Dillerde El Yazma Eserleri Müzesi” olarak kullanılmış ve 1992 yılında tamamen ibadete açılmıştır.¹⁰⁰

Şekil 48 Harim Kalemîşi Süslemeleri

Şekil 49 Harim Kalemîşi Süslemeleri

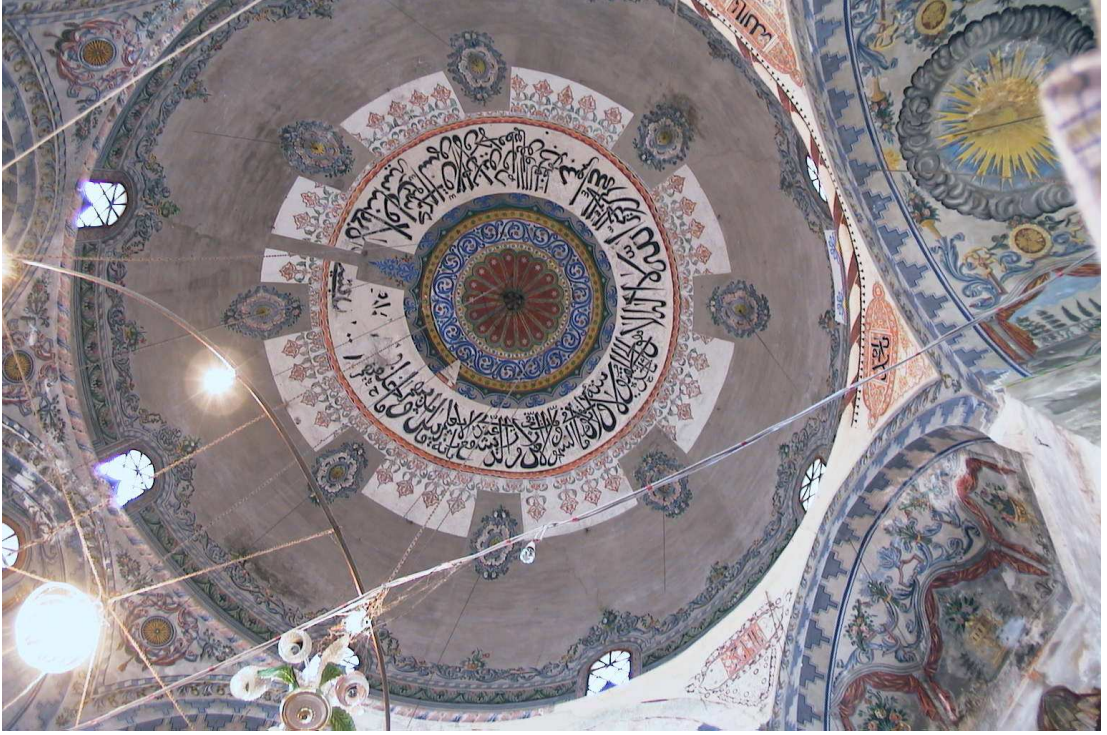
¹⁰⁰ İBRAHİMGİL M.Z.,(2002), “Kosova’daki Türk Eserlerinde Duvar Resimlerinden Örnekler”Eyüp Sultan Sempozyumu VII, Ankara, s:326-327.

Şekil 50 Pencere Kemer ve Kemer Aynası Kalemîşi Süslemeleri

Şekil 51 Harim Kalemîşi Süslemeleri

Şekil 52 Merkez Kubbe Kalemîşi

En alt pencerelerin yalnız üst kısımları zengin şeritlerle süslüdür. Burada aynı zamanda koyu kırmızı ve beyaz stilize edilmiş şerit de yer almaktadır. Bu renkte sarı dal şeritle beraber koyu mavi renkte olan bir destek tutmaktadır. Bu destek iki yere bağlı olmakla, çiçek demetini tutmaktadır. Bunun daha yüksekliğinde kesilmiş bir karpuz görülmektedir. Buradaki bütün alan dallardan kıvrılmış şeritle süslüdür.

Mihrab da süslü pencerelere sahiptir ve caminin pandantifleri gibi istalaktitleri boyalıdır. Burada dik açılı şeritlerde de çizilmiştir. Bu şeritler sarı ve kül renkte, ayrıca stilize edilmiş kırmızı “C” harfi şeklinde boyanmıştır. Mihrab eyvanında tavanı kül rengi, mavi ve sarı renkte büyük yıldız vardır. Kenarlarında ağaçlarla çizilmiş alan da bulunmaktadır. Mihrabın tam üstünde dört minareli bir caminin resmi vardır. Aynı yerdeki madalyonda “misali cennet” yazısı bulunmaktadır. Burada Arap sayılarıyla 1024 yılı da yazılmıştır.

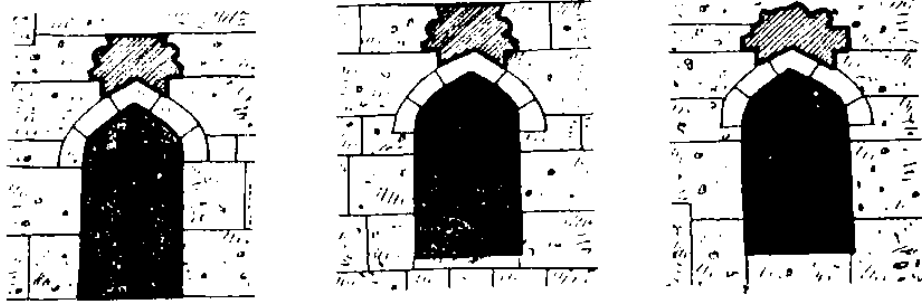
Şekil 53 Mihrab Üstü Kalemîşi

2.4. Yapım Sistemi Özelliği

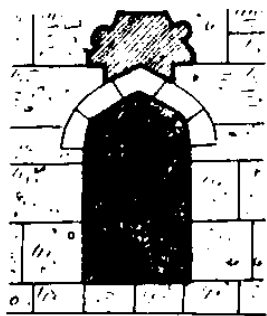
Dikdörtgen plan üzerine inşa edilen cami dıştan 18,00m. x 17,20m. ve 7,60m. x 6,20m. ölçülerinde mihrab dikdörtgen çıkıntısına sahip bulunmaktadır. Klasik Osmanlı mimari tipindeki tek kubbeli, son cemaat yerinin yıkılmış bir yapıdır. Cami dıştan yanaşık derzli kesme taş kaplıdır. Yapının köşeleri daha büyük kesme taşlarla örülmüştür.

Yapıda devşirme malzeme kullanılmıştır. Mahfil sütun üst başlıkları ve köşe sütun alt başlığı, üst seviye pencere kemer üstü işlemler taşlar, yakınlarda bulunan Arhangel Manastırında alındığına dair bilgiler mevcuttur.¹⁰¹(Şekil 54)

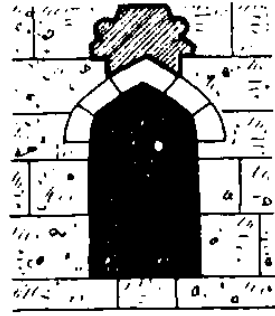
¹⁰¹ NİKOLİÇ S.,(1998), Prizren Od Sredneg Veka do Savremenog Dobra Urbanističko Arhitektonski Razvoj, Prizren, s:153.

ПРОЗОРИ НА ИСТОЧНОЈ СТРАНИ

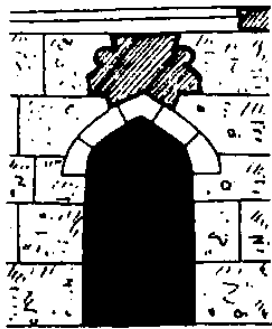
ЈУЖНА СТРАНА ОЛТАРА

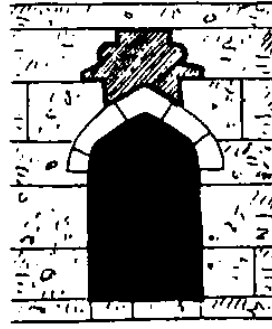
ИСТОЧНА СТРАНА ОЛТАРА

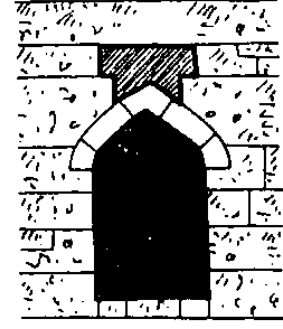
ЗАПАДНА СТРАНА

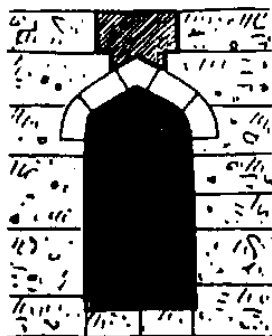
ЈУЖНА СТРАНА ОЛТАРА

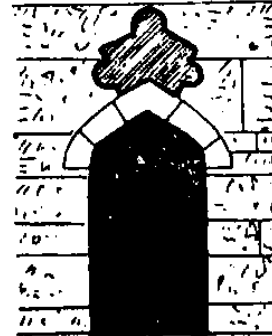
ЗАПАДНА СТРАНА

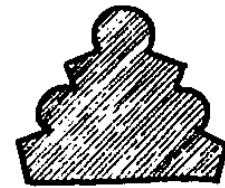
ЗАПАДНА СТРАНА

ЗАПАДНА СТРАНА

ЗАПАДНА СТРАНА

НА СЕВЕРНОЈ СТРАНИ
ИСПОД ЛУКОВИ ПЕНАДА-
ЊЕГ ТРЕМА ПОСТОЈЕ
ОВАКВА ТРИ ФРАГМЕНТА

Фрагменти тамбура кубета са цркве Св. арханђела који су узидани изнад прозора
Синан-пашине џамије у Призрену.

2.4.1. Düşey Taşıyıcılar

Duvar: Dıştan kesme taş kaplıdır, içten moloz taş örgüsüne sahip üzeri kireç esaslı harç ile sıvanmıştır, zaman içerisinde çimento esaslı uygulamalarla tamir edildiği görülmektedir. Duvarı oluşturan kesme taşlar dikdörtgen kesitindedirler. Cephelerde dolu boş oranı %50 dir ve köşelerde yaklaşık 3,00 m. boyunca açıklık bulunmamaktadır. Duvar yanaşık derz tekniğiyle örülmüştür. Kare tabanlı kısmı 10,00 m. yüksekliğinde olup yaklaşık 1,85 m. kalınlığındadır. Kubbeden gelen yük, kasnak-tromplar vasıtasıyla masif duvarlara iletilir, duvarlar da yapının taşıyıcı elemanları olarak yükleri temellere ulaştırırlar. Üst pencerelerin ortalarında ahşap hatıl geçmektedir.

Sütun: Caminin önündeki son cemaat mahalli dört adet taştan sekizgen kesitli mermer sütun üzerinde üç kubbe ile örtülü olduğu fotoğraf, yazılı ve sözlü belgelerden bilinmektedir.(Şekil 55Error! Reference source not found.

Şekil 55 Son Cemaat Yeri Yıkılmadan Önceki Hali (P.A.K.E. Arşivinden 1919 yılından önce çekilmiş fotoğraf)

Kubbelerden gelen yük küresel bingi (pandantif) geçiş elemanlarından sütunlara aktarılır. Sütün gövdeleri dairevi kesitli düşeyde parçalı mermerden yapılmıştır. Sütün alt başlıkları mevcut olup, fakat patlama sonucu zarar görmüş durumdadır.(Şekil 56)

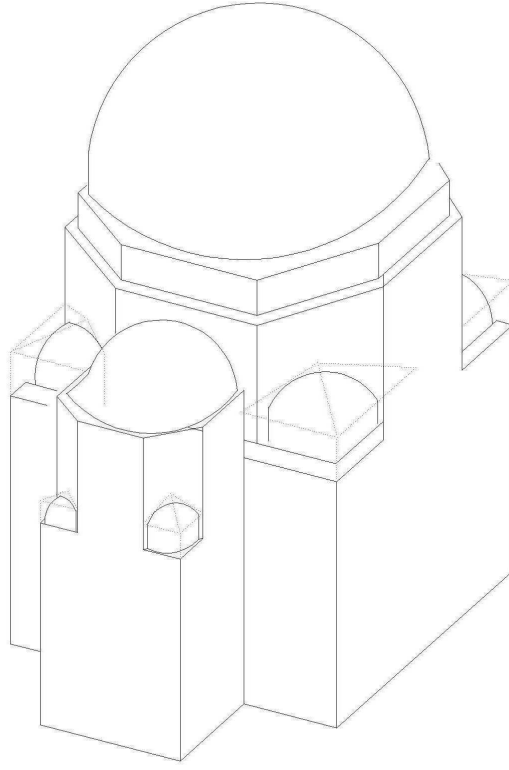
Şekil 56 Mevcut Sütunların durumunu gösteren fotoğraf

2.4.2. Örtü Sistemleri

Kubbe: Bir kemerin aksı etrafında 360 derece dönmesiyle elde edilen ve onunla aynı statik özelliklere sahip olan örtü biçimi olan kubbedir, beşik tonoz gibi mesnetlerinde sürekli bir taşıyıcı yüzeye ihtiyaç gösterir. Bundan dolayı da dairesel bir kaideye oturması gerekir.¹⁰²

İç ölçüleri 14,25x14,00 m. olan kare planlı harim kubbe ile örtülmüş durumdadır. Kubbe kasmağına geçiş, tromplarla sağlanmıştır. Kubbe 6,65 m. yarıçapında ve 22,25 m. yüksekliğindedir. Trompların altlarında mukarnaslar mevcuttur. Duvarlar yüksek tutularak tromplar dışarıdan gizlenmiştir.(Şekil 57) Geçiş kuşağı dışarıdan sekizgen olup ortalarında sivri kemerli pencere açıklıklarına sahiptir. Kubbenin üzeri horasan harcı, çamur sıva ve kurşun kaplıdır.

¹⁰² KUBAN D., (1989), Mimarlık Kavramları. İstanbul. S:36.

Şekil 57 Kübik Gövde ile Kubbe arasındaki Tromp Kuşığı

Aynı şekilde mihrab eyvanı da tromplu geçişten sonra yarım kubbe ile örtülmüştür. Yarım kubbe, trompların olduğu yerde mukarnaslı işlemlerle süslenmiştir. **(Error! Reference source not found.)**

Şekil 58 Mihrab çıkıntısı yarım kubbe

Kemer: “İki sütun veya iki ayak arasındaki bir açmanın üstünü örtmek için, uçları bu sütun ve ayaklara oturmak üzere yay şeklinde ahşap, maden yada kagir yapı parçası ¹⁰³ olup son cemaat yerinin yıkılmış olmasından dolayı kemerler hakkındaki bilgi ancak arşiv fotoğrafından ve kuzey cephesinde mevcut olan kemer izlerinden edinebilir. Arşiv fotoğrafında görüldüğü üzere son cemaat yapı strüktürü kemerler ve sütunlar üzeri ayakta durmaktaydı. Yapıdaki kemerler basık, çift merkezli teğet ve çift merkezli sivri kemerlerdir. Son cemaat yerindeki kemerin sütun üst başlıklarıyla birleşme noktaları boyunca gergi demirleri kullanılmıştır. Son cemaat yerinde çift merkezli sivri kemer, pencere kemerleri çift merkezli teğet kemer ve giriş kapısı kemer basık kemerdir.

2.5. Bölüm Sonucu

17 y.y. yapısı olan cami, kullanıldığı ana plan şeması kare tabanlı mihrap eyvanlı olup üzeri kubbe ile örtülü Klasik Osmanlı Mimarisinde “tek kubbeli” cami tipinde yer almaktadır.

Yapı sistemi özelliği açısından mihrab çıkıntısı mekânsal amaçlı yapılmış olsa bile, mukavemeti artırıcı elman niteliğindedir, ayrıca iç mekanda tromplarla geçişi sağlanan yarım kubbe ile örtülü olan mekan ana mekandan belirli bir derinlik yaratılmaktadır.

Yapıda kubbenin çapı ve yüksekliği itibari ile duvar kalınlığına yansımaktadır. Duvarlar taşıyıcı özellikte olup dıştan yanaşık derzli kesme taş ve içte doğru moloz taş örgüye sahiptir. Alt sıra pencereler dıştan ve içten mermer söveli dikdörtgen şeklinde olup dıştan demir lokmalı parmaklıklara sahipler. Pencere kuruluşu çift merkezli teğet kemer ile geçilmiştir. Kemer alınlıkları dıştan bezemesizdir, içte ise kalemişi mevcuttur.

Sinan Paşa Camisini yaklaşık 14,50 m. çapındaki kubbe yükünü, sekizgen kasnaktan duvarlara aktarılmaktadır, köşelerde tromplar yardımı ile yük aktarımı gerçekleştirilmiştir.

¹⁰³ HASOL D., (1988), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, s:574.

Bu çalışmada incelenen cami “tek kubbeli” cami tipinde olup Klasik Osmanlı Mimarisinin içinde yer almaktadır. Son cemaat yeri yıkıldığından dolayı, ancak arşiv fotoğraflarından ve yapı üzerindeki izlerinden yola çıkarak, üç açıklıklı, her açıklığın kubbe ile örtülü ve kubbe geçiş elemanın pandantif olduğunu, yük dışta üç adet sütün taşınmakta olup, giriş cephesinde beden duvarlarına aktarıldığını söyleyebiliriz.

Sütunlar, son cemaat yerinde bulunmaktadır ve genel yapısal strüktürden bağımsız taşıyıcı eleman niteliğinde kullanılmışlardır. Açıklıklar çift merkezli teğet kemer, çift merkezli sivri kemer ve basık kemer ile geçilmiştir.

Yapı üzerindeki saçaklar seviyesi şöyle sıralanmaktadır: en alt sıra, mihrab çıkıntısı trompları seviyesindedir; bir üstündeki seviye mihrab çıkıntısı kubbe seviyesindedir, aynı seviye ana mekanın tromp seviyesi ile aynı yüksekliktedir; üçüncü seviye sekizgen kasnak duvarının üzerindedir; son seviye, içe doğru gerileyen kubbe kasnağının üzerinde bulunmaktadır.

Camide en sık görülen süslemeler, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan kalemişi bezemleridir. Kubbe iç yüzeylerinde, kubbe geçiş unsurları üzerinde, mihrab çıkıntısı yarım kubbe üzerinde, mihrab üzerinde, en alt sıra pencerelerin alınlıklarında, yoğun bir şekilde kalemişi bezemeler görülmektedir. Bezemelerde üsluplaşmış ve doğal görünümlü yaprak ve çiçekler “S” ve “C” kıvrımlı bitkisel unsurlar, perde motifleri, dini içerikli yazılar, ışınsal düzeyde kompozisyonlar ve manzara tasvir resimleri bulunmaktadır

3. SİNAN PAŞA CAMİSİ’NİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BOZULMA DURUMU

3.1. Sinan Paşa Camisi’nin Geçirdiği Onarımlar

Sinan Paşa Camisi 1948 yılında Prizren Kültür Anıtları Kurumu himayesine geçerek, devlet koruma altına alınmıştır. Devlet koruması altına alındıktan 4 yıl sonra, 1952 yılından başlayarak caminin duvarlarında ve diğer bölümlerde onarım işlerinin

yapılmasına girişilmiştir. 1972 yılında duvar süslemeleri ve kubbe tamir işlerine geçilmiştir. Cami kubbesinin onarım işleri tam üç yıl sürmüştür. Onarım işleri süresince farklı dönemlerde yapılmış duvar kalemişleri olduğu anlaşılmıştır. “İlk kattaki resimler caminin inşa edildiği dönemden, ikinci kat ise XVIII. yüzyılda bir onarım işlerinden sonra yeni çizilen resimler e aittir.¹⁰⁴ Onarım döneminde bu caminin kubbesinde 87 m² yüzeyindeki eski dönemlere ait duvar resimleri meydana çıkmıştır. Bu onarım sonucunda her iki döneme ait 223 m² alanı içeren kalemişleri koruma altına alınmıştır.¹⁰⁵ Ayrıca caminin kubbesinde Arapça yazılmış sene 1038/1628 ve sene-i tamir 1096/1684-85 tarihlerinin de bulunduğu görülmektedir.¹⁰⁶

Sinan Paşa Camisi 1968 yılında “Osmanlı El Yazmaları Müzesi”ne çevrilip, 1969 yılından bu yana Prizren İslam Birliğinin mülkiyetine geçmiştir. Hüsref Redziç kendi eserinde¹⁰⁷ “Sinan Paşa Camisi’nin uzun yıllar depo olarak kullanıldığından dolayı, onarımdan sonra caminin Osmanlı El Yazmaları Müzesi’ne çevrilmesinde burada toplanmış olan tüm bu el yazmaların bu camide (müzedede) sergilenmesinde kent için çok faydalı olacağını ortaya koymuştur¹⁰⁸

Prizren Anıtlar Koruma Enstitü arşivinde yapılan inceleme sonucu camide daha evvel yapılmış olan uygulamalar şöyle sıralanmaktadır:

1952-63 yılları arasında İslam Birliği finansmanı altında giriş kapısının tamirata, kubbe kurşun kaplamasının yenilenmesi, toplam maliyet tutarı 6.790,00 dinar.

1968-70 yılları arasında İslam Birliği finansmanı altında, kısmi kurşun kaplamanın tamirata, duvar süslemelerinde araşıtırma raspaların yapılması, iç camların yerleştirilmesi, bu dönem Camisi Müzeye dönüştürülmüştür. Toplam maliyet tutarı 280.026,13 dinar.

1970 yılında İslam Birliği finansmanı altında, duvardaki süslemer için raspa yapılması. Toplam maliyet tutarı 15.000,00 dinar.

1972-76 yılları arasında İslam Birliği finansmanı altında, duvar süslemelerin konservasyonu ve restorasyonu çalışmaları. Toplam maliyet tutarı 445.000.00 dinar.

¹⁰⁴ VIRMİÇA R.,(1999), Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri I, Ankara, s:27.

¹⁰⁵ GERGURİ A.,(1987), Konzervacija i Rekonstrukcia Zidnog Slikarstva U Sofi Sinan Pasinoj Dzamiju u Prizrenu, Pristina, s:2.

¹⁰⁶ VIRMİÇA R a.g.e. s:30

¹⁰⁷ REDZİÇ H.,(1961), Pet Osmanlijski Potkupolnih Spomenika Kulture na Kosovu i Metohiji, Pristina, s:98.

¹⁰⁸ VIRMİÇA R a.g.e. s:28

1982-87 yılları arasında İslam Birliği finansmanı altında, duvar süslemelerin konservasyonu ve restorasyonu çalışmaları. Toplam maliyet tutarı 5.011,25 dinar.

1989 yılında Priştine Anıtlar Koruma Enstitüsü ve Prizren Anıtlar Koruma Enstitüsü finansmanı altında, camide genel tamirat çalışmaları yapılmıştır Toplam maliyet tutarı 323.400.00 dinar.

1991 yılında İslam Birliği finansmanı altında, kubbe ve yarım kubbe üstü kurşun kaplamanın tamiratu. Toplam maliyet tutarı 3.000.00 dinar.¹⁰⁹

2008 yılında başlanan ve hala uygulamaları devam eden restorasyon çalışmaları, ihale toplam bedelin 640.000,00€ olup proje mühellfleri Vakıflar Genel Müdürlüğünden mimar Serap Sevgi ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünde mimar Yakup Harmanda, camide yapılacak olan uygulamaların talimatını hasırlayıp denetlemektedirler. Yapı da ön görülen talimatlar Ek2.'te sunulmuştur.

3.2. Sinan Paşa Camisi'nin Bozulma Durumu

3.2.1. Doğal Nedenlerden Bozulma

Duvarlarda oluşan çatlaklar, sıva dökülmeleri, ahşap çürümeleri, nemin oluşması, yüzeysel kirlenmeler, taşlarda malzeme kaybı, kapak atma, bitkilenme, taşın yerinden oynaması ve ayrılma gibi değişim ve bozulmalar doğal nedenlerden dolayı meydana gelmektedir.

Yapıda nemden dolayı, özellikle iç kısımda sıvalarda kabarmalar ve dökülmeler meydana gelmiştir, tarihi ve sanatsal değerı yüksek olan kalemişlerininde tahribe ve yok olmasına neden olmuştur. Yapıda nem en çok kuzey yönündeki giriş cephesinde iç ve dıştan hissedilmektedir. İçten sıvanın nerdeyse tamamı dökülmüş durumdadır.(şekil 59).

¹⁰⁹ Prizren Anıtlar Koruma Enstitüsü Arşivi, "İnvestimet ne Xhamine e Sofi Sinan Pashes".

Şekil 59 Giriş Cephesindeki iç duvarlarda sıva dökülmesi

Giriş cephesi en çok özen gösterilen cephe olduğunu giriş kapısının kuruluşundan, yanlardaki mihrabiyelerin işlemeli oluşundan anlıyoruz. Bütün bu özenli girinti çıkıntılar, son cemaat yerinin yıkılmasından sonra, yüksek su tutuculuğuna sahip olması, kuzey cephesi olması gibi sebepler taş kaybının (taş erimesi, profil kaybı, detay kaybı, v.b.) en çok hissedildiği cephe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapıdaki su ve nem tahribatını yağmur suları ve zeminden yükselen nem oluşturmaktadır. Yapıdaki su problemi çok çeşitli bozulmalara neden olmaktadır. Güneş gören yerlerde ıslanıp-kuruma sonucu harçlardaki tuzlar harekete geçerek tas üzerinde bozulmalara neden olmaktadır. Yapıda tas malzemelerde meydana gelen bozulma ve kayıplar şu sınıflandırmaya göre yapılmıştır;

- Taş düşmesi: Fiziksel nedenlerden bağlayıcı çözülmesi sonucu tasların buldukları yerlerden ayrılması
- Kırılma: Çeşitli nedenlerle oluşan taş malzemedeki kopmalar
- Yüzey tabakasının kaybı: Taşın kimyasal ve fiziksel nedenlerden yüzey tabakasının kaybı
- Sıva dökülmesi: Duvar yüzeyindeki sıvaların dökülmesi

- Derz ayrılması: Duvar yüzeyindeki derzlerin dökülmesi

Taş erimesi mihrabiye detaylarının kaybolmasına sebep olmuştur, ayrıca cümle kapısını çevreleyen korniş tamamen detay kaybına uğramış, giriş kapısı kemeri ve yan söveleri erimeden çok ciddi zarar görmüş haldedirler.(Şekil 60)

Şekil 60 Giriş Cephesinde meydana gelen taş malzeme kaybı

Taş malzeme kaybı sadece taş işçiliğın yüksek olduğu yerlerde değil genel olarak cephelerde mevcut. Alt seviye pencere sövelerinde de ciddi malzeme kayıpları ve zararlar mevcuttur.

Cami beden duvarlarında yıkımdan geriye kalan kemer taşları, yağmur suyun en fazla geldiği alanlardır, bu yüzden buralarda taşların birbirinden ayrılmaları, yosunlaşma ve bitkilenme en fazla belli olmaktadır. Bitkilenme sadece kemer kısımlarında değil binanın her yerinde mevcuttur. Ayrıca Son cemaat kemer başlangıçlarında geriye kalan gergi demir parçaları bulunmaktadır, bunlarda korozyon çok ileri safhalarda olup kemer taşlarına zarar vermiş durumdadır.

Yapının iç duvarlarında az sayıda çatlaklar meydana gelmiştir, zemindeki titreşimlerde kaynaklı olabilir, ciddi yapısal çatlakların olmaması genel strüktürün iyi durumda olduğunu göstermektedir.

Yapıda bakımsızlıktan dolayı cephelerdeki taşlarda yüzeysel kirlenmeler kararmalar meydana gelmiştir.

3.2.2. Sosyal Nedenlerden Bozulma Durumu

Sinan Paşa Camisi yapılış tarihi itibari ile değişik yönetimlerden geçip ve yapı üzerindeki etkilerini taşıyarak günümüze kadar ulaşmıştır. 1607-08 yılından 1912 yılına kadar halka ve Osmanlı İdaresine İbadethane olarak hizmet görmüştür. Bu süre zarfı içinde herhangi bir müdahalenin yapıp yapılmadığına dair bir bilgi yoktur. 1912 yılında Osmanlıların Balkanlardan çekilmesi ile çoğu Osmanlı eserlerin başına gelen terk edilmişlik Sinan Paşa Camisini de bulmuştur. Yapı 1915-1918 yılları arasında Bulgar İhtilası altında mühimmat deposu olarak hizmet görmüş. Fonksiyon değişikliği yapıdaki sosyal nitelikli zararların başlangıcını işaret etmektedir. Nitekim çok geçmeden bir patlama meydana gelmiş ve yapıda ciddi hasarlara yol açmıştır bütün pencerelerin yıkılmış, duvarlardaki kalem işleri zarar görmüş ve son cemaat yerinin de zarar görmesini sağlamıştır. **2.2.** bölümünde detaylı bir şekilde bahsedildiği gibi Son cemaat yerinin yıkılması 1919 yılında Sırp yönetiminin camiye yıkım kararı sonucunda olmuştur.¹¹⁰ Sırp yönetimi caminin yıkım çalışmalarına başlamış. Fakat yapıya Osmanlılardan sonraki terk edilmişlik aslında tam olarak yaşanmamış, çünkü yerel Müslüman halkı camiye sahiplenip ve Sırp yönetimini karşısına alarak caminin müdafaasına koyulmuşlardır. Bunun sonucunda yapıdaki zarar sadece Son Cemaat Yerinin yıkılması ile son bulmuştur.

Cami 1948 yılında Prizren Kültür Anıtları Koruma Kurumu himayesine geçerek Devlet koruması altına alınmıştır. 1968 yılında “Osmanlı El Yazmaları Müzesi”ne , 1969’dan bu yana Prizren İslam Birliği’nin mülkiyetine geçmiştir.¹¹¹ Müze zamanında mihrab eyvanında sağ ve sol tarafındaki alt iki pencere kapatılmış, dışarıdan söveleri mevcut değildir.(Şekil 61)

¹¹⁰ SHUKRIU M.,(2001), Prizreni i Lashte / Morfologjia e Ecurive per Ruajtjen e Kultures Materiale”, Prizren, s:298-299.

¹¹¹ VIRMİÇA R. (1999). a.g.e., s:28

Şekil 61 Mihrab Eyvanında kapatılan pencere

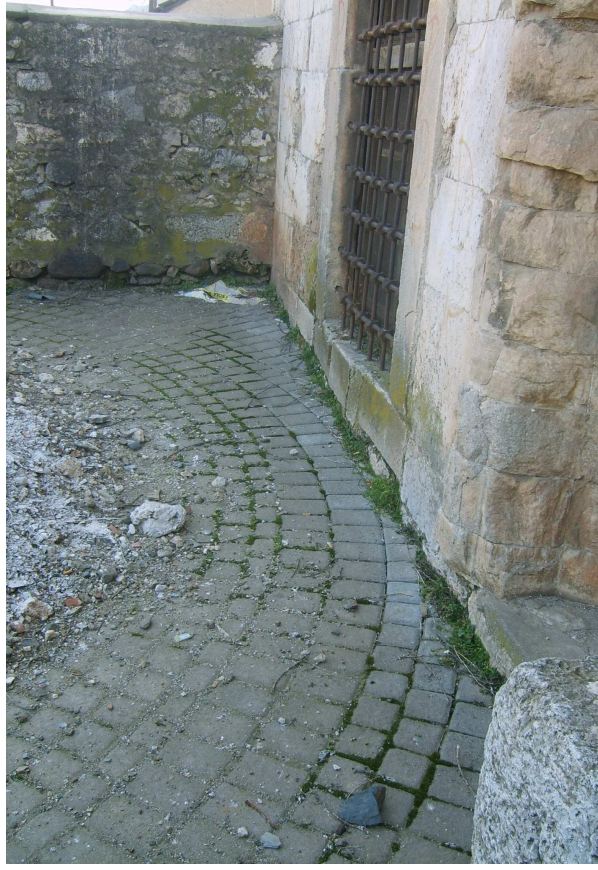
3.2.2.1. İnsana Bağlı Bozulma

Yapıdaki bozulmanın nedenlerin biri de, yapıya daha büyük zarar vermekte olan yanlış onarımlardır.

Zamanla ana kubbede ve mihrab üstü kubbesinde kurşun kaplama tamiratında yanlış detaylar uygulanarak hem suyun yapıdan uzaklaştırılmasında problemler çıkmış ve kubbe iç kısımlarında su sızmasına sebep olunmuştur.

Minarenin kesme taş olan gövdesi tamamı çimento harçlı sıva ile sıvanması insan kaynaklı zararlardan bir diğerini oluşturmaktadır. Ayrıca tamirat gerektiren yerlerde giriş kapısı yan söveleri ve kemer taşları aynı çimento harç ile kısmi sıvanmıştır.

Son cemaat yan döşemelerine parke taşı döşenmesi binanın hem yapısal hem de anıtsal değerine zarar vermiştir.

Şekil 62 Son Cemaat Yeri parke taşı kaplaması

Niteliksiz eklenti olarak Minarenin oturduğu kaide ve temel duvarının büyük bir kısmını dükkânın içinde kalacak şekilde yapılması ciddi zarar vermektedir.

3.2.2.2. Bozulma Şekilleri

3.2.2.2.1. Plan Düzleminde Bozulma

Plan ölçeğinde bozulma, koruma amacı hedeflemeyen planlamayı içermektedir. 1980 yıllarında meydana gelen dükkânların yerine alışveriş merkezi binası yapılması ve mağdur durumda kalan esnafın belediye tarafından caminin sağ ve sol bitişiğindeki parsellerin dükkân olarak tahsis edilmesi beraberinde bozulmayı hızlandırmıştır.

3.2.2.2.2.

Cephe Düzeninin Bozulması

Yapıda oluşan zararlardan sonra onarım amaçlı yapılan imalatlar cephe düzeninin bozulmasına neden olmuştur. Üst pencerelerin tamamen yıkılmasından sonra tel örgü ile kapatılmıştır.

3.2.2.3.

Yapısal Bozulmalar

Düşey ve yatay taşıyıcılarda gözle görülür çatlakların olmadığını fakat yer yer sıva sökümü yapıp kontrol etmek gerekir. Yapıdaki mevcut olan nemin, temellere zarar vermiş olabileceğinden, kazılar yapıp yapıyı nemden arındırmak gerekir.

4. SİNAN PAŞA CAMİİ KORUMA YAKLAŞIMI

Balkanlar, farklı kültürlerin ve farklı din mensuplarına ait toplulukların bir arada yaşadıkları, birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan bir değerler topluluğu olan yerlerdir. Bu etkileşim her zaman bir zenginlik unsuru olmamıştır. Bu durum baskın olan kültürlerin değerlerini yükseltirken, bastırılan kültürlerin değerlerinin yozlaşmaya ve fakirleşmeye sebebiyet vermiştir. Bu çekişmeler zaman zaman sıcak çatışmalara ve hatta savaflara dönüşmüştür. Nitekim bunun yakın zamanda Bosna-Hersek ve Kosova'daki savaflarda görülmüştür. Bu sürtüşmeden mimari yapılar, özellikle dini yapılar farklı kültür ürünü olarak her zaman hedef gösterilmişlerdir. Bu yüzden dini yapılar sadece ibadet fonksiyonu içerisinde bir yapı olmayıp, aslında mensup olduğu topluluğun kültürel kimliğini taşıyan ve varlığını koruyan en önemli unsurlardan biri olmaktadır. Osmanlı'nın Balkanlara yerleşmesi ile kendini yerel halka kabul ettirmiş dolayısıyla Müslümanlaştırmıştır. Bu durum Osmanlı'nın çekilişi ile beraber yerel Müslüman halkı (çoğunlukla Arnavutlar ve Boşnaklılar) Osmanlı'nın ürettiği yapıları benimsemiş ve bu yapıların kendi kültürel kimliğini oluşumuna belirleyici rol oynamıştır. Diğer taraftan bu durumu kabul etmeyen diğer etnik mensupları Katolik ve

Ortodoks inançlarını devam ettirmişlerdir. Bizans yapıları ve bu doğrultuda kendilerinin ürettiği dini yapılar kültürel kimliğin oluşmasına yön vermiştir.

4.1.1. Son Cemaat Yerinin Restitüsyonu

Cami, Prizren şehrinin hakim noktasında konumlanmıştır, Anıtsal ve Tarihi değeri ile Prizren'nin simgesi haline gelmiştir. Bu denli Anıtsal ve Tarihi değeri yüksek olan cami yapısal anlamda ve genel dönemin mimari özellikleri açısından Son Cemaat Yeri'nin olmaması Cami'deki bütünlüğü bozan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

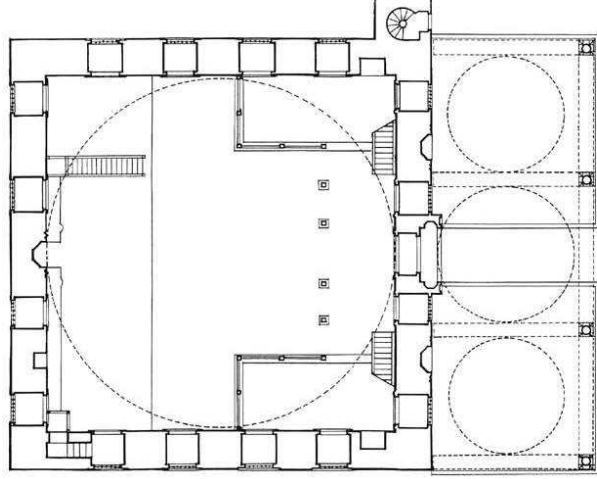
Bilindiği üzere Camin Son Cemaat Yerinde bomba patlaması sonucu ve caminin tamamını yıkma girişimleri sonucu son cemaat yerinin yıkımı gerçekleştirilmiştir.

4.1.2. Plan Ölçeğinde Restitüsyon

Son cemaat yerine ait yıkılmadan önceki halinin rölövesinin olmaması, son cemaat yerinin detaylı bilgi ve özgün yapısına ilişkin saptamalar ancak binadaki izlerden ve arşiv fotoğraflarından yapılmaya çalışılmıştır.. Burada Restitüsyon Projesi çok önem kazanmaktadır. Restitüsyonda fotoğraf ve binadaki izler yanı sıra dönem analizi ve benzer yapılar incelenmiştir. Sinan Paşa Camisi'ne özellikle Balkan'larda yapım sistemi ve dönemine yakın olan Bulgaristan Razgrad'daki İbrahim Paşa Camisi, Bosna Hersek Mostar'daki Koski Mehmet Paşa Camisi ve Maglay'daki Kalavun Yusuf Paşa Cami ile birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca yapım dönemi aynı olmayan Kosova Prizren'deki Emin Paşa Camisi, fakat yapıldığı tarihte Sinan Paşa Camisi'ni örnek alındığı için incelemenin içinde yer almıştır. Ayrıca Anadolu'dan İstanbul Firuz Ağa ve Mehmet Ağa Camii örnek alınmıştır.

Bulgaristan Razgrad'daki İbrahim Paşa Camisi; Şehir merkezinde bulunan cami, 1615 yılında İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Kare planlı, tek kubbeli yapının son cemaat yeri yıkılmış durumdadır.(Şekil 63,Şekil 64) Camide, kubbeye geçişler tromptur ve tromp köşeliklerine ağırlık kuleleri yerleştirilmiştir. Cami Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi özelliklerini taşımaktadır.¹¹²

¹¹² TURAN Ö. İBRAHİMGİL M. Z., (2004), Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, Ankara, s:187.

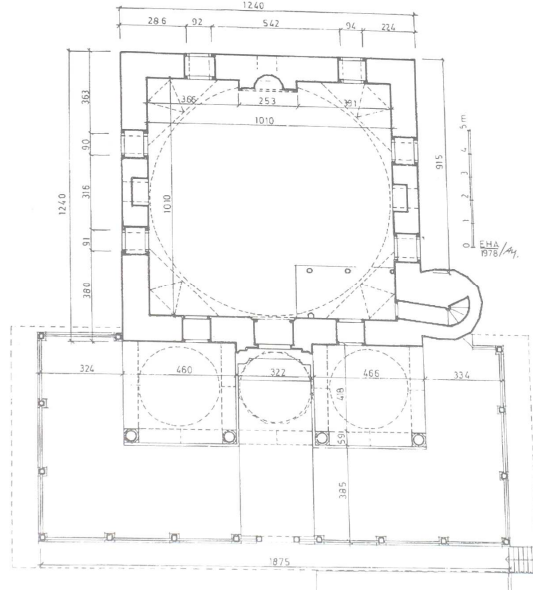
Şekil 63 Razgrad İbrahim Paşa Camisi Planı (Nicola Moushanov/ Technical Review Summary, 1995)

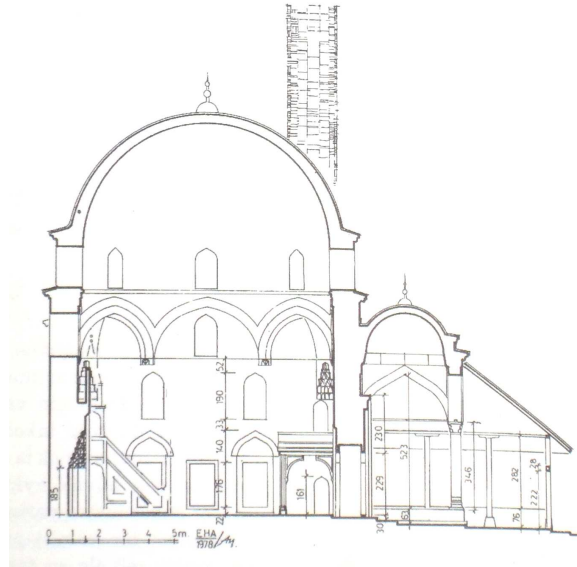
Şekil 64 Razgrad İbrahim Paşa Camisi genel görünüşü

Bosna Hersek Mostar'daki Koski Mehmet Paşa Camisi: Cami Neretva nehri kıyısında, Mostar Köprüsü'ne yakın bir yerdedir. Yapı, H.1027/M.1617-18 yılında Koski Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.(Şekil 65,Şekil 66,Şekil 67) Cami, tekke, türbe ve medrese yapılarıyla birlikte bir külliye teşkil etmektedir. Kare planlı cami tek kubbe ile örtülüdür. Kubbe köşelikleri tromptur. Caminin üç kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır.¹¹³

¹¹³ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M. Z., (2004), a.g.e., s:141.

Şekil 65 Koski Mehmed Paşa Camisi Planı (E.H. Ayverdi)

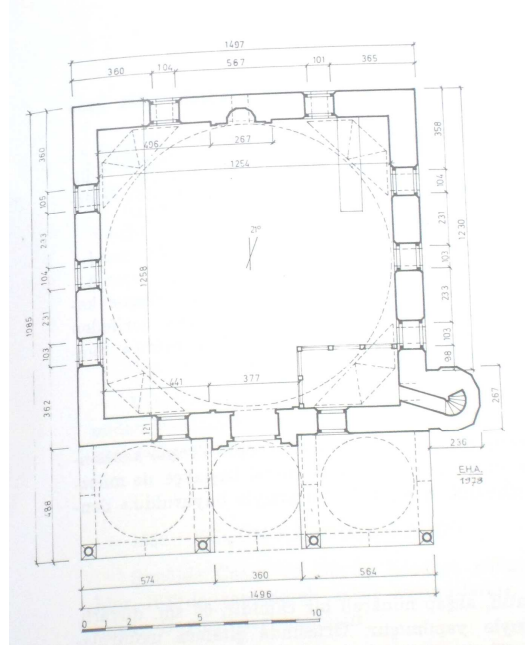
Şekil 66 Koski Mehmed Paşa Camisi Kesiti (E.H. Ayverdi)

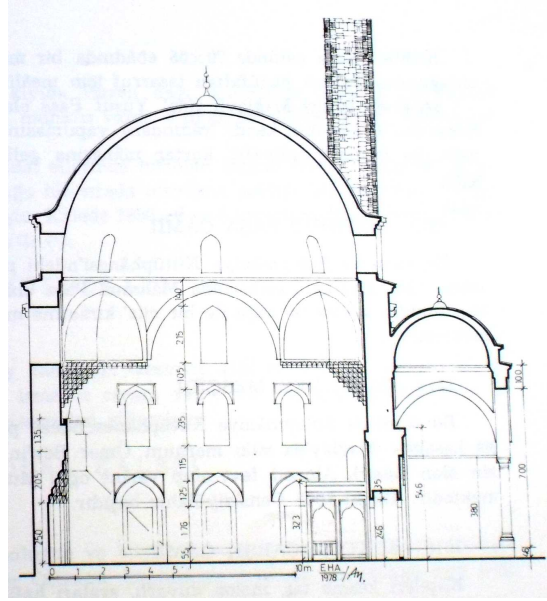
Şekil 67 Koski Mehmed Paşa genel görünüşü

Maglay'daki Kalavun Yusuf Paşa Camisi ; Yapı H.1025-1032/M.1583-1594 yılları arasında Mağlaylı Gazi Yusuf Paşa inşa ettirmiştir. Cami içten 12,54 x 12,54 ölçülerine sahip kare tabanlı, tek kubbeli camiler içinde yer almaktadır. Bosna'da çok görülen usule uyarak iki taraftan gelip kesişen tonoz köşeliklerle yapılmış, birleştikleri yer üç köşe bir sarkma ile kapatılıp aşağıda bırakacağı çıkıntı 8 sıra istalaktit ve kuvvetli püskül ile köşeye yerleştirilmiştir. Son Cemaat Yeri, üç açıklıklı sivri kemerli ve mermer sütun başlıklarından oluşmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁴ AYVERDİ E. H., (2000), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri II. Yugoslavya, İstanbul, s:223

Şekil 68 Maglaj'daki Yusuf Paşa Camisi Planı (E.H. Ayverdi)

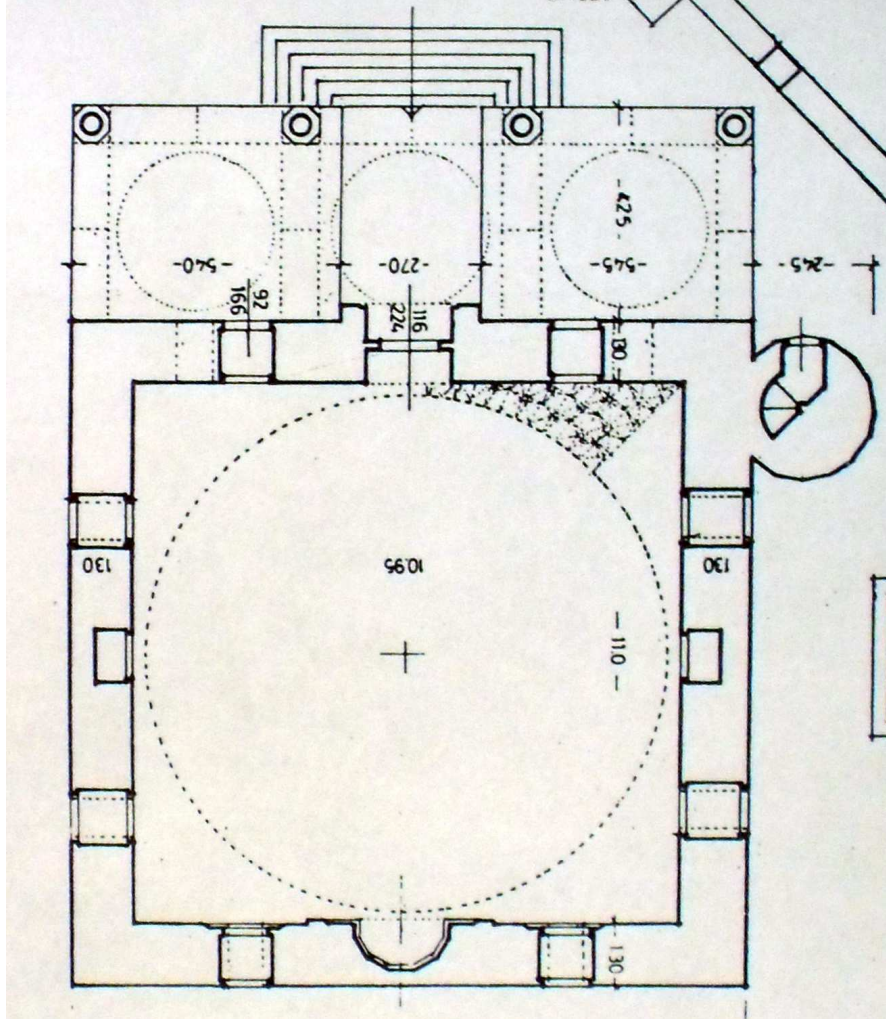
Şekil 69 Maglaj'daki Yusuf Paşa Camisi Kesiti (E.H. Ayverdi)

İstanbul da Divan Yolu üzerinde ve Sultanahmet meydanında bulunan Firuz Ağa Camii II. Bayezid'in Hazinebaşısı Firuz Ağa tarafından 1491 yılında inşa ettirilmiştir.

Şekil 70 İstanbul Firuz Ağa Camii Görünüşü

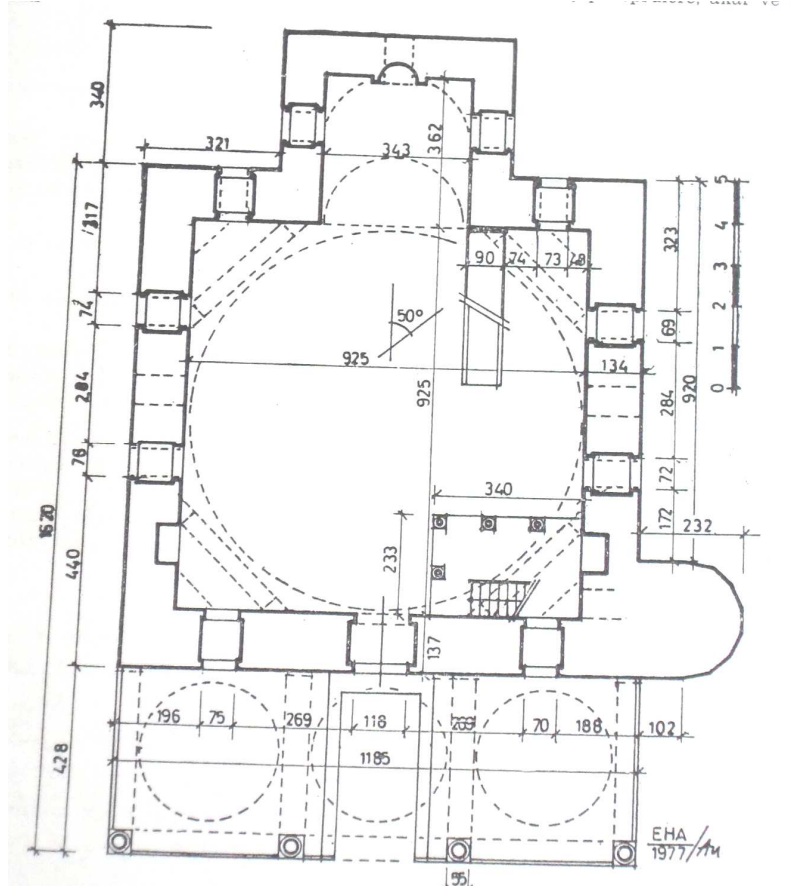
Kare plan üzerine tek kubbeli yapı örneğindedir. Kesme taştan küçük ölçüde sağlam ve güzel yapı, dört duvar mukarnas pandantifli bir sağır kubbe ile örtülü olup dört mermer sütun üzerine sivri kemerle üç kubbeli ve üç gözlü yanlara açık son cemaat yerine sahiptir. Caminin son cemaat kemerleri de Osmanlı klasik mimari anlayışıyla çelişmez.

Şekil 71 Firuz Ağa Camii Planı (İ. Aydın Yüksel)

Kosova Prizren'deki Emin Paşa Camisi: Prizren'in en güzel camilerinden biri olan eser, şehir merkezine yakın bir yerde bulunmaktadır. H.1247/M.1831-32 yılına ait caminin Mehmed Emin Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Kare planlı olan caminin gövdesi, sekizgen kasağa oturan tek kubbe ile mihrab önündeki çıkıntı ise yarım kubbe ile örtülüdür. Yapının, üç kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır.¹¹⁵ (Şekil 73)

¹¹⁵ TURAN Ö. İBRAHİMGİL M. Z., (2004), a.g.e., s:260.

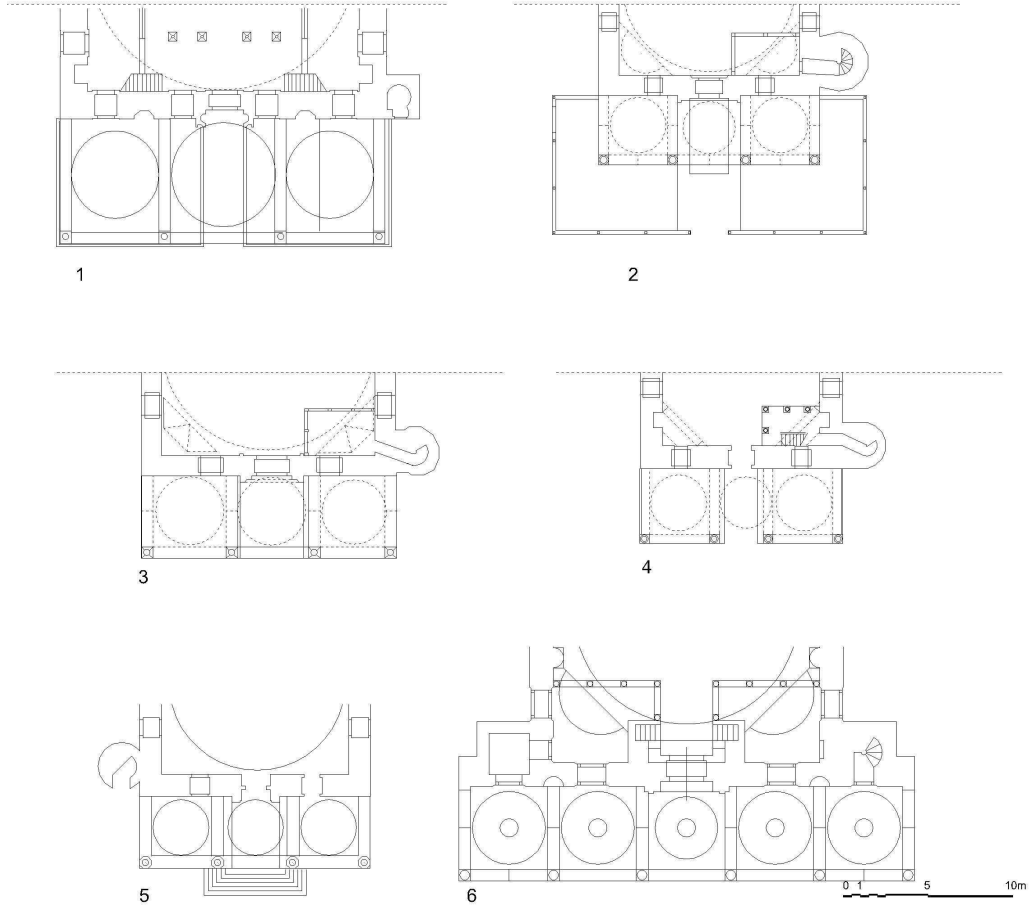
Şekil 72 Kosova Prizren'deki Emin Paşa Camisi Planı (E.H. Ayverdi)

Şekil 73 Kosova Prizren'deki Emin Paşa Camisi genel görünüşü

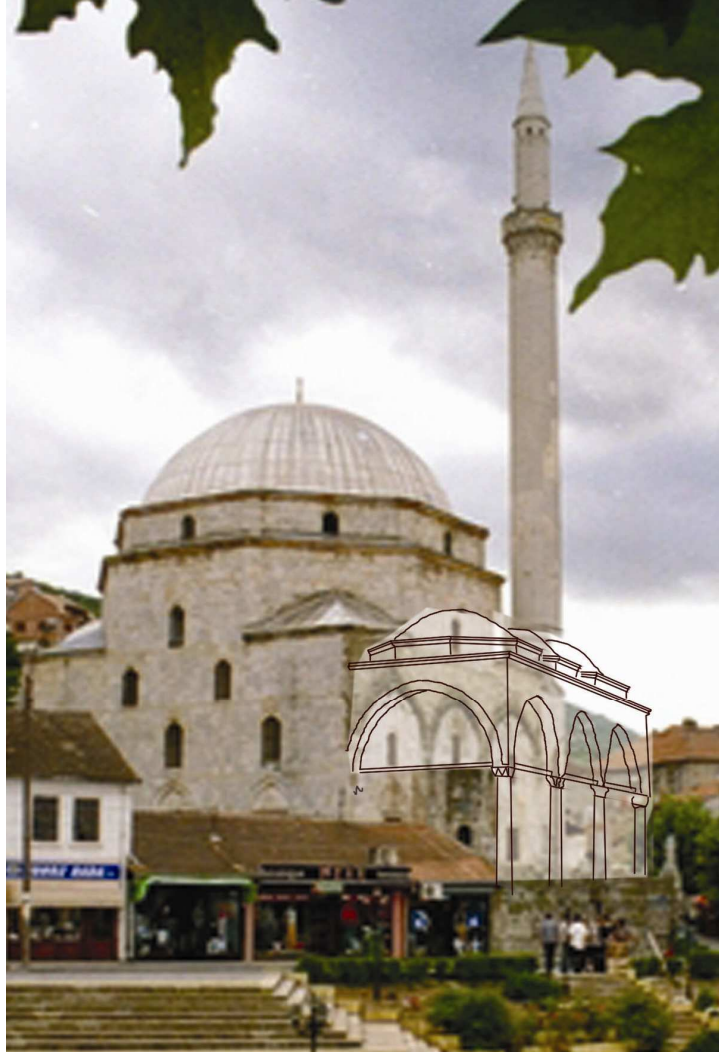
Plan itibariyle Sinan Paşa Camisinden küçük olmakla beraber, onun gibi sipsivri bir ölçüde değil, kunt, oturaklı, eni boyuna denk yapılmıştır. Yalnız minare fazlaca yüksektir. İçten içe 9,25 x 9,25 ölçüsündedir, duvarlar 1,34 ve 1,37 kalınlıktadır, 3,42genişlik, 3,62 derinliğinde bir mihrab eyvanı vardır. Son cemaat yeri çift merkezli sivri kemere tam daire kasmağa oturan 3 kubbe ile yapılmıştır.¹¹⁶

¹¹⁶ AYVERDİ E. H., (1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III. Yugoslavya, İstanbul, s:180

Şekil 74 1. Razgrad İbrahim Paşa Camisi; 2. Koski Mehmed Paşa Camisi;3. Maglaj Yusuf Paşa Camisi ; 4. Emin Paşa Camisi; 5.İstanbul Firuz Ağa Camisi 6.İstanbul Mehmed Ağa Camii

Bugün mevcut olan, tek kubbe ile örtülü camilerin çoğu, üç eşit açıklıklı ve açıklıkları kubbe ile örtülü son cemaat mahallerine sahiptir. Geçiş ögesi olarak, genelde küresel-binginin (pandantifin) yeğlendiğini söylemek yanlış olmaz.

Şekil 75 Sinan Paşa Camisi öngörülen son cemaat yeri

Restitüsyon önerisi olarak öngörülen son cemaat yerine ait bir perspektiv.

4.1.3. Mevcut Sütunların Değerlendirilmesi

Sinan Paşa Cami'nin planında, strüktürel sisteminde ve görsel bütünlüğünde denge sağlanabilmesi amacıyla yapı elemanlarının tamamlanması gerekmektedir. Ancak tamamlamalar yapıdaki mevcut iz ve kalıntılardan, fotoğraflardan ve karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgilere göre yapılması gerekmektedir. Mevcut olan ve sütun taşları, gereken analizler, özellikle gelecek olan yüklere karşı mukavemetinin yeterli seviyede olduğunu gösteren analizler ışığında, sütun gövdeleri korunacak ve ekleme yapılarak son cemaat strüktür sistemi tamamlanacaktır. Yapıya yeni eklenecek taş malzemelerde görsel etkinin bozulmaması için renk, form ve boyut değişikliği yapılmayacaktır. Ancak bu malzemenin kullanımda yüzeyde hiza farkı yapılacaktır. Bu fark uzaktan bakıldığında anlaşılmayacak ancak inceleme sırasında fark edilebilecek nitelikte olmalıdır. Yeni eklenecek olan sütun parçalarının mevcut sütunların zarar görmüş şeklinde profiline uygun olarak kesilmeli ve yakından incelendiğinde o fark gözükmemeli.

Etrafta özellikle nehir kenarlarında araştırma kazıları yapılarak sütun parçalarına ulaşma şansı olabilir. Sütun gövde parçalarının inceleme ve gereken analizler ışığında kullanılabilirliğinin saptanması halinde parçaları bir araya getirerek Anastilosis uygulaması yapılabilir.

4.1.4. Kullanılan Malzeme

Son Cemaat rekonstrüksiyonu öncelikle özgün yapım tekniğinde olmalı ve mevcut malzemelere farklı fiziksel veya kimyasal etkilere sebep vermeyecek şekilde uygun olmalı, ayrıca görüntü açısından da farklılığı uzaktan anlaşılmamalı yakından fark edilmeli. Mevcut kemer taşları yapılan analizler sonucunda kireç taşı ve gözenekli olduğuna göre bu değerlere yakın malzeme kullanılmalı. Öncelik olarak yakınlarda ocak taşların araştırılması yapıp benzer taş örnekleri incelenerek uygun taşın seçilmesi gerekmektedir. Kubbe ve pandantifler klasik tuğla ile örülmeli üzeri horasan harcı ile sıvanmalı.

4.1.5. Değerlendirme Tabloları

Değerlendirme tabloları 4.1.2. bölümünde Sinan Paşa Camisi ile tarihsel ve mimari özellik açısından benzerlik gösteren farklı yerlerdeki camilerin strüktürel, mekansal analizlerini içermektedir.

TABLO 1. TÜRKİYE İSTANBUL FİRUZ AĞA CAMİİ (1491)

TABLO 2. TÜRKİYE İSTANBUL MEHMED AĞA CAMİİ (1584)

TABLO 3. BOSNA MAGLAY KALVU YUSUF PAŞA CAMİİ (1583-1594)

TABLO 4. BOSNA MOSTAR KOSKİ MEHMET PAŞA CAMİİ (1617-1618)

TABLO 5. BULGARİSTAN RAZGRAD İBRAHİM PAŞA CAMİİ (1616)

TABLO 6. KOSOVA PRİZREN EMİN PAŞA CAMİİ (1616)

TABLO 7. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN PLAN DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 8. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN GİRİŞ CEPHE
DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 8.2. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN GİRİŞ CEPHE
DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 9. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN CEPHE DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 9.2. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN CEPHE DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 10. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN STRÜKTÜR DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 10.2. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN STRÜKTÜR
DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 10.3 ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN STRÜKTÜR
DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 11. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN PENCERE DİZİLİŞİ
DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 12. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN GİRİŞ KAPISI
DEĞERLENDİRİLMESİ

*Tablolar Füsun Karadağ, Davut Paşa Medresesi Örneğinde 15. yy. İstanbul Medreseleri Koruma Sorunları ve Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü., 2003'den örnek alınarak genişletilmiştir

TABLE 1. TÜRKİYE / İSTANBUL FIRUZ AĞA CAMİİ

ADİ: FIRUZ AĞA CAMİİ	KONUMU: Diyan yolu üzerinde Sultan Ahmet meydanında, bulunan cami, Kare planlı tek kubbeli Osmanlı Klasik mimarisini tanımlayan yapıdır.
YERİ: İSTANBUL / TÜRKİYE	GENEL FONKSİYONU: İbadet ve eğitim
YAPIM YILI: 1649	PLAN TİPİ: Kare planlı cami, tek kubbeli, Klasik Osmanlı cami tipinde 3'er ahşaplıdır
DÖNEM YÖNETİCİSİ: II. Beyazıt	
YAPITIRAN: Firuz Ağa	
YAPAN: Bilinmiyor	

ANA MEKAN

PLAN ÖZELLİKLERİ	İÇ BOYUT: 11,00m x 10,95m	Dış Mekan	STRÜKTÜR KURULUŞU
	DİŞ BOYUT: 13,53m x 13,30m	İç Mekan	
YAPIM SİSTEMİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ	DÜŞEY TAŞIYICI: Duvar	Yapıdaki Kompozisyonun ve Kaide Formuna Göre	STRÜKTÜR KURULUŞU
	DUVAR MALZEMESİ: Kesme Taş		
	DUVAR KALINLIĞI: 1,30 m		
	KUBBEYE GEÇİŞ ÖĞESİ: Pancarantif		
ÖRTÜ: Kubbe			
ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla			
ÖRTÜ KAPLAMASI: Kırşan			
DÖŞEME KAPLAMASI: Ahşap Tahta ve Tuğla			

STRÜKTÜR

ANA MEKAN	STRÜKTÜR KURULUŞU	Yapıdaki Kompozisyonun ve Kaide Formuna Göre	STRÜKTÜR KURULUŞU
STRÜKTÜR KURULUŞU	STRÜKTÜR KURULUŞU	Yapıdaki Kompozisyonun ve Kaide Formuna Göre	STRÜKTÜR KURULUŞU

SON CEMAAT YERİ

MALZEME:	Plan	ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla	PLAN ÖZELLİĞİ
	Alt Baslık	ÖRTÜ KAPLAMASI: Kırşan	
SCTÖRNLAR	Plan	GEÇİŞ ÖĞESİ: Pancarantif	DİŞ BOYUT: 13,53x13,25
	Alt Baslık	ÖRTÜ: Kubbe	
		BEZEME:	SU ÖĞESİ: Var
			CAMI GİRİŞ ÇAPUŞU ÖRGÜ TEKNİĞİ: Sıradır duvar

TABLO 2. TÜRKİYE / İSTANBUL MEİMED AĞA CAMİİ

ADİ:	MEHMED AĞA CAMİİ		KONUMU: Külliye içinde yer almaktadır. GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU: İbadete açık durumdadır. PLAN TIPI: Klasik Osmanlı Nımarisinde tek kubbeli Cami, pıncaltıform	
YERİ:	İSTANBUL TÜRKİYE			
YAPIM YILI:	1584-85			
DÖNEM YÖNETİCİSİ:	III. Murat (1603-1617)			
YAPITIRAN:	Mehmed Ağa			
YAPAN:	Nımar Davud ağa			

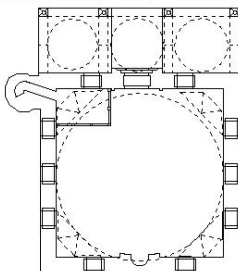

ANA MEKAN

YAPIM SİSTEMİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ	İÇ BOYUT: 13,20m x 14,00m		Yüksekliği : 2,60m Söve Malzemesi : mermer Eşik Malzemesi : mermer	Yüksekliği : 2,00m Söve Malzemesi : kare taş Kapak : Yok	Yüksekliği : 1,70m Malzemesi : Alet rozetli pencere Yan Cephe	KAPİ PENCERE ÇİFT PENCERE PENCERE	CEPHE ÖZELLİĞİ	STRÜKTÜR ANA MAKAN STRÜKTÜR KURULUŞU	GEÇİŞ ELEMANLARI Parol. Tromp İrnek üç. Mükar.
	DÜŞEY TAŞIYICI: Çıbranlı duvar DUVAR MALZEMESİ: Almasık duvar DUVAR KALINLIĞI: 1,20m KUBBEYE GEÇİŞ ÖGESİ: Pıncaltı ÖRTÜ: Kubbe ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla ÖRTÜ KAPLAMASI: Kusun DÖŞEME KAPLAMASI: Altgen Taban Tuğlası								

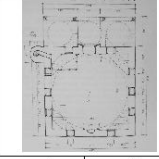

SON CEMAAT YERİ:

MALZEME:	Plan		KUBBE BİÇİMİ: Çift merkezli sırt kenar ÖRTÜ MALZEMESİ: tuğla	DIŞ BOYUT : 22,60x4,70 SU ÖGESİ: VAR CAMİ GİRİŞ ÇUPLUŞU ÖRGÜ TEKNİKİ: suah
	Plan Çst. Başlık Alt. Başlık		ÖRTÜ KAPLAMASI : Kusun GEÇİŞ ÖGESİ : pıncaltı ÖRTÜ : kubbe	
STRÜKTÜR		BEZEME:	PLAN ÖZELLİĞİ	

TABLO 3. BOSNA / MAĞLAY KALAVUN YUSUF PAŞA CAMİİ

ADİ:	KALAVUN YUSUF PAŞA CAMİİ		<p>KONULU: Cami, tekke, türbe ve meдрес yapılarıyla birlikte bir külliye teşkil etmektedir.</p> <p>GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU: İbadetle açık</p> <p>PLAN TİPİ: Kare planlı cami, tek kubbeli Klasik Osmanlı cami tipinde yer almaktadır</p>	
YERİ:	MAĞLAY / BOSNA			
YAPIM YILI:	H:1028-1032 / M:1883-1894			
DÖNEM YÖNETİCİSİ:	III Murat			
YAPTIRAN:	Mağlaylı Gazi Yusuf Paşa			
YAPAN:	Bilimmiyor			

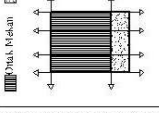
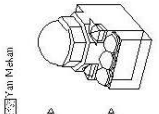
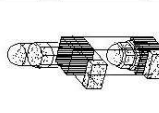
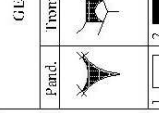
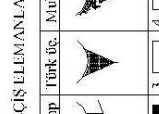
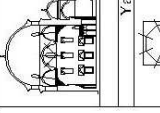
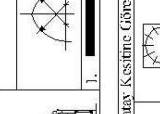
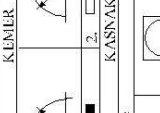
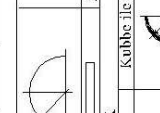
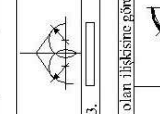
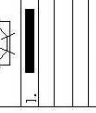
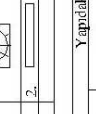

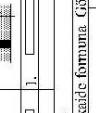

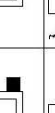
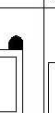
ANA MEKAN

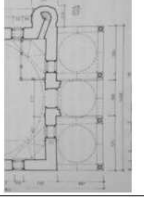
İÇ BOYUT: 12,54m x 12,54m	DİŞ BOYUT: 14,97m x 14,97m		Yüksekliği : 2,40m	
			Söve Malzemesi : mermir	
KAPİ			Eşik Malzemesi : mermir	
PENCERE			Yüksekliği : 1,65m	
DÜŞÜY TAŞIYICI: Döner			Söve Malzemesi : kütük	
DUVAR MALZEMESİ: Kesme taş			Kapak : Yok	
DUVAR KALINLIĞI: 1,50m			Yüksekliği : 2,20m	
KUBBEYÜ GÜÇSÜZ ÖĞESİ: Tromp			Malzemesi : alçı revzen	
ÖRTÜ: Kubbe			Yan Cephe	
ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla				
ÖRTÜ KAPLAMASI: Kırgan				
DÖŞEME KAPLAMASI: Taş kaplama				

SON CEMAAT YERİ

MALZEME:	Üst Başlık				
	Alt Başlık				
Plan					
<p>KEMER BİÇİMİ : Çift merkezli sivri kemer</p> <p>KEMER MALZEMESİ : Kesme taş</p> <p>GÜÇSÜZ ÖĞESİ : Pandantif</p> <p>ÖRTÜ : Kubbe</p>					
ÖRTÜ MALZEMESİ : Tuğla			ÖRTÜ KAPLAMASI : Kırgan		
BEZEME :			Geçiş Ögesinde Var		
Kubbe:Var			Kubbe:Var		

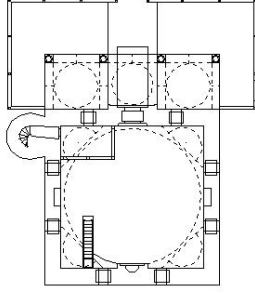
STRÜKTÜR

ANA MEKAN STRÜKTÜR KURULUŞU					
STRÜKTÜR ELEMANLARI					
<p>KEMER</p> <p>Yayay Kesime Göre</p> <p>KASNAK</p> <p>Kubbe ile olan ilişkisine göre</p> <p>MIKARL</p> <p>Yapıdaki Konumuna ve kaide formuna Göre</p>					
<p>1. 2. 3. 4. </p>					
<p>1. 2. 3. 4. </p>					

DİŞ BOYUT : 19,60x7,40	
SU ÖĞESİ: YOK	
CAMI GİRİSİ CUPHUSI ÖRGÜTÜSÜ: stah	
PLAN ÖZELLİĞİ	

TABLO 4. BOSNA / MOSTAR KOSKI MEHMET PAŞA CAMII

ADİ:	KOSKI MEHMET PAŞA CAMII	KONUMU:	Cami, tekke, türbe ve meczese yapılarıyla birlikte bir bütünlüğü teşkil etmektedir.
YERİ:	MOSTAR / BOSNA	GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU:	İbadete açık
YAPIMI YILI:	H:1027 / M:1617-18	PLAN TİPİ:	Kare planlı cami, tek kubbeli Klasik Osmanlı cami tipinde yer almaktadır
DÖNEM YÖNETİCİSİ:	Mustafa (1617-1618)		
YAPITIRAN:	Koski Mehmet Paşa		
YAPAN:	Bilmiyor		

ANA MEKAN

İÇ BOYUT: 10,10m x 10,10m		Yüksekliği : 2,50m	memor memor
		Söve Malzemesi : Lştik Malzemesi :	
DİŞ BOYUT: 12,40m x 12,40m		Yüksekliği : 2,05m	memor
		Söve Malzemesi : Kireç taşı	
DÜŞEY TAŞIYICI:	Duvar	Kapak :	var
DUVAR MALZEMESİ:	Kesme taş	Yüksekliği : 1,80m	Alet rayzen pencere
DUVAR KALINLIĞI:	1,05 m	Malzemesi :	
KUBBEYÜ GEÇİŞ ÖĞESİ:	Tramp		Yan Cephe
ÖRTÜ:	Kubbe		
ÖRTÜ MALZEMESİ:	Taş		
ÖRTÜ KAPLAMASI:	Kuşan		
DÖŞEME KAPLAMASI:	Taş kaplama		

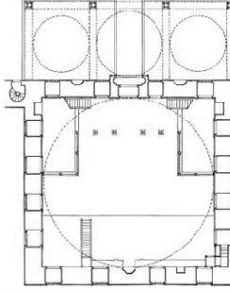

STRÜKTÜR

ANA MAKAN		GENEL PLAN		GÜÇLÜ ELEMANLARI	
STRİK KURULUŞU		KEMER		Pand. Tramp Türk te. Mukar.	
STRİK ELEMANLARI		KASNAK		1. 2. 3. 4.	
		Yana Kesifine Göre		Kubbe ile olan ilişkisine göre	
		MINARE		Yapıdaki Komünite ve kaide formuna göre	
		1. 2. 3.		1. 2.	
		1. 2. 3. 4.		1. 2. 3. 4.	

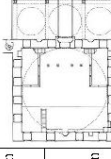
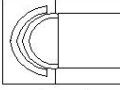

SON CEMAAT YERİ: günümüzde son cemaat yeri mevcut değildir

MALZEME:	Plan	Çst Başlık	AR Başlık	KEMER BİÇİMİ : Çift merkezli teget kemer	ÖRTÜ MALZEMESİ : Tuğla
SCTURLAR				KEMER MALZEMESİ : Kesme taş	ÖRTÜ KAPLAMASI : Kuşan
				GEÇİŞ ÖĞESİ : Pandantif	BEZEME : Geçiş Ögesinde : Yok
				ÖRTÜ : Kubbe	Kubbede:Yok
				DİŞ BOYUT : 19,60x7,40	PLAN ÖZELLİĞİ
				SU ÖĞESİ: YOK	
				CAMI GİRİŞ ÇUPLUŞI ÖRGÜ TİPİSİ: Kesme Taş, Yanısk Bez, Ögü-östen	

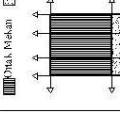
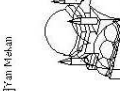
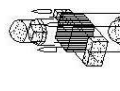
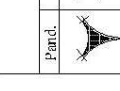
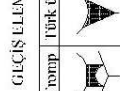
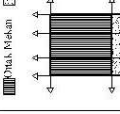
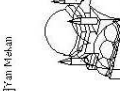
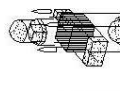
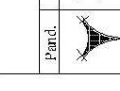
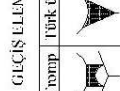
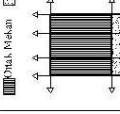
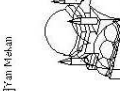
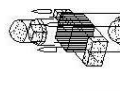
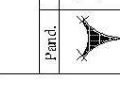
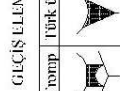
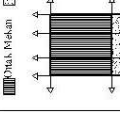
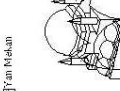
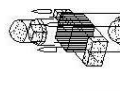
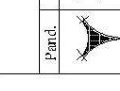
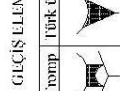
TABLO 5. BULGARİSTAN / RAZGRAD İBRAHİM PAŞA CAMİİ

ADİ:	İBRAHİM PAŞA CAMİİ		
YERİ:	RAZGRAD BULGARİSTAN		
YAPIM YILI:	1616		
DÖNEM YÖNETİCİSİ:	Ahmet (1603-1617)		
YAPITIRAN:	İbrahim Paşa		
YAPAN:	Bilmiyör	<p>KONJMLC: Şehri Merkezinde Bulunur Camii, meydan oluşturan en önemli yapılarıdan biri dir.</p> <p>GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONL: İbadete kapalı durumundadır.</p> <p>PLAN TIPI: Klasik Osmanlı Mimarisinde Tek kubbeli Camii, pandantifleri üzerlerinde eğrişik kubbeleri vardır.</p>	

ANA MEKAN

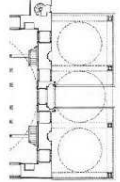
İÇ BOYLUK:	15,90m x 16,40m		Yüksekliği : 2,70m	
DİŞ BOYLUK:	19,00m x 19,60m			
DÜŞEY TAŞIYICI:	Doğar		Yüksekliği : 2,05m	
DUVAR MALZEMESİ:	Kesme taş			
DUVAR KALINLIĞI:	1,65 m		Yüksekliği : 2,28m	
KUBBELYE GEÇİŞ ÖĞESİ:	Pandantif			
ÖRTÜ:	Kubbe		Malzemesi : Alet revzen pencere	
ÖRTÜ MALZEMESİ:	Tuğla			
ÖRTÜ KAPLAMASI:	Kuşan		Düzenli	
DÖŞEME KAPLAMASI:	Ahşen Tahta Tuğlası			

STRÜKTÜR

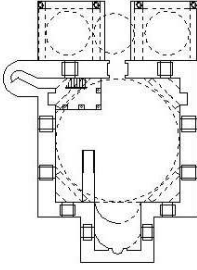

ANA MAKAN					
STRÜKTÜR KURULUŞU					
STRÜKTÜR ELEMENLARI					
STRÜKTÜR ELEMENLARI					

SON CEMAAT YERİ: Günümüzde son cemaat yeri mevcut değildir

MALZEME:	Plan	Cst Başlık	Alt Başlık	ÖRTÜ MALZEMESİ : Yok	
SCTRLAR				ÖRTÜ KAPLAMASI : Yok	
				GEÇİŞ ÖĞESİ :	Geçiş Ögesinde :
				ÖRTÜ :	Kubbede:

DİŞ BOYLUK :	19,60x7,40	
SU ÖĞESİ :	YOK	
CAMI GİRİŞ CUPHUSI ÖRGÜ TEKNİĞİ :	Aksine Tas. Yataşık Düz Örgü sistemi	

TABLO 6. KOSOVA / PRİZREN EMİN PAŞA CAMİİ

ADI: EMİN PAŞA CAMİİ		KONUMU: Cami, medrese, mektep, çeşme ve hanım yapıları ile birlikte bir köllüeyi teşkil etmektedir.	
YERİ: PRİZREN / KOSOVA		GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU: İbadete açık	
YAPIM YILI: 14247 / M.1831-1832		PLAN TİPİ: Kare planlı cami, tek kubbeli Mihrab evama sahip, Klasik Osmanlı camii tipinde yer almaktadır	
DÖNEM YÖNETİCİSİ: II. Mahmud			
YAPITIRAN: Mehmed Emin Paşa			
YAPAN: Bilinmiyor			

ANA MEKAN

YAPIM SİSTEMİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ	MALZEME: Plan: Üst-Başlık Alt-Başlık		<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>	<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>	<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>
	<p>İÇ BOYUT: 9,25m x 9,25m</p> <p>DİŞ BOYUT: 11,85m x 11,93m</p> <p>DUŞEY TAŞIYICI: Duvar</p> <p>DUVAR MALZEMESİ: Sıva</p> <p>DUVAR KALINLIĞI: 1,34 m</p> <p>KUBBEYE GÜÇLÜĞÜ: Tromp</p> <p>ÖRTÜ: Kubbe ve Yarım kubbe</p> <p>ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla</p> <p>ÖRTÜ KAPLAMASI: Kuşun</p> <p>DÖŞEME KAPLAMASI: Taş kaplama</p>				
CEPHE ÖZELLİĞİ					
<p>STRÜKTÜR</p> <p>ANA MEKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>KEMER</p> <p>KASNAK</p> <p>MINARE</p> <p>Yapıdaki konumuna ve kaide formuna göre</p>					

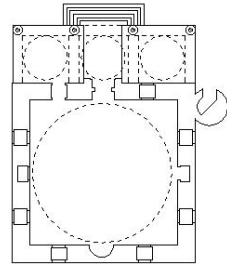
YAPIM SİSTEMİ VE MALZEME ÖZELLİKLERİ	MALZEME: Üst-Başlık Alt-Başlık		<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>	<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>	<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>
	<p>İÇ BOYUT: 9,25m x 9,25m</p> <p>DİŞ BOYUT: 11,85m x 11,93m</p> <p>DUŞEY TAŞIYICI: Duvar</p> <p>DUVAR MALZEMESİ: Sıva</p> <p>DUVAR KALINLIĞI: 1,34 m</p> <p>KUBBEYE GÜÇLÜĞÜ: Tromp</p> <p>ÖRTÜ: Kubbe ve Yarım kubbe</p> <p>ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla</p> <p>ÖRTÜ KAPLAMASI: Kuşun</p> <p>DÖŞEME KAPLAMASI: Taş kaplama</p>				
CEPHE ÖZELLİĞİ					
<p>STRÜKTÜR</p> <p>ANA MEKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>KEMER</p> <p>KASNAK</p> <p>MINARE</p> <p>Yapıdaki konumuna ve kaide formuna göre</p>					

SON CEMAAT YERİ

SCT'LER	MALZEME: Plan: Üst-Başlık Alt-Başlık		<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>	<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>	<p>Yüksekliği : 2,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : mermer</p> <p>Leşik Malzemesi : mermer</p> <p>Yüksekliği : 1,20m</p> <p>Sıvı Malzemesi : kare taş</p> <p>Kapak : Yok</p> <p>Yüksekliği : 1,30m</p> <p>Malzemesi : Yok</p> <p>Yarı Çaplı</p>
	<p>İÇ BOYUT: 9,25m x 9,25m</p> <p>DİŞ BOYUT: 11,85m x 11,93m</p> <p>DUŞEY TAŞIYICI: Duvar</p> <p>DUVAR MALZEMESİ: Sıva</p> <p>DUVAR KALINLIĞI: 1,34 m</p> <p>KUBBEYE GÜÇLÜĞÜ: Tromp</p> <p>ÖRTÜ: Kubbe ve Yarım kubbe</p> <p>ÖRTÜ MALZEMESİ: Tuğla</p> <p>ÖRTÜ KAPLAMASI: Kuşun</p> <p>DÖŞEME KAPLAMASI: Taş kaplama</p>				
CEPHE ÖZELLİĞİ					
<p>STRÜKTÜR</p> <p>ANA MEKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>KEMER</p> <p>KASNAK</p> <p>MINARE</p> <p>Yapıdaki konumuna ve kaide formuna göre</p>					

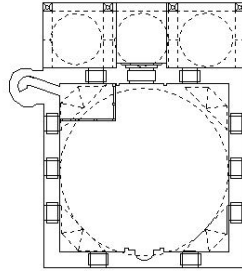
TABLO 7. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN PLAN DEĞERLENDİRMESİ

TÜRKİYE / İSTANBUL / FIRUZ AĞA CAMİİ (1491)

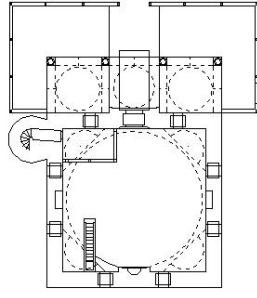
0 1 5 10m

BOSNA / KALAVUN YUSUF PAŞA CAMİİ (1583-1594)

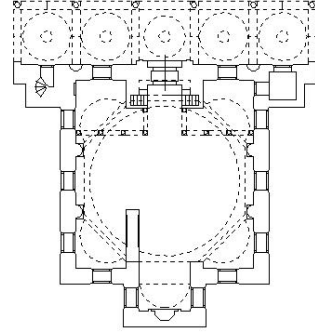
0 1 5 10m

BOSNA / MOSTAR KOŠKI MEHMET PAŞA CAMİİ (1617-1618)

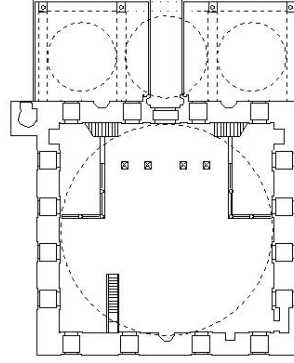
0 1 5 10m

İSTANBUL / MEHMET AĞA CAMİİ ÇARŞAMBA (1584-5)

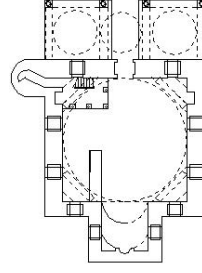
0 1 5 10m

BULGARİSTAN / RAZGRAD İBRAHİM PAŞA CAMİİ (1616)

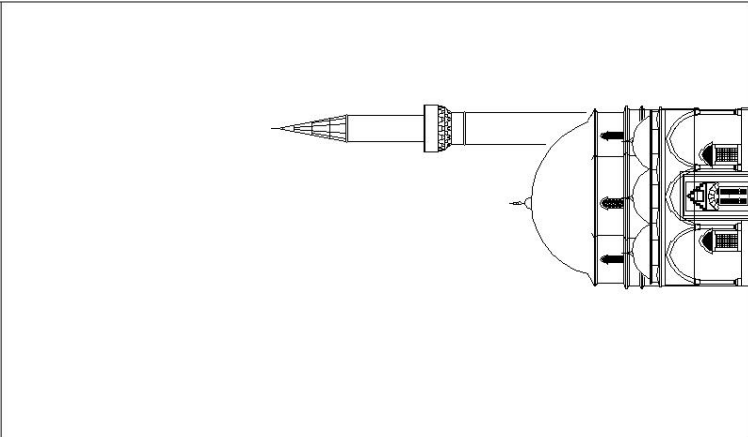
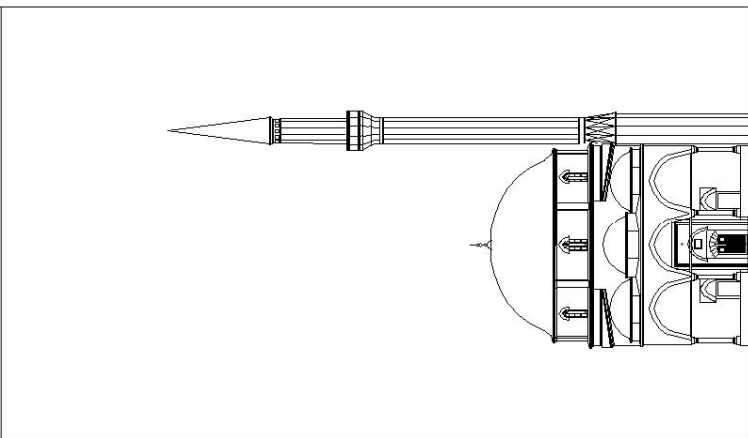
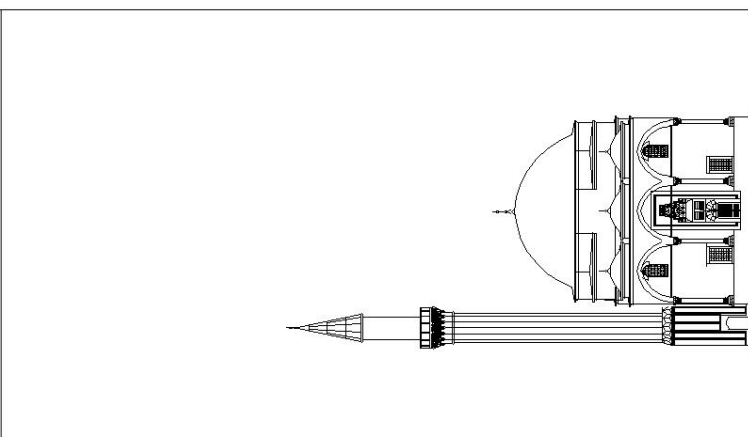
0 1 5 10m

KOSOVA / PRIZREN EMİN PAŞA CAMİİ (1831-1832)

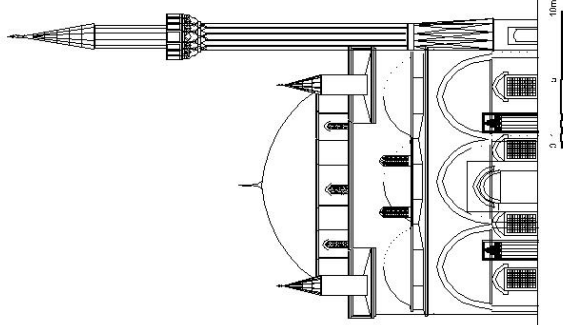
0 1 5 10m

TABLO 8. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN GİRİŞ ÇEPIE DEĞERLENDİRMESİ

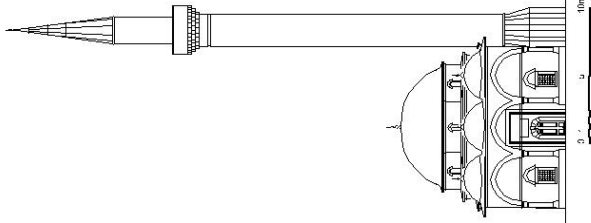
TÜRKİYE / İSTANBUL FİRUZ AĞA CAMİİ (1491)	BOSNA / KALAVUN YUSUF PAŞA CAMİİ (1583-1594)	BOSNA / MOSTAR KOSKI MEHMET PAŞA CAMİİ (1617-1618)
		
0 1 5 10m	0 1 5 10m	0 1 5 10m

TABLO 8.2 ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN GİRİŞ ÇEPIE DEĞERLENDİRMESİ

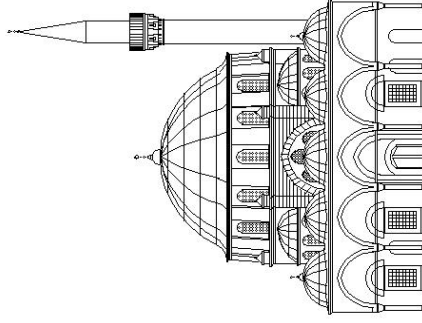
BULGARİSTAN / RAZGRAD İBRAHİM PAŞA CAMİİ (1616)

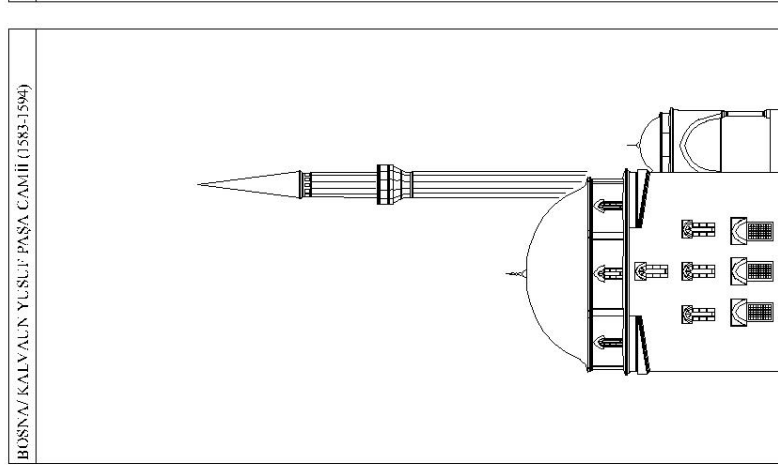
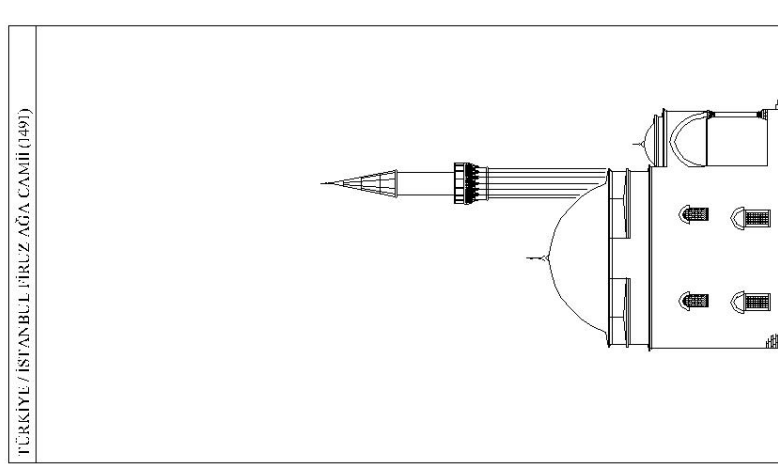

KOSOVA / PRIZREN EMİN PAŞA CAMİİ (1831-1832)

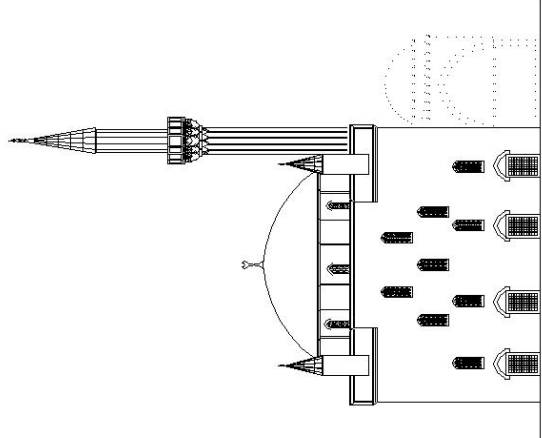
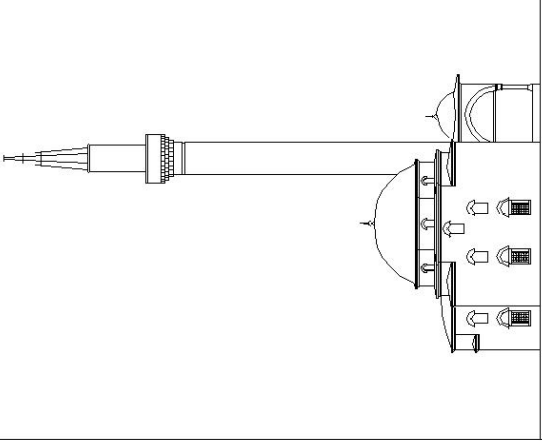
TÜRKİYE / İSTANBUL MEHMET AĞA CAMİİ (1583-1584)

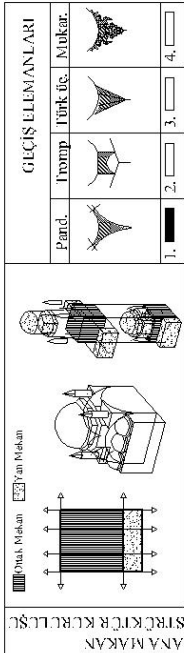
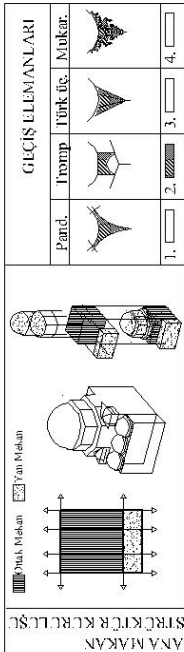
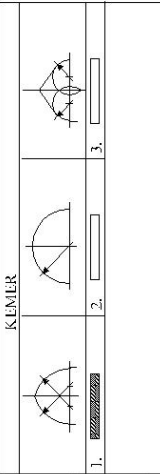
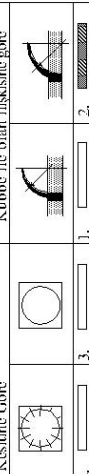

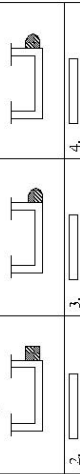
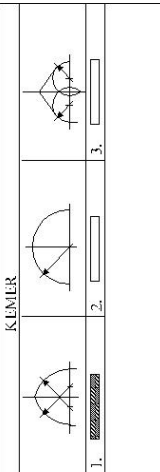
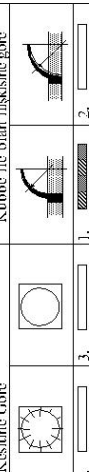

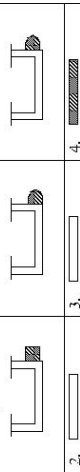
TABLO 9. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN ÇEPIE DEĞERLENDİRMESİ

TÜRKİYE / İSTANBUL / FİRUZ AĞA CAMİİ (1491)	
BOSNA / KALVALIN YUSUF PAŞA CAMİİ (1583-1594)	
BOSNA / MOSTAR KOSKI MEHEMİT PAŞA CAMİİ (1617-1618)	

TABLO 9.2 ÖRNEK ALJAN CAMİLERİN GİRİŞ CEPTİ DEĞERLENDİRMESİ

BULGARİSTAN / RAZGRAD İBRAHİM PAŞA CAMİİ (1616)		
KOSOVA / PRİZREN EMİN PAŞA CAMİİ (1831-1832)	TÜRKİYE / İSTANBUL MEHMET AĞA CAMİİ (1583-1584)	

TABLO 10 ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN STRÜKTÜR DEĞERLENDİRMEŞİ

BULGARİSTAN / RAZGRAD İBRAHİM PAŞA CAMİİ (1616)		BOSNA / MOSTAR KOSKI MEHMET PAŞA CAMİİ (1617-1618)	
<p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>ANA MAKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>Yan Mekan</p> <p>TRAMP</p> <p>TÜRK ÜÇ</p> <p>MUKAR</p> <p>GEÇİŞ ELEMANLARI</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐ 4. ☐</p>		<p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>ANA MAKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>Yan Mekan</p> <p>TRAMP</p> <p>TÜRK ÜÇ</p> <p>MUKAR</p> <p>GEÇİŞ ELEMANLARI</p> <p>1. ☐ 2. ☒ 3. ☐ 4. ☐</p>	
<p>STRÜKTÜR ELEMANLARI</p> <p>KEMER</p> <p>1. ☒ 2. ☐ 3. ☐</p> <p>KASNAK</p> <p>Yaray Kesifine Göre</p> <p>1. ☒ 2. ☐ 3. ☐</p> <p>Kubbe ile olan ilişkisine göre</p> <p>1. ☐ 2. ☒</p> <p>MINARE</p> <p>Yapıdaki Komuna ve kaide formuna göre</p> <p>1. ☒ 2. ☐ 3. ☐ 4. ☐</p>		<p>STRÜKTÜR ELEMANLARI</p> <p>KEMER</p> <p>1. ☐ 2. ☒ 3. ☐</p> <p>KASNAK</p> <p>Yaray Kesifine Göre</p> <p>1. ☐ 2. ☒ 3. ☐</p> <p>Kubbe ile olan ilişkisine göre</p> <p>1. ☐ 2. ☒</p> <p>MINARE</p> <p>Yapıdaki Komuna ve kaide formuna göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐ 4. ☒</p>	

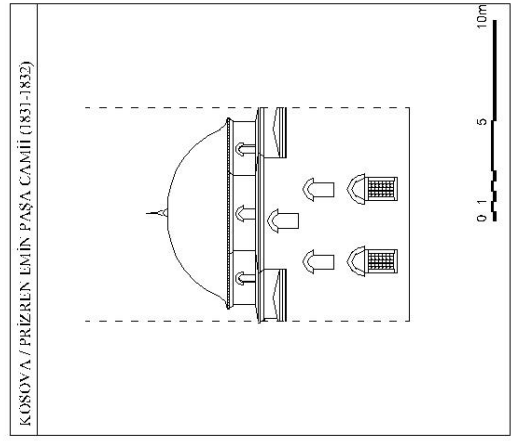
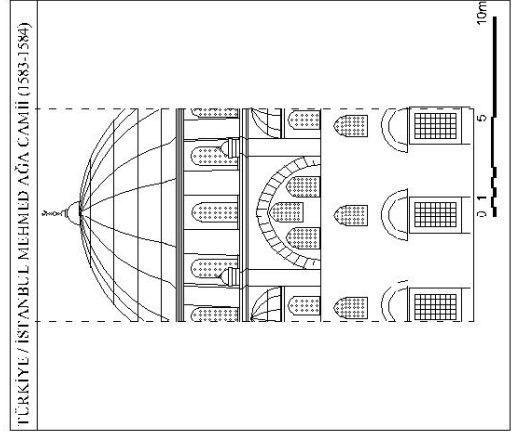
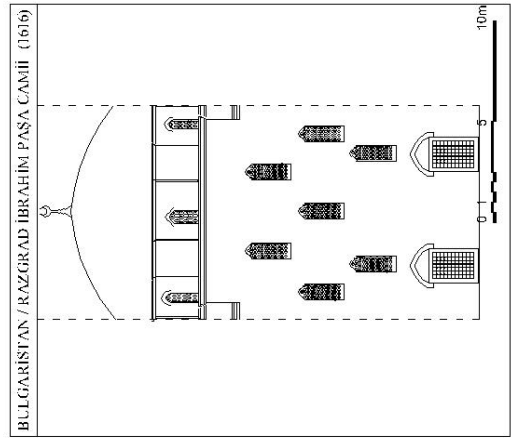
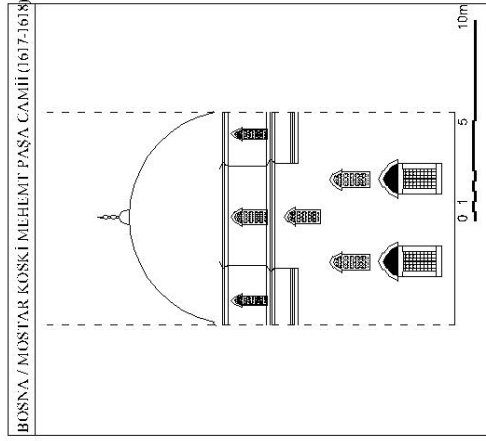
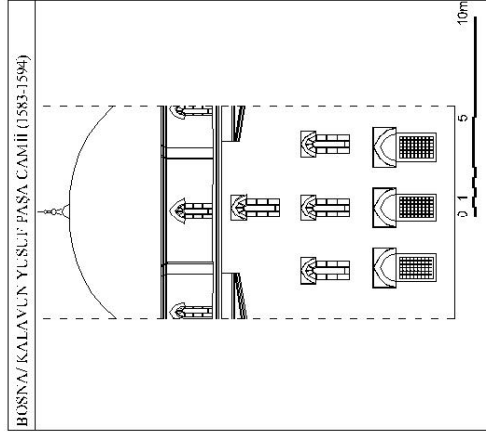
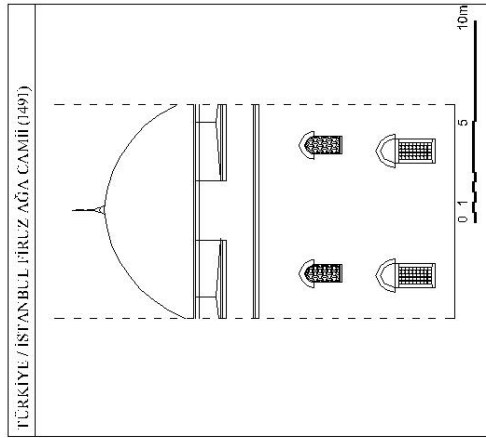
TABLO 10.2 ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN STRÜKTÜR DEĞERLENDİRMESİ

BOSNA/MAĞLAY KALAVUN YUSUF PAŞA CAMİİ (1583-1594)		TÜRKİYE / İSTANBUL MEHMED AĞA CAMİİ (1583-1584)																									
<p>ANA MAKAN STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>Ortal Mekan Yan Mekan</p>		<p>ANA MAKAN STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>Ortal Mekan Yan Mekan</p>																									
<p>GLÜÇİŞ ELEMANLARI</p> <table border="1"> <tr> <td>Pandı.</td> <td>Türk üç.</td> <td>Mukar.</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> <tr> <td>4. ☐</td> <td>5. ☐</td> <td>6. ☐</td> </tr> </table>		Pandı.	Türk üç.	Mukar.				1. ☐	2. ☐	3. ☐	4. ☐	5. ☐	6. ☐	<p>GLÜÇİŞ ELEMANLARI</p> <table border="1"> <tr> <td>Pandı.</td> <td>Türk üç.</td> <td>Mukar.</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> <tr> <td>4. ☐</td> <td>5. ☐</td> <td>6. ☐</td> </tr> </table>		Pandı.	Türk üç.	Mukar.				1. ☐	2. ☐	3. ☐	4. ☐	5. ☐	6. ☐
Pandı.	Türk üç.	Mukar.																									
1. ☐	2. ☐	3. ☐																									
4. ☐	5. ☐	6. ☐																									
Pandı.	Türk üç.	Mukar.																									
1. ☐	2. ☐	3. ☐																									
4. ☐	5. ☐	6. ☐																									
<p>KEMER</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐</p>		<p>KEMER</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐</p>																									
<p>KASNAK</p> <p>Yatay Kesifine Göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐</p> <p>Köbbe ile olan ilişkisine göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐</p>		<p>KASNAK</p> <p>Yatay Kesifine Göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐</p> <p>Köbbe ile olan ilişkisine göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐</p>																									
<p>MINARE</p> <p>Yapıdaki Konumuna ve kaide formuna Göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐ 4. ☐</p>		<p>MINARE</p> <p>Yapıdaki Konumuna ve kaide formuna Göre</p> <p>1. ☐ 2. ☐ 3. ☐ 4. ☐</p>																									

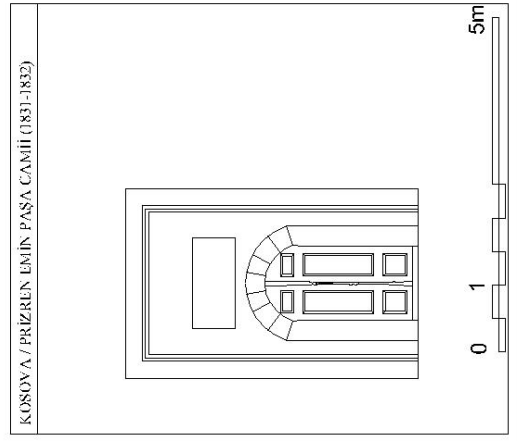
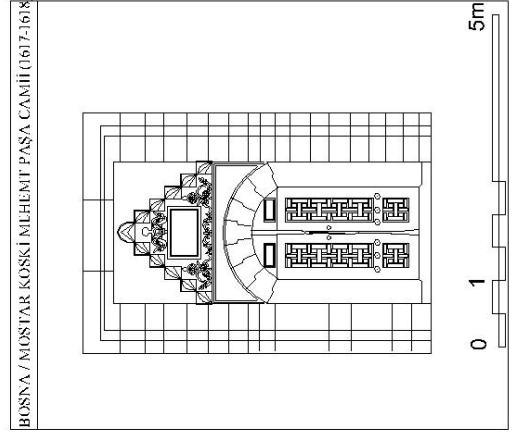
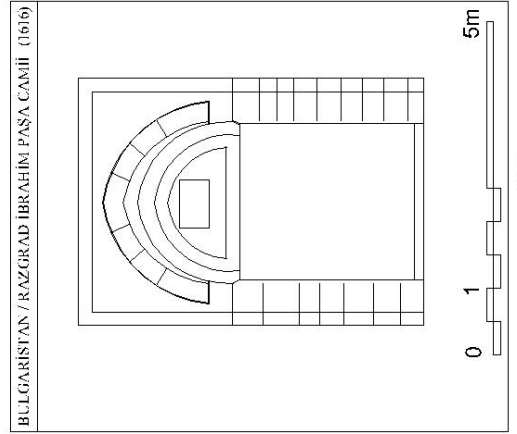
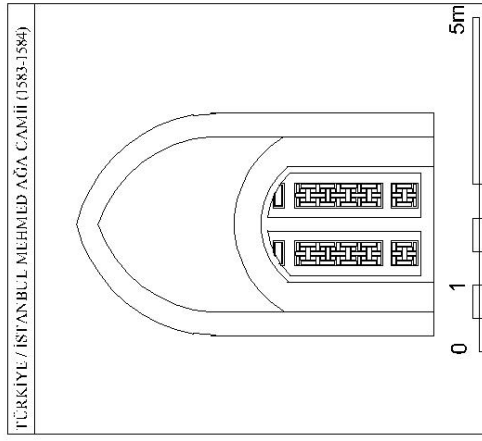
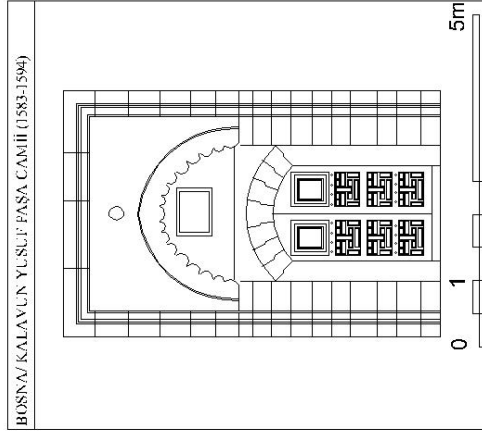
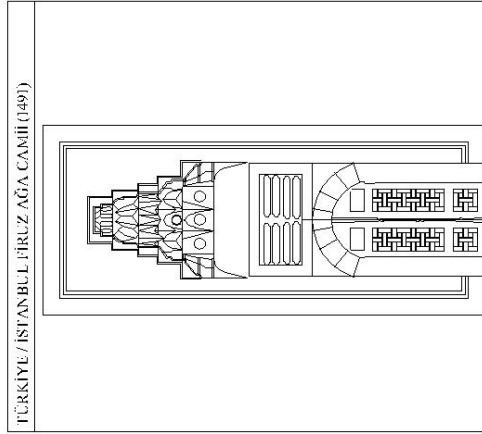
TABLO 10.3 ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN STRÜKTÜR DEĞERLENDİRİLMESİ

TÜRKİYE / İSTANBUL FİRUZ AĞA CAMİİ (1491)		KOSOVA / PRİZREN EMİN PAŞA CAMİİ (181-1832)																									
<p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>ANA MAKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p>		<p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p> <p>ANA MAKAN</p> <p>STRÜKTÜR KURULUŞU</p>																									
<p>GÜÇLÜ ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Pand.</th> <th>Türk üç.</th> <th>Mukar.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> <td>4. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		Pand.	Türk üç.	Mukar.				1. ☐	2. ☐	3. ☐	2. ☐	3. ☐	4. ☐	<p>GÜÇLÜ ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Pand.</th> <th>Türk üç.</th> <th>Mukar.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> <td>4. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		Pand.	Türk üç.	Mukar.				1. ☐	2. ☐	3. ☐	2. ☐	3. ☐	4. ☐
Pand.	Türk üç.	Mukar.																									
1. ☐	2. ☐	3. ☐																									
2. ☐	3. ☐	4. ☐																									
Pand.	Türk üç.	Mukar.																									
1. ☐	2. ☐	3. ☐																									
2. ☐	3. ☐	4. ☐																									
<p>STRÜKTÜR ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">KEMER</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		KEMER				1. ☐	2. ☐	2. ☐	3. ☐	<p>STRÜKTÜR ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">KEMER</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		KEMER				1. ☐	2. ☐	2. ☐	3. ☐								
KEMER																											
1. ☐	2. ☐																										
2. ☐	3. ☐																										
KEMER																											
1. ☐	2. ☐																										
2. ☐	3. ☐																										
<p>STRÜKTÜR ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">KASNAK</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		KASNAK				1. ☐	2. ☐	2. ☐	3. ☐	<p>STRÜKTÜR ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">KASNAK</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		KASNAK				1. ☐	2. ☐	2. ☐	3. ☐								
KASNAK																											
1. ☐	2. ☐																										
2. ☐	3. ☐																										
KASNAK																											
1. ☐	2. ☐																										
2. ☐	3. ☐																										
<p>STRÜKTÜR ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">MINARE</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> <tr> <td>3. ☐</td> <td>4. ☐</td> </tr> <tr> <td>4. ☐</td> <td>5. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		MINARE				1. ☐	2. ☐	2. ☐	3. ☐	3. ☐	4. ☐	4. ☐	5. ☐	<p>STRÜKTÜR ELEMENLERİ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">MINARE</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>1. ☐</td> <td>2. ☐</td> </tr> <tr> <td>2. ☐</td> <td>3. ☐</td> </tr> <tr> <td>3. ☐</td> <td>4. ☐</td> </tr> <tr> <td>4. ☐</td> <td>5. ☐</td> </tr> </tbody> </table>		MINARE				1. ☐	2. ☐	2. ☐	3. ☐	3. ☐	4. ☐	4. ☐	5. ☐
MINARE																											
1. ☐	2. ☐																										
2. ☐	3. ☐																										
3. ☐	4. ☐																										
4. ☐	5. ☐																										
MINARE																											
1. ☐	2. ☐																										
2. ☐	3. ☐																										
3. ☐	4. ☐																										
4. ☐	5. ☐																										

TABLO 11. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN PENCERE DİZİŞİ DEĞERLENDİRMESİ

TABLO 12. ÖRNEK ALINAN CAMİLERİN GİRİŞ KAPISI DEĞERLENDİRMESİ

4.2. Yapım Sistemi Koruma Yaklaşımı

Yapının yapıldığı dönemi ve farklı dönemlere ait özelliklerini yansıtan değerleri korunacak, niteliksiz ekler kaldırılacak, yapıda uygulanacak olan temizleme, sağlamlaştırma ve bütünleme gibi müdahalelerde günümüzün teknik ve olanaklardan yararlanılacaktır.

Taş eserleri korumada ancak eserin yapısı, fiziksel ve mekanik özellikleri, yıpranma derecesi ve nedenleri bilindiği durumlarda doğru ve yeterli bir tedavi ve tamir metodu seçilebilir.

Koruma bilimi ile tıp bilimi arasında yaklaşım ve yöntem açısından büyük benzerlik vardır. Teşhis edilen soruna göre tedavi, tedavinin yan etkileri ve zararları konusunda bilinç, bir sorunu tedavi ederken başka bir sorun oluşturmama, başka bir sorunu hızlandırmama, tam iyileşme sağlanamıyorsa bile ömrü uzatma çabaları vs. taşın bozulma sorunları teşhis edilir ve kontrol altına alınırsa bozulma çok yavaşlayabilir. Örneğin taşın suda çözünen tuzlardan arındırılması gibi.

Eserin tarihi ve estetik değerlerinin, taşıdığı teknik ve teknolojik bilgilerin bütünlüğünü koruyarak devamını sağlamak için her zaman esere en az müdahaleyi ve en gerekli müdahaleyi yapma çabası gösterilmelidir. Konu eserin durumu, tamir ve koruma yönteminin muhtemel sonuçları açısından ve analiz sonuçlarına göre tartışılmalıdır.¹¹⁷

Camin mevcut yapı sisteminde içten ve dıştan çok ciddi yapısal çatlaklara, rastlanmamaktadır. Fakat malzeme laboratuvar analizleri ve yapısal statik ve dinamik analizlerin yapıldıktan sonra müdahalelerin belirlenmesi gerekir.

Caminin yapı sistemi koruma yaklaşımı Temizleme, Sağlamlaştırma ve Bütünleme olarak belirlenmiştir.

¹¹⁷ CANER N. E., (1999), Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksek Okulu Restorasyon ve Konservasyon Programı, Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu, Ankara , s:119.

4.2.1. Temizleme

Yapı ölçeğinde tarihi ve estetik değer taşımayan, anıtın genel yapısıyla uyuşmayan her türlü ekin kaldırılması işlemidir.

Camide son cemaat yeri döşemesi sonradan parke taşı ile döşenmiş ve yapıya uyumluluğu yoktur, kaldırılması gerekmektedir. Yerine alttaki orijinal tabakanın izlerine ulaşılamıyorsa, genelde bu yörede rastlanan dikdörtgen taş kaplama olarak yapılmalıdır.

Caminin batı tarafında minarenin olduğu köşede sonradan yapılan dükkânlar yapıya özellikle minare temel duvarına zarar vermektedir. Cami bu niteliksiz yapılardan arındırılmalıdır.

İçte üst pencereler ahşaptan yapılan ve formu bir tarihi değeri olmayan elemanlar olarak kaldırılmalı, yerine dönemsel analiz yapıldıktan sonra alçı içlik formuna karar verilip uygulanması gerekir.

4.2.2. Sağlamaştırma

Yapının taşıyıcı sisteminin gözden geçirilip zayıf noktaların tespit edilmesi ve uygun çözümler saptanması gereklidir.

Yapıdaki sağlamaştırma taşıyıcı sisteminin yani temellerin, taşıyıcı duvarların, kemerlerin ve kubbelerin incelenmesi sonucunda gereken müdahalelerle mümkün olacaktır.

Temeller; çevre sularına karşı mutlaka korunmalıdır. Koruma temelleri yapay malzemelerle izolasyonu şeklinde düşünülmemelidir. Çevre sularını temel tabanından uzak tutulmalıdır. Eski yapı tekniğinde var olan temellerin galerilerle havalandırılması en uygun su izolasyonu sistemidir. Tarihi yapılarda temellerin tabi yollardan havalandırılması yapılmıştır.

Son Cemaat Yerinin sütunların geldiği noktalarda kazı yapılması ve temel duvarının taşlarının ve harçların kontrolü ve tamiri yapılması gerekmektedir.

Taşıyıcı Duvarlar; düşey ve yatay yüklerin temele taşınmasında kullanılan yapı elemanlarıdır. Yanaşık derzli dıştan kesme taş kaplamaya sahip duvarlar özellikle giriş cephesinde kemer ve kemer üstü moloz taş örgülü yerlerde çimento harçlı tamirat yapılmıştır. Çimentolu harcın sökülmesi ve duvardaki harç malzemesi ile dolgu yapılması gerekmektedir.

Taşıyıcı duvarlarda yanaşık derz uygulamaları ıslah edilmelidir. Boşalan derzlerin duvardaki harç malzemesi ile dolgu yapılmalı. Bağlayıcı harç seçimi yapıda kullanılan harcın laboratuvar analizleri ile tespit edilen birleşimine uygun olmalıdır.

Kemerler; Son cemaat Yerinin yıkımından sonra giriş cephesinde kalan kemer taşlarında derz boşalmaları ve birbirinden kopmalar meydana gelmiştir. Bu taşların sökülüp yerine rekonstrüksiyona uygun olarak seçilen taş malzemesi ile yeni kemer örülmelidir.(**Error! Reference source not found.**)

Şekil 76 Giriş Cephesi'ndeki mevcut kemer taşları

Kubbeler; geometrik biçiminin oluşturduğu statik özellikleri neden ile taşıyıcı sisteme her yönde eşit etki yaparak, merkezi yapı şemasını zorlar. Kubbe yapının en ağır kütesidir.

Yapım sistemi gelebilecek olan deprem yüklerine de dayanıklı olması, yapılacak olan müdahalelerin kapsamında yer almalıdır. Bu konu 2005 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesinde “Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Artırılması Çalıştayı”nda ele alınmıştır. Karbon esaslı çekme elemanlarının çeliğin kopma dayanımının minimum 5 katı kadar bir mukavemete sahiptir. Bu özel çekme bantları yığma yapıya diğer metotlarla olduğu gibi dışarıdan bir yapıştırma veya kaplama şeklinde uygulanmamaktadır. Özel çekme elemanları yığma duvar derz bölgelerinin yeterli yapılması ve açılan bu oyuklara yerleştirilmesi vasıtasıyla yığma duvarın bünyesine

dahil edilmektedir. Bu oyuklar yine özel üretilmiş olan harçla doldurulmaktadır. Bu şekilde yığma yapının orijinal haldeki durumuna uygun bir malzeme kullanıldığı için herhangi bir uyum problemi yaşanmaz. Duvarların bu bant bölgeleri çekme esaslı elemanlarla liflenmiş, lifli bünye oluşmuş olur. Lifli bu hatıl bölgeleri çekme kuvvetlerini almak için duvarlara en uyumlu yapı elemanlarıdır. eski ve yeni harç malzemesi ve duvarın bünyesine dahil edilen özel çekme bantları, beraber uyumlu çalışan bir sistem oluşturur. Yapının homojenliğine veya rijitliğinde değişiklikler olmadığından oluşabilecek ek tesirlerin önüne geçilmiş olur.¹¹⁸

4.2.3. Bütünleme

Caminin mimari estetik ve yapısal anlamında bütünlüğü ancak son cemaat yerinin rekonstrüksiyonuyla gerçek olabilir. Bu bağlamda en önemli bütünleme çalışması bölüm 4.1.1. bahsedilen, şüphesiz son cemaat'in rekonstrüksiyonu dur.

Harimin girişteki cephe ve yer yer diğer cephelerde dökülen sıvaların tamamlanması gerekmektedir.

Kuzey duvarındaki nem irdelendikten sonra zarar gören kalem işlerine devam edilmelidir.

4.3. Malzeme Koruma Yaklaşımı

Malzeme koruma yaklaşımında en önemli unsur hasarların tespiti dir, yani korunacak malzemenin fiziksel ve kimyasal yapısıdır. Bunun için koruma prensiplerinin öne sürülmesi için malzemelerin laboratuvar ortamında yapılmış olan analiz sonuçlarının alınması gerekmektedir.

Sinan Paşa Caminin ekte belirtilen yerlerden malzeme numuneleri alınıp analizleri ve değerlendirilmesi 21.07.2006. yılında yapılmıştır. Malzeme analizleri T.C. Kültür

¹¹⁸ BAYRAKTAR A., (2005), Tarihi Yığma Yapıların Depreme Karşı Güçlendirilmesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, s:6.

ve Turizm Bakanlığı Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü / Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü, İstanbul da yapılmıştır.

Yapılan analizler örnek alınan taş yüzeylerde hemen hepsinde is ve kir lekesi, taşın tabakalanması, erime ve yapraklanmalar olarak sonucunu vermiştir. Giriş cephesinden alınan örneklerde yosunlaşmadan dolayı yeşerme ve tabakalarda yoğun kılcal çatlakların tespiti yapılmıştır.¹¹⁹

Yapılan analizleri sonucunda malzemedeki koruma yaklaşımı temizleme, sağlamlaştırma ve bütünleme olarak değerlendirilmiştir.

4.3.1. Temizleme

Malzemedeki temizliğin hangi teknikle yapılmasının uygun olduğuna karar verilebilmesi için önce cepheyi oluşturan malzemenin türü, kir tabakasının niteliği, yüzey bozulmaları ve yapının bulunduğu ortamın özellikleri incelenir. Bu konuda laboratuvar analizlerin yapıldığı ve değerlendirmeli olarak sonuçları 4.3. bölümünde belirtilmiştir.

Çevresel Faktörler (Su ve Hava gibi) yapıdaki taş öğelerin bozulmasını hızlandırmakta, taşın bünyesine giren sular taşı ayrıştırarak çözmektedir. Zeminden yükselen nem strüktürü ıslatarak taşıyıcı sisteme gelen yükü fazlalaştırdığı gibi, içinde taşıdığı tuzların duvar yüzeyinde yoğunlaşması nedeniyle çiçeklenmelere, duvarın fiziksel ve kimyasal yapısını bozucu etkilere neden olabilmektedir. Cepheelerde belirgin olan bu bitkilenme taş duvarın derzlerinde oluşmaktadır ve malzemedeki ayrışmalara sebebiyet vermektedir. Bitkilenmenin Tarım Bakanlığınca önerilen köklerinin kurutma kimyasalı ve önerilen mevsimde uygulamasına dikkat edilmeli. Tabi bu işlem sırasında bitkilenmeye önlem olarak seçilen malzeme taş yüzeyinde zarar verecek bir malzeme olmamalıdır.

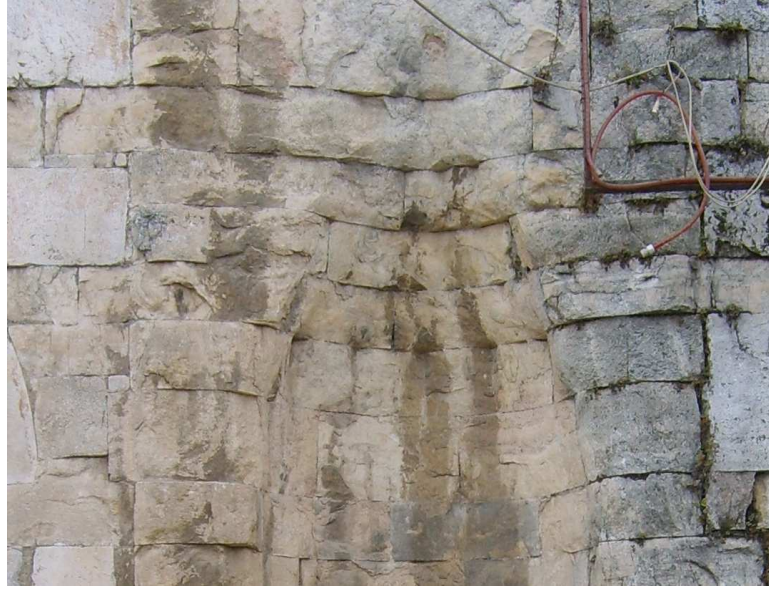
¹¹⁹ KùLTÜR VE TURİZ BAKANLIĞI K.V.M.G.M Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı, (2006), Kosova'daki Osmanlı Türk Varlığının Korunması, s:2.

Cephe yüzeylerinde daha önceki müdahalelerde çimento ve yer yer beton tamirat yapılmıştır, bunların kaldırılarak yerine kendi orijinal harcı ile tamamlama yapılmalı. Ayrıca cephelerde genel temizliği sağlamak amaçlı, patinayı almadan atomize su ile temizlik yapılabilir.

4.3.2. Sağlama

Sağlama, çeşitli nedenlerle mekanik gücü zayıflamış olan esere ilave dayanıklılık kazandırmaktır. Sağlamacı malzeme, taşa derinliğe nüfuz ederek sağlıklı alt tabaka ile zarar görmüş üst tabakaların birleşme ve kaynaşmasını sağlar. Uygulama şekline püskürtme yönteminin derinlikte etkili olması zordur, bu nedenle fırçayla malzeme doyana kadar sürme işlemini gerçekleştirmek tercih edilmelidir.

Eski eserlerde taşıma kolaylığı düşünüldüğünden yöresel malzemelerin kullanılması tercih edilmiştir. Taş öğelerde de yakın çevredeki ocaklardan çıkarılan taşlar kullanılmıştır. Taşıma zorluğu, ulaşım problemi malzemenin seçimini sınırlandırmış ve bazen yapı ile hiç de uygun olmayan taşlar kullanılabilmiştir. Yapıda kullanılan malzemelerin uyumsuzluğu bozulma, yıpranma sürecini hızlandıran en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle yapıya yeni girecek malzemenin de özgün malzemeye zarar vermeyecek ve onunla uyumlu olacak şekilde seçilmesine dikkat etmek gerekir.

Şekil 77 Suyun etkiyle taş malzemedeki görülen oyuklanma, yüzey kaybı, ve tuzlanma

Malzeme sağlamlaştırılması sırasında yüzeyler ve çatlaklar koruyucu, yapıştırıcı, doldurucu nitelikte çeşitli kimyasallarla işleme tabii tutulurlar. Bu malzemeler sürülerek, püskürtülerek veya empenye edilerek uygulanırlar. Örneğin oluşan tuzların temizlenmesi için uygun kimyasal madde püskürtme, fırça ile sürme veya vakumla uygulanma şeklinde tatbik edilebilir. Onarımları için özgün taşın rengine ve yapısına uyum sağlayabilecek malzeme araştırması yapmak gerekir.

4.3.3. Bütünleme

Bir bölümü hasar görmüş ya da kaybedilmiş yapı öğelerinin yapının özgün durumuna uygun olarak çağdaş teknoloji ve malzemenin de gerektiği ölçüde kullanılarak geleneksel veya çağdaş en doğru tekniğin, malzemenin kullanılmasıyla bütünlenmesi gerekir. Bütünlenecek parçalarda yeni eklenecek malzemenin özgün malzemeyle uyumlu olmasına dikkat edilmelidir. Ancak tamamlama yapılırken renk, doku, yüzey, malzeme, işçilik gibi çeşitli belirtme teknikleriyle onarılan kısmın orijinalden ayrılması sağlanmalıdır.

Taşların yüzeyindeki bozulma derinliğine bağlı olarak, yerine göre olduğu gibi bırakılması veya plastik onarım yapılması, yerine göre çürütme sonrası kaplama yapılarak onarılması veya mevcut taşın benzer fiziksel, mekanik ve foto grafik özellikli taşlarla değiştirilmesi.

4.4. Bölüm Sonucu

İncelemeye örnek alınan camiler, dönemi ve yapı fiziği açısından Sinan Paşa Camii ile benzer özellikleri taşımaktadırlar. Bu bağlamda verilerin doğru bir şekilde kullanarak yapıda eksik ve ya bozulmuş olan mimari elemanların, yapı üzerindeki izlerden, fotoğraf veri tabanından ve incelenen örneklerle dönem ve yapı özelliği açısından değerlendirme yapılarak daha sağlıklı sonuçlara varılabilmesi gerekmektedir. Fakat yıkılan son cemaat yerinin orta açıklığının dikdörtgen tabanlı oluşu, üst örtünün kubbe mi yoksa tonoz mu, olarak örtüldüğüne dair yeterli bilgi olmadığından rekonstrüksiyonun yapılması doğru olmayabilir. Yapı strüktürü ve malzemedeki koruma yaklaşımı temizleme, sağlamlaştırma ve bütünleme olarak ele alınmıştır.

5. SONUÇ

Bu araştırma sonucunda Erken Osmanlı ve Klasik Osmanlı Dönemi içerisinde Osmanlının egemen olduğu topraklarda, cami mimarisi barındırdığı fonksiyon ve zamanın teknolojik olanaklarına bağlı olarak gerek, malzeme, mekân organizasyonu, mimari unsurlar, gerekse de anlayış olarak bir değişim süreci yaşandığı görülmüştür.

Osmanlı dönemi camilerin çok kubbeli, tek kubbeli, tabhaneli (ters "T") ve merkezi planlı olarak özellik göstermişlerdir.

İlk Devir Erken Osmanlı Dönemi mimarisi Selçuk mimari özelliklerine benzer yapılar yapmıştır. Bursa Ulu Cami, Edirne Eski Camii, Balkanlarda üç örneği olan Dimetoka Çelebi Camii, Filibe Hüdavendigâr Camii ve Sofya Mahmut Paşa Camii örnekleri çok kubbeli cami olarak yapılmışlardır.

Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde yapılan fetihlerle genişleyen sınırları ve yayılma ile tabhaneli camilerin, belirli bir hizmeti sağlamak, gerekli bir ihtiyacı

karşılmak üzere yaygın olarak inşa edildiği görülmüştür. Bu durum Balkanlardaki tabhaneli camilerin inşa tarihinin erken oluşunu açıklamaktadır.

Tek kubbeli cami tipine Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren rastlamak mümkündür. Tek kubbeli camiler, kare planlı kubbe ile örtülü, önlerinde son cemaat yeri olan yapı olarak inşa edilmişlerdir. Osmanlılarda fethi sembolü olmuş olan tek kubbeli camilere Balkanlarda çok sıkça rastlanmaktadır. Priştine Fatih Camisi (1461) Balkanlardaki tek kubbeli camilerin en erken örneklerindedir.¹²⁰ Tek kubbeli camiler Osmanlı başkentlerinde sürekli bir arayış içerisinde farklılıklar göstermiş olup Balkanlarda ise daha yalın çok değişiklik göstermeden kare planlı tek kubbeli önünde üç bölümlü son cemaat yerine sahip olarak yapılmışlardır. Bu konuda Sinan Paşa Camisi örneğinde mihrap kısmındaki yarım kubbe ile örtülü olan eyvanın yapılması arayışın içerisinde olsa da bu durum genel Balkanlarda çok sıkça rastlanan bir durum olmadığı söylenebilir. Burada Sinan Paşa Camisi Balkanlardaki Osmanlı Mimarisi içinde dönem ve gelişimi itibari ile konumu ve önemi vurgulanmaktadır. İncelenen tüm örneklerde yapıların kuzey cephesi mihrabın aksı doğrultusunda, giriş cephesi olarak düzenlenmiş ve cephe kuruluşunda en önemli unsurlarından biri olan cümle kapısı değişik özelliklerde olup cephe yüzeyinin merkezine yerleştirilmiştir.

Osmanlı mimarisi bir “kubbe mimarisi” olarak değerlendirilmesi ve camilerde merkezi hacim yaratma isteği mimari gelişimi yönlendirmiştir. 1470 yılında inşasına tamamlanan İstanbul Fatih Camisi merkezi planlı kubbe mimarisinin önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Devletindeki merkezi sistem mimariyi de içinde alarak, yapı üretimindeki en gelişmiş örneklerini başkentlerde inşa etmiş olması, bu tür yapıların Balkanlarda çok sık rastlanmamasının nedeni olarak açıklanabilir.

Yapılan araştırmalardan, arşiv fotoğraflarından ve binanın üzerindeki izlerden yola çıkarak hazırlanan restitüsyon projesine göre yıkılan son cemaat yeri, üç açıklıklı, kubbe örtülü, kubbe geçiş elemanları pandantifli olarak gösterilmiştir. Fakat orta kubbenin oturduğu alan kare değil dikdörtgendir, bu kısmın tonozla mı yoksa kubbe

¹²⁰ KUBAN D. (2007), a.g.e. s:212.

ile mi geçildiği konusunda yeterli bilgi günümüze ulaşmamıştır. Sonuçta koruma yaklaşımı olarak üç farklı yol izlenebilir:

Restorasyon sırasında izlenebilecek yollardan birisi, bu caminin burada yaşayan halkın kültürel varlığının en önemli sembollerinden biri olması ve öneminden dolayı restitüsyon bilgilerine dayanarak son cemaat yeri rekonstrüksiyonu yapılması olabilir.

Restorasyonda izlenebilecek ikinci yol ise restitüsyon bilgilerinin yetersizliğinden caminin mevcut durumunun dondurularak koruma altına alınmasıdır.

Restorasyon sırasında izlenebilecek üçüncü yol ise restitüsyon bilgileri yetersiz kaldığından değiştirilebilir malzeme ile özgün yapıya zarar vermeden son cemaat yeri mekanını oluşturmaya yönelik çağdaş bir tamamlamaya gidilmesi olabilir.

Buradaki koruma yaklaşımının Balkanlarda çok sayıda olan yıkılmış bölümlere sahip camilerdeki müdahalelerde alınması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- ALTINAY, R.**, (1977), Türk Mimarları (Z. Sönmez), Sander Yayınları, İstanbul
- ALTINAY, R.**, (1924),Mimar Sinan Alimler ve Sanatkarlar, Sander Yayınları
İstanbul
- AFYONCU, F.**, (2001), XVII Yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı,Kültür Bakanlığı
Yayınları, Ankara.
- ALKAN, G.**, (2007), İstanbul Mimar Sinan Dönemi Külliyesi İçinde Medreselerin
Yeri ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi. Yıldız Teknik
Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi, İstanbul,
- ASLANAPA, O.**, (1986). Osmanlı Devri Mimarisi,İnkılap Kitabevi Yayınları,
İstanbul.
- ASLANAPA, O.**, (1996). Osmanlı Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
Yayınları, İstanbul.
- AKIN, N.**, (2001), Balkanlardaki Osmanlı Dönemi Konutları,Literatür Yayıncılık,
İstanbul
- AYVERDİ, E. H.**, (1981), Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri III Yugoslavya, Cild
3, Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul
- AYVERDİ, E. H.**,(1982), Avrupa ‘da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan
Yunanistan Arnavudluk, IV. Cild 4,5,6, Kitap, İstanbul Fetih
Cemiyeti, İstanbul
- AYVERDİ, E. H.**, (2000), Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri II., 3 Kitap,
Yugoslavya İstanbul Fetih Cemiyeti,İstanbul,
- AYVERDİ H., YÜKSEL, İ. A.**, (1976), İlk 250 senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul
Fetih Cemiyeti, İstanbul,
- BÜYÜKDIĞAN, İ.**,(2000), ‘‘Balkanlar’’da Kültürel Etkileşim ve Tür Mimarisi
Uluslararası Sempozyumu Bildirileri’’,Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı Yayınları, Bulgaristan,
- BAYRAKTAR, A.**, (2005), Tarihi Yığma Yapıların Depreme Karşı Güçlendirilmesi,
Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara,
- BOZCU, M.**,(2007), Erken Dönem Osmanlı Cami Mimarisinin Cephe Kuruluşları
15. Yüzyıl İstanbul Cami Mimarisine Etkileri, M.S.G.Ü.,Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul, s:12.

- CEZAR, M.**, (1985), Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, MSÜ Yayını, İstanbul,
- CANTAY, T.**, (1988), Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I. Kültür Bakanlığı Yayınları,, İstanbul
- CANER, N. E.**, (1999), Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksekokulu Restorasyon ve Konservasyon Programı, Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu, Ankara
- DÜNDAR, A.**, (2000) Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII ve XIX. Yüzyıl), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,
- EYUP SULTAN SEMPOZYUMU III**, (1999), Balkanlarda Türk Kültürü ve Sanatı, İstanbul
- GERGURİ, A.**, (1987), Konzervacija i Rekonstrukcia Zidnog Slikarstva U Sofi Sinan Pasinoj Džamiju u Prizrenu, Grafika Yayınları, Pristina,
- HASOL, D.**, (2002), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Yayınları, İstanbul.
- HAFIZ, N.**, (1977), Prizren'de Sinan Paşa Camii Türk Sanatı, Çevren Dergisi, sayı 16, Priştina,
- KARADAĞ, F.**, (2003), Davut Paşa Medresesi Örneğinde 15. yy. İstanbul Medreseleri Koruma Sorunları ve Önerileri, M.S.G.S.Ü., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- KRASNIQI N.**, (1995), "Kronika e Tahir Efendiut" Burim i Pashtershëm për Historinë e Kulturës në Prizren gjatë Periudhës Turko-Osmane, Prishtinë,
- KUBAN, D.**, (2007), Osmanlı Mimarisi, Yapı Endüstri Yayınları, İstanbul
- KUBAN, D.**, (1987), Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarihi Vakfı, İstanbul
- KUBAN, D.**, (1989), Mimarlık Kavramları, İTÜ Yayınları, İstanbul.
- LAWLESS, R.İ.**, (1977), An Historical Geography of the Balkans, Londra
- NAYIR, Z.**, (1975), İstanbul Haseki'de Bayrampaşa Külliyesi, Ankara,
- NİKOLİÇ, S.**, (1998), Prizren Od Sredneg Veka do Savremenog Dobra Urbanističko Arhitektonski Razvoj, Grafika Yayınları, Prizren
- NECİPOĞLU, G.**, (2005), The Age Of Sinan Architectural Culture In The Ottoman Empire, Reaktion Books, Hong Kong.

- ORHONLU, C.**, (1984), Şehir Mimarları , Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul.
- OMERDİÇ, M.**, (1999), Prilozi İznaçavonju Genocida nad Bošnjacima, Sarajevo.
- ÖDEKAN, A.**, (2005), Mimarlık ve Sanat Tarihi, Osmanlı Devleti 1300-1600, Cem yayınları, İstanbul.
- REDZİÇ H.**,(1961), Pet Osmanlijski Potkupolnih Spomenika Kulture na Kosovu i Metohiji,Rilindja, Priştina.
- SARINAY, Y.**, (2007), Osmanlı Arşivlerinde Kosova Vilayeti/Vilajeti iKosoves n Dokumente Arkivore Osmane , Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını,İstanbul.
- SEZGİN, H.** (1984), Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisinde Toplu Bakış, İstanbul, M.S. Ü. Yayını No:5, İstanbul.
- ŞABANOVIÇ, H.**, (1959), Postanak i Razvoj Sarajevo, Sarajevo.
- SHUKRIU, M.**,(2001), Prizreni i Lashte / Morfologjia e Ecurive per Ruajtjen e Kultures Materiale”, Pirezren,
- TAŞ, M.**, (2003), Türkiye’de Yapım Üretimin Yeniden Yapılması İçin Model Önerisi,
Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul,
- TİBİÇ, S.**,(1979), İslamska Umetnost u Jugoslaviji, Boex, Beograd.
- TİMOTIJEVIÇ, R.**,(1990), Prizrenske dzamije i njihova dekoracia, Starine Kosova,
knjiga IX, Priştina.
- TOKAY, H.**, (1994), Osmanlı Külliyelerinin Temel Özellikleri Ve Günüm Ortamında Değerlendirilmeleri.,Doktora Tezi, M.G.S.Ü., İstanbul
- TULUK, İ.**, (1999), Mekana Bağlı Strüktür Analizi Osmanlı Mimarisinde Örnekleme
(15-17.YY.), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon,
- TURAN Ö. İBRAHİMGİL M.**, (2004), Balkanlar’daki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, TBMM Kültür Yayınları, Ankara,
- YÜKSEL, A.**, (1992), ‘‘Kosova’daki Türk Eserleri’’ I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu, 26 nisan 1989
- ÜNLÜ, M.**, (2002), Kosova Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, S.B.E., Doktora Tezi, Samsun
- VIRMIÇA, R.**, (1999), Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri I, TBMM Kültür Yayınları Ankara.

EKLER

EK 1 MALZEME ANALİZ SONUÇLARI

Sinan Paşa Caminin aşağıda belirtilen yerlerden malzeme numuneleri alınıp analizleri ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Malzeme analizleri T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü / Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü, İstanbul yapılmıştır.

Şekil 78 Örnek 1. Minare şerefe çıkış kapısı üzeri sıva örneği

Şekil 79 Örnek 2. Minare şerefesinden taş örneği

Şekil 80 Örnek 3. Minare korkuluğundan taş örneği

Şekil 81 Örnek 4. İç Güney yönü, minber sağında bulunan sıva örneği

Şekil 82 Örnek 5. Giriş kapısının solundaki pencere sövesinden alınan örnek

Şekil 83 Örnek 6. Giriş kapısının sağındaki mihrapçığın ve sağından taş örneği

Şekil 84 Örnek 7. Ana giriş kapısının solundaki pencerenin taş örneği

Şekil 85 Örnek 8: Ana giriş kapısından taş örneği

Şekil 86 Örnek 9. Son cemaat yerinde sütundan taş örneği

Şekil 87 Örnek 10. Ana kapının üsttü harç örneği

Şekil 88 Örnek 11. Kadınlar mahfili çıkış harç örneği

Laboratuvar Analizleri:

Sinan Paşa Camii

Görsel Analizler:

Örnek 1: Minarenin şerefesinden alınan sıva örneği; İçindeki agregaların renginden dolayı kemik gri renginde görünen, kireç bağlayıcı ve bol agregalı sıva (sonradan yapılmış olduğu düşünülmektedir). Agregaların boyutları farklılıklar gösterip koyu renklidirler. Yer yer kireç lümleri de olan sıvada kılcal çatlaklar vardır. (x-xx)

Örnek 2: Minare (şerefe kodu): Gövdeden alınan taş numunesi kemik renginde, yoğun mikalı, yüzeylerde yoğun pas lekelenmesi var ki bunlar muhtemelen, taşın yapısındaki demir iyonunun oksitlenmesinden kaynaklanıyor. Taş numunesi çok küçük parçalar halinde ve volkanik tüf görünümündedir.

Örnek 3: Minare şerefe peteğinden alınan taş numunesi; safran sarısı renginde, yüzeyinde kir ve is lekesi var, taşın tabakalanmasına paralel yapraklanmalar söz konusu. (xxx)

Örnek 4: Kible(güney) yönü, minberin sağında bulunan ve üst kat döşemesinden alınan numune. Gri renginde, oldukça yoğun ve nemli, alt yüzeyinde farklı boyutta agrega içeriği olan, büyük olasılıkla orijinal olmayıp sonradan yapılan çimentolu onarım sıvasıdır. Şap tarzı bir sıva örneği olup oldukça dayanıklıdır. (xxx-xxxx)

Örnek 5: Giriş cephesi kapının solundaki pencere sövesi içinden alınan derz numunesi. Gri renginde, ince agregalı, sonradan yapılmış olduğu düşünülen çimentolu derz numunesidir. Dayanımı(xxx)

Örnek 6: Giriş kapısının sağındaki mihrapçığın sağından alınan taş numunesi. Açık gri renginde, yoğun ancak dış yüzeyinde atmosfer etkilerinden dolayı kalkerleşme bazı yerlerde de erimeler sonucu daha iri yapıdaki kristaller ortaya çıkmıştır. Kendi içinde kılcal boşlukları da olan taşta demir iyonu oksitlenerek pas lekelenmelerine neden olmuştur. Beden duvarlarında kullanılan volkanik taş.

Örnek 7: Pencerenin sol sövesinin solundan alınan taş numunesi, 6 ile aynı taş türüdür.

Örnek 8: Ana giriş kapısı en sol söveden alınan numune; yüzeyi renk değiştirmiş, iri kristalli, ama kristaller arası bağlarda zayıflama olmuş olan, muhtemelen paslı veya başka bir sızıntıdan sararan, dışarı ile olan temas yüzeylerinde yosunlaşma ve aşınma olan, (taş?) elle koparılmaya çalışınca ufalanan mermer benzeri numune.(xx-xxx)

Örnek 9: Son cemaat yerinde, ana giriş kapısının solundaki ilk sütundan alınan taş örneği. Kırık yüzeylerinde yosunlaşmadan dolayı yeşermiş ve oluşum tabakalarında yoğun kılcal çatlaklar söz konusu.

Istanbul Restorasyon ve Konservasyon
Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü

Kayıt Tarihi : 21.07.2006

Kayıt No : 448

Sinan Paşa Camii

Görsel Analizler:

Örnek 1: Minarenin şerefesinden alınan sıva örneği; İçindeki agregaların renginden dolayı kemik gri renginde görünen, kireç bağlayıcılı ve bol agregalı sıva (sonradan yapılmış olduğu düşünülmektedir). Agregaya boyutları farklılıklar gösterip koyu renklidirler. Yer yer kireç lümleri de olan sıvada kılcal çatlaklar vardır. (x-xx)

Örnek 2: Minare (şerefe kodu): Gövdeden alınan taş numunesi kemik renginde, yoğun mikalı, yüzeylerde yoğun pas lekelenmesi var ki bunlar muhtemelen, taşın yapısındaki demir iyonunun oksitlenmesinden kaynaklanıyor. Taş numunesi çok küçük parçalar halinde ve volkanik tüf görünümündedir.

Örnek 3: Minare şerefe peteğinden alınan taş numunesi; safran sarısı renginde, yüzeyinde kir ve is lekesi var, taşın tabakalanmasına paralel yapraklanmalar söz konusu. (xxx)

Örnek 4: Kible(güney) yönü, minberin sağında bulunan ve üst kat döşemesinden alınan numune. Gri renginde, oldukça yoğun ve nemli, alt yüzeyinde farklı boyutta agregaya içeriği olan, büyük olasılıkla orijinal olmayıp sonradan yapılan çimentolu onarım sıvasıdır. Şap tarzı bir sıva örneği olup oldukça dayanıklıdır. (xxx-xxxx)

Örnek 5: Giriş cephesi kapının solundaki pencere sövesi içinden alınan derz numunesi. Gri renginde, ince agregalı, sonradan yapılmış olduğu düşünülen çimentolu derz numunesidir. Dayanımı(xxx)

Örnek 6: Giriş kapısının sağındaki mihrapçığın sağından alınan taş numunesi. Açık gri renginde, yoğun ancak dış yüzeyinde atmosfer etkilerinden dolayı kalkerleşme bazı yerlerde de erimeler sonucu daha iri yapıdaki kristaller ortaya çıkmıştır. Kendi içinde kılcal boşlukları da olan taşta demir iyonu oksitlenerek pas lekelenmelerine neden olmuştur. Beden duvarlarında kullanılan volkanik taş.

Örnek 7: Pencerenin sol sövesinin solundan alınan taş numunesi, 6 ile aynı taş türüdür.

Örnek 8: Ana giriş kapısı en sol söveden alınan numune; yüzeyi renk değiştirmiş, iri kristalli, ama kristaller arası bağlarda zayıflama olmuş olan, muhtemelen paslı veya başka bir sızıntıdan sararan, dışarı ile olan temas yüzeylerinde yosunlaşma ve aşınma olan, (taş?) elle koparılmaya çalışınca ufalanan mermer benzeri numune.(xx-xxx)

Örnek 9: Son cemaat yerinde, ana giriş kapısının solundaki ilk sütundan alınan taş örneği. Kırık yüzeylerinde yosunlaşmadan dolayı yeşermiş ve oluşum tabakalarında yoğun kılcal çatlaklar söz konusu.

Istanbul Restorasyon ve Konservasyon
Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü

Kayıt Tarihi : 21.07.2006

Kayıt No : 448

Örnek 10: Kuzey beden duvarı, ana kapının içinden, sağ pencerenin solundan alınan harç numunesi.; Kemik gri renginde, harçtan ziyade sıva görünümde, bol kıl katılarak hazırlanmış ancak tamamen dağılmış haldeki sıva. Agregaları bol, koyu renkli ve de farklı boyutlardadır. Dayanım vermek mümkün değildir.

Örnek 11: Kadınlar mahviline çıkış merdiveninin solundan alınan harç numunesi. 10 nolu örnek ile aynı tür içerik ve yapıda. Dış yüzeyinde beyaz badana boyası olup bütün halde olsa da elle dokunulduğunda dağılma göstermektedir. (x-xx)

***Bağlayıcı Mukavemeti Skalası :**

(-) : Yapıdan blok şeklinde örnek alınmaz, hemen dağılır.

x : Elde kolayca ufalanabilir. Sulu zımpara ile düzgün bir yüzey oluşmaz.

xx : Dağılganlığı az, elle kolayca parçalanabilir. Yoğun kum agrega içermiyorsa sulu zımpara ile belli bir yüzey elde edilebilir.

xxx : Sert ve sağlam, elle koparılabilir fakat dağılmaz. Sulu zımparada düzgün bir yüzey oluşturulabilir ancak, ince kesit için sağlamlaştırma şart.

xxxx : Çok sert, zorlukla elle koparılabilir. Yüzey sağlamlaştırma olmadan da ince kesit yapılabilir.

xxxxx: Sert bir kumtaşı kadar sağlamdır. Ancak çekiç darbesiyle koparılabilir.

Kalsimetri Analizi :

Kalsinasyon analizleri yapılırken yaklaşık 10gr'lık örnek parçalanarak gözle görülebilir kırıntı, cüruf, iri agregalar ayıklanmış, kalan kısım ise toz haline getirilerek bu tozdan yaklaşık 0,5gr alınmış ve kalsinasyon analizi yapılmıştır. Kalsinasyon analizi ile örneklerin içerdiği absorblanmış nem (105°C), organik kaybı (550°C) ve de kalsiyum karbonat oranları (1050°C) (ağırlıkça) tespit edilmiştir. Analiz sonuçları aşağıda tablo 1 de belirtilmektedir

Tablo 1 : Kalsinasyon analiz sonuçları.

Örnek No	Kalsinasyon Analizleri			Kimyasal Spot Test Analizleri		
	% Nem	% Org. Md.	% CaCO ₃	Cl	SO ₄	NO _x
1	0,75	2,78	63,14	-	+	+
2	1,59	7,05	3,51	-	-	-
3	1,02	3,20	62,47	-	-	-
4	2,53	6,60	21,79	++	++	+
5	0,64	3,90	22,28	-	-	-
10	0,74	6,37	38,91	+	+	+
11	0,70	7,34	34,49	++	-	+

Asit Kaybı ve Elek Analizi Sonuçları:

Bu analizde 10-15 gramlık örnek kütleleri asitle muamele ettirilerek (%10'luk HCl) bağlayıcılar parçalanmış ve asitte reaksiyon vermeyen silikatlı agregalar, katkı olarak kullanılmış olan bitkisel lifler ve cüruf ayrılmıştır. Asitle reaksiyona girmeyen bu maddelerin tane boyut dağılımları üst üste oturtulmuş olan aralıkları belli elek açıklıkları ile belirlenmiştir. Buna göre yapılmış olan analiz sonuçları aşağıda tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2 : Asit kaybı ve elek analizi sonuçları.

Örnek No:	Asit Kaybı		Elek Analizleri				
	%kayıp	%kalan	%1180 μ	%600 μ	%250 μ	%125 μ	<%125 μ
1	57,67	42,32	20,17	21,57	37,43	11,76	9,06
2	Reaksiyon yok	*	*	*	*	*	*
3	67,12	32,87	*	*	*	*	*
4	40,81	59,18	15,95	27,71	33,46	6,27	16,60
6	Tam çözünme	*	*	*	*	*	*
7	Tam çözünme	*	*	*	*	*	*
9	Tam çözünme						
10	48,78	51,21	31,91	17,99	30,72	9,44	9,94
11	45,56	54,43	28,32	30,10	28,80	5,99	6,80

* analiz yapmaya gerek görülmemiştir.

Sonuçların Değerlendirilmesi:

Örnekler asit testine atılıp çözüldükten ve de yıkandıktan sonra elenmiş ve geriye kalan kalıntılar mikroskop altında incelenerek içerikleri, yaklaşık oranları ve görünüşleri aşağıda belirtilmiştir.

Örnek 1: Tüm malzemenin %50'si kuartz ve %50'si gri yeşil renkte sleyt taşı agregasıdır (şistik kayaç) Karasal kökenlidir. Ayrıca bol miktarda katkı malzemesi olarak kıl kullanılmıştır. At kılından ziyade insan saçını andırmaktadır. 1 mm elek üstünde kalan agreganın max. tane çapı 3mm olup muhtemelen 5 mm elek altı kullanılmıştır.

Örnek 2: Asitte reaksiyon vermeyen numune içinde, bol mika ve demir oksit iyonları vardır. Volkanik bir kayaçtır ve granitik bir yapısı vardır. Fatih Caminin beden duvarlarında kullanılan taş malzemesidir.(Literatürde Greisen taşının görsel ve teknik özelliklerine benzerlik göstermektedir.)

Örnek 3: Asitte yoğun reaksiyon veren numunenin reaksiyon sonrası safran renginde %32 kalıntı vermektedir. Taş killi kireç taşıdır ve içeriğindeki yoğun kil su tutma olasılığını artırdığından bozulmayı da hızlandıran bir etken olup dış ortamda kullanıma çok uygun bir taş değildir. Gönderilen CD' en anlaşıldığı kadarı ile taş yüzeyine sonradan ince bir çimentolu sıva tabakası uygulanmış ancak bu tabaka zamanla aşınmaya uğrasa da görünen alanlarda halen mevcudiyetini sürdürmektedir. Bu uygulamada çimentonun içeriğindeki çözünür tuz ve termal genleşme katsayıları farklı olduğundan taşta zarar vermiştir. Yapılacak yeni uygulamalar mutlaka taşın yapısına uygun malzeme içeriği kullanılarak olmalıdır.

Örnek 4: Tipik çimento katkılı harçların verdiği karbonat oranını veren numunenin agrega içerik türü diğerleri ile aynıdır. Muhtemelen aynı kaynak kullanılmıştır. Agregalar 2mm elek altı olarak kullanılmış olup 125 mikron altı boyutu ağırlık olarak oldukça fazladır ve 1 nolu örneğin 125 mikron altı kalıntısı ile görsel olarak farklıdır. Bu da bağlayıcı olarak kireçin yanı sıra çimento kullanılmasından kaynaklanmaktadır. (Bağlayıcı olarak %15 kireç-%10çimento kullanılmıştır)

Örnek 6: Asitte reaksiyon veriyor. Kireç taşı. Çok fazla kılçak çatlak oluşmuş.

Örnek 7: Asitte tamamen çözünen bir kireç taşı örneğidir. CD'deki fotoğrafta traverten dokusu vermekte ve taşın. travertendeki gibi boşlukları göze çarpmaktadır.

Örnek 8: İri kristalli mermer taşı. Taş numunenin rengi sarımsı pembeye dönmüş olup bunun nedeni CD'den anlaşıldığı kadarı ile dibinde bulunan demir çubuklarının paslanması sonucu bu pasların su ile taşın yüzeyine taşınmasıdır. Aynı zamanda bu oksit tabakası taşın kristal yapı bağlayıcısına da verdiği zarar vardır.

Örnek 9: Asitte tamamen çözünen ve 6 ile aynı olan kireç taşıdır. Yeşerme nedeni, kolonun bir şekilde zeminde nem almasından kaynaklanmakta bu da taşta biyolojik bozulmaya ve de taşın bağlayıcısında bozulmalara sebebiyet vermektedir. Nem kaynağı mutlaka giderilmelidir.

Örnek 10: 1 nolu örnek ile aynı tür ve içeriktedir. 1mm elek üstünde kalan agreganın max. tane çapı 1cmx2cm boyutundadır. Agreganın geneli 3-4mm boyutlarındadır. 4 mm elek altı kullanılarak içine dolgu malzemesi olarak daha iri boyutta agregalar ilave edilmiştir. CD detayında (sıva veya harç) doku olarak çok eski gibi durmamaktadır. Muhtemelen eski agrega kaynağı halen mevcudiyetini devam ettirmekte olup son dönem onarımlarında da bu kaynaktan agrega sağlanmıştır.

Örnek 11: Agrega içeriği olarak 1 ve 10 nolu örneğe benzemektedir. Ancak katkı olarak içinde kıl değil kırıntı vardır. Miktarı da fazla değildir.

Yeni üretilecek harç ve sıvalarda kullanılacak karışımlar.

1 nolu örnek için:

%40 (2 ölçü) kireç, söndürülmüş ve en az 6 ay bekletilmiş.

%30 (1,5 ölçü) saydam ve opak kuartz. (3mm elek altı)

%30 (1,5 ölçü) yeşil – gri renkteki slet taşı pirinci ve tozu. (5mm elek altı)

4 ve 5 nolu örnekler için:

Çimentosuz, kireç ve temiz karışık agrega kullanılarak 1:2 oranlarında karışımla yapılarak kireç harcı yapılmalı. Agrega boyutu görsel olarak ayarlanmalıdır.

10 nolu ve 11 örnek için:

% 35 kireç (1 ölçü) söndürülmüş ve bekletilmiş.

%70 (2 ölçü) karışık agrega (kuartz ve sleyt agregası ayrıca %10 kadar kireçtaşı kırığı ilave edilmelidir) 5 mm elek altı.

Bunun dışında karışım hazırlandıktan sonra tüm malzemenin %10 kadarı 1-2cm boyutlarında agrega ilave edilmelidir. (11 nolu numuneye iri agrega katılmamalı) Bunlara katkı olarak kırıntı veya kıl katılmalıdır.

EK 2 PROJE MÜHELLİFLERİNCE ÖN GÖRÜLEN UYGULAMALAR

SON CEMAAT YERİ VE GİRİŞ CEPHESİNDE

1-Son cemaat yeri projesinde belirtilen ölçü ve malzemesine uygun, orijinal kot araştırması, orijinal döşeme malzeme araştırması ve sütun yerlerinin tespiti için gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra uygulanacaktır.

2-Sütün ayakları temizlenecek koruyucu Paraloid B72 uygulanacak (suya karşı koruyucu,hava geçirgen kimyasal) onarımda kullanılacaktır.

3-Sütun gövdesi için mevcut sütun gövdelerinin fazla tahrip olması statik kaygı uyandırdığından ,mevcut sütun gövde boyutlarına (çap,yükseklik) ve restorasyon merkez laboratuvarı analiz sonuçlarında tespit edilen malzeme niteliklerine uygun aynı malzemesi ile yeniden yapılarak yerine konulacaktır.Yeni yapılan son cemaat yerinin alınları kesme taş olacaktır.

4-Yeni yapılacak son cemaat yeri kubbesi 23 cm tuğla ile örülecektir.

5-Yeni yapılacak son cemaat yerinin kemer aralarında kullanılacak demir gergiler 12x12 ebatında olacak, üzeri nefli yeşil mat dekorasyon boyası ile boyanacaktır.

6-Kubbe iç yüzeylerine kireç esaslı sıva uygulanacak, ve yapılacak bezemeler bilim komisyonunda belirlenecektir.

7-Son cemaat yerinin yol kotundan yüksek olması nedeni ile özellikle Cuma namazında dolan cami cemaatinin can güvenliği için, Klasik Osmanlı Camilerinde kullanılan mermer korkuluk ile çevrilecektir.

8-Yol kotundan son cemaat yeri kotuna kadar çıkışı sağlayan kayrak taşı merdivenler sökülerek, yonu taşı basamak yapılacaktır.

9-Son cemaat yerinin oturduğu yüksek sekinin yola cephe veren yüzeylerinde çimento derzler ve bitkiler temizlenecek, kireç esaslı harç ile derzlenecektir.

10-Çeşmede bulunan çimento derzler temizlenecek, kireç esaslı harç ile derzlenecektir.

11-Çeşme taş yalağı elden geçirilecektir.

12-Cami taç kapısının sövesi, kemeri ve bulunduğu çıkıntılı mermer yüzey aşınmış, yosunlaşma, bitkilenme oluşmuştur. Çürütme yapılarak imitasyon kaplama yapılması özellikle kapı üstünde kemerde statik sorun oluşturacağında, bu bölümün aynı malzeme ve formuna uygun olarak sökülerek, yeniden yapılması gerekecektir.(Söküm işleminden önce iskele kurularak bu yüzeydeki taşlar

numaralandırılacak, ölçüleri yerinde tekrar alınarak ve aynı şekilde uygulamaya yapılacaktır.)

13-Giriş cephesindeki sağ pencerenin alt ve yan söveleri aynı malzemesi ile değiştirilecektir.

14-Giriş cephesindeki sol pencerede alt söve sol sövesi aynı malzemesi ile değiştirilecektir.

15-Giriş kapısı üzerindeki boyalar temizlenecek, üzerine şeffaf koruyucu uygulanacaktır.

16-Tüm lokmalı demir parmaklık elden geçirilecek, bozulan kırılan (doğu cephedeki üç pencere) aynı malzemesi ile temizlenecek, üzerine antipas ve nefli yeşil mat dekorasyon boyası uygulanacaktır.

17-Tüm pencerelerdeki teller kaldırılacaktır.

18-Tüm pencerelerdeki ahşap doğramalar kaldırılacaktır.

19-Alt pencerelere 1.sınıf keresteden mevcut formuna sadık kalınarak yeniden doğrama yapılarak yerine konulacak, ahşaplara şeffaf koruyucu uygulanacaktır.

20-Giriş kapısının iç yüzeyindeki yan duvar ve tavanı ile tüm pencerelerdeki yan duvar ve tavanlarındaki çimento harçlı sıvalar raspa edilecektir.

21-Giriş kapısı yan duvarları ve tavanı ile tüm pencerelerdeki (müzeyyen olan pencereler hariç) yan duvar ve tavanları malzeme analiz sonuçlarında verilen 10 nolu örnek karışımı içeren harçla sıvanacak ve üzerine kırık beyaz kireç badana uygulanacaktır.

HARİMDE

22-Eserin iç döşemesinde orijinal döşeme kotu araştırılacak, sonrasında döşemeden ısıtma sistemi kurularak tesviye betonu üzerine halı uygulanacaktır.

23-Mahfile çıkan taş merdivenlerin kırılan bozulan yerleri imitasyon tamamlanacaktır.

24-Mahfil üzerine uygulanan ahşap kaldırılacaktır.

24-Mahfil sütunlarına uygulanacak boyalar temizlenecektir.

25-Mahfil tavanındaki müzeyyen ahşap tavanın bozulan kırılan çıtaları yerine konulacaktır.

26-Mahfile bakan ve doğu cephesinde straforla kapatılan pencere açılacaktır.

27-Mahfil altında kalan ve doğu cephede bulunan dolabın üzerine uygulanan boyalar temizlenecek üzerine Şeffaf koruyucu uygulanacaktır.

28-Yapının sűslemeleri űst őrtdede nem sorunu özűmlenip duvarlardaki ve sıvalardaki nemin kurummasından ve iskele kurulmasından sonra, onarım aŐamasında uzmanlarınca projelendirilip, mikro enjeksiyon yöntemi ile sıva kalınlarının tespit edilerek enjeksiyon aralıkları tespit edilecek, sıvalar sađlamlaŐtırılacak ve bozulan bezemeler tamamlanacaktır.

29-Projesinde belirtildiği Şekilde ilik ve dıŐılık alçı Őebeke yapılacaktır.

ÜST ÖRTÜDE

30-Tűm kurŐunlar skűlecek, yeniden projesinde belirtilen detaylara göre yeniden yapılacaktır.

31-Tűm dıŐ yűzeylerde cephe temizliđi yapılacaktır.

32-Bitkilenme bölgenin tarımla ilgili kurumlarınca uzmanları denetiminde kurutulacak olup elle skűm kesinlikle yapılmayacaktır.

MİNAREDE

33-Minare ıkıŐ kapısı elden geçirilecek, bozulan kısımları aynı malzemesi ile deđiŐtirilecek, üzerine Şeffaf koruyucu uygulanacaktır.

34-Minare taş basamaklarının bozulan kırılan yerleri kendi taş tozu ile hazırlanacak harç ile imitasyon tamamlanacaktır.

35-Minare içinde bulunan tűm imento karıŐı harçla temizlenecektir.

36-Minare Şerefe döşemesi kendi harç tozu ile hazırlanacak harç ile tamamlanacaktır.

37-Minare Őerefe korkuluğu ve tűm minare gövdesindeki sıva yűzeyinde itinalı sıva raspası yapılacaktır. Bu esnada ortaya çıkacak bozuk kısımlar kendi harç tozu ile hazırlanacak harç ile imitasyon tamamlanacaktır.

38-Minare içinde kapı kotu űzerinde kűlaha çıkan ahŐap merdiven aynı malzemesi ile yeniden yapılacak, kullanılacak malzeme emprenye edilmiŐ olacaktır.

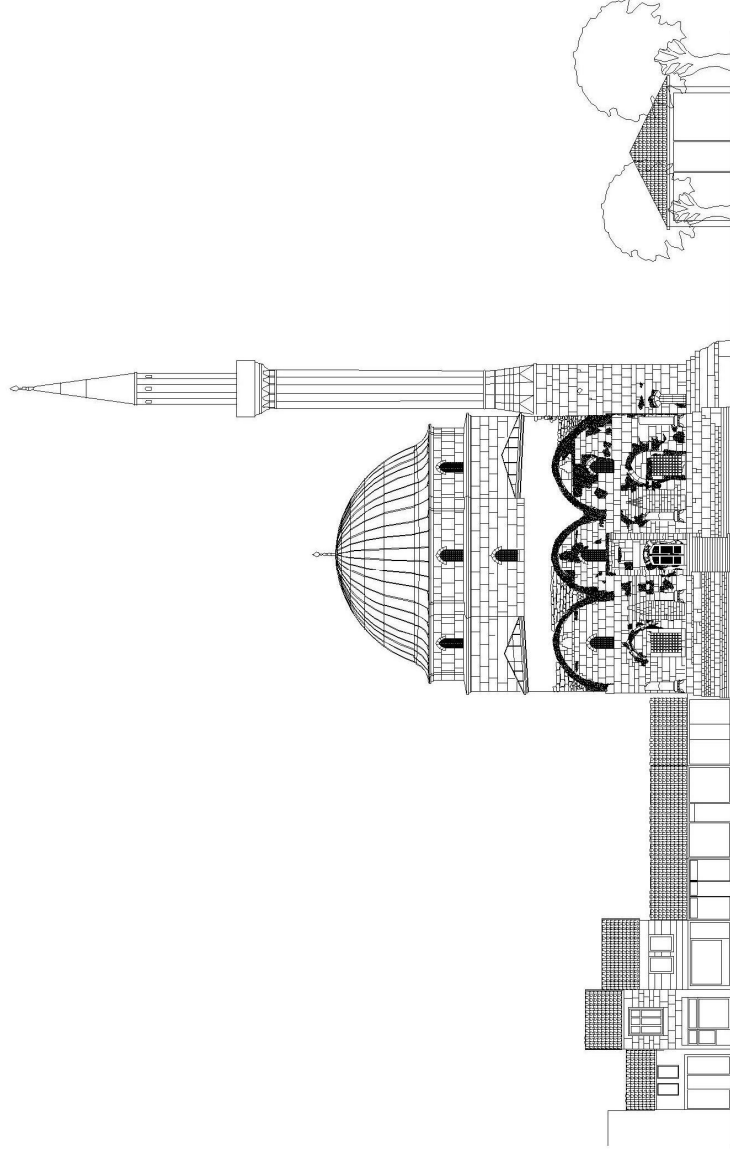
39-Minare kapısı mevcut formuna sadık kalınarak yeniden yapılacak üzerine Şeffaf koruyucu uygulanacaktır.

40-Minareden kubbeye çıkan kapı mevcut formuna sadık kalınarak yeniden yapılacak, üzerine Şeffaf koruyucu uygulanacaktır.

- 41-Yapının doğu-güney-batı istikametinde yonu taşı(10 cm) ile tretuvar yapılacaktır.
- 42-Mevcut drenaj sistemi kaldırılacak, projesinde belirtildiği şekilde kapalı drenaj yapılarak şehir şebekesine bağlanacaktır.

NOT:Minareye ve doğu bahçe duvarına bitişik dükkanların durumu belirlenene kadar mevcut şekilde değerlendirilen bahçe tanzimi için,değişecek durumlarda çevre düzenleme projesi yeniden revize edilebilecektir.

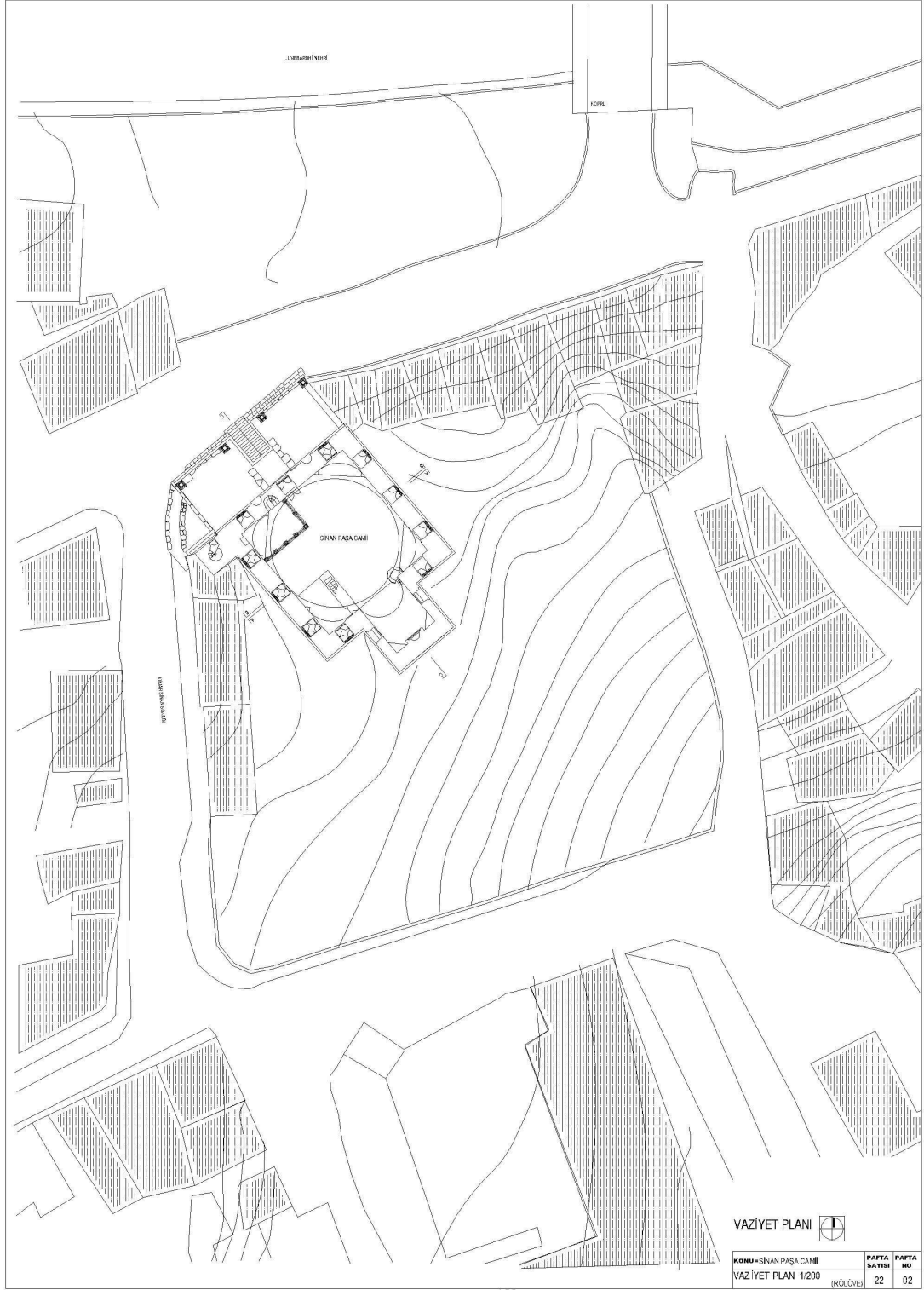
EK 3 RÖLÖVE PROJESİ

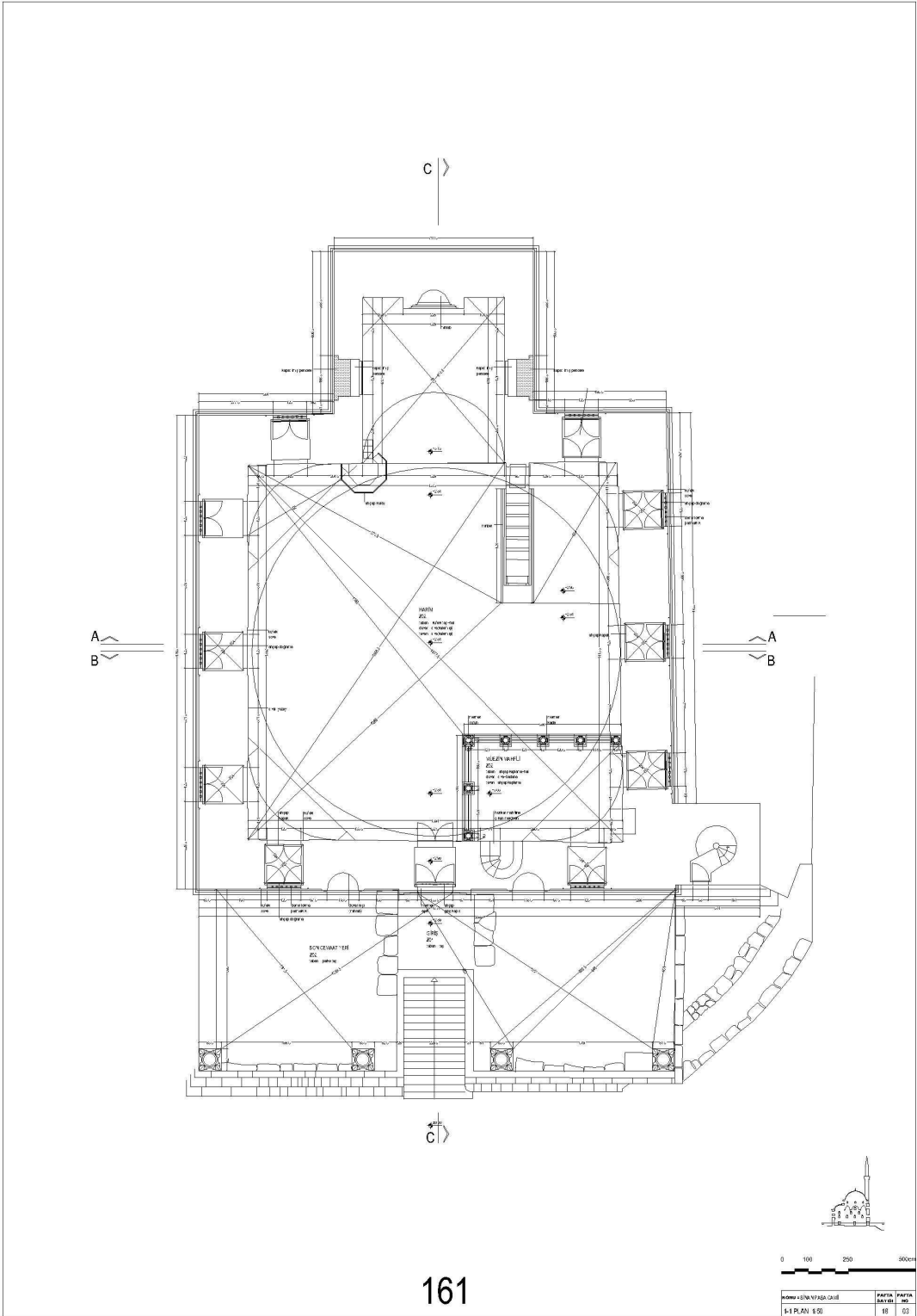

SILUET

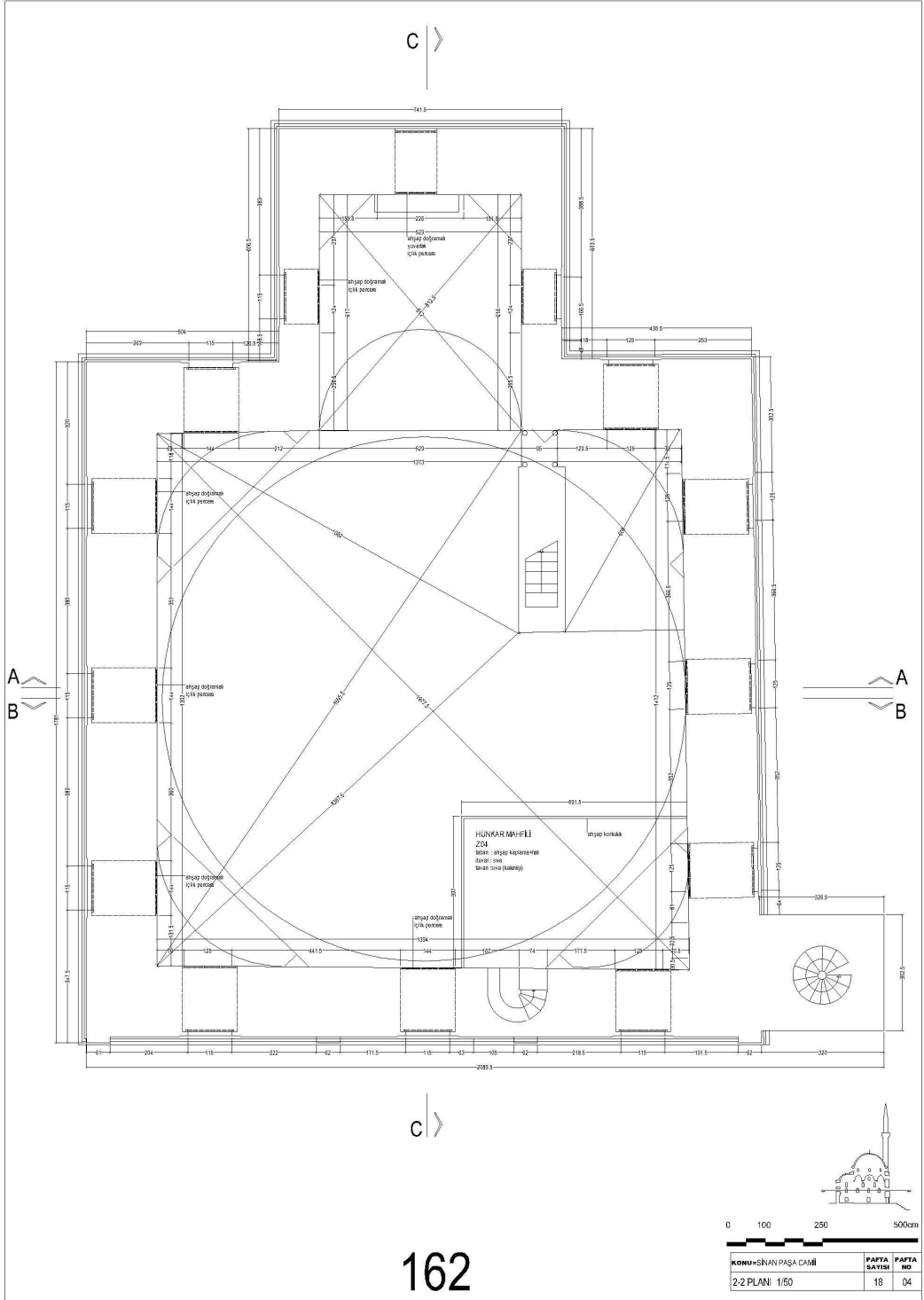
RÖLÖVE

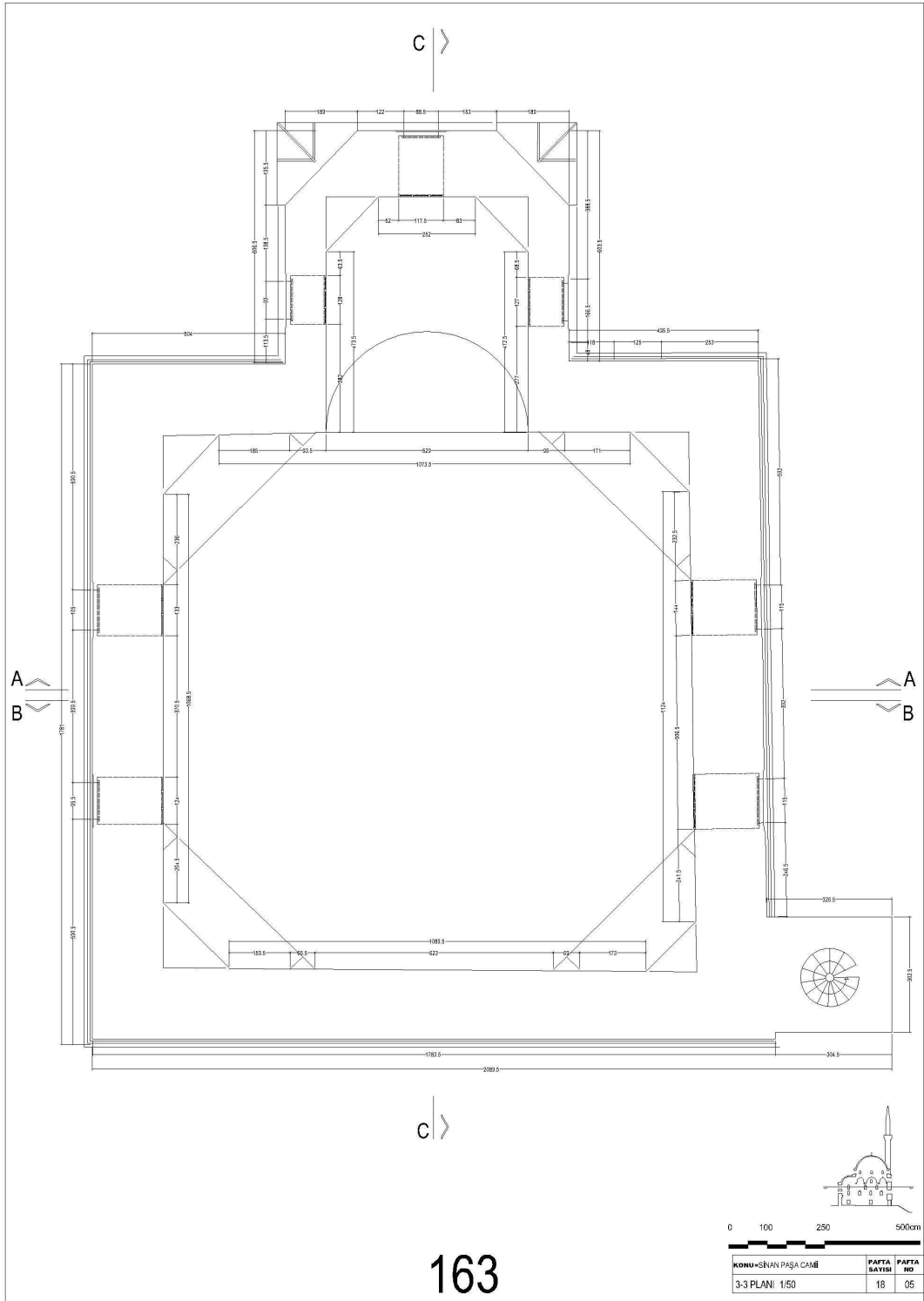
KONU= SINAN PASA CAMII	KENT
İLÇE= PRİZREN	PRİZREN
SEMT= ŞİRKAN MAHALLESİ	
PAPTA SAYIRI= 22	FOTOGRAF SAYISI
	ARA
PAPTA NO= 01	60
ÇALIŞMAYI YÖNETEN=	
	Prof. Dr. Demet BİNAN
ÇALIŞMAYI HAZIRLAYAN= 20/07/98 Bekim ÇEKİÇ	
TESLİM TARİHİ= 11.08.2007	ÖLÇEK= 1/200
ADRES= İLHAM SINAN CAD., PRİZREN/ARCSOVA	

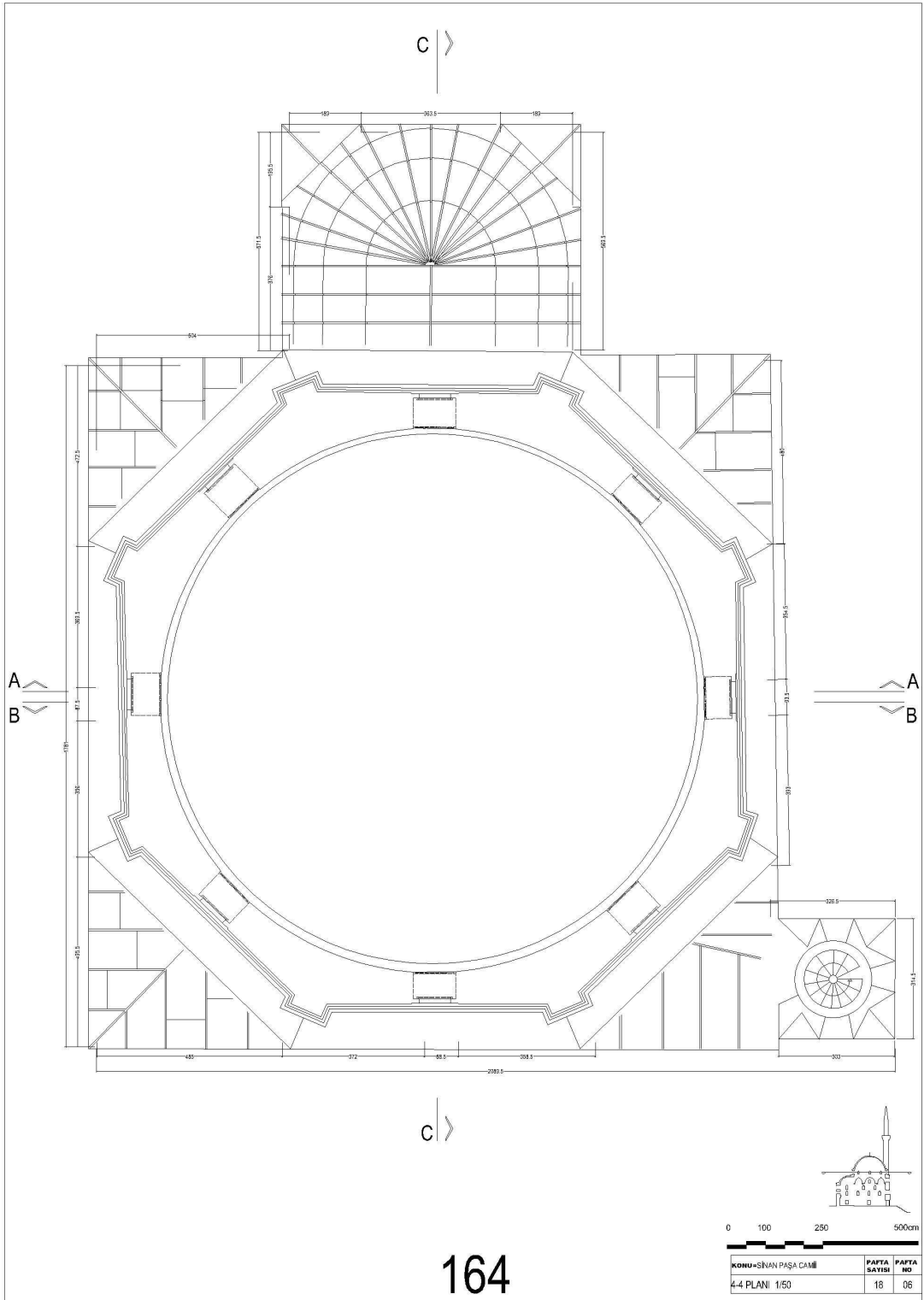

161

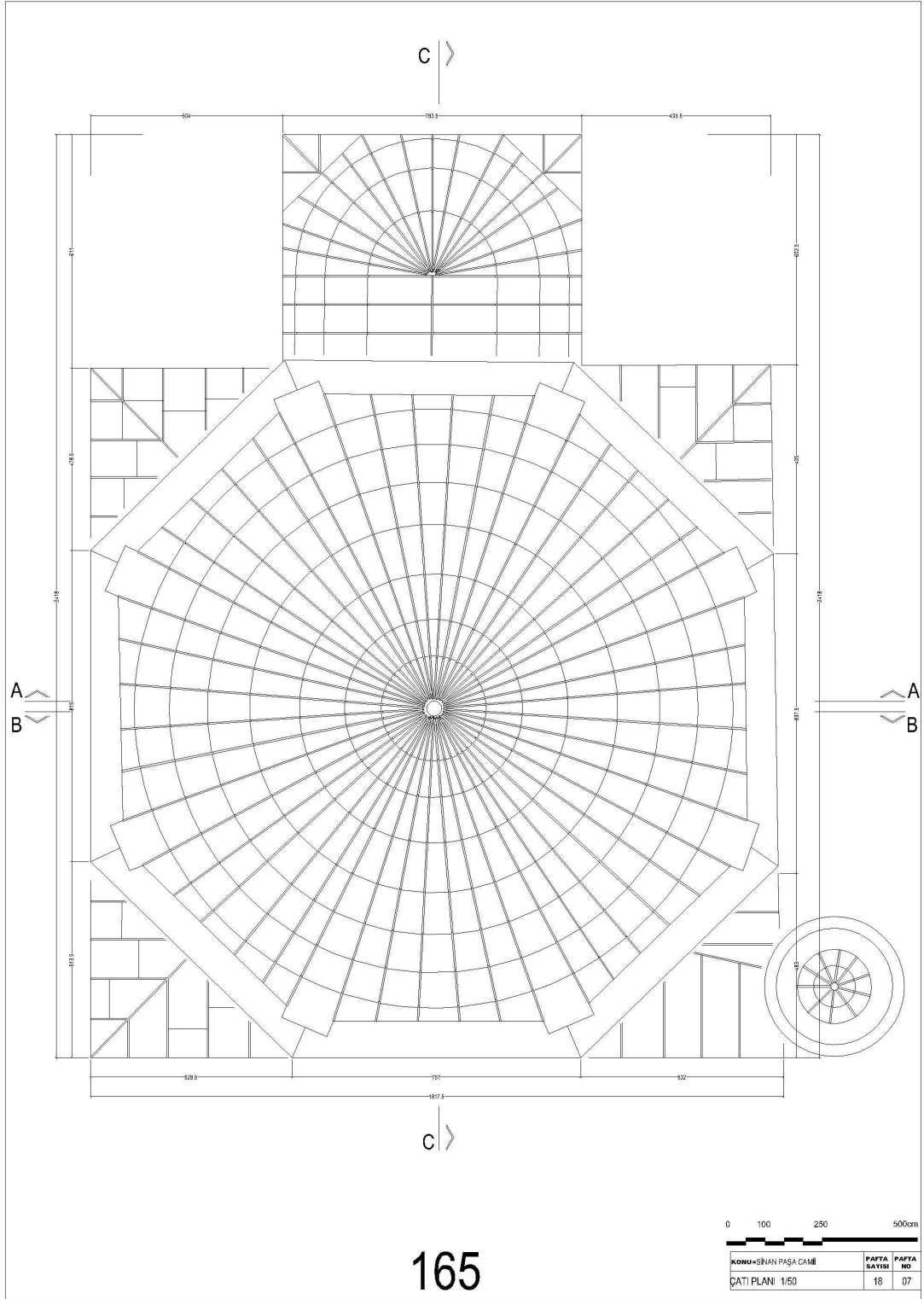

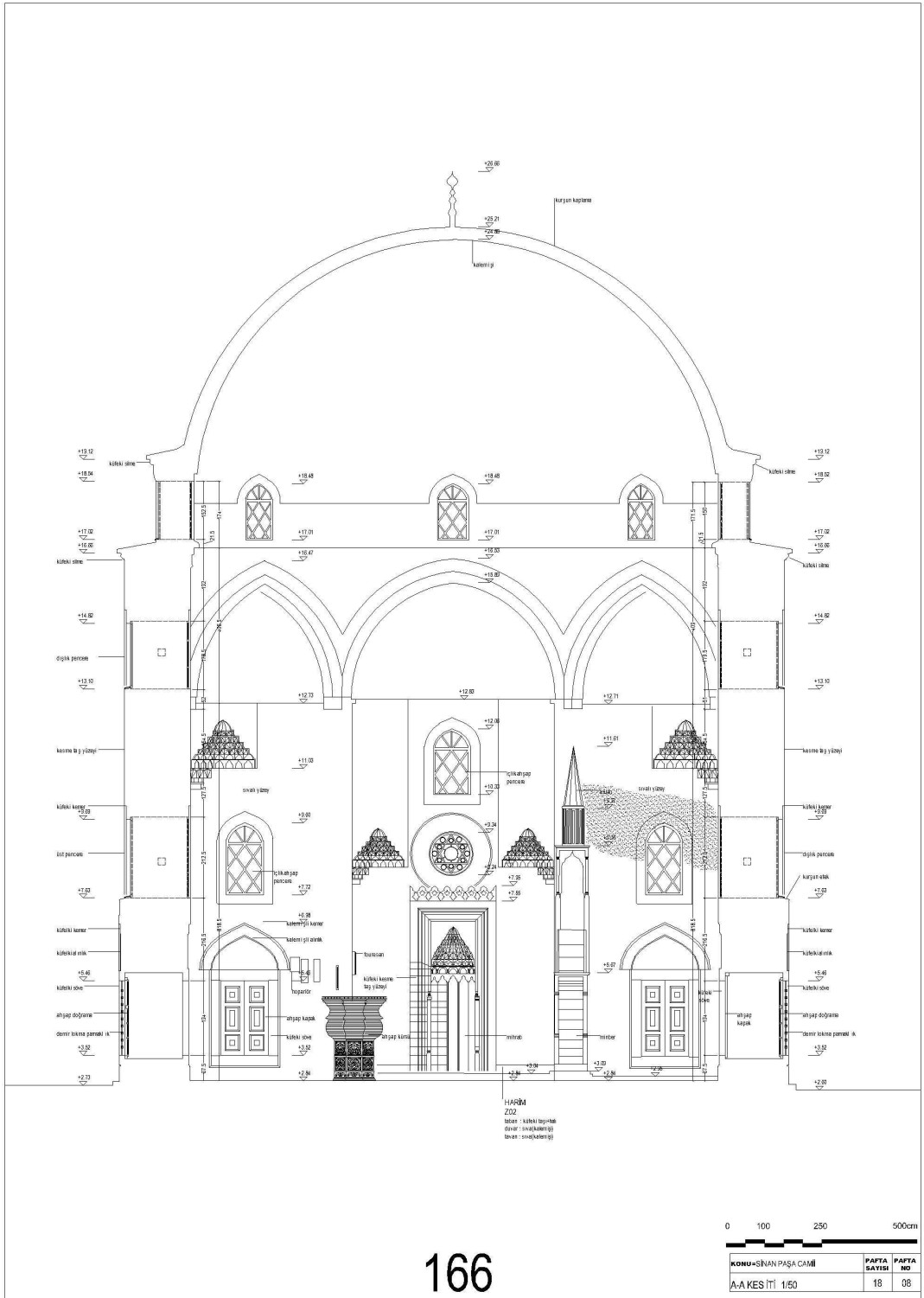

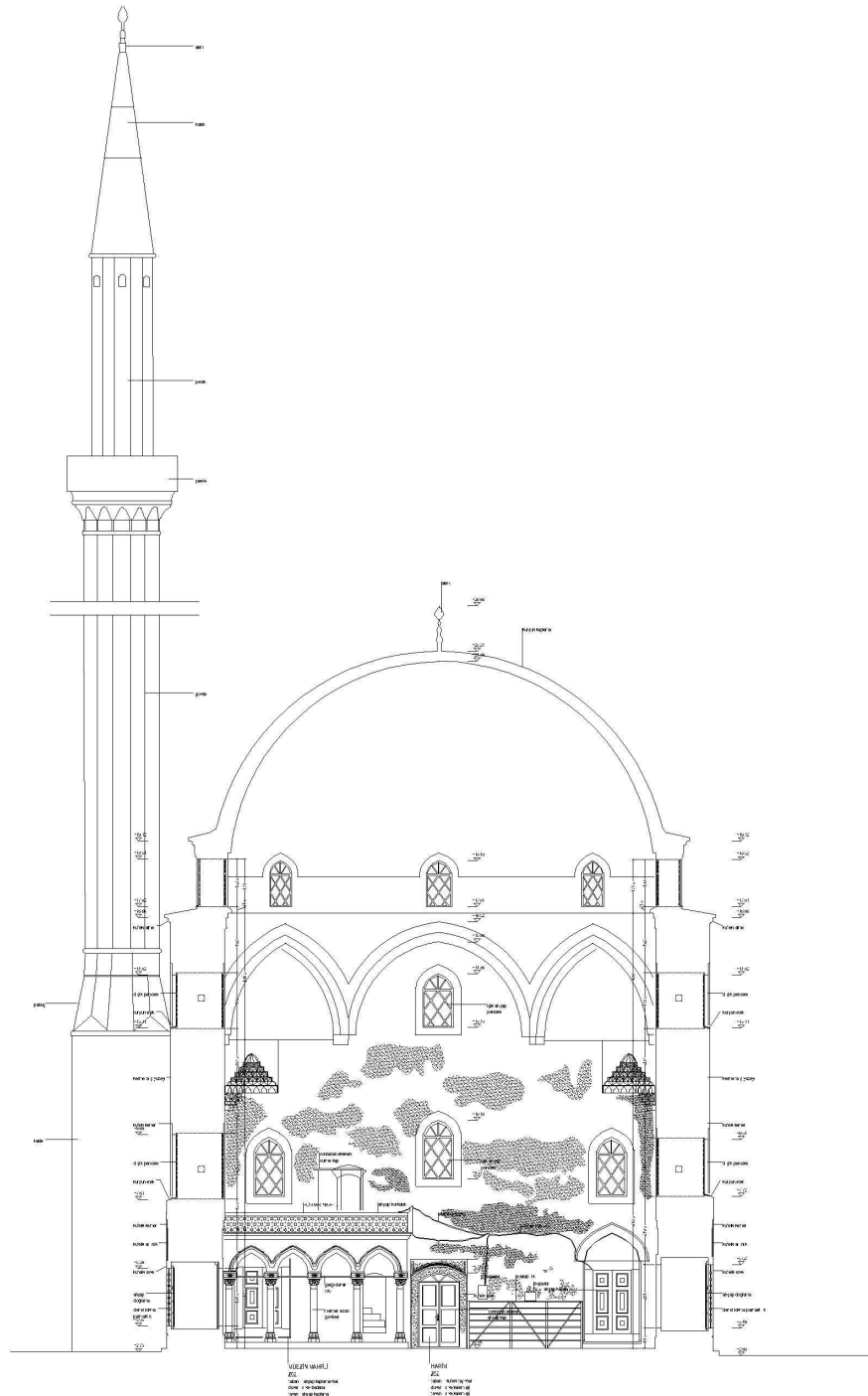
164

0	100	250	500cm
KONU-SINAN PASA CAMII		PAPTA SAYISI	PAPTA NO
4-4 PLANI 1/50		18	06

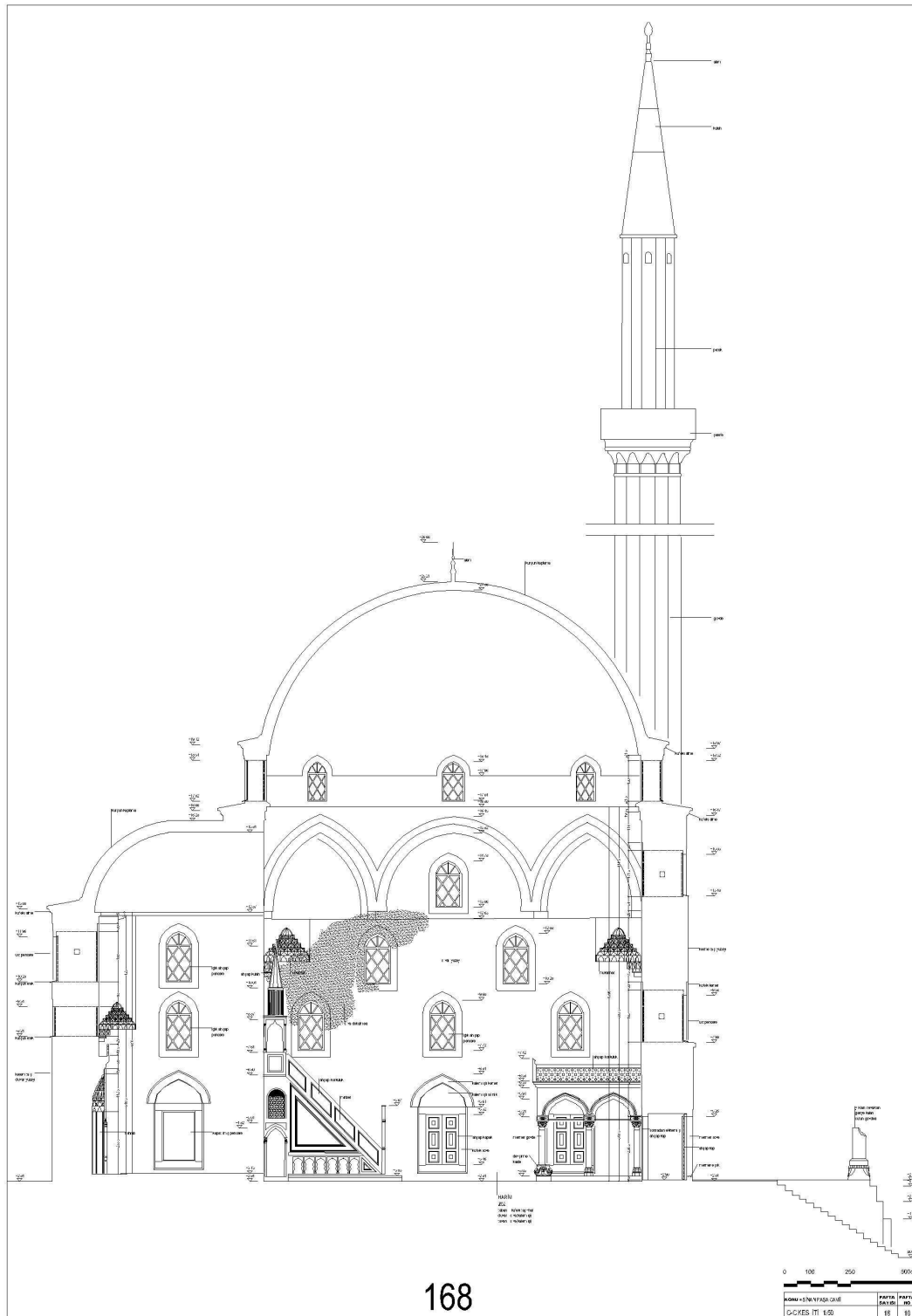
166

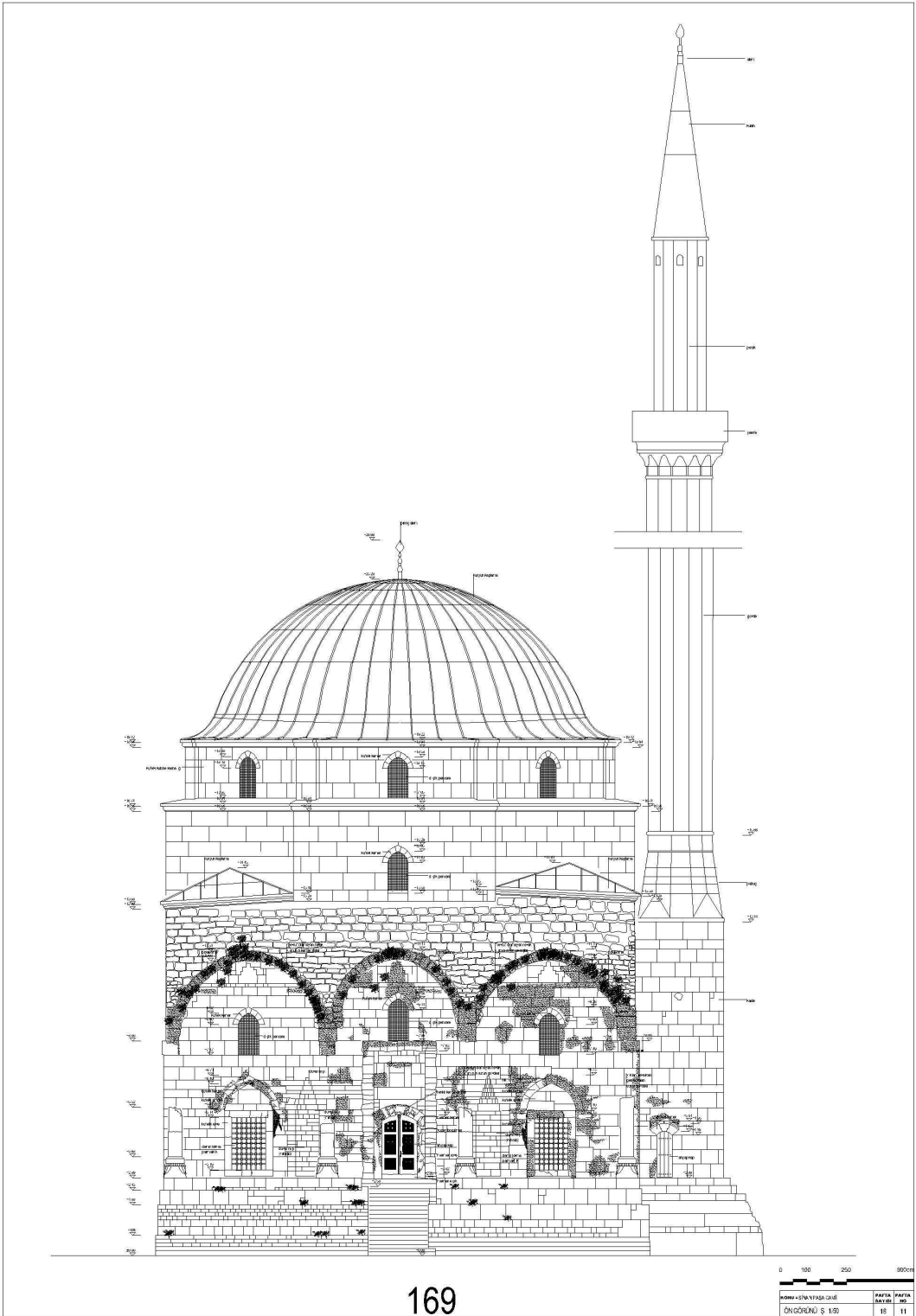
167

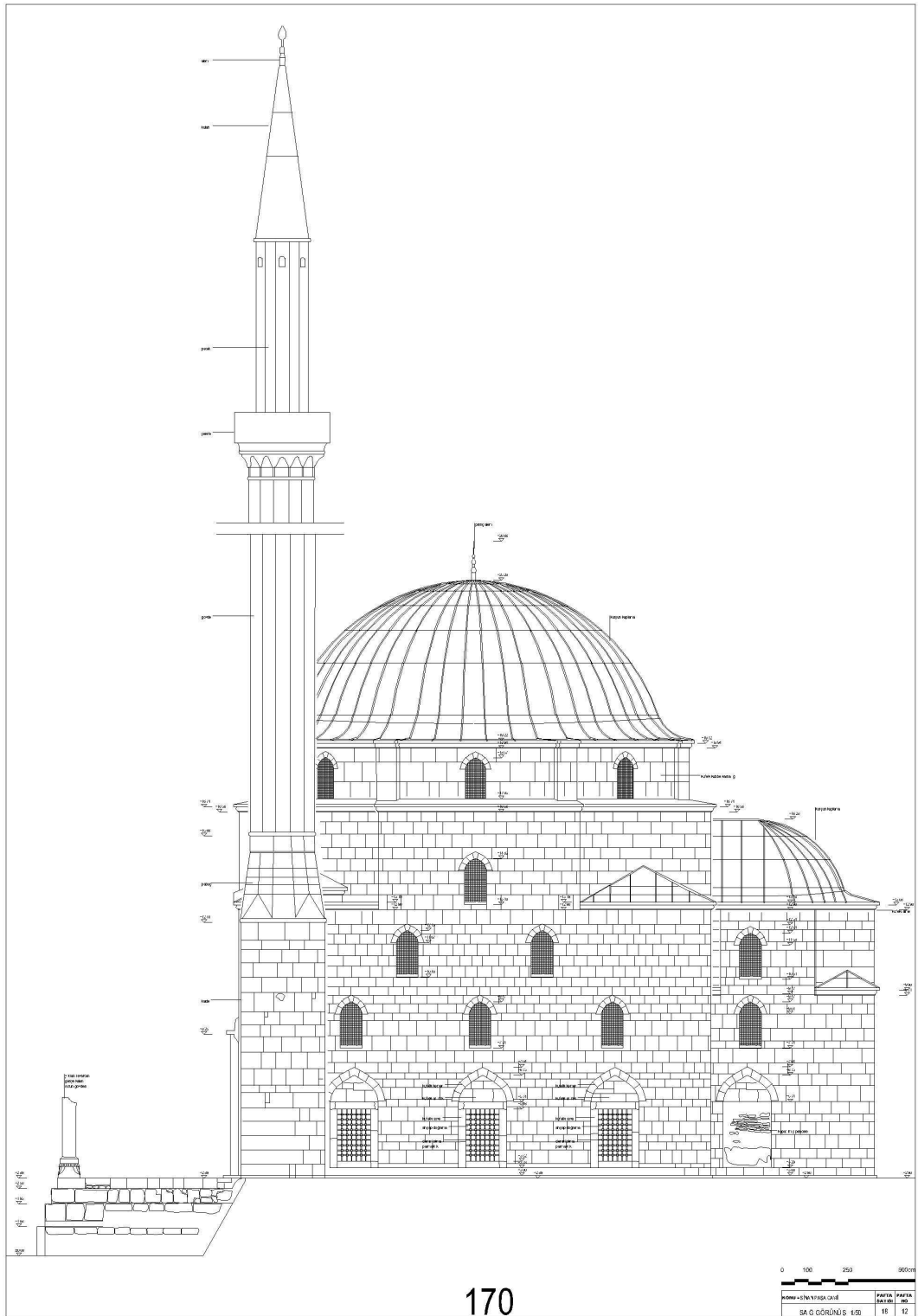
0 100 250 500cm

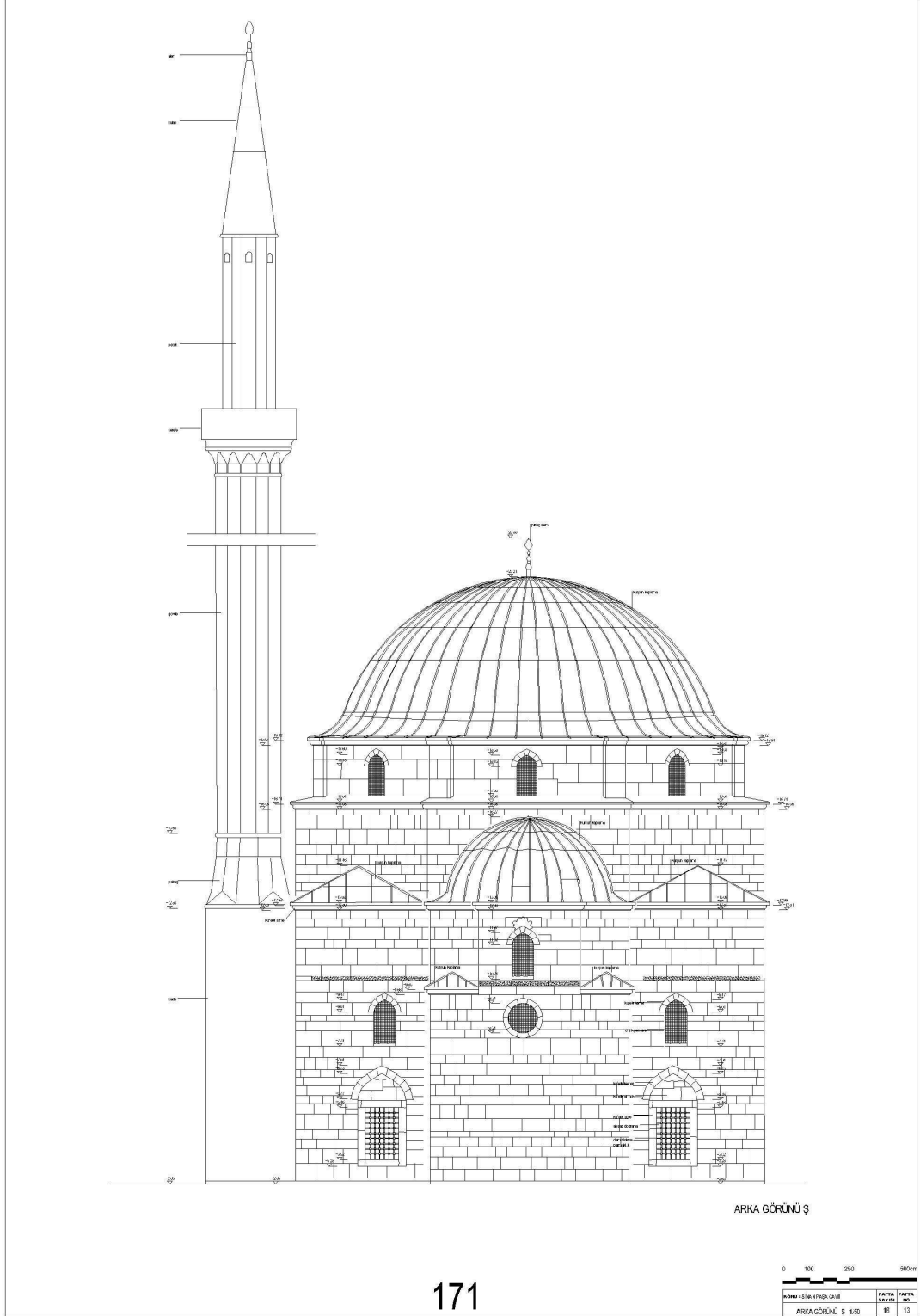
KOMPLEKS MASJID AL-FALAK	PARTIAL	PARTIAL
B-2 KES III 1-91	SECTION	MS
	18	09

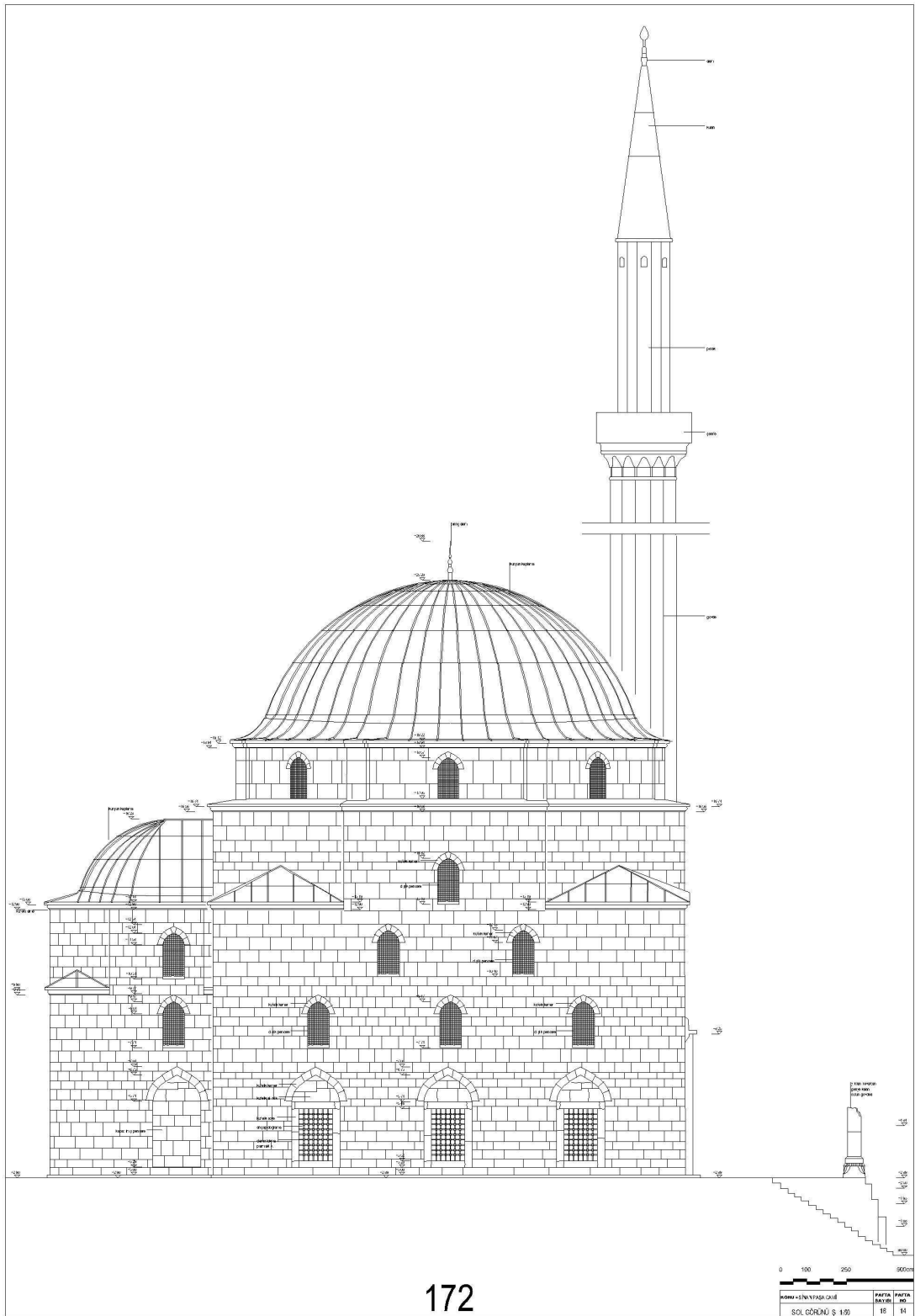
168

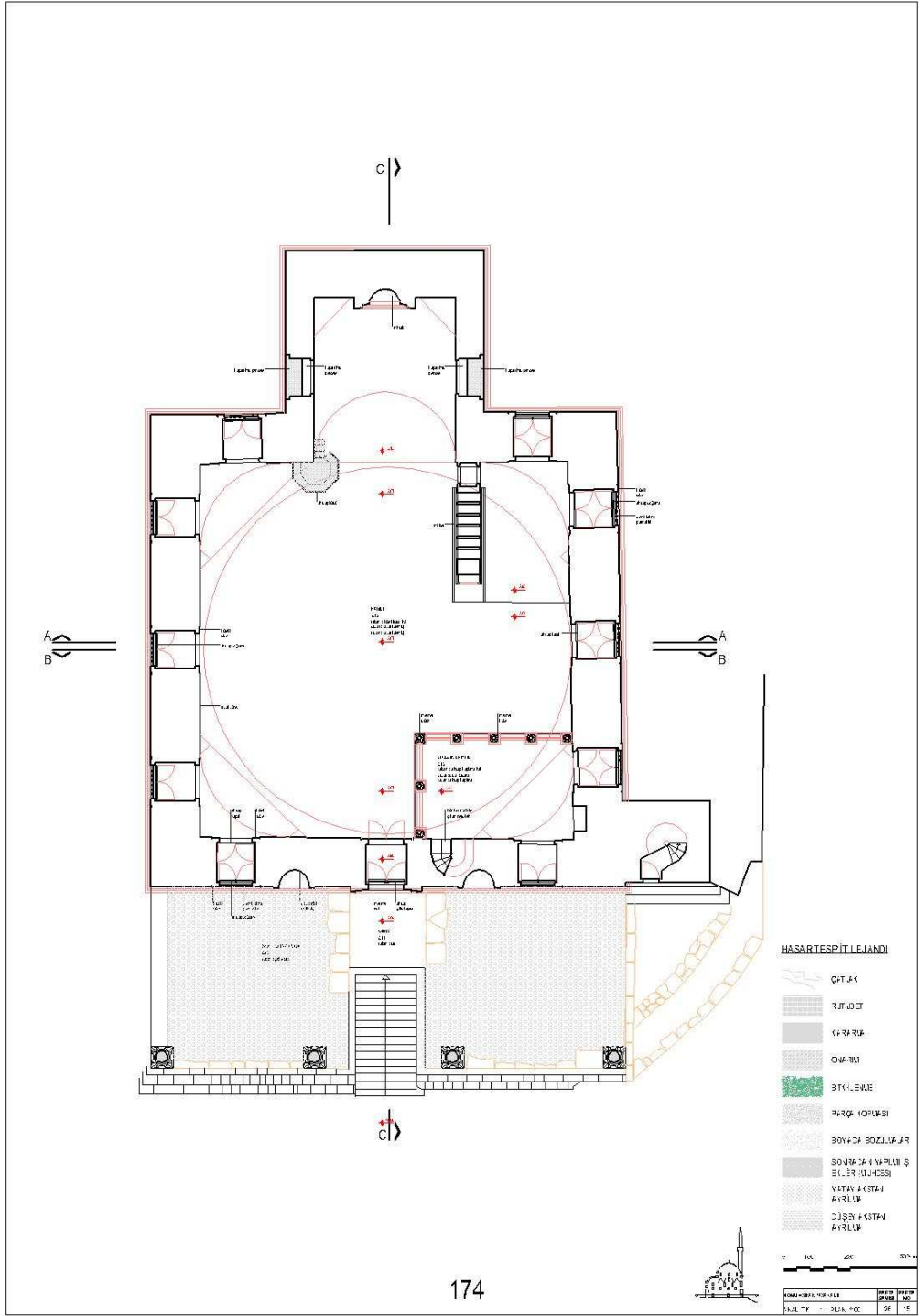
171

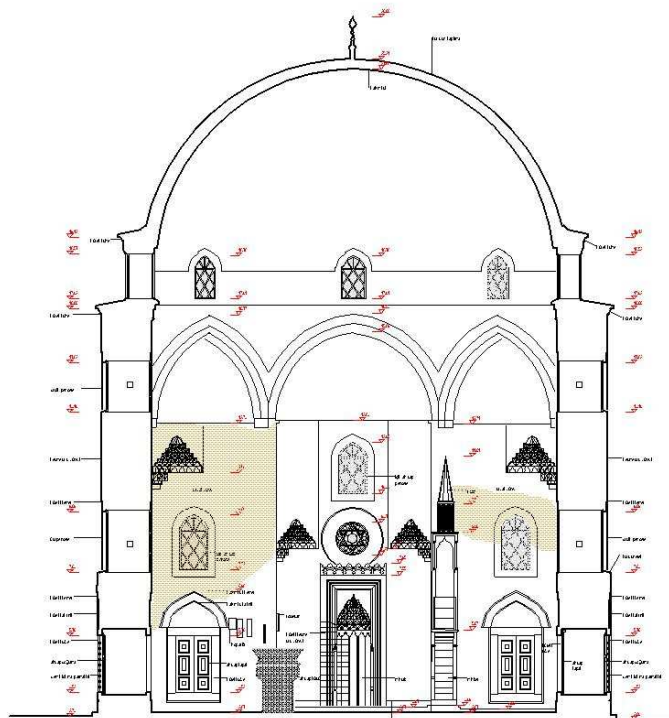

172

0		100	250	500cm
NOVU	4126112410101	PAFTA	PAFTA	
		SAKIRI	NO.	
		16	11	
SOL GÖRÜNÜ Ş 1/99				

EK 3 RÖLÖVE ANALİTİK PROJESİ

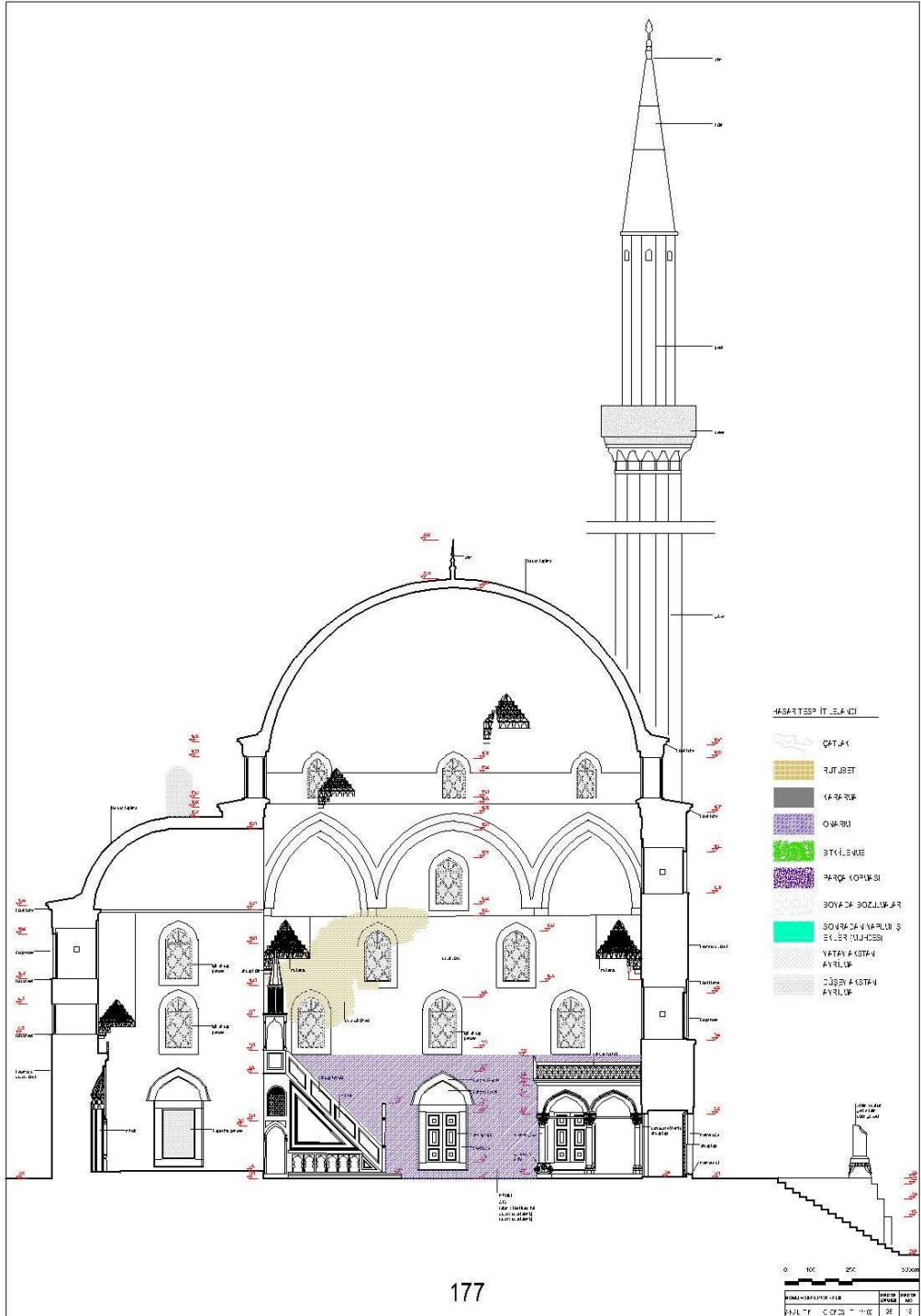

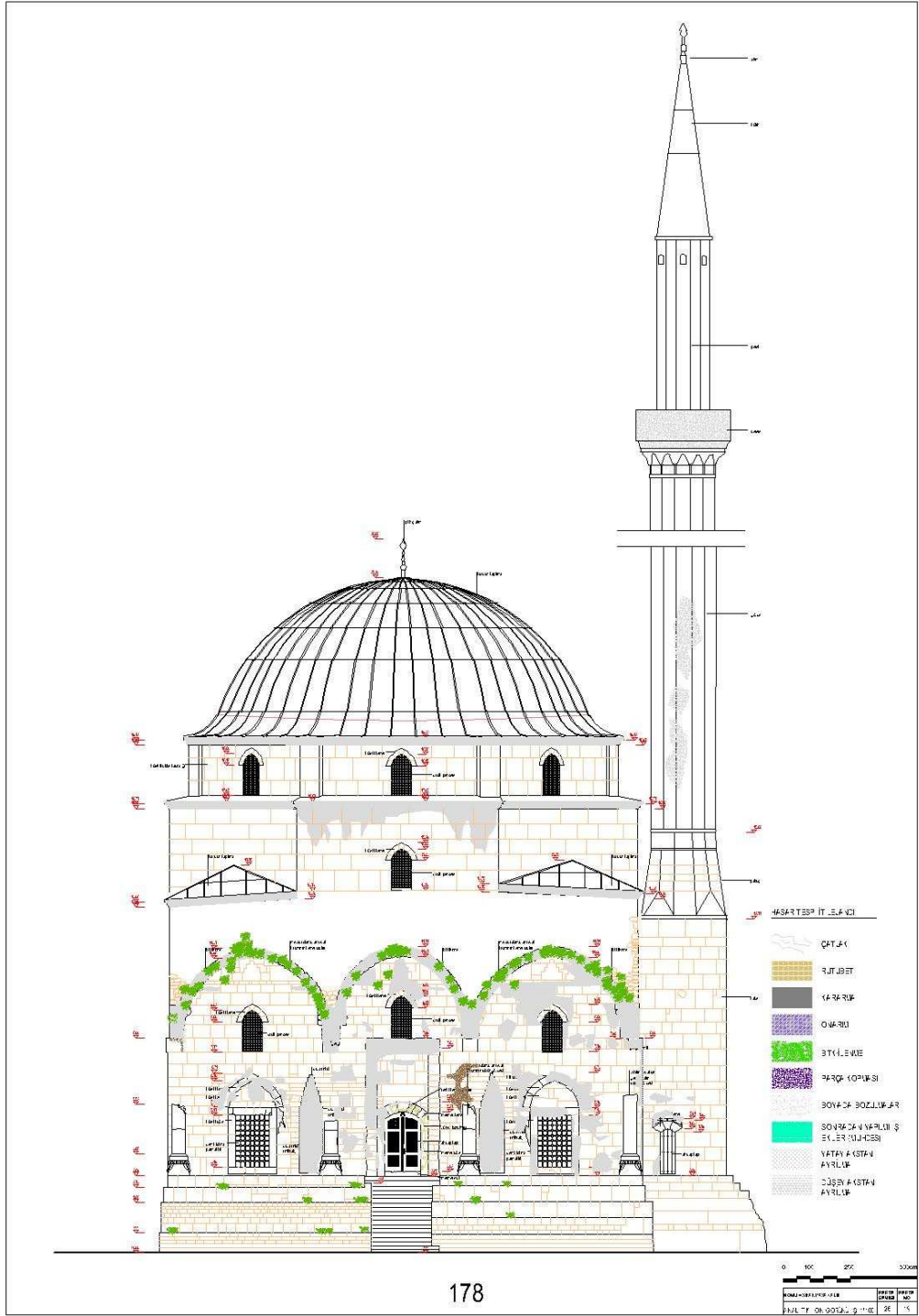

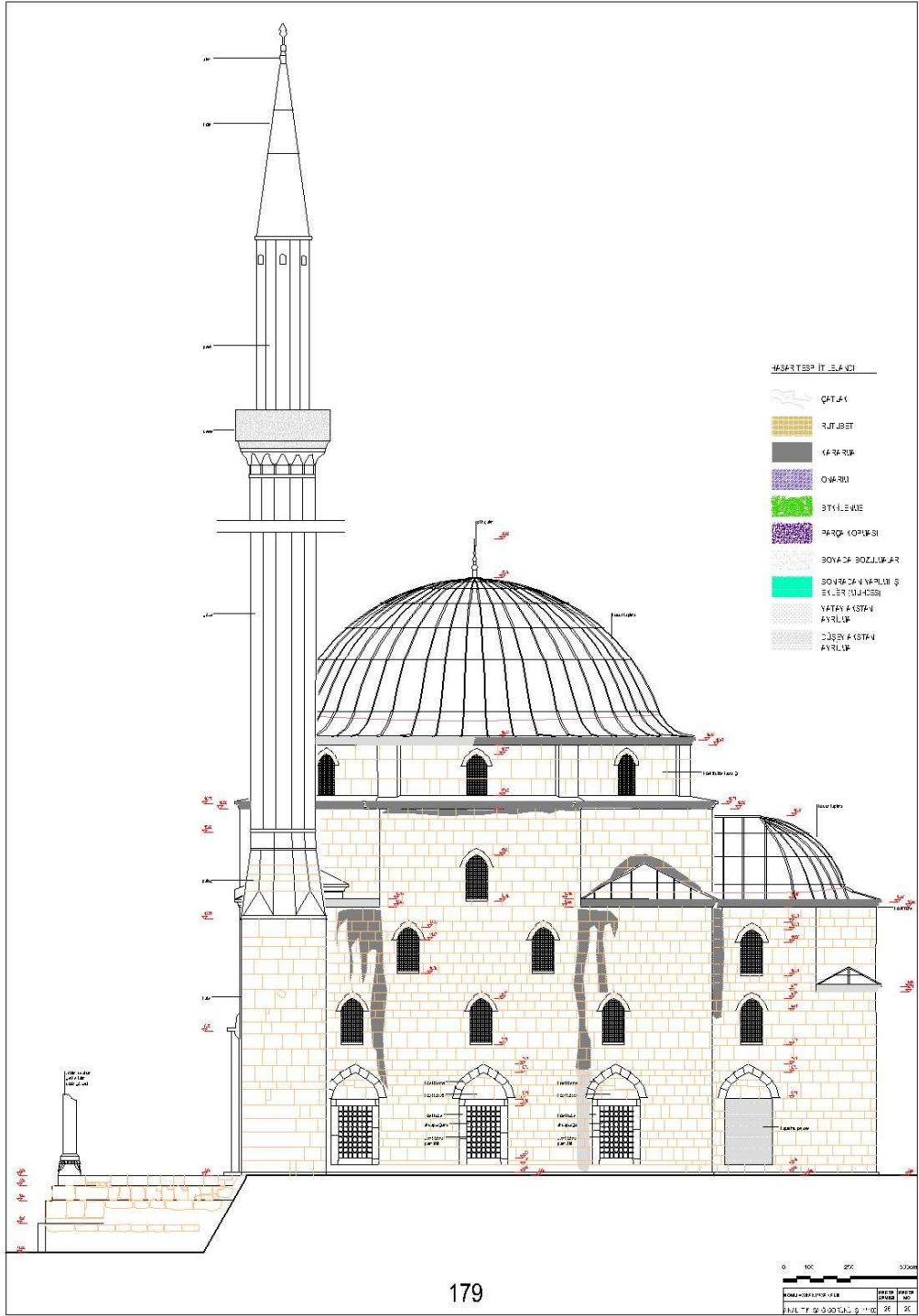
175
 Qat. 1
 Qat. 2
 Qat. 3
 Qat. 4
 Qat. 5
 Qat. 6
 Qat. 7
 Qat. 8
 Qat. 9
 Qat. 10
 Qat. 11
 Qat. 12
 Qat. 13
 Qat. 14
 Qat. 15
 Qat. 16
 Qat. 17
 Qat. 18
 Qat. 19
 Qat. 20
 Qat. 21
 Qat. 22
 Qat. 23
 Qat. 24
 Qat. 25
 Qat. 26
 Qat. 27
 Qat. 28
 Qat. 29
 Qat. 30
 Qat. 31
 Qat. 32
 Qat. 33
 Qat. 34
 Qat. 35
 Qat. 36
 Qat. 37
 Qat. 38
 Qat. 39
 Qat. 40
 Qat. 41
 Qat. 42
 Qat. 43
 Qat. 44
 Qat. 45
 Qat. 46
 Qat. 47
 Qat. 48
 Qat. 49
 Qat. 50
 Qat. 51
 Qat. 52
 Qat. 53
 Qat. 54
 Qat. 55
 Qat. 56
 Qat. 57
 Qat. 58
 Qat. 59
 Qat. 60
 Qat. 61
 Qat. 62
 Qat. 63
 Qat. 64
 Qat. 65
 Qat. 66
 Qat. 67
 Qat. 68
 Qat. 69
 Qat. 70
 Qat. 71
 Qat. 72
 Qat. 73
 Qat. 74
 Qat. 75
 Qat. 76
 Qat. 77
 Qat. 78
 Qat. 79
 Qat. 80
 Qat. 81
 Qat. 82
 Qat. 83
 Qat. 84
 Qat. 85
 Qat. 86
 Qat. 87
 Qat. 88
 Qat. 89
 Qat. 90
 Qat. 91
 Qat. 92
 Qat. 93
 Qat. 94
 Qat. 95
 Qat. 96
 Qat. 97
 Qat. 98
 Qat. 99
 Qat. 100

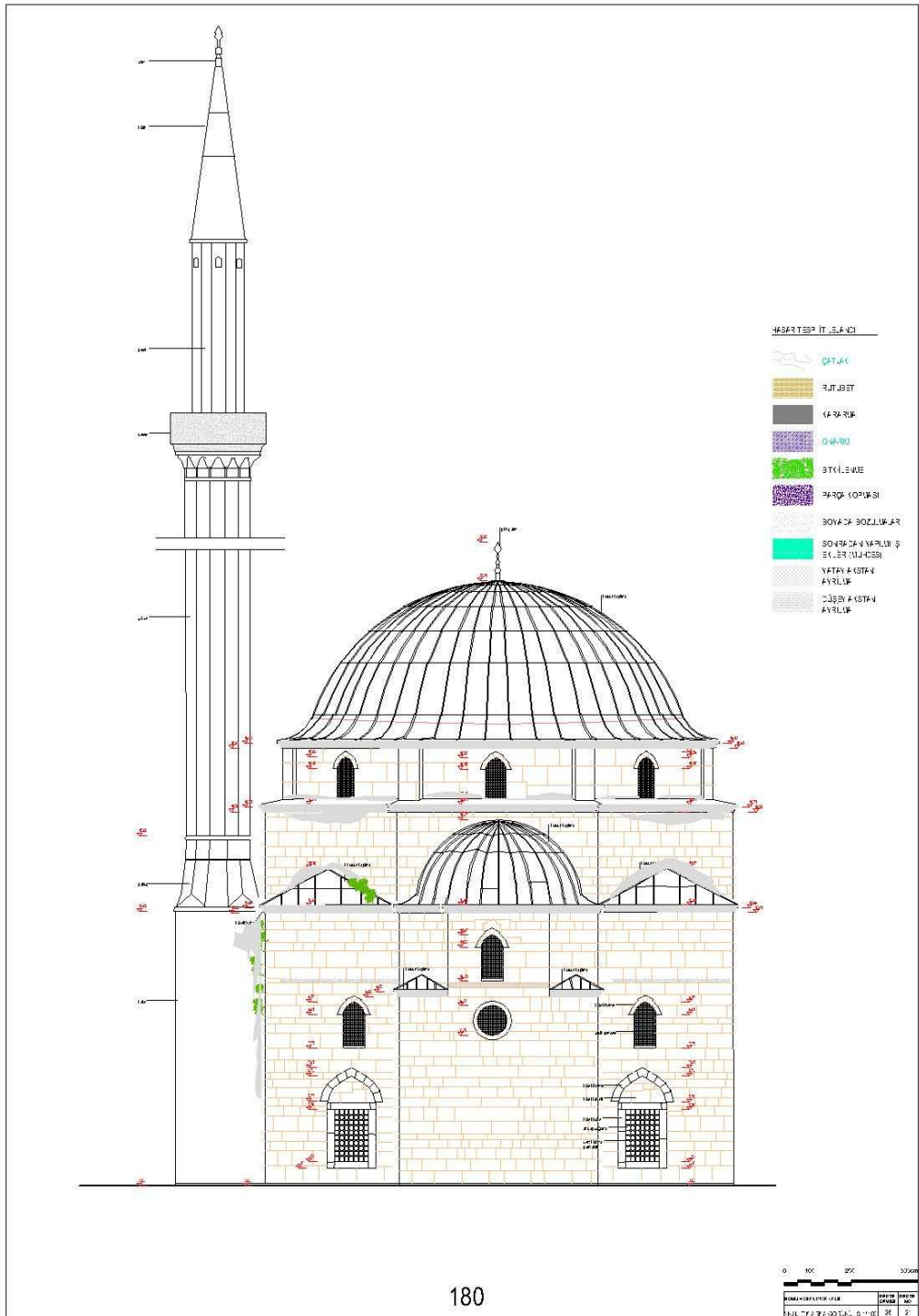
- MƏSƏLƏTƏP İTİSƏFƏTİ
- QƏTİFƏ
 - RƏTİBƏT
 - KƏRƏK
 - QƏRƏQ
 - BƏTİLƏKİE
 - PƏRQƏ KƏPƏKİSİ
 - BOYFƏQ BƏZƏLLƏR
 - SOYFƏQ VƏYRİLƏSİ
 - YƏTAY FƏSTƏN
 - DƏSƏN FƏSTƏN

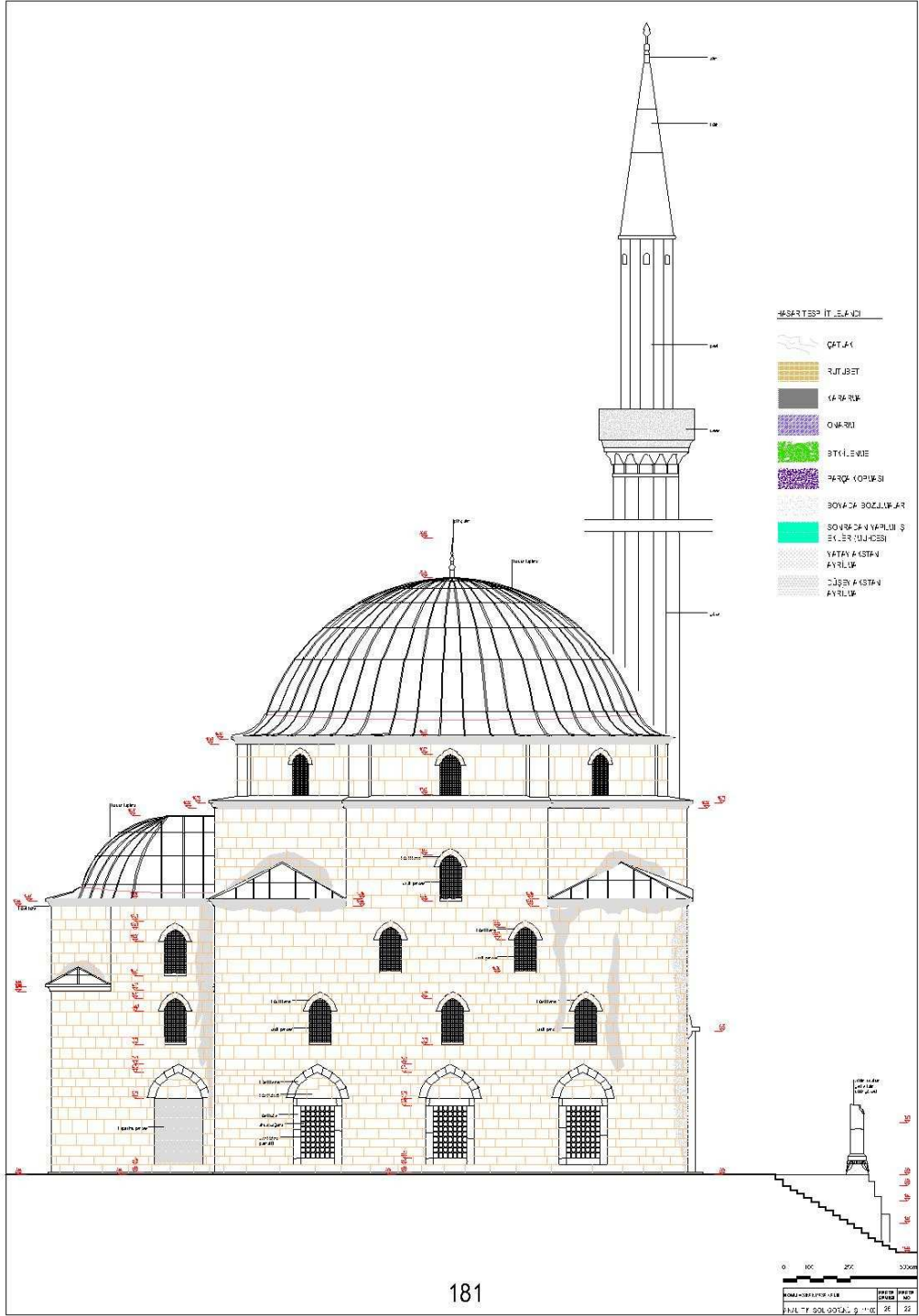
0	100	200	300
0	100	200	300
0	100	200	300

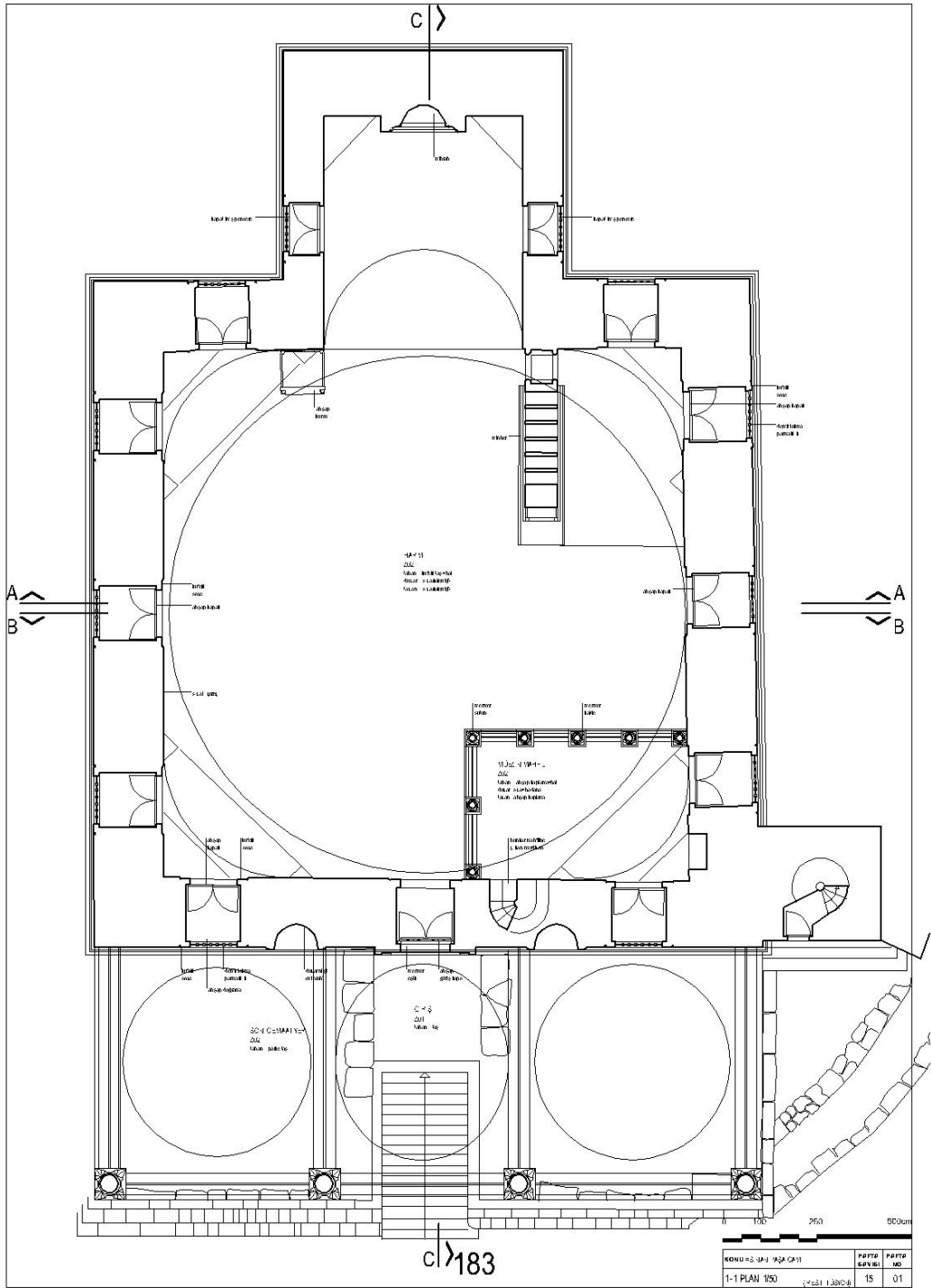

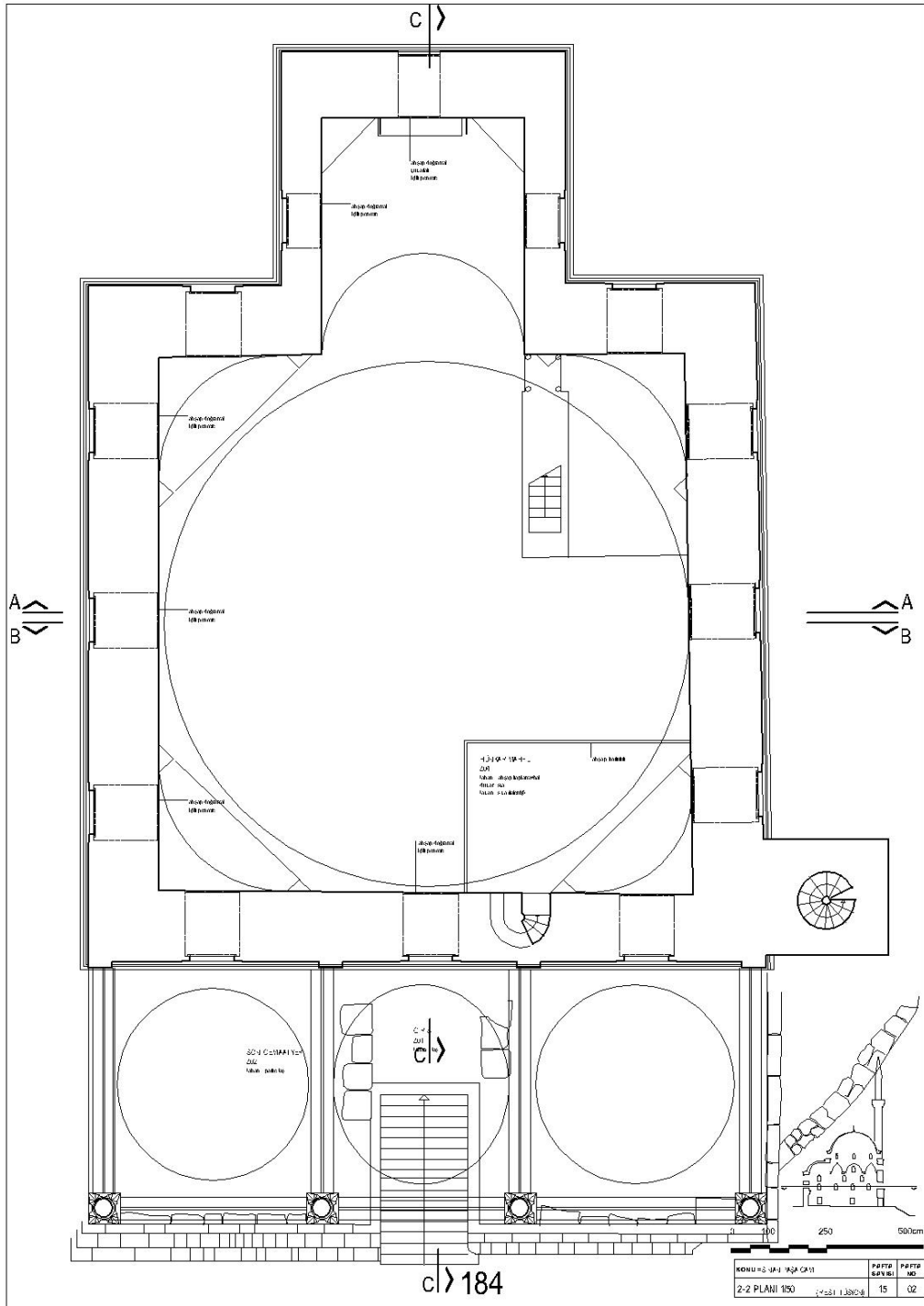

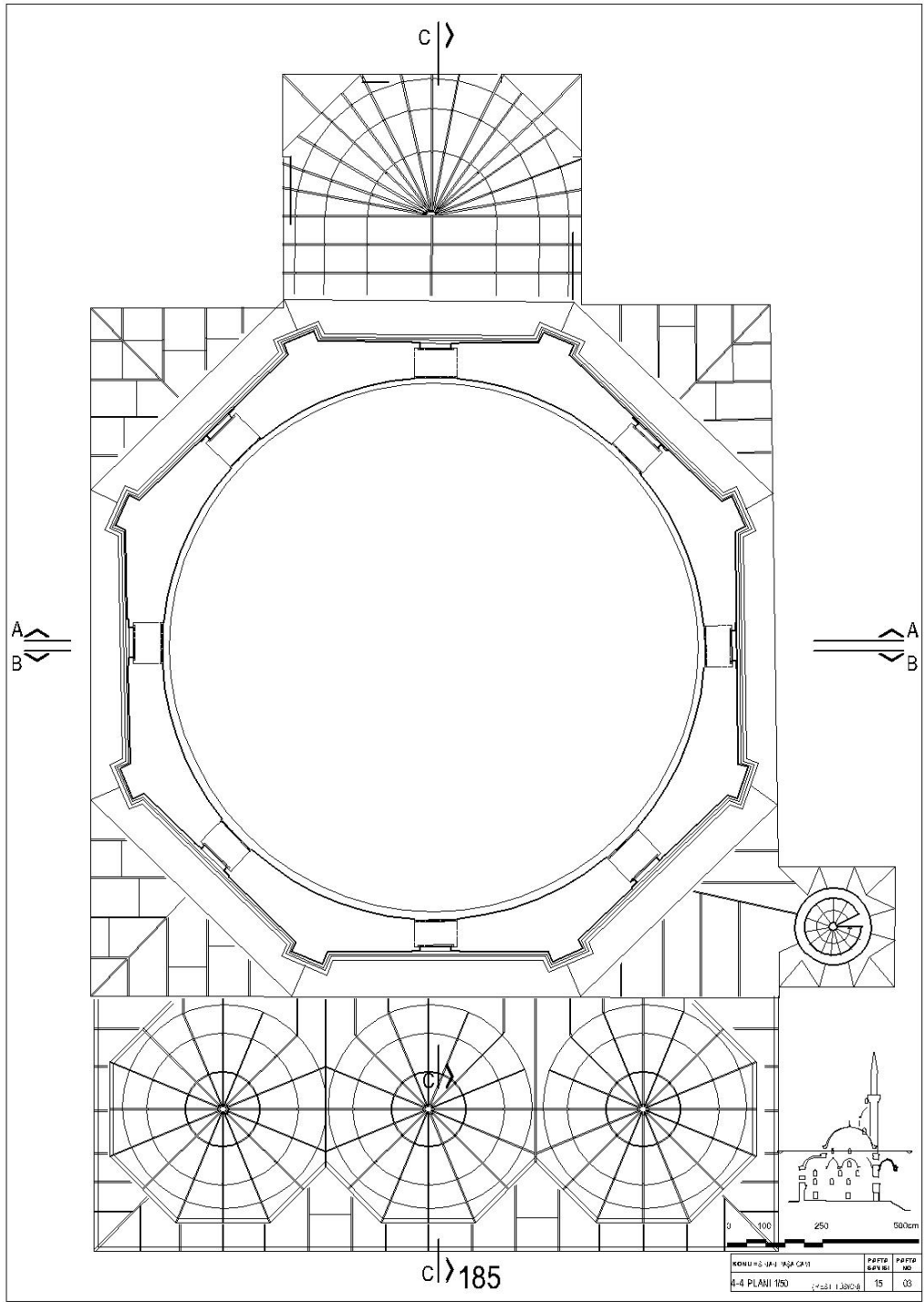

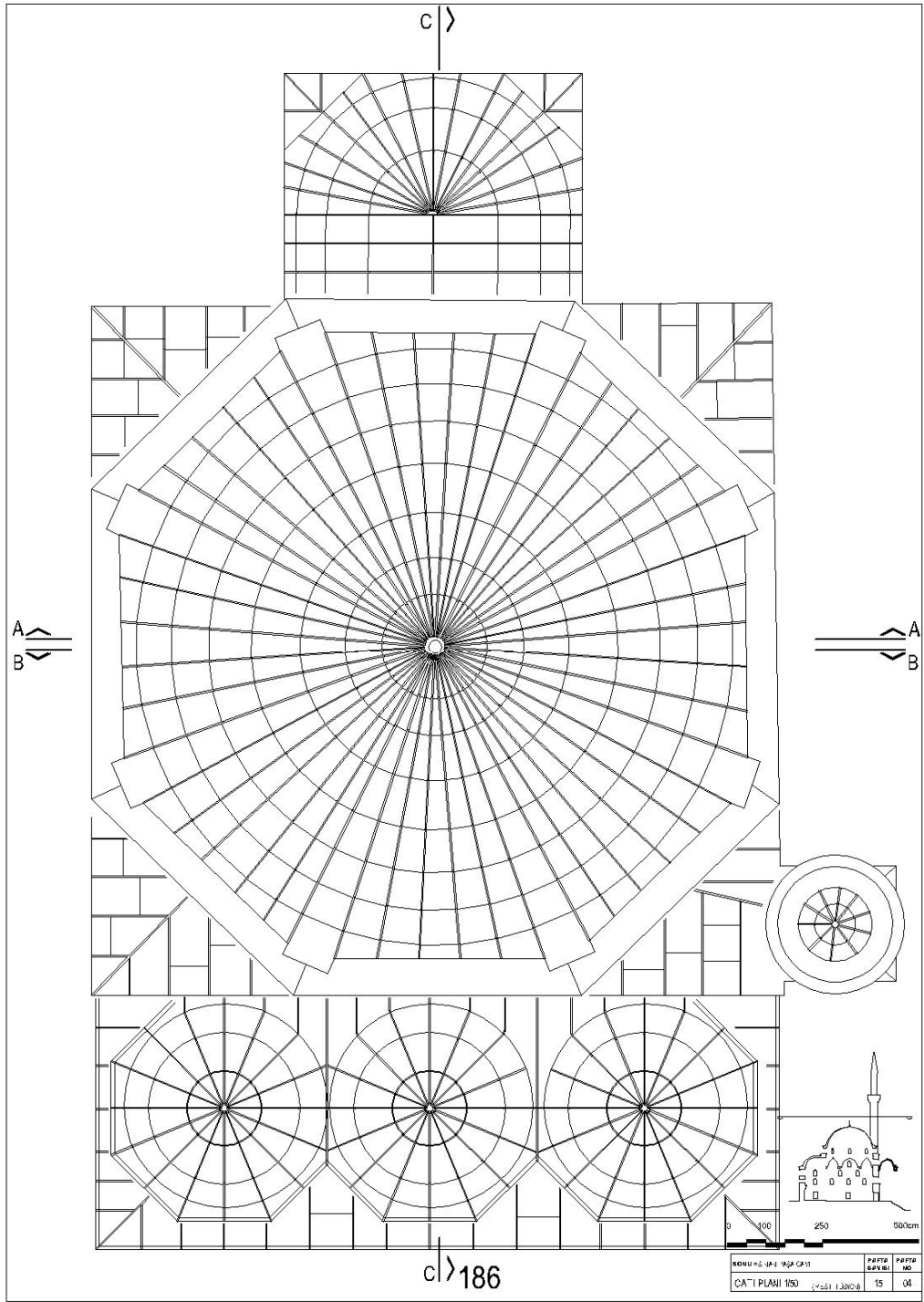
EK 4 RESTİTÜSYON PROJESİ

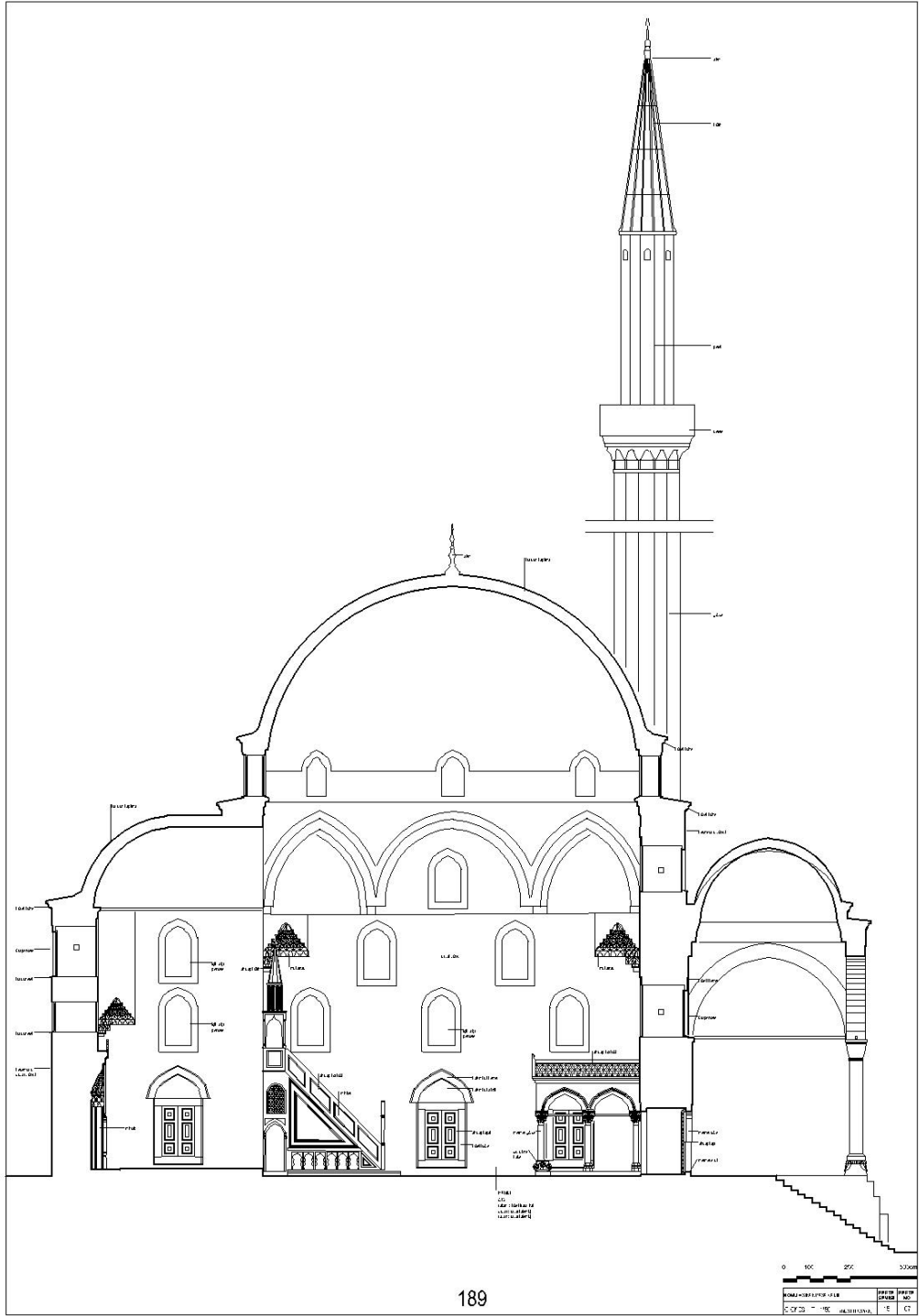

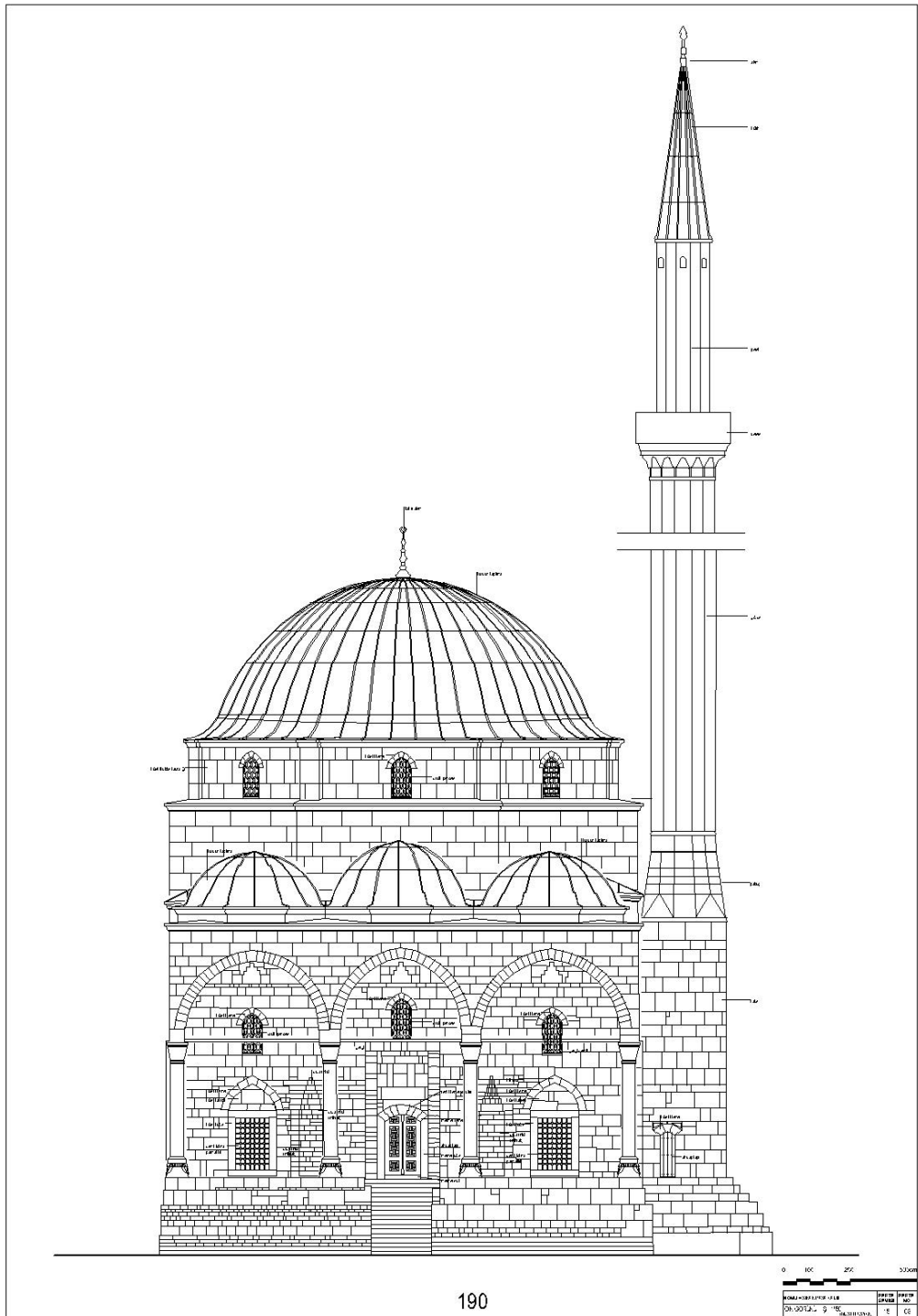

komu-2-1P-1 K&A CP11	parta	parta
4-4 PLANI 150	servisi	MD
	15	03

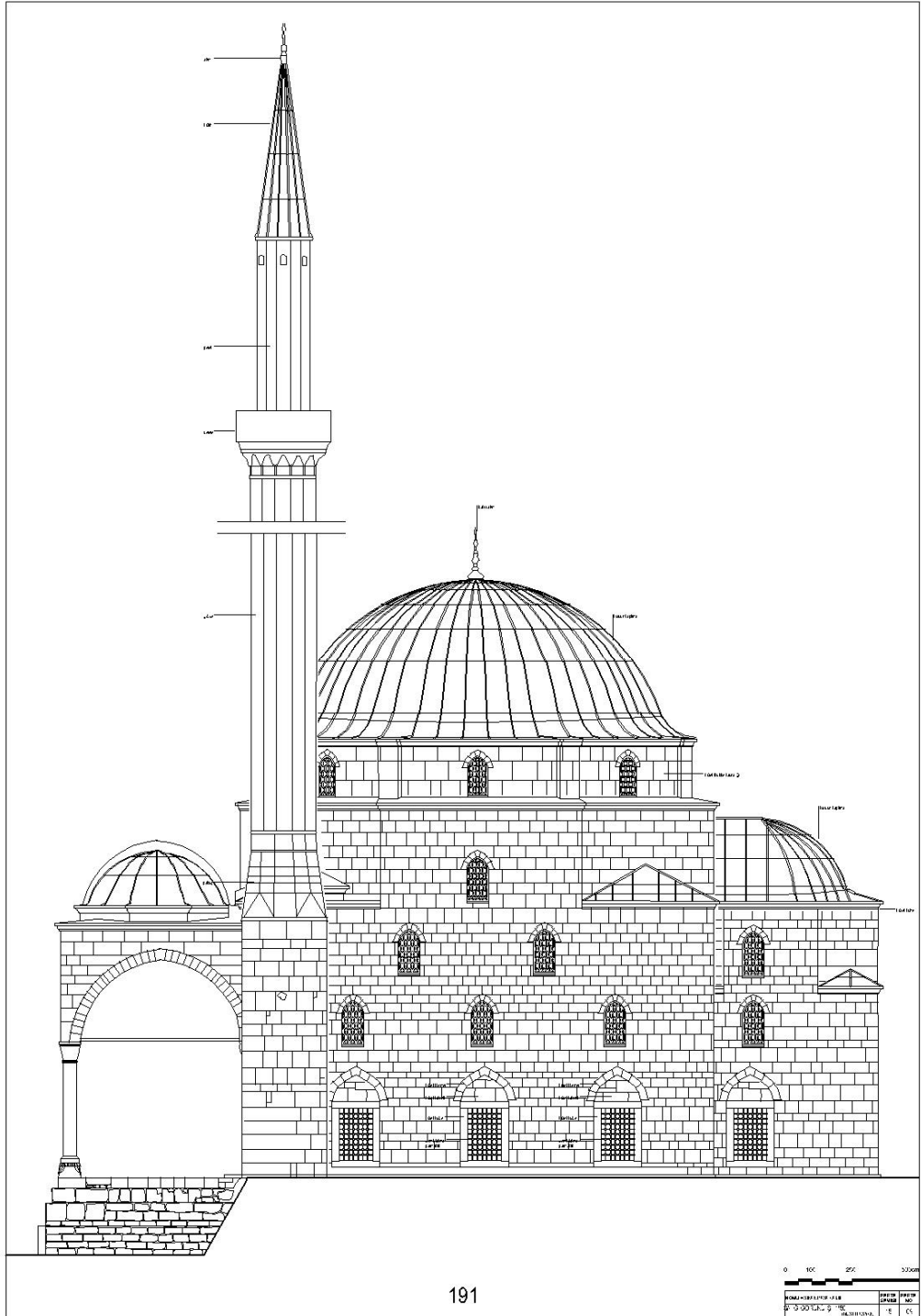

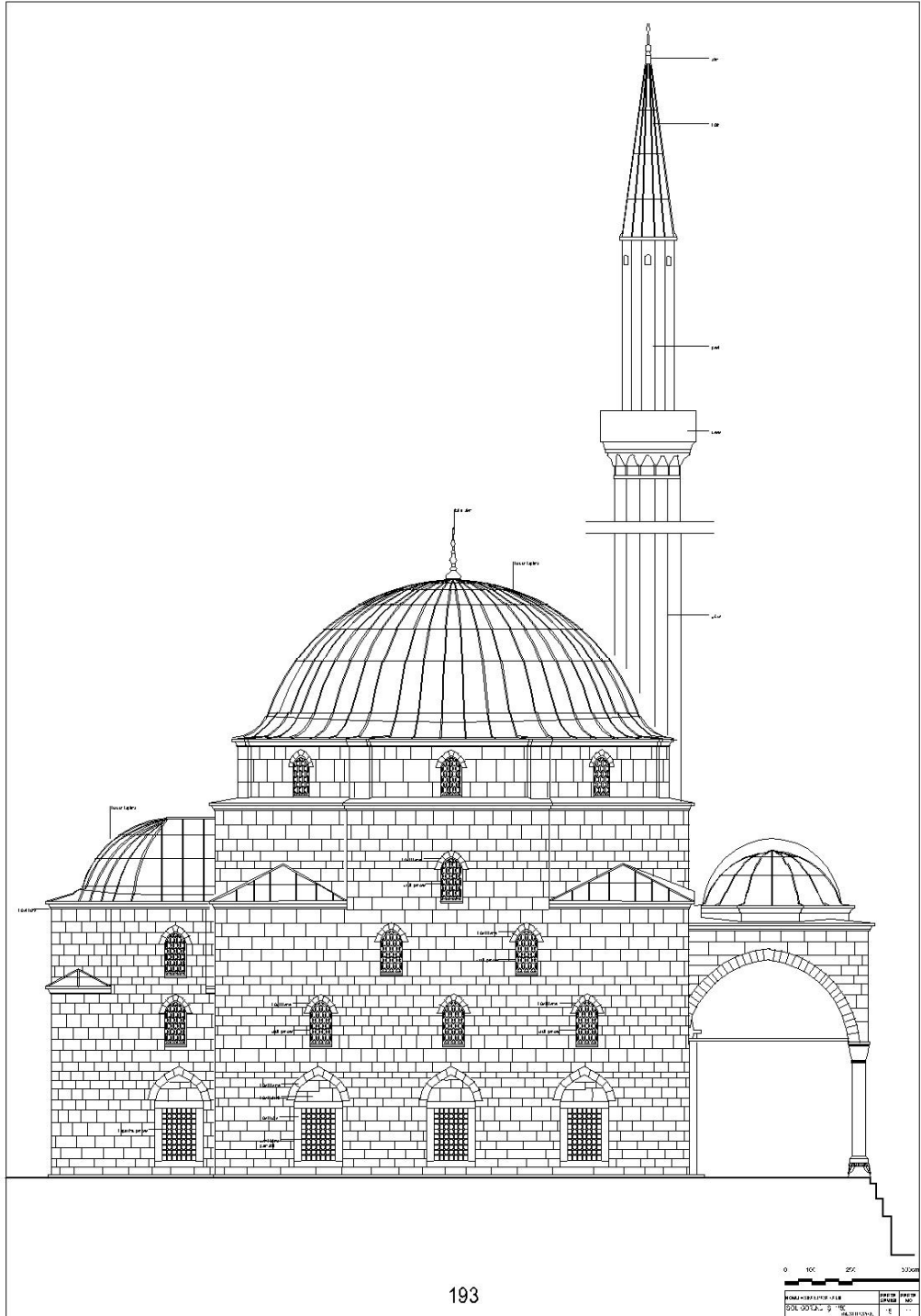
komu q. sh. 186 CP 11	parta	parta
CA' TI PLANI 150	sh. 15	sh. 04

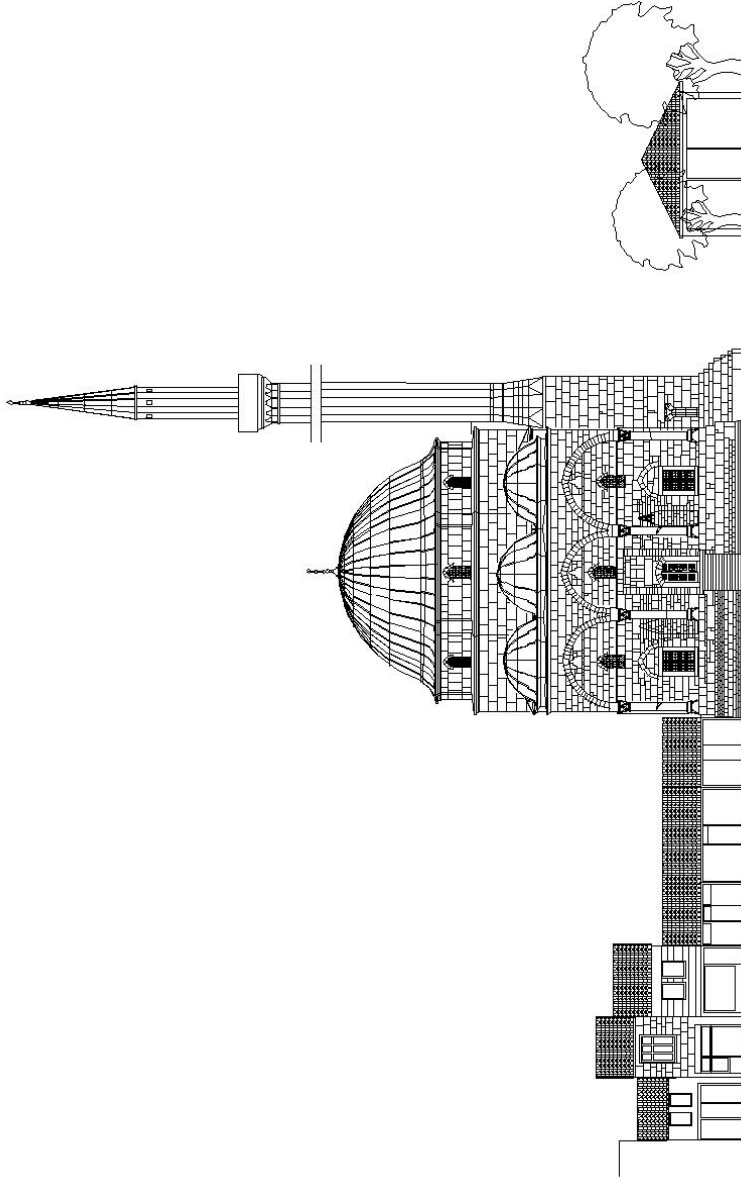
190

193

EK 5 RESTORASYON PROJESİ

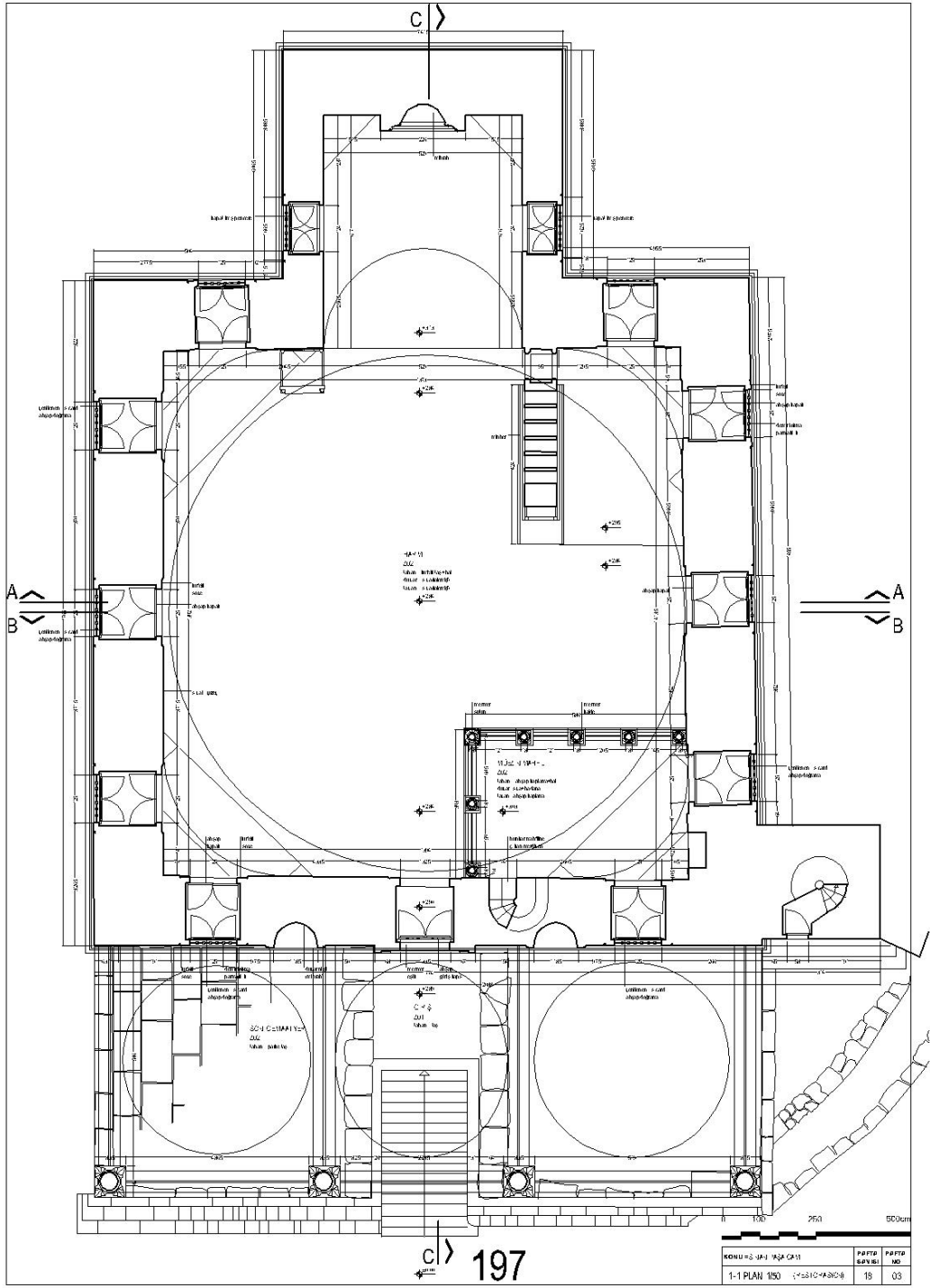
SILUET

RESTORASYON PROJESİ

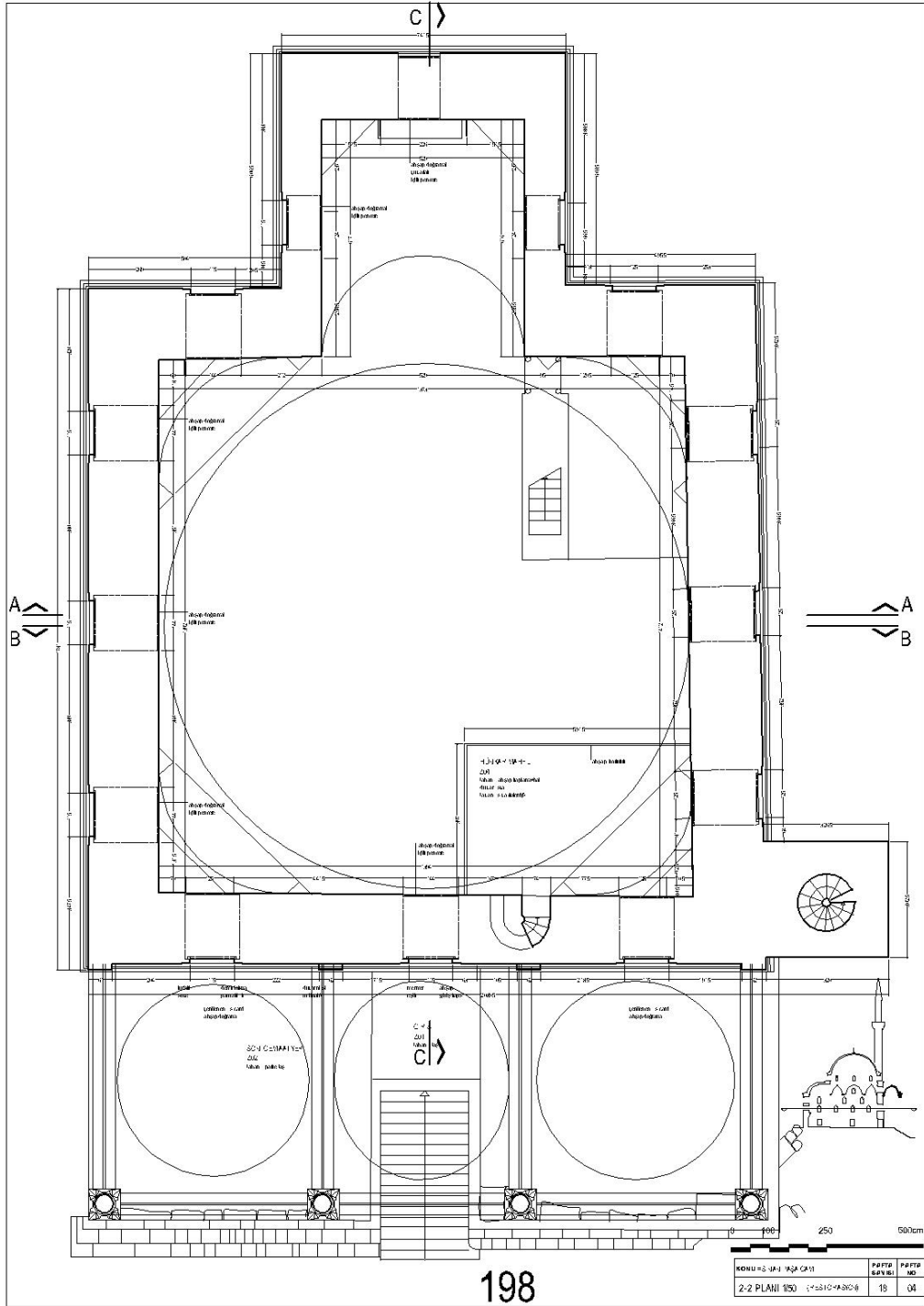
KONUŞ BİNA YERİ	KENT
İLÇE = RİZE	İLÇEYİ
SEMT = ŞEYH SAİDİ MHP. ESİ	PAFTA KODU
PAFTA SAYISI = 18	PAFTA NO = 01
ÇALIŞMAYI YÖNETEN =	ÇALIŞMAYI YÖNETEN =
ÇALIŞMAYI HAZIRLAYAN = 20170913	ÇALIŞMAYI HAZIRLAYAN = 20170913
TESLİM TARİHİ = 11.09.2017	ÖLÇEK = 1/200
ADRES = MİMAR SİNAN Y.CAD. - PAZARCIKÖYÜ	

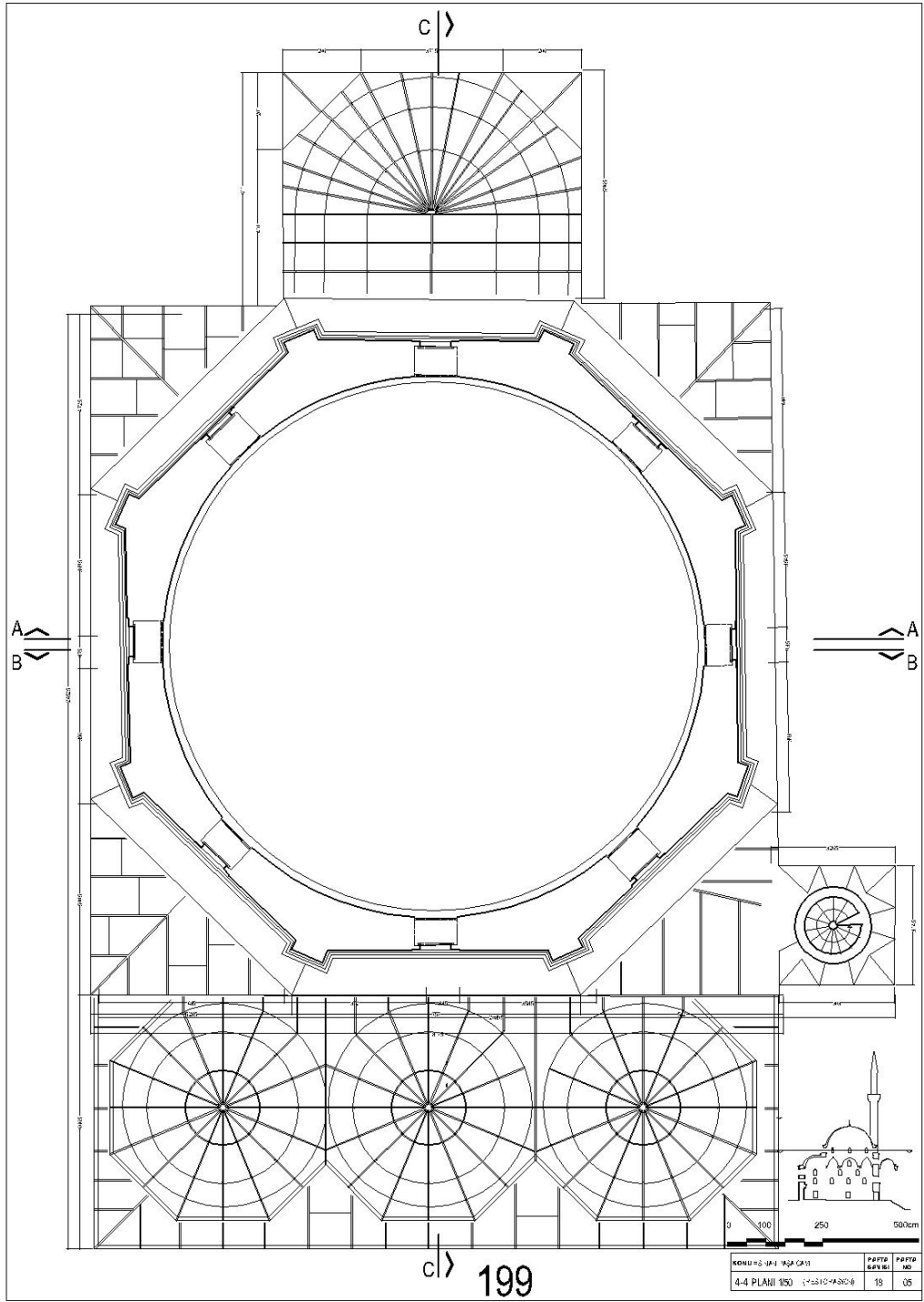
196

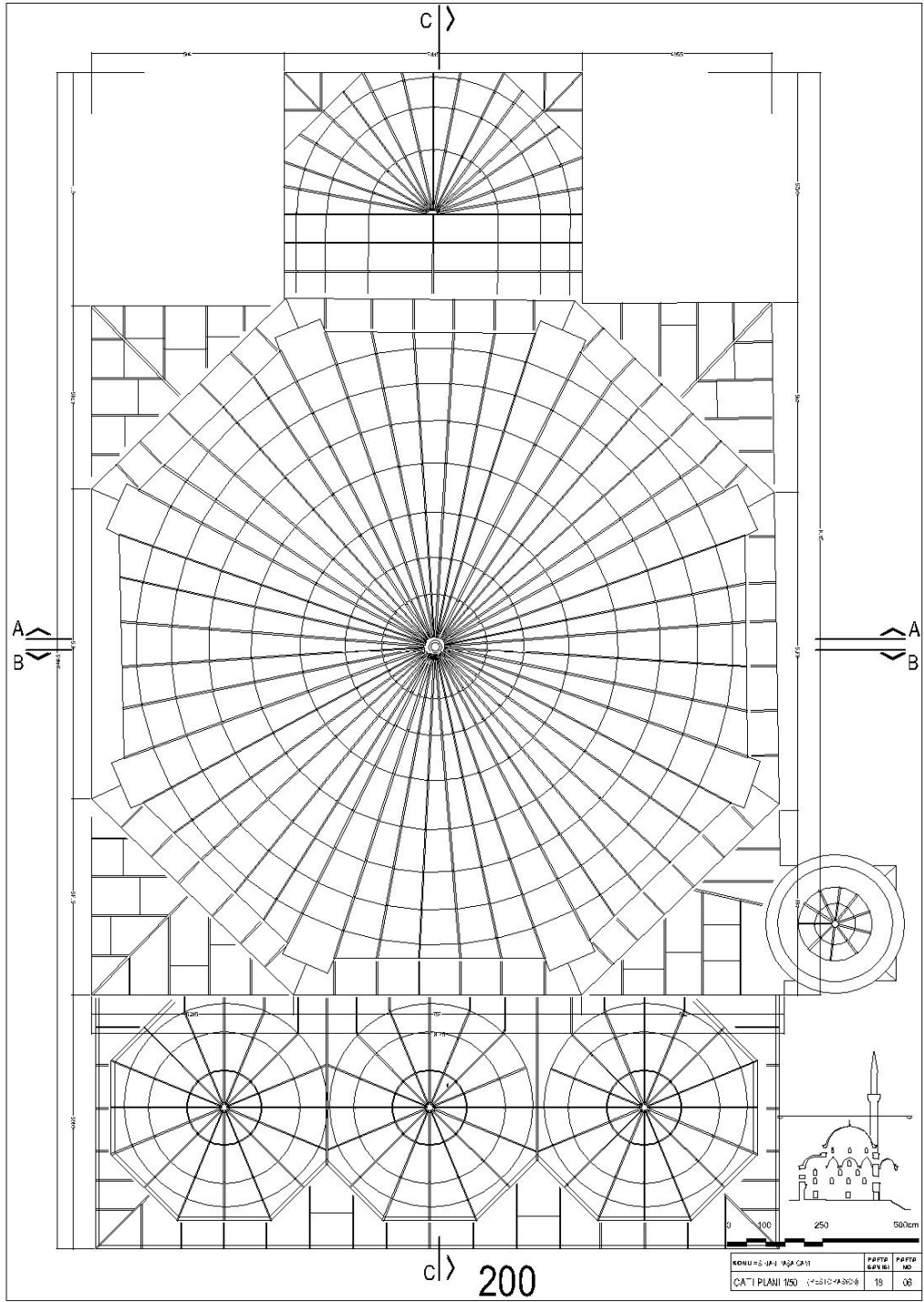

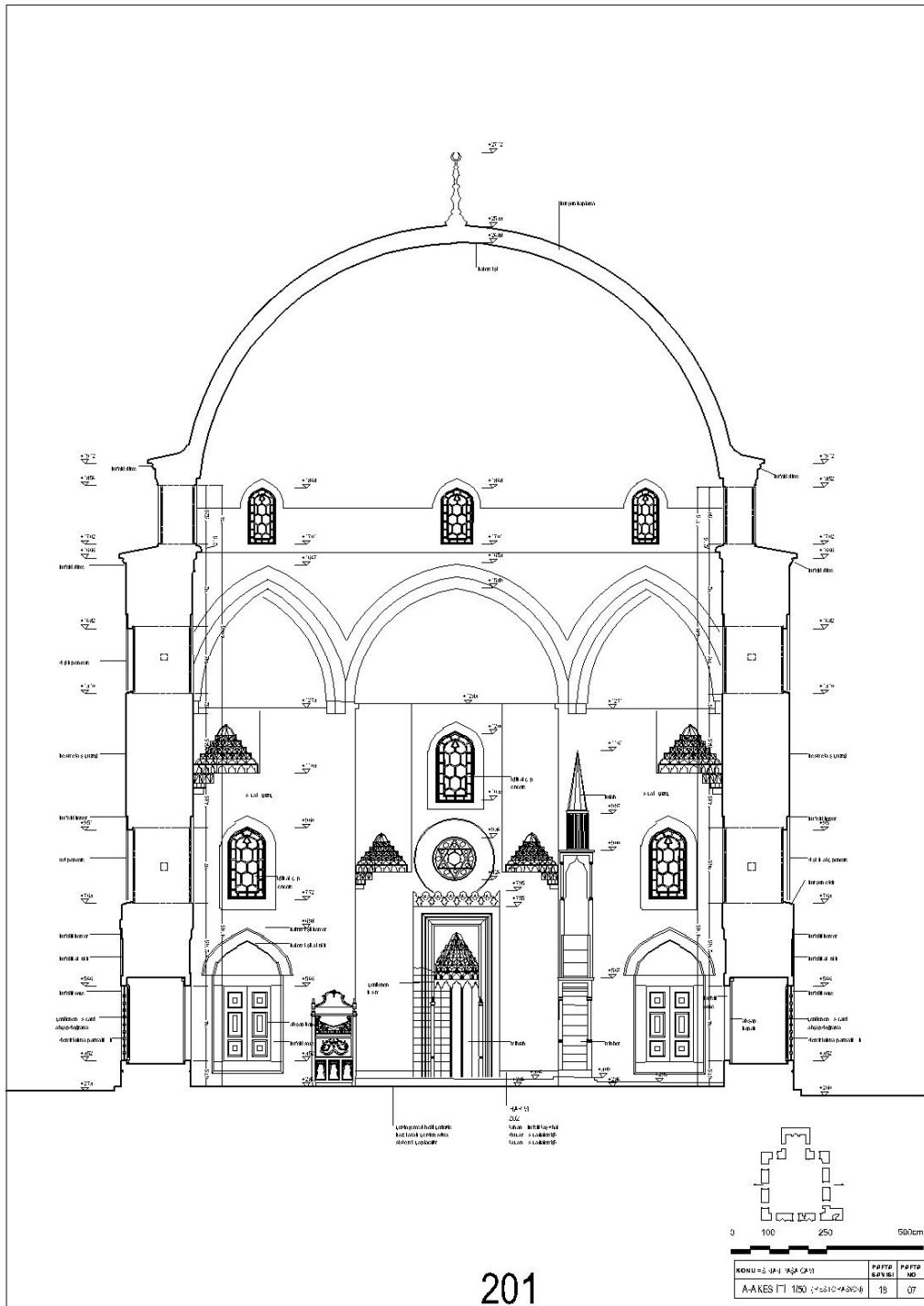
KONU NO: 197	YAZI NO: 197	PAPET NO: 197	PAPET MO: 03
1-1 PLAN 1/50	(1/50) (1/50)	19	03

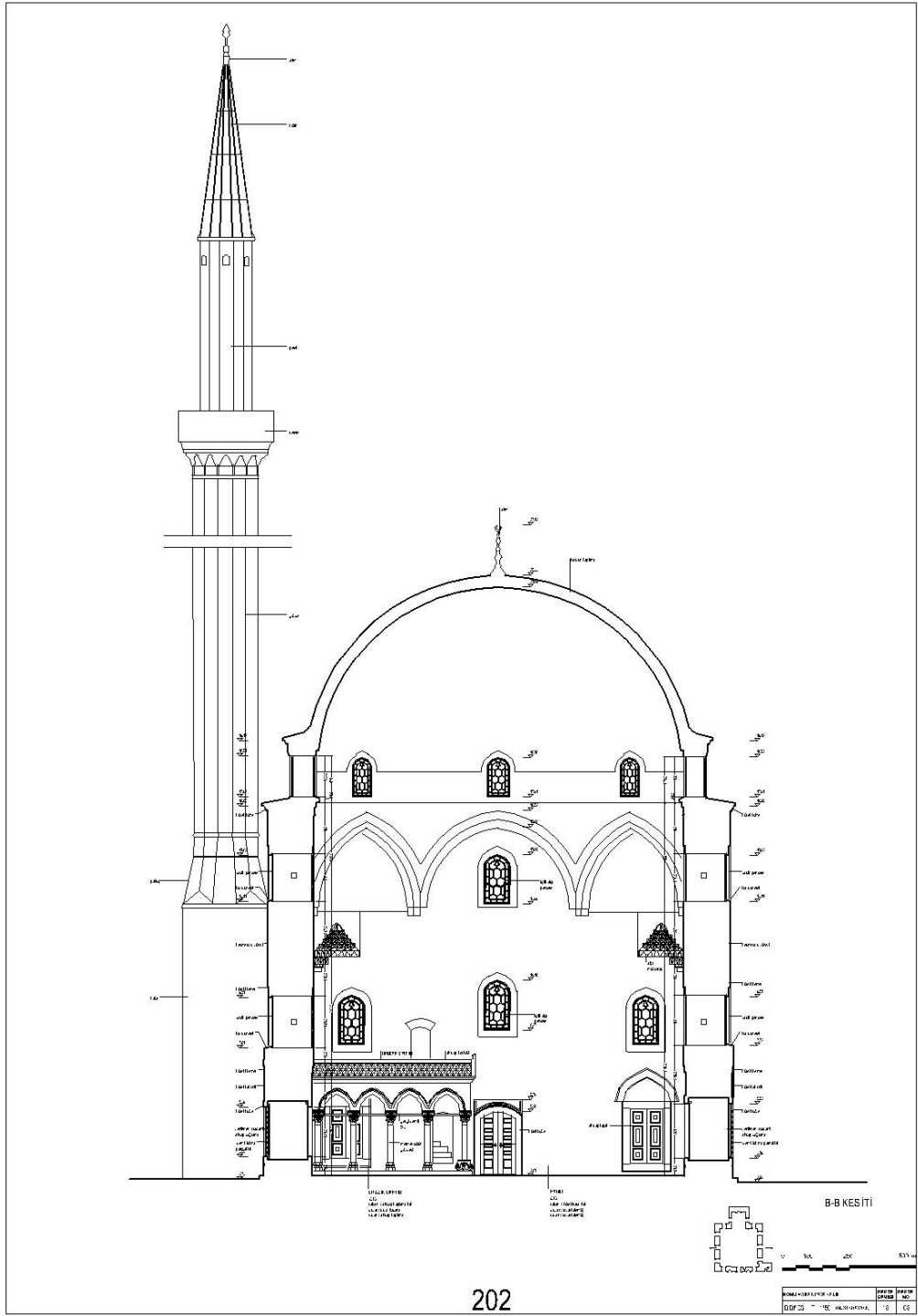

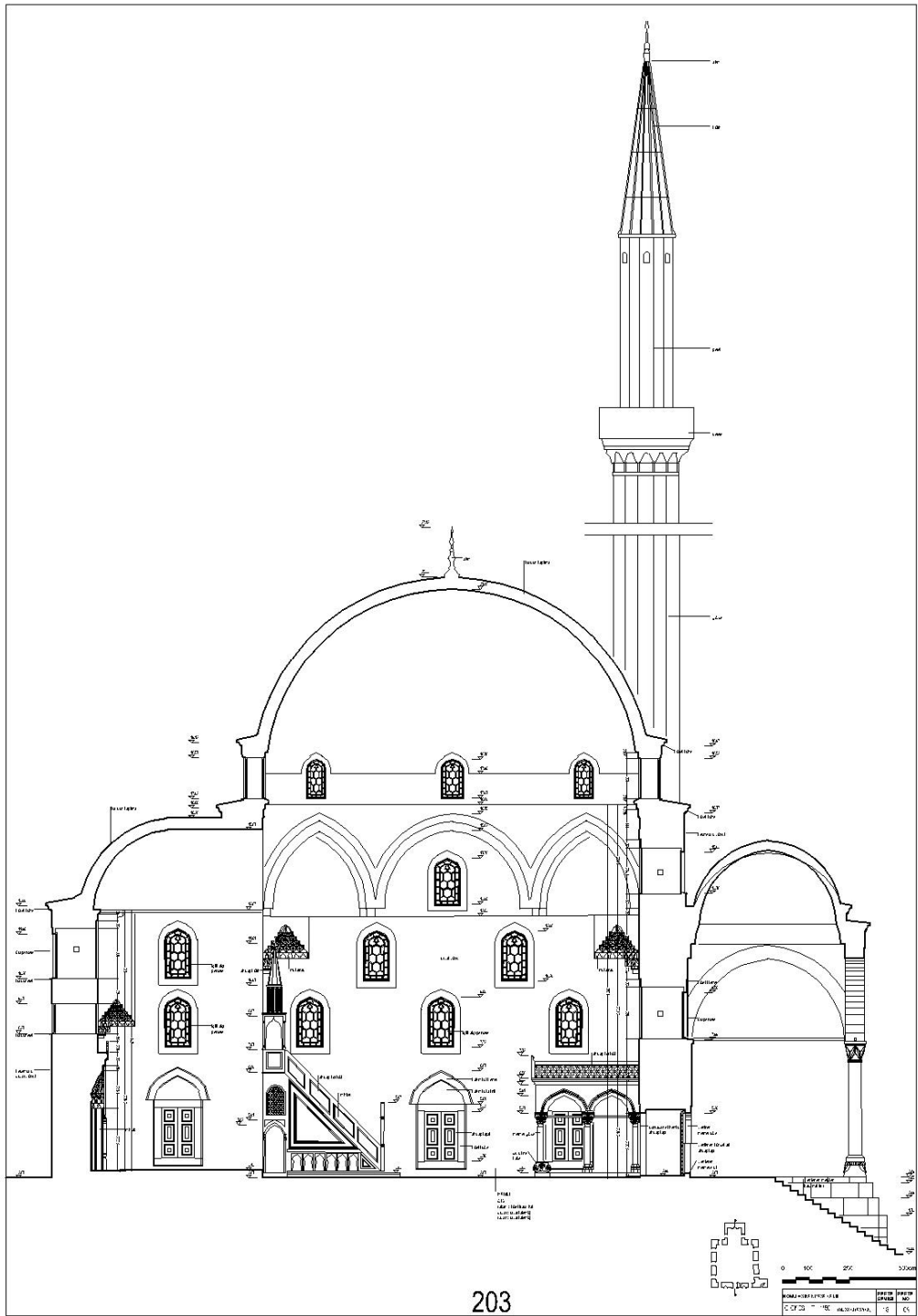
198

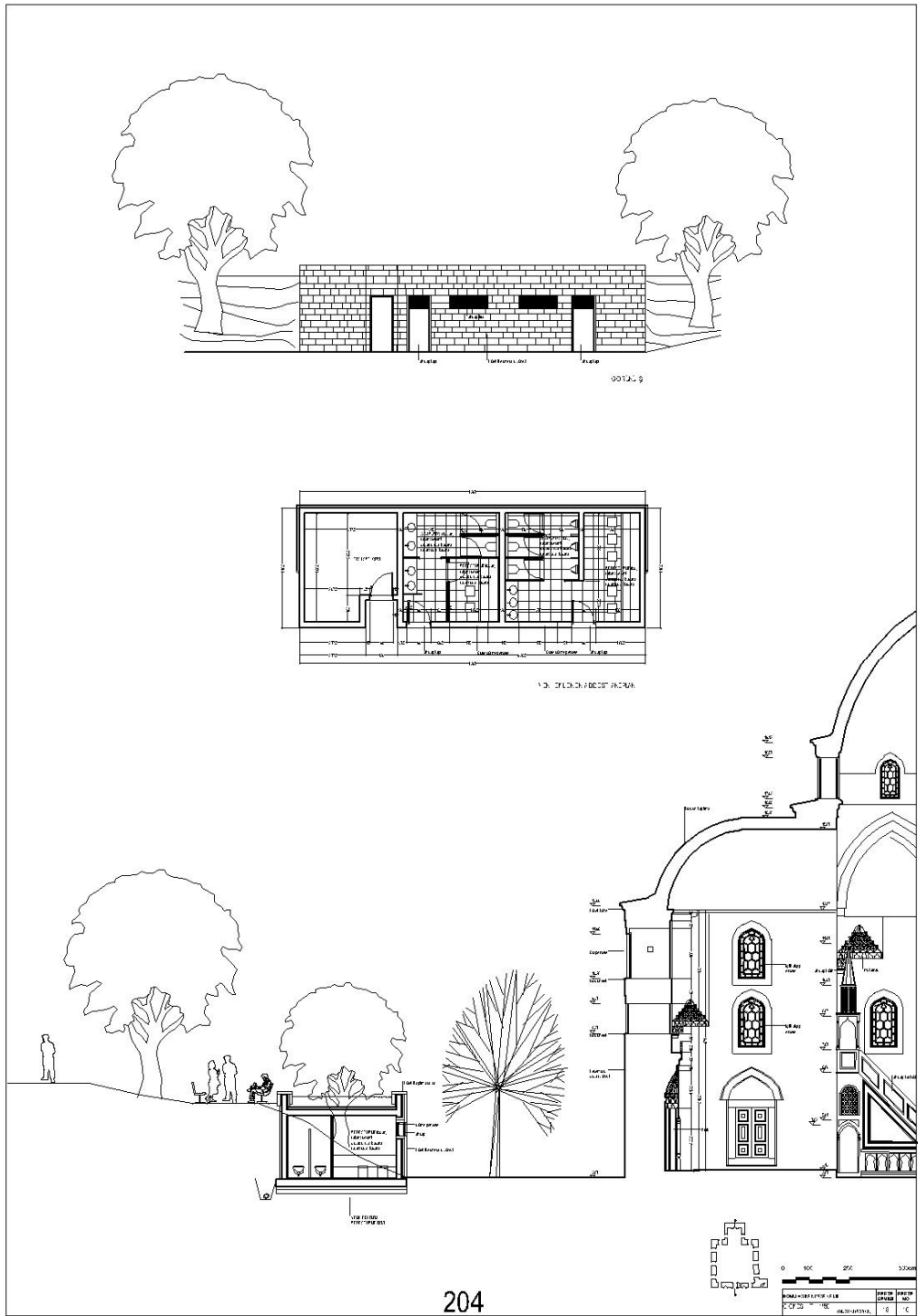

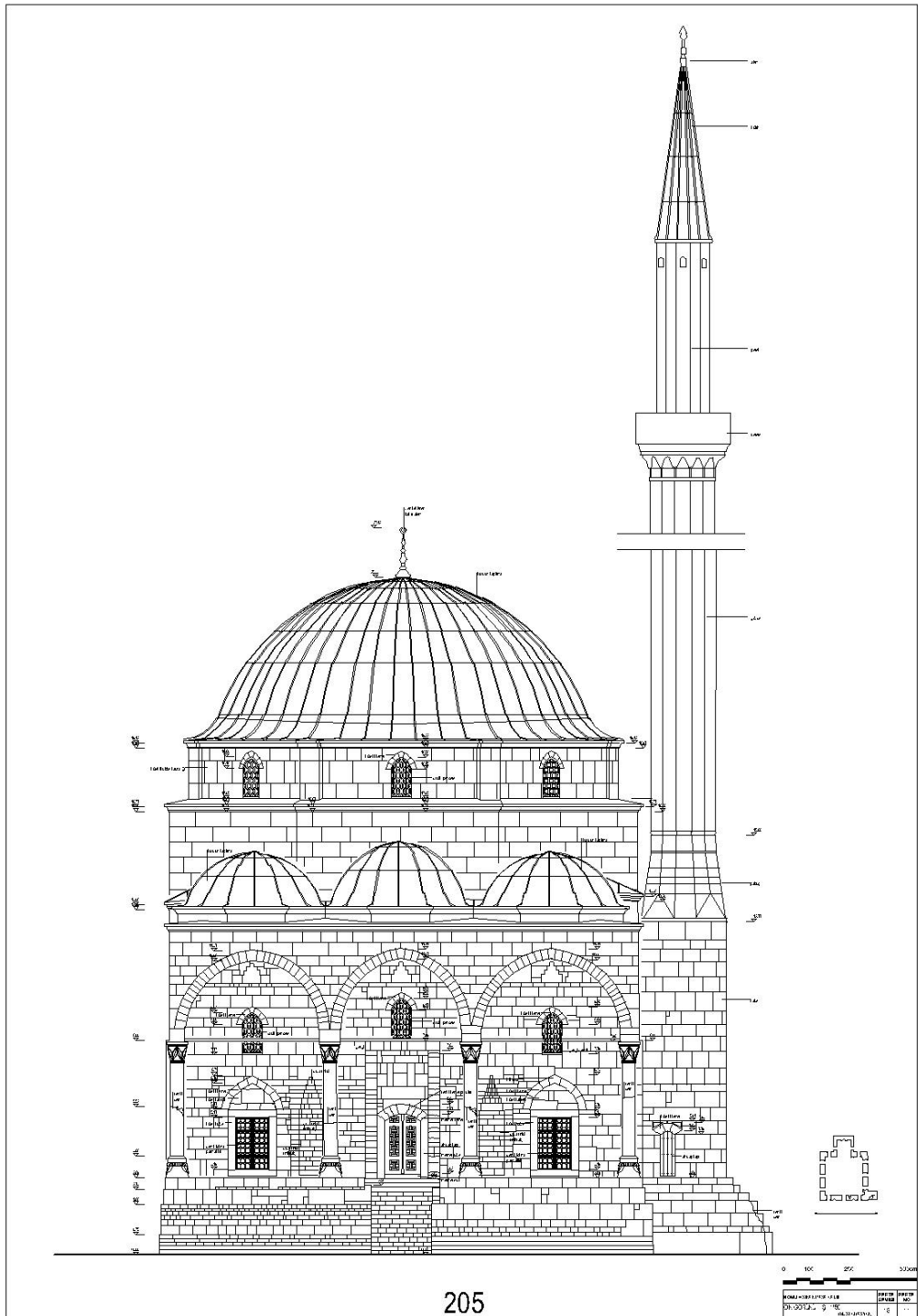

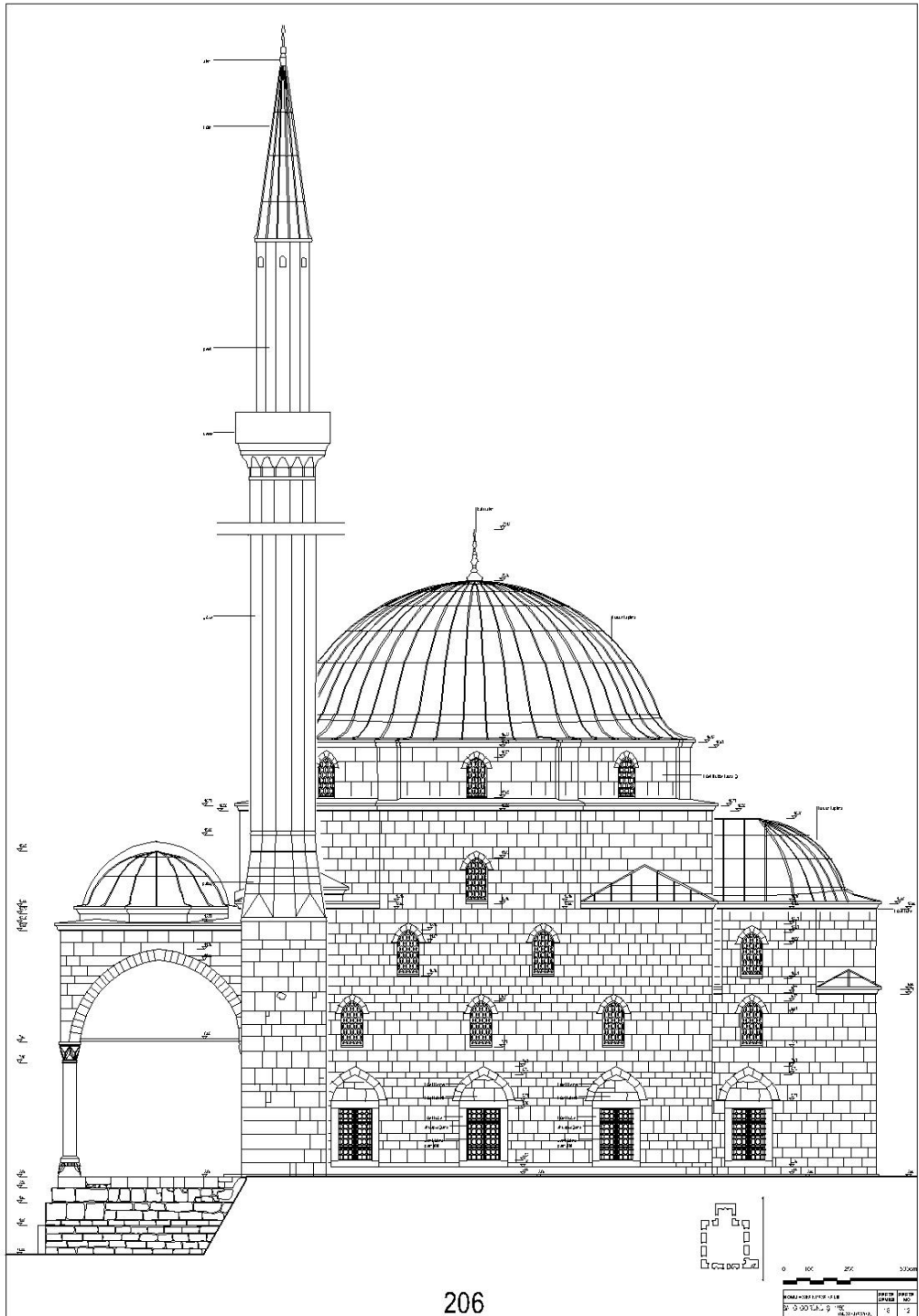

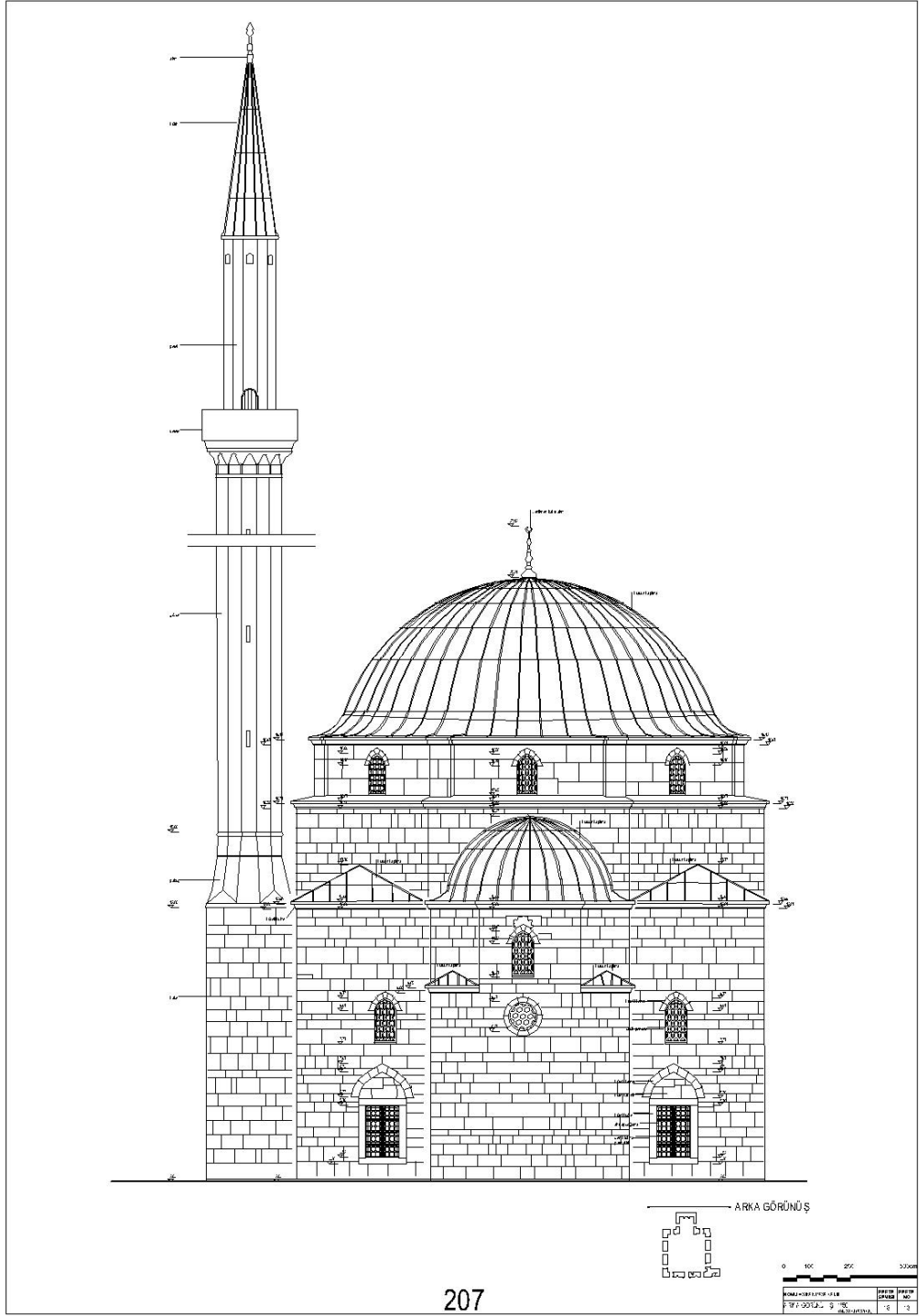

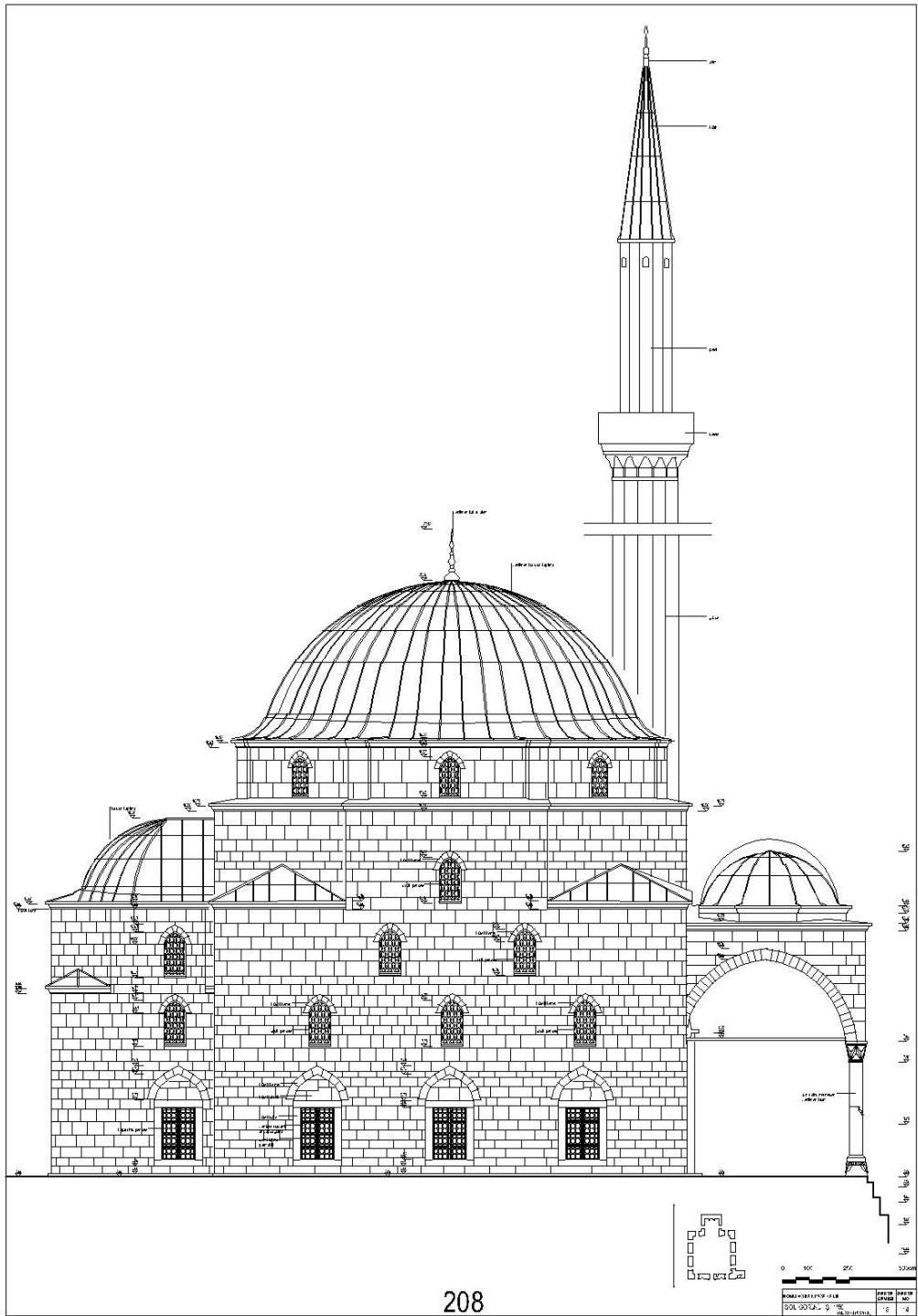
205

206

207

208

ÖZGEÇMİŞ

Adı – Soyadı : Bekim ÇEKO

Doğum Tarihi : 01 Ağustos 1982

Doğum Yeri : Prizren – KOSOVA

Adresi : Kosova/Prizren

E-mail : bekimqeko@hotmail.com

Okuduğu Okullar : * Ege üniversitesi TÖMER (2001-2002) İzmir,
* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Bölümü (lisans)
İstanbul.

İş Deneyimleri : DF Mimarlık – Proje Sorumlusu
(2006 -2008)
University of Prizren /Prizren Kosova
(2008-)

Bildiği Diller : Türkçe,
Arnavutça,
Boşnakça,
İngilizce,

Kullandığı Bilgisayar Prog. : Autocad, Archicad, Cinema 4D, Allplane
Word, Excel,